PUBLII

VIRGILII

MARONIS

OPERA,

VARIORUM AUTORUM

Annotationibus Illuſtrata.

Editio nova emendatior,

In qua filum narrationis (juniorum potiſſimùm gratiâ) pauſis frequentioribus debitíſque periodis diſcriminatur.

LONDINI,

Typis *J. F.* pro Societate Stationariorum.

Anno Domini 1667.

VIRGILII

PUBLII
VIRGILII MARONIS
VITA,

Autore TIBERIO DONATO.

PUBLIUS VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone; quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujusdam viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum, tradiderunt: quem cùm agricolationi reique rusticæ & gregibus præfecisset socer, sylvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus est, Cn. Pompeio Magno & M. Licinio Crasso primùm Coss. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui est à Mantua non procul.

Prægnans mater Maia, cùm somniâsset enixam se *laureum ramum*, quem compactum terræ coaluisse, & excrevisse illico in speciem maturæ arboris refertæ variis pomis & floribus, cerneret; sequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in subjecta fossa partu levata est. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagisse, & adeò miti vultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris genituræ jam tum indicaret. Et accessit aliud præsagium. Siquidem virga populea, more regionis in puerperiis, eodem statim loco depacta, ità brevi coaluit, ut multò antè satas populos adæquârit: quæ *Arbor Virgilii* ex eo dicta, atque consecrata est, summâ gravidarum & fœtarum religione, suscipientium ibi & solventium vota.

Initia ætatis, id est, usque ad septimum annum, Cremonæ egit: & XVII anno virilem togam cepit, illis Consulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipso die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremonâ Mediolanum, & indè paulò pòst Neapolim transiit, ubi cùm literis & Græcis & Latinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni curâ omnique studio indulsit Medicinæ & Mathematicis. Quibus rebus cùm ante alios eruditior

peritiórque esset, se in urbem contulit: statimque magistri stabuli equorum Augusti amicitiam nactus, multos variósque morbos incidentes equis curavit. At Augustus in mercedem singulis diebus panes Virgilio, ut uni ex stabularíis, dari jussit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulcritudinis Cæsari dono fuit missus; qui omnium judicio spem portendebat virtutis & celeritatis immensæ. Hunc cùm aspexisset Maro, magistro stabuli dixit, natum esse ex morbosa equa, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuisse inventum est. Quod cùm magister stabuli Augusto recitâsset, duplicari ipsi in mercedem panes jussit. Cùm item ex Hispania Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum; dixit Virgilius, & animum celeritatémque futuram. Quo cognito, mandat iterum, Virgilio panes duplicari.

Dubitavit Augustus Octaviine filius esset, an alterius: idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia Canum & Equi naturam parentésque cognórat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domûs vocat, & solum rogat an sciat quisnam esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, inquit Maro, te Cæsarem Augustum; & férme æquam cum Diis immortalibus potestatem habere scio, ut quemvis felicem facias. Eo animo sum, respondit Cæsar, ut, si verum pro rogatu dixeris, beatum te felicémque reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alii me natum Octavio: quidam suspicantur alio me genitum viro. Maro subridens, Facilè, inquit, si impunè licentérque quæ sentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæsar jurejurando, nullum ejus dictum ægrè laturum: imò non nisi donatum ab eo discessurum. Ad hæc oculos oculis Augusti infigens Maro, Facilius, air, in cæteris animalibus qualitates parentum Mathematici & Philosophi cognosci possunt: in homine nequaquam possibile est. Sed de te conjecturam habeo similem veri, ut quid exercuerit pater tuus scire possim. Attentè exspectabat Augustus quidnam diceret. At ille, Quantum ego rem intelligere possum, Pistoris filius es, inquit. Obstupuerat Cæsar, & statim, quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius, Audi, inquit, quo pacto id conjicio. Cùm quædam enuntiárim prædixerimque quæ intelligi scirique non nisi ab eruditissimis summísque viris potuissent, tu Princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari jussisti: quod quidem aut Pistoris, aut nati Pistore officium erat. Placuit Cæsari facetia. At deinceps, inquit, non à Pistore, sed à Rege magnanimo dona feres. Illúmque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore

Corpore & ſtaturâ fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticanâ, valetudine variâ: nam plerumque ab ſtomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat; ſanguinem etiam ſæpius ejecit: cibi vinique minimi. Fama eſt, eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe: ſed boni ità eum puetos amâſſe putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verùm inter omnes maximè dilexit Cebetem & Alexandrum, quem ſecundâ Bucolicorum Eclogâ *Alexin* appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimiſit; Alexandrum Grammaticum, Cebetem verò & Poetam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pedianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris; verùm ſe pertinaciſſimè recuſâſſe. Cætera ſanè, vitâ, & ore, & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli *Parthenius* vulgò appellaretur: ac ſiquando Romæ (quò rariſſimè commeabat) viſeretur in publico, ſectantes demonſtrantéſque ſe ſubterfugeret in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exſultantis, offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit propè centies ſeſtertiùm ex liberalitatibus amicorum: habuitque domum Romæ in Eſquiliis juxta hortos Mecœnatianos: quanquam ſeceſſu Campaniæ Siciliæque plurimùm uteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat; quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine *Daphnidis* deflet. Inter cætera ſtudia (ut ſuprà diximus) Medicinæ quoque, ac maximè Mathematicæ, operam dedit. Egit & cauſam unam omnino, nec ampliùs quàm ſemel. Sermone tardiſſimum, ac penè indocto ſimilem, fuiſſe Meliſſus tradidit.

Poeticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, Diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nolite, diè, tutum carpe, viator, iter.

Deinde *Catalecton*, & *Moretum*, & *Priapeïa*, & *Epigrammata*, & *Diras*, & *Culicem*, cùm eſſet annorum quindecim; cujus materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, cùm ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude, culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuò culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit: ac ſepulcrum culici ſtatuit, & Diſtichon fecit:

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) *Ætnam*. Et mox, cùm

res Romanas inchoâſſet, offenſus materiâ & nominum aſperitate, ad *Bucolica* tranſiit; maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenium, Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quiâ in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde *Georgica* in honorem Mecœnatis edidit, cùm ſibi vix dum noto opem tuliſſet adverſùs Claudii veterani milites, vel (ut alii putant) Arii Centurionis violentiam; à quo in altercatione litis Agrariæ parùm abfuit quin occideretur. Noviſſimè autem *Æneïdem* aggreſſus eſt; argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar; præterea nominibus ac rebus Græcis Latiniſque commune, & in quo (quod maximè ſtudebat) Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cùm *Georgica* ſcriberet, traditur quotidie meditatos manè plurimos verſus dictare ſolitum, ac per totam diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurdè carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. *Æneïda* proſâ priùs oratione formatam, digeſtámque in XII Libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt, ut exiſtiment eum, ſi diutiùs viviſſet, quatuor & viginti Libros uſque ad Auguſti tempora ſcripturum, atque alia quidem percurſurum: Auguſti verò geſta diligentiſſimè exſequuturum: quippe qui, dum ſcriberet, nè quid impetum moraretur, quædam Imperfecta reliquit; alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum proteligiis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum Opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu, perfecit. Hic Tranſpadanam provinciam regebat; cujus tamen, cùm veteranis Auguſti militibus Cremonenſium [illegible] Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non [illegible]. Factâ enim diſtributione, ſuos ſeu Claudio ſeu [illegible] datos recuperavit. Hunc Pollionem maximè amavit Maro; & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulcritudine & diligentiâ Ale[illegible]i Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollio[illegible]nium C. Aſinium, & Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is tranſtulit Euphorionem in Latinum, & Libris quatuor Amores ſuos de Cytheride ſcripſit. Hic primò in amicitia Cæſaris Auguſti fuit: poſtea, in ſuſpicionem conjurationis contra illum adductus, occiſus eſt. Verùm uſque adeò hunc Gallum Virgilius amârat, ut quartus Georgicorum à medio uſque ad finem ejus laudem contineret: quem poſtea, jubente Auguſto, in Ariſtæi fabulam commutavit.

Georgica

Georgica ſeptennio Neapoli; *Æneïda* partim in Sicilia, partim in Campania, undecim annis confecit. *Bucolica* eo ſucceſſu edidit, ut in Scena quoque per cantores crebrâ pronunciatione recitarentur. Ac cùm Cicero quoſdam verſus audiſſet, & ſtatim acri judicio intellexiſſet non communi venâ editos, juſſit ab initio totam Eclogam recitari: quam cùm accuratè pernotâſſet, in fine ait,

MAGNÆ SPES ALTERA ROMÆ;

quaſi ipſe Linguæ Latinæ ſpes prima fuiſſet, & Maro futurus eſſet ſecunda. Quæ verba poſtea *Æneïdi* ipſe inſeruit.

Georgica reverſo ab Actiaca victoria Auguſto, atque reficiendarum virium causâ Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit, ſuſcipiente Mecœnate legendi vicem, quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronunciabat autem maxima cum ſuavitate & lenociniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poëtam ſolitum dicere, vi ablaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim: eoſdem enim verſus, eo pronunciante, bene ſonare; ſine illo inarescere, quaſi mutos. *Æneïdos* vix dum cœptæ tanta exſtitit fama, ut Sextus Propertius non dubitârit ſic prædicere;

Cedite, Romani Scriptores, cedite, Graii:
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.

Auguſtus verò, cùm jam fortè expeditione Cantabricâ abeſſet, & ſupplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut ſibi de *Æneïde* (ut ipſius verba ſunt) vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon, mitteret; negavit ſe facturum Virgilius. Cui tamen multò pòſt, perfectâ demùm materiâ, tres omnino Libros recitavit; ſecundum, videlicet, quartum, & ſextum. Sed hunc præcipuè ob Octaviam; quæ, cùm recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ut refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari juſſit. Recitavit & pluribus; ſed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quò magis judicium hominum experiretur. Erotem, librarium & libertum ejus, exactæ jam ſenectutis, tradunt referre ſolitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos verſus complêſſe extempore: & huic, *Miſenum Æolidem*, adjeciſſe, *quo non præſtantior alter*; item huic, *Ære ciere viros*, ſimili calore jactatum, ſubjunxiſſe, *Martémque accendere cantu*: ſtatimque ſibi imperâſſe ut utrumque volumini adſcriberet. *Bucolica Georgicáque* emendavit.

Anno verò quinquagesimo secundo, ut ultimam manum *Æneïdi* imponeret, statuit in Græciam & Asiam secedere, triennióque continuo omnem operam limationi dare, ut in reliqua vita tantùm philosophiæ vacaret. Sed cùm aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto ab Oriente Romam revertenti, unà cum Cæsare redire statuit. At cùm Megaram, vicinum Athenis oppidum, visendi gratiâ peteret, languorem nactus est; quem non intermissa navigatio auxit, ità ut gravior indies, tandem Brundusium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Calend. Octobris, Cn. Plautio & Q. Lucretio Coss. Qui cùm gravari morbo sese sentiret, scrinia sæpe & magnâ instantiâ petivit, crematurus *Æneïda*: quibus negatis, testamento comburi jussit, ut rem inemendatam imperfectámque. Verùm Tucca & Varius monuerunt, id Augustum non permissurum. Tunc eidem Vario ac simul Tuccæ scripta sub ea conditione legavit, nequid adderent quod à se editum non esset, & versus etiam imperfectos, siqui erant, relinquerent. Voluit etiam sua ossa Neapolin transferri, ubi diu & suavissimè vixerat: ac extremâ valetudine hoc ipse sibi Epitaphium fecit distichon:

Mantua me genuit, Calabri rapuêre, tenet nunc
Parthenope: Cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur jussu Augusti ejus ossa (prout statuerat) Neapolin fuêre, sepultáque viâ Puteolanâ, intra lapidem secundum; suóque sepulchro id Distichon quod fecerat inscriptum est. Hæredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem ex altera parte, ex quarta Augustum, ex duodecima Mecœnatem, ex reliqua L. Varium & Plotium Tuccam, qui ejus *Æneïda* post obitum (prout petiverat) jussu Cæsaris emendaverunt. Nam nullius omnino sententiâ crematu *Æneïs* digna visa fuit. De qua re Sulpitii Carthaginensis exstant hujusmodi versus:

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinêre ducem.
Tucca vetat, Variúsque simul; tu, maxime Cæsar,
Non sinis, & Latiæ consulis Historiæ.
Infelix gemino cecidit propè Pergamus igni;
Et penè est alio Troja crematu rogo.

Exstant & Augusti de ipsa eadem re versus plures & clarissimi, quorum initium est,

Ergóne supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergò ibit in ignes,
Magnáque doctiloqui morietur musa Maronis?

Et

Et paulò pòst ;

Sed legum ſervanda fides : ſuprema voluntas
Quod mandat fierique jubet, parére neceſſe eſt.
Frangatur potiùs legum veneranda poteſtas,
Quam tot congeſtos noctéſque diéſque labores
Hauſerit una dies. Et ea quæ ſequuntur.

Nihil igitur autore Auguſto Varius addidit, quod & Maro præceperat ; ſed ſummatim emendavit : ut qui verſus etiam imperfectos, ſiqui erant, reliquerit. Hos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem, quòd omnia ferè apud eum Hemiſtichia (præter illud, *Quem tibi jam Troja peperit*) ſenſum videntur habere perfectum. Niſus Grammaticus audiſſe ſe à ſenioribus dicebat, Varium duorum Librorum ordinem commutâſſe, & qui tum Secundus erat, in Tertium locum tranſtuliſſe : etiam primi Libri correxiſſe principium, his demptis verſibus,

Ille ego qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, & egreſſus ſylvis vicina coëgi
Ut, quamvis avido, parérent arva colono,
Gratum opus agricolis : at nunc horrentia Martis
Arma virúmque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt : nam nec Homero quidem. Prolatis *Bucolicis*, innominatus quidam reſcripſit *Antibucolica*, duas modò Eclogas, ſed inſulſiſſimè πυρρόλογον. quarum prioris initium eſt ;

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi ?

Sequentis ;

Dic mihi, Damœta, cujum pecus ? anne Latinum ?
Non, verùm Ægonis ; noſtri ſic rure loquuntur.

Alius, recitante eo ex Georgicis, *Nudum ara, ſere nudus*, ſubjecit, *habebis frigore febrem.*

Eſt & adverſus Æneïda liber Carbilii Pictoris, titulo Æneïdomaſtix. M. Vipranius eum à Mecœnate ſuppoſitum, appellabat novæ κακοζηλίας repertorem : dicebátque, neque tumidum eſſe, neque exilem ; ſed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia ejus tantùm contraxit, Perilius Fauſtinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volumina, quibus annotatur quos & unde verſus tranſtulerit. Aſconius Pedianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii ſcripſit, pauca admodum ei objecta proponit ; & potiſſimùm, quòd non rectè hiſtoriam contexuit, & quòd pleraque ab Homero ſumpſit. Sed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent ? Verùm intellecturos, facilius eſſe Herculi clavam, quàm Homero verſum, ſurripere. Et tamen deſtinâſſe ſecedere, ut omnia ad ſatietatem malevolorum decideret.

Refert

Refert etiam Pedianus, benignum, cultorémque omnium bonorum atque eruditorum, fuisse, & usque adeò invidiæ expertem, ut siquid eruditè dictum inspiceret alterius, non minùs gauderet ac si suum fuisset: neminem vituperare, laudare bonos: eâ humanitate esse, ut nisi perversus maximè quisque illum non diligeret modò, sed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus Bibliotheca non minùs aliis doctis patebat ac sibi: Illáque Euripidis antiquum sæpe usurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *Communia esse amicorum omnia.* Quare coævos omnes Poetas ità adjunctos habuit, ut, cùm inter se plurimùm invidiâ arderent, illum unà omnes colerent; Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius, Anser verò, quoniam Antonii partes secutus est, illum non observâsse dicitur. Cornificius, ob perversam naturam, illum non tulit. Gloriæ verò adeò contemptor fuit, ut cùm quidam versus quosdam sibi adscriberent, eáque de re docti haberentur, non modò ægrè non ferebat, imò voluptuosum id illi erat. Cùm enim Distichon quod laudem felicitatémque Augusti continebat fecisset, valvísque non nominato autore infixisset, (id erat hujusmodi,

Nocte pluit totâ, redeunt spectacula manè:
Divisum imperium cum Jove Cæsar habet)

diu quærit ans Augustus cujusnam hi versus essent, eorum autorem non inveniebat. Bathyllus verò, poeta quidam mediocris, tacentibus aliis, sibi adscripsit. Quamobrem donatus honoratúsque à Cæsare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iisdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis.* Postulabat Augustus ut hi versus complerentur: quod cùm frustrà aliqui conati essent, Virgilius, præposito Distichо, sic subjunxit;

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito, aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro verò exaltatior.

Cùm is aliquando, Ennium in manu haberet, rogaretúrque quidnam faceret; respondit, se aurum colligere de stercore Ennii. Habet enim Poeta ille egregias sententias sub verbis non multùm ornatis. Interroganti Augusto quo pacto feliciter civitas gubernaretur; Si prudentiores (inquit) temonem tenuerint, & boni malis præponantur: itáque optimi suos habeant honores, nulli tamen aliorum injusti quicquam fiat. At Mecœnas, Quid, inquit, Virgili, satietatem

latem homini non affert? Omnium rerum, reſpondit, ait ſimilitudo, aut multitudo ſtomachum facit, præter Intelligere. Idem interrogavit, Quo pacto quis altam felicémque fortunam ſervare poteſt? Cui Maro, Si, quantò honore ac divitiis aliis præſtantior ſit, tantò liberalitate & juſtitiâ alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere, Nullam virtutem homini commodiorem eſſe patientiâ; ac nullam aſperam adeò eſſe fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quam ſententiam in quinto *Æneïdos* inſeruit;

Nate Deâ, quò fata trahunt retrahúntque ſequamur:
Quicquid erit, ſuperando omnis fortuna ferendo eſt.

Cùm quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias ſibi narraret: Quam putas (inquit) eſſe hujuſce malevolentiæ cauſam? Nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An (inquit) Heſiodi ſententiæ non meminiſti, ubi ait, *Architectum architecto invidere, & poetam poetæ?* De malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magna cum mea laude & gloria vindictam in manu habeo. Majore enim curâ virtuti intendam: atque quò elegantior ego fiam, eò vehementiùs invidiâ rumpetur.

Erat Auguſto familiaris Filiſtus quidam, orator, & poeſin mediocriter doctus, cui multiplex variúmque ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoſceret, (quod Socrates facere conſuevit) ſed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis ſalibúſque vexabat. Quare ille ſæpe aut tacibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verùm cùm, Auguſto audiente, elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam, ſi linguam haberet, defendere nequire: Tace, inquit, rabula: nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mecœnatem; & eâ tubâ, cùm volo, loquor, quæ ubique & diutiſſimè audietur. Tu loquacitate non modò aures hominum, ſed muros rumpis. Auguſtus verò Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, Si tempus, Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, rarò loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cùm taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant.

Poſteaquam Auguſtus ſummâ rerum omnium potitus eſt, venit in mentem, an conduceret Tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis Conſulibus, & Senatui Remp. reddere: in qua re diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mecœnatem & Agrippam. Agrippa enim utile ſibi fore, etiamſi honeſtum non eſſet, relinquere Tyrannidem, longâ oratione contendit: quod Mecœnas dehortari magnopere conabatur.

nabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc. Erant enim diverſæ ſententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini ſe in ſua Republica Tyrannum façere. Tum ille, Omnibus ferme, inquit, Rempublicam aucupantibus moleſta ipſi Tyrannis fuit, & civibus; quia neceſſe erat propter odia ſubditorum, aut eorum injuſtitiam, in magna ſuſpicione magnóque timore vivere: ſed ſi cives juſtum aliquem ſcirent, quem amarent plurimùm, civitati id utile eſſet, ſi in eo uno omnis poteſtas foret. Quare ſi juſtitiam (quod modò facis) omnibus in futurum, nulla hominum factâ compoſitione, diſtribues, dominari te & tibi conducet, & orbi. Benevolentiam enim omnium ità habes, ut Deum te & adorent & credant. Ejus ſententiam ſequutus Cæſar principatum tenuit.

Audivit à Syrone præcepta Epicuri; cujus doctrinæ ſocium habuit Varium. Quamvis diverſorum philoſophorum opiniones Libris ſuis inſeruiſſe de animo maximè videatur, ipſe tamen fuit Academicus: nam Platonis ſententias omnibus aliis prætulit.

Nunc quoniam de Autore ſummatim diximus, de ipſo jam Carmine dicendum videtur: quod bifariam tractari ſolet, hoc eſt, & ante Opus, & in ipſo Opere. Ante Opus; Titulus, Cauſa, Intentio. Titulus, in quo quæritur cujus ſit. Cauſa, unde ortum ſit, & quare hoc potiſſimùm ſibi ad ſcribendum poeta præſumpſerit. Intentio, in qua cognoſcitur quid efficere conetur poeta. In ipſo Opere ſanè tria ſpectantur: Numerus, Ordo, Explanatio. Quamvis igitur multa ψευδεπιγραφα, id eſt, falsâ inſcriptione, ſub alieno nomine ſunt prolata, ut *Thyeſtes*, tragœdia hujus poetæ, quam Varius edidit pro ſua, & alia hujuſcemodi; tamen *Bucolica* liquidò Virgilii eſſe minimè dubitandum eſt: præſertim cùm ipſe poeta, tanquam hoc metuens, in principio *Æneïdos* ſua eſſe teſtatus ſit, ſic dicens,

Ille ego qui quondam gracili modulatus avenâ,

& reliqua; item in fine Georgici carminis,

Carmina qui luſi paſtorum, audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

Bucolica autem & dici, & rectè appellari, vel hoc ſolùm indicium ſuffecerit, quòd hoc eodem nomine apud Theocritum cenſeantur. Verùm ratio quoque demonſtranda eſt. Tria ſunt Paſtorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi ſunt, αἰπόλοι dicuntur à Græcis, iidem à nobis Caprarii; paulò honoratiores, qui μοιμένες, id eſt, Opiliones, dicuntur; honeſtiſſimi & maximi, βουκόλοι, quos Bubulcos dicimus. Unde igitur magis decuit Paſtorali carmini nomen imponi, quàm ab eo gradu qui apud paſtores excellentiſſimus invenitur?

Cauſa dupliciter inſpici ſolet: ab origine carminis,

& à voluntate ſcribentis. Originem autem Bucolici carminis alii ob aliam cauſam ferunt. Sunt enim qui à Lacedæmoniis paſtoribus Dianæ primùm carmen hoc redditum dicant; cùm eidem Deæ, propter bellum quod toti Græciæ illo tempore Perſæ inferebant, exhiberi per virgines de more ſacra non poſſent. Alii ab Oreſte circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur, per ipſum atque paſtores, quo tempore de Scythia cum Pylade fugerat, ſurrepto Numinis ſimulacro, & celato in faſce lignorum. Unde *Faſcelidem* Dianam perhibent nuncupatam, apud cujus aras Oreſtes per ſacerdotem ejuſdem Numinis Iphigeniam ſororem ſuam à parricidio fuerat expiatus. Alii Apollini Nomio, paſtorali ſcilicet Deo, quâ tempeſtate Admeti boves paverat: Alii Libero, Nympharum (ſcilicet) & Satyrorum & id genus Numinum principi, quibus placet ruſticum carmen: Alii Mercurio, Daphnidis patri, paſtorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipſum poetam: Alii in honorem Panos ſcribi putant peculiariter, paſtoralis Dei: Alii item in honorem Sileni, Sylvani, atque Faunorum. Quæ cùm omnia dicantur, illud erit probatiſſimum, Bucolicum carmen originem ducere à priſcis temporibus, quibus vita paſtoralis exercita erat; & ideo velut Aurei ſeculi ſpeciem in hujuſmodi perſonarum ſimplicitate cognoſci; & meritò Virgilium proceſſurum ad alia carmina, non aliunde cœpiſſe, niſi ab ea vita quæ prima in terris fuit. Nam poſtea rura culta, & ad poſtremum pro cultis & feracibus terris bella ſuſcepta. Quod videtur Virgilius in ipſo ordine Operum ſuorum voluiſſe monſtrare, cùm Paſtores primò, deinde Agricolas canit, & ad ultimum Bellatores.

Reſtat ut, quæ Cauſa voluntatem attulerit Poetæ *Bucolica* potiſſimùm ſcribendi, conſideremus. Aut enim dulcedine carminis Theocriti & admiratione ejus illectus eſt: aut ordinem temporum eſt ſequutus erga vitam humanam, ut ſuprà diximus: aut tres modos elocutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant; ἰσχνὸν, qui *tenuis*; ἀδρὸν, qui *validus*; μέσον, qui *moderatus* intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere præva'uerit, *Bucolica* primùm, *Georgica* ſecundùm, *Æneida* tertiùm voluiſſe conſcribere. Aut ideo potiùs primò *Bucolica* ſcripſit, ut in ejuſmodi carmine (quod & paulò liberius, & magis varium quàm cætera, eſt) facultatem haberet captandæ Cæſaris indulgentiæ, recuperandique agri quem amiſerat, ob hanc cauſam. Die tertiâ Iduum Martiarum, C. Cæſare interfecto, cùm Auguſtum Cæſarem penè puerum veterani milites, non abnuente Senatu, ſibi ducem conſtituiſſent, exorto civili bello, Cremonenſes, cum cæteris ejuſdem ſtudii, adverſarios Auguſti Cæſaris adjuverunt. Unde factum

ctum est, ut cùm victor Augustus in eorum agros veteranos deduci jussisset, non sufficiente agro Cremonensium, Mantuani quoque (in quibus erat Virgilius) maximam partem suorum finium perdiderint, eò quòd vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius, Augusti familiaritate suóque carmine fretus, Centurioni Ario obsistere ausus est. Ille statim, ut miles, ad gladium manum admovit. Cúmque se in fugam proripuisset Poeta, non priùs persequendi finis fuit, quàm se in fluvium Virgilius conjecisset. Sed postea, Mecœnate & Pollione & ipso Augusto faventibus, agros suos recepit.

Intentio Libri, quam σκοπὸν Græci vocant, imitatione Theocriti poetæ constituitur, qui Siculus & Syracusanus fuit. Est etiam intentio, in laudem Cæsaris & principum cæterorum, per quos in sedes suas rediit, omnia deduci. Unde ut & delectationem & utilitatem finis contineret, secundùm præcepta cuncta confecit.

Quæri solet cur non plures quàm decem Eclogas conscripserit: quod nequaquam mirandum videbitur ei qui consideraverit ætatem Scenarum pastoralium, quæ ultra hunc numerum non potest proferri; præsertim cùm ipse Poeta (circumspectior Theocrito, ut ipsa res indicat) videatur metuere, nè illa Ecloga quæ *Pollio* inscribitur minùs rustica videatur, cùm ipsam sic præstruat ipse, dicens,

Sicelides Musæ, paulò majora canamus.

Et item similiter in aliis duabus facit. Illud tenendum esse prædicimus in *Bucolicis* Virgilii, neque nusquam, neque ubique aliquid figuratè dici, hoc est, per Allegoriam. Vix enim propter laudem Cæsaris & amissos agros hæc Virgilio conceduntur: cùm Theocritus (quem hic noster toto studio imitari conatur) simpliciter omnino conscripserit.

Quod autem in ipso Carmine tractari solet, est Numerus, Ordo, Explanatio. Numerus Eclogarum manifestus est: nam Decem sunt, ex quibus propriè *Bucolicæ* septem esse creduntur; nam tres ultimæ propriè *Bucolicæ* dici non debent, *Pollio* scil. *Silenus*, & *Gallus*. Prima igitur continet Conquestionem publicam, & privatam gratulationem de agro; & dicitur *Tityrus*. Secunda, Amorem pueri; & dicitur *Alexis*. Tertia, Certamen pastorum; & dicitur *Palæmon*. Quarta, Genethliacum; & dicitur *Pollio*. Quinta, Epitaphium; & dicitur *Daphnis*. Sexta, Metamorphosim; & dicitur *Varius*, aut *Silenus*. Septima, amores diversorum sexuum; & dicitur *Corydon*. Octava, Pharmaceutriam; & dicitur *Damon*. Nona continet Poetæ Conquestionem de amisso agro; & dicitur *Mœris*. Decima, Desiderium Galli; & dicitur *Gallus*.

Quod ad Ordinem spectat, illud scire debemus, in prima tantùm & ultima Ecloga Poetam voluisse ordinem servare: quoniam

quoniam in altera principium constituit, ut in Georgicis ait, *Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi*; in altera ostendit finem, quippe qui dicat, *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.* Verùm inter ipsas Eclogas, pastoralem conscriptúmque ordinem nullum esse, certissimum est. Sed sunt qui dicant initium Bucolici carminis non *Tityrum* esse, sed illam, *Prima Syracusio dignata est ludere versu.*

Supereſt Explanatio: ad quam antequam veniamus, illud dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, & usque adeò ab Heroïco charactere distare, ut versus quoque hujus carminis suas quasdam cæsuras habeant, & suis legibus distinguantur. Nam cùm tribus probetur metrum, cæsurâ, scansione, modificatione: non erit Bucolicus versus, nisi in quo & pes primus partem orationis absolverit, & tertius trochæus fuerit & cæsura, & quartus pes, dactylus magis quàm spondæus, partem orationis terminaverit, quintus & sextus pes ex integris dictionibus fuerit: quod Virgilius à Theocrito sæpe servatum, victus operis difficultate, neglexit; in solo principio, incertum industriâ an casu, has cæsuras servavit. Nam *Tityre* dactylus partem orationis absolvit; *tu patu—læ recu—*tertium trochæum, quamvis de composita dictione, concluſit; *—bans sub*, quartum spondæum pro dactylo. Cùm autem subjunxit *tegmine fagi*, terminatis partibus orationis integrum comma perfecit. Cujus rei diligentiam licet in Theocriti ferme omnibus versibus admirari. Qui verò suprà dicta acri judicio diligentérque considerârit, facilè intelliget quæ in *Georgicis* intentio, quique finis fuerit, nec minùs etiam in *Æneide*. Poematis styli genera tria sunt. Aut enim *activum*, vel *imitativum*, quod Græci δραματικὸν appellant; in quo personæ loquentes introducuntur sine Poetæ interloquutione, ut sunt Tragœdiæ & Comœdiæ; δρᾶν enim Græcè *agere* dicitur: quo genere scripta est prima, *Tityre, tu patulæ*; & nona, *Quò te, Mœri, pedes?* Aut *enarrativum*, quod Græci διηγηματικὸν appellant; in quo Poeta ipse loquitur sine interpositione personæ: ut tres primi *Georgicôn* Libri; item Lucretii carmina: Aut *commune*, vel *mistum*, quod Græci μικτὸν appellant, ubi & Poeta ipse loquitur, & introductæ personæ: ut est Virgilii *Æneïs*.

P. Virgilii

P. Virgilii Maronis

BUCOLICA.

ECLOGA I.

TITYRUS.

ARGUMENTUM.

Cùm Virgilius, cujus personam hic sustinet Tityrus pastor, agrum vicinum Cremonæ amisisset, Romam venit: ubi cùm sua eum carmina Mecænati commendâssent, Mecænas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Melibœus, (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contrà calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus se tanti beneficii autorem colere, & semper culturum esse, profitetur. Cæterùm fingit se servum, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem, non nisi in senectute, consequutus. Quidam tamen, Servium sequentes, Fortunate senex intelligunt, qui fortunatus in senectute sit futurus.

MELIBOEUS. TITYRUS.

M. TItyre, tu, patulæ *a* recubans *b* sub tegmine fagi,
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ:
Nos *c* patriæ fines & dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, *d* lentus in (umbra
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas.

T. O Melibœe, deus nobis *e* hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper *f* deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.

M. Non equidem invideo, miror magis; undique totis
Usque adeò *g* turbatur agris. En, ipse capellas
h Protinus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corylos modò namque gemellos,

a Ut securi & otiosi solent.
b In umbra, ut mox. Sic, Densis umbr. cac. fagos, ut, σκιερὰ φηγός.
c Exsulamus, ut Græcè ἀστρεφόμεθα χαίρειν.
d Otiosus: ut respondetur, hæc otia.
e Hanc otiosam tranquillitatem. Quidam tamen exponunt Hanc libertatem.
f Augustus à me semper coletur, ob sua in me beneficia.
g Impersonat. Turbæ fiunt, tumultus excitantur: ex Lucretio, Ancipiti quondam bello turbatur utrinque.
h Longè antè prægredientes, ità ut non assequar.

Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen iste deus qui sit k da, Tityre, nobis.

T. Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus
Pastores ovium teneros l depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Nôram; m sic parvis componere magna solebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

M. n Ecquæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?

T. Libertas, quæ sera, tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, & longo pòst tempore venit.
o Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
p Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.

M. Mirabar quid mœsta deos, q Amarylli, vocares;
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: r ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc s arbusta vocabant.

T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam t præsentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi u juvenem, Meliboee, quotannis
x Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi respondit primus dedit ille petenti;
Pascite ut ante boves, pueri, y submittite tauros.

M. Fortunate z senex, ergò tua rura manebunt,
Et tibi magna satis; quamvis lapis omnia nudus,
Limosóque palus obducat pascua junco.
Non insueta graves a tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter b flumina nota,
Et fontes c sacros, d frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes,
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro:
Hinc alta sub rupe canet e frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec f gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.

T. Antè leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces,

Ante

i Abest hic versus à multis codicibus, & nothus putatur.
k Da pro dicitur accipe pro audi.
l Depulsos à lacte portare.
m Georg. 4. si parva licet componere magnis: per parenthes.
n Sic alii, ecquis & ecquid. Sed leg. etiam Et quæ.
o Ex quo colui Romam, Mantua relicta.
p Quamvis enim.
q Apostroph ad urbem Rom.
r Talis pronom. repetitio, Ecl. 5.
s Arbusti vites, id est, arboribus maritatæ.
t Propitios.
u Augustum.
x Cui singulorum mensium calendis reddi victimam facio.
y Jugo, ad arandum.
z Vide argum.
a Non tentabunt ullo morbo.
b Padum & Mincium.
c Sacros Naiadibus nymph.
d Umbras & frigora captant. Ecl. 2.
e Arbusti putator.
f Ἰυγξ Τροχιλος Theoc.

Antè, pererrâtis g amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostrò illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii *h* sitientes ibimus Afros,
i Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
k En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea *l* regna, videns, mirabor *m* aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? En quò discordia cives
Perduxit miseros! en quis consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites.
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum & salices carpetis amaras.
T. Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem
Fronde super viridi. sunt nobis mitia poma,
Castaneæ *n* molles, & *o* prelli copia lactis:
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoréque cadunt altis de montibus umbræ.

g Alpium.

h Sitiabunt.

i Alii, ut versu præced. k Unquamne? vel nunquamne? l Quod mihi est instar regni. m Ex aristis messes, ex mensi. anni intellig.

n Maturæ. o Coagula.

ECLOGA II.

ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuumque amorem conciliandum, possint pertinere: verum ubi se neq; querelis, neque blanditiis aut munusculis quicquam proficere intelligit, tandem ad se rediens, dementiámque suam agnoscens, ad intermissam rei familiaris curam sibi statuit revertendum; ut assueto labore infelicis sui amoris (qui ferè ex otio nasci solet) tædium discutiat. Sub Corydone autem (si Donato credimus) Virgilium, sub Alexide Alexandrum intelligimus, Pollionis puerum, quem ab eo postea dono accepit.

FOrmosum pastor Corydon *a* ardebat Alexin,
Delicias domini; nec quid speraret habebat.
Tantùm inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assiduè veniebat. ibi hæc *b* incondita solus
Montibus & sylvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi! nihil mea carmina curas?

a Sic ἐρᾷ dixit Moschus.
b Quæ profundebat non condita versu, & inclusa numeris, ut hic sunt; vel potius, indigesta & confusa.

Nil nostri miserere? mori me denique cogis?
Nunc etiam pecudes *c* umbras & frigora captant;
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos;
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia serpillúmque, herbas contundit olentes.
d At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius tristes Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium nè crede colori.
Alba *e* ligustra cadunt, *f* vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec quis sim quæris, Alexi;
Quàm dives nivei pecoris, quàm lactis abundans.
Mille meæ *g* Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.
Canto quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in *b* Actæo Aracyntho.
Nec sum adeò informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis staret mare. non ego Daphnin,
Judice te, metuam, si nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere *i* cervos,
Hœdorúmque gregem viridi compellere *k* hibisco!
Mecum unà in sylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit: Pan curat oves, oviúmque magistros.
Nec te pœniteat calamo triviisse labellum:
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta *l* cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, *m* Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas; invidit stultus Amyntas.
Præterea duo nec tutâ mihi valle reperti
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die *n* siccant ovis ubera: quos tibi servo.
Jampridem à me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, ô formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis; tibi candida Nais
o Pallentes violas & summa papavera carpens,
Narcissum & florem jungit bene-olentis anethi:
Tum casiâ atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia calthâ.
Ipse ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Castaneásque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam *p* cerea prunа; & honos erit huic quoque pomo

c Umbrosa frigora, sive opacum frigus.
d At nunc meridiano tempore sol omnia torret: quod arbusta cicadis resonantia ostendunt.
e Ligustrorum flores.
f Mora agrestia, hyacinthi.
g Siculis, Theocr. imitatione dixit.
h Attico. Luc. in Statium.
i Quidam intell. de furcis quibus casæ sustentantur.
k Ad hibiscum.
l Cannarum internodiis.
m Hypal. pro, Tu illam habes secundus.
n Sugunt.
o Albas.
p Flava vel mollia.

Et vos, ô lauri, carpam, & te quoque, proxima myrte;
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
q Rusticus es, Corydon: nec munera curat Alexis;
Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu! quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis (ah!) demens? habitârunt dii quoque sylvas,
Dardanidæque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, ô Alexi: TRAHIT sua quemque voluptas.
Aspice; r aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et Sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potiùs, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

q Rerum imperitus.

r Unde apparet noctem appropinquare. Aliud enim ex alio intelligitur.

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Damœtas, pastores, mutuis primùm inter se convitiis certant: mox, intervenientè Palæmone judice, Amœbæi carminis lege disceptant; ubi neuter vincitur, sed uterque alteri, Palæmonis sententiâ, exæquatur.

Menalcas. Damœtas. Palæmon.

M. DIC *a* mihi, Damœta, cujum pecus? an Meliboei?
D. Non, verùm Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infelix ô semper oves pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, nè me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora;
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
D. Parciùs ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus *b* hircis,
Et quo (sed faciles Nymphæ risere) *c* sacello.
M. Tum credo, cùm me arbustum videre Myconi,
Atque malâ vites incidere falce novellas.
D. Aut hic ad veteres fagos, cùm Daphnidis arcum
Fregisti & calamos; quæ tu, perverse Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas,
Et si non aliqui nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini facient, audent cum talia *d* fures?
Non ego te vidi Damoni, pessime, caprum

a Hæc verba, Dic mihi, sunt curiosûs interrogantis.

b Al. hirquis, de oculorum angulis.

c Quia rura erant earum sacella.

d Servi, vel fiduciarii servi.

e 'Cane nata ex lupo & cane.

Excipere insidiis, multùm latrante e, lyciscâ?
Et cùm clamarem, Quò nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.

f Mihi debitus ob victoriam: meum victoriæ præmium.

D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, f meus ille caper fuit: & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.

g Itane tu indoctus doctum viceris?

M. Cantando g tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas,

h Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?

D. Vis ergò inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit uberе fœtus)
Depono: tu dic mecum quo pignore certes.

i Radente aures; sonum ingratum edente.

M. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verùm, id quod multò tute ipse fatebere majus,
(i Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis,

k Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa; Conon, & (quis fuit alter?)
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

i Quoniam tam insanus es ut audeas mecum certare, cui es omnino impar.

k Hederæ corymbis & vitis pampinis inter se mutuo nexu implicatæ.

D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circùm est ansa amplexus acantho:
Orpheaque in medio posuit, Silvæque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.

l Pleonasmus.

M. Nunquam l hodie effugies: veniam quocunque vocârис.
Audiat hæc tantùm, vel qui venit (ecce) Palæmon.
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas.

D. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla,
Nec quenquam fugio: tantùm, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis (res est non parva) reponas.

P. Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta; tu deinde sequêre, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.

m Habitat; quia ubique est: ut, Jovis omnia plena.

D. Ab Jove principium Musæ: Jovis omnia plena:
Ille m colit terras, illi mea carmina curæ.

M. Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave-rubens hyacinthus.

D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,

Et fugit ad salices, & se cupit antè videri.
M. At mihi sese offert ultrò meus ignis Amyntas;
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meæ *o* Veneri sunt munera; namque notavi
Ipse locum aeriæ quò *p* congessere palumbes.
M. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.
D. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam venti divûm referatis ad aures.
M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu fugis, ut apros, ego retia servo?
D. Phyllida mitte mihi (meus est natalis) Iola.
Cùm *q* faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias; nam me discedere *r* flevit,
Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulcè satis humor, *s* depulsis arbutus hœdis,
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.
D. *t* Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, musam
Pierides, vitulam lector pascit ut aceram.
M. Pollio & ipse facit nova carmina: pascite taurum,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te Pollio amat, veniat quò te quoque gaudet,
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi,
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, *u* pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. Tityre, pascentes à flumine rejice capellas;
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. Cogite oves, pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustrà pressabimus ubera palmis.
D. Eheu! quam pingui macer est mihi taurus in herba!
Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro.
M. *y* His certè neque amor causa est: vix ossibus hærent.
Nescio quis teneros *z* oculus mihi fascinat agnos.
D. Dic quibus in terris (*a* & eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.
M. Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.
P. Non nostrum inter vos tantas componere lites.
Et vitulâ tu dignus, & hic, & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaras.
Claudite jam rivos, pueri, sat prata biberunt.

n Ut suprà, Me tamen urit amor.
o Amicæ meæ, quæ mihi est altera Venus.
p Congessere ni lamenta, ut Plaut.
q Sacra faciam.
r Ità doluit, ut fleret.
s Depulsis à lacte, ut Eclog. 7.
t Asinius Pollio qui Virgilio suos agros ab Augusto imperavit.
u Jungat aratro, aut currui. Intell. ità deliceri, ut hinc eclogam faciat quæ sunt contra naturam.
x Al. ævo. Sed cevo legumine pinguescere pecus Pl. & Col. tradunt.
y An, Hi certè (neque amor causa est) vix ossibus hærent.
z Oculus qui Græcè βάσκανος.
a Apollinis loco te habebo in solvendis ænigmatis.

ECLOGA IV.

POLLIO.

ARGUMENTUM.

Asinius Pollio, ductor Germanici exercitûs, cùm post captas Salonas, Dalmatiæ civitatem, primò meruisset lauream, pòst etiam consulatum adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium, quem à capta civitate Saloninum vocavit: cui nunc Virgilius Genethliacum dicit. Hæc Servius. Huc autem detorquet quæ Sibylla de futura aurei seculi felicitate concinerat. Obiter tamen & Pollionis patris, & ipsius etiam Augusti laudes admiscet. Nam quod dicit, Pacatumque reget patriis virtutibus orbem, de Augusto quidam intelligunt, qui à C. Jul. Cæs. fuit adoptatus: alii hoc quoque ad Saloninum referunt, & intelligunt principium magni anni, quem canit Sibylla, præcedere consulatu Pollionis, quo ille puer nascitur: ut magni menses sint magni anni menses.

a Theocritus.

b Si can. bucolica cantisque pastoritios, tale tamen sit carmen quod dignum sit consule Pollione. c Astræa.

d Nam puero nato r. A. ejusque præsagia nunc comprobantur. e Bellorum civilium.

f Hesiodus, Ὅτι Σοὶ ἐπὶ Κρόνος, de hominibus aurei seculi.

g Reverso aureo & heroico seculo.

Sicelides a Musæ, paulò majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ,
b Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & c Virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave, Lucina; tuus jam d regnat Apollo.
Teque adeò decus hoc ævi, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent e sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
f Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistáque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera; nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
g At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poterit cognoscere virtus:
Molli paulatim flavescet campus arista,

Incultisq;

Incultísque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ *b* tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argò
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem,
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave-rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera *i* luto.
Sponte sua sandyx *k* pascentes vestiet agnos.
Talia secla suis dixerunt currite fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Chara deûm soboles, magnum *l* Jovis incrementum.
Aspice convexo *m* nutantem pondere mundum,
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Aspice, venturo lætentur ut omnia sæclo.
O mihi tam longè maneat pars ultima vitæ,
Spiritus &, quantum sat erit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan deus, Arcadiâ mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicet se judice victum.
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerant fastidia menses.
Incipe, parve puer: *n* cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensâ, dea nec dignata cubili est.

b Navigare.

i Colore herbæ quæ & luteus dicitur.

k Ovium pascentium lanæ sponte sua sandycis colore imbuentur.

l Jovis alumne, ὁ συνηβῶν.

m Gravatum & inclinatum præsentibus malis.

n Vel, qui non risere parentes, Nec Deus, &c. Vide Fab.

ECLOGA V.

DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Mopsus, pastores, Daphnidis antici fuì mortem deflent: alterque ejus epitaphium, alter apotheosin canit. Sunt qui per Daphnin, Cæsarem dictatorem intelligi putent, paulò antè quàm hæc scriberet poeta, tribus & viginti vulneribus in curia confossum. Alii Quintilium Varum accipiunt, in Germania cum tribus legionibus cæsum. Alii Flaccum Maronem intelligi malunt, Virgilii fratrem:

fratrem: de quo ensibat pervulgatum quidem illud, sed incerti autoris, distichon,

Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci,
Docte Maro, fratrem diis immortalibus æquas.

Menalcas. Mopsus.

Me. CUR non, Mopse (*a* boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus)
Hic corylis mistas inter consedimus ulmos?

Mo. Tu major; tibi me est æquum parere, Menalca,
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potiùs succedimus. aspice ut antrum
Sylvestris raris sparsit labrusca racemis.

Me. Montibus in nostris solus tibi certet, Amyntas.

Mo. Quid si idem certet Phœbum superare canendo?

Me. Incipe, Mopse, prior, si quos aut Phyllidis *b* ignes,
Aut *c* Alconis habes laudes, aut jurgia *d* Codri.
Incipe; pascentes servabit Tityrus hœdos.

Mo. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.

Me. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum salvinca rosetis,
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

Mo. Sed tu desine plura, puer, successimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coryli testes & flumina Nymphis,
Cùm complexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones,
Interitum, montesque feri silvæque loquuntur.
e Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit; Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et *f* foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis, postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulci,
Infelix lolium & steriles dominantur avenæ;
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,

Carduus,

a Periti, seu gnari, tu incipiendi c. l. ego dicendi v.

b Amores.

c Græcorum insignissimi pastoralium carminum scriptores, qui cum militem quidam Lacedæmonium (ita jurgii occasione) jurgatus, & ab eo interfectus, locum altero fecit oraculo.

d Codrus Mantuanus, Virgilii ætate celebris poeta, cujus versus Mopsus recitaturus fuisse videtur.

e De C. Cæsare, qui sacra Bacchi ex Arm. Romam transtulit.

f Thyasorum periphrasis.

g Tu Cæsar tuis Romanis.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, *h* inducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis,
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen:
Daphnis ego in ſylvis, hinc uſque ad ſydera notus,
i Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
Me. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale ſopor feſſis in gramine; quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolùm æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris *k* alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad aſtra.
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
Mo. An quicquam nobis tali ſit munere majus?
Et *l* puer ipſe fuit cantari dignus; & iſta
Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis.
Me. Candidus inſuetum miratur *m* limen Olympi,
Sub pedibúſque videt nubes & ſydera Daphnis.
Ergò alacres ſylvas & cætera rura voluptas,
Panáque, paſtorésque tenet, Dryadáſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitiâ voces ad ſydera jactant
Intonſi montes; ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa *n* ſonant arbuſta, Deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus ô felixque tuis. en quatuor arae:
Ecce duas tibi, Daphni, duóque altaria Phœbo.
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterâſque duos *o* ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis, in umbra,
Vina novum fundam calathis *p* Arviſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphesiboeus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cùm ſolennia vota
Reddemus Nymphis, & cùm *q* luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dumque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudéſque manebunt.
Ut Baccho Cereríque, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient; *r* damnabis tu quoque votis.
Mo. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
Me. Hâc te nos fragili donabimus antè cicutâ,

h Facite nemora circa fontes. Quia heroum animæ vel in fontibus habitant, vel in nemoribus.
i Cæſar boni populi optimus imperator.
k Secundus.
l De Daphnide, non de Cæſare, quia non eſt occiſus puer.
m Limen quidam legunt.
n Sonant. Deus, deus ille, id eſt, Daphnis.
o Tibi tanquam Lari ſacrificaturus.
p Id eſt, Chia, ex Ser. Plur. Ath.
q In ſacris quæ dicebantur ambarvalia.
r Quum tu deus præſtare aliquæ hominibus coeperis, obnoxios tibi eos facies ad vota ſolvenda.

Hæc

Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Meliboei?
Mo. At tu sume pedum (quod, me cùm sæpe rogaret,
Non *f* tulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

f Impetravit.

ECLOGA VI.

SILENUS.

ARGUMENTUM.

Silenum in hac Ecloga inducit, ebrium quidem, ut Bacchi educatorem decebat, sed tamen peritè secundùm Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem, idque in gratiam Quintilii Vari, qui (teste Donato) unà cum Virgilio huic setæ sub Silone philosopho operam dedit. Cæterùm quoniam hæc bucolici carminis humilitati non satis conveniebant, statim ab initio veniam precatur: neque ità multùm argumento illi immoratur, statim ad fabulas transit.

PRima *a* Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit *b* sylvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, *c* deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget, te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est
Quàm sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno vidêre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.
d Serta procul tantùm capiti delapsa jacebant;
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambos
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,
Ægle Naïadum pulcherrima: jámque *e* videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: satis est potuisse *f* videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit. simul incipit ipse.
Tum verò *g* in numerum Faunósque ferásque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes,

a Syracusanum poetam Theocritum imitari. b Unde, Egressus sylvis, in princ. Æn. c Tenues, Humile. Transl. à lana quæ in tenuitatem deducitur.

d Serta procul à capite ebrii & somno obruti jacebant, tantùm capiti delapsa: alioqui illæsa & integra, non rupta.

e Videnti, pro vigilanti.

f Nam semidei non facilè patiuntur se videri.

g Saltare ad modum rhythmi & cantilenæ.

Nec

Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea.
Namque canebat *b* uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener i mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
Jámque novum ut terræ *k* stupeant lucescere Solem,
Altiùs atque cadant summotis nubibus imbres,
Incipiant sylvæ cùm primùm surgere, cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna;
Caucaseáſque refert volucres, furtúmque Promethei.
His adjungit *l* Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamâssent; ut littus Hyla, Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaen nivei solatur amore juvenci.
Ah! virgo infelix! quæ te dementia cepit?
Prœtides implêrunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus; quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in lævi quæsisset cornua fronte.
Ah! virgo infelix! tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus:
Si quà fortè ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia, forsitan illum
Aut herbâ captum viridi, aut armenta sequutum,
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Hesperidum miratam mala *m* puellam.
Tum Phaëtontiadas musco *n* circundat amaræ
o Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem *p* Permessi ad flumina Gallum;
Aonas in montes ut duxerit una sororum;
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit; Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ,
q Ascræo quos antè seni, quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi *r* Grynæi nemoris dicatur origo:
Nè quis sit lucus quo se plùs jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllam Nisi? aut quam fama sequuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
ſ Dulichias vexâsse rates, & gurgite in alto,

h Ut coacta & collecta atomi p. m. i. fuisset origo ignis, aeris, terrarum & maris.
i Cæli. Vide Plin. lib. 2.
k Stupeant solis ortum, & ut cadant imbres nubibus in altum elevatis.
l Puerum, comitem Herculis. Et Nautæ pro Argonautæ. Vide Orphei & Apoll. Argon.
m Puellam intell. Atalantam, his malis ab Hippomene deceptam.
n Circundat & erigit, pro canit circundatas, & canit erectas.
o Corticis musco, quidam expon. Mostoso & lanuginoso cortice.
p Permessi fluvii ex Helicone monte scaturientis, circa quem Musæ choreas ducunt, Hesiodo.
q Ascr. Hesiod.
r Grynæ. Grynæo Apollini consecrati.
ſ Ulysseas, à Dulichio, una ex Echinadibus insulis.

Ah!

Ah! timidos nautas canibus lacerâsse marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverat artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parârit?
Quo cursu deserta petiverit, & quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit t Eurotâs, jussitque edíscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sydera valles.
Cogere donec oves stabulis, numerúmque referre
Jussit, & u invito processit vesper Olympo.

t Laconicus fluvius.
u Invito proc. Tantam afferebat voluptatem Sileni cantus, ut cœlo quoque ingratus vesperis adventus fuerit.

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Sumptum est Eclogæ hujus argumentum ex Bucolicis Theocriti. Inducit autem hic poeta Melibœum pastorem referentem certamen Corydonis & Thyrsidis, cui, dum caprum qui grege deerraverat quæreret, forte intervenerat, accersitus Daphnide, certaminis judice; quem secundum Corydonem pronunciâsse innuit, dum ait ad finem Eclogæ,

Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrsin.

Corydon. Thyrsis.

Poeta sub persona MELIBOEI.

M. FOrtè sub a arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerántq; greges Corydon & Thyrsis in unum,
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, b Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
c Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contrà videt, Ocyùs, inquit,
Huc ades, ô Meliboee; caper tibi salvus & hœdi;
Et, siquid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci;
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum d mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo

a Stridula, vel sibilum edente, ad venti impulsum.
b Ita periti, ut Arcades esse putarent.
c Sic Theocr. τράγος dixit αἰγὸς τῆς αἰγός. Itidemque Hor. Olentis mores mariti, caprati.
d Meum serium negotium.

Cœpêre

Cœpêre: alternos Musæ meminisse volebant,
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. Nymphæ, noster amor, e Libethrides, aut mihi carmen, e A Libethro fonte, tibi colunt.
Quale meo Codro, concedite: (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
Hic arguta *f* sacrâ pendebit fistula pinu. f Consecrata matri deûm.
T. Pastores hederâ crescentem ornate poetam
Arcades, invidiâ rumpantur ut illa Codro.
Aut, si ultra placitum *g* laudârit, baccare frontem g Quia vers. ab aliquib. laudari metuebant, & eam laudem vim fascini habere credebant.
Cingite, nè vâti noceat mala lingua futuro.
C. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus,
Et ramosa *h* Mycon vivacis cornua cervi. h Mycon, subaudi offert.
Si proprium hoc fuerit, lævi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
T. *i* Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis i Vas.
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ,
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Impro ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
C. Muscosi fontes, & somno mollior herba,
k Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ, k Pro, Et arbute quæ tegit eos rara umbra.
Solstitium pecori defendite: jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
T. Hic focus, & tedæ pingues, hic plurimus ignis
Semper, & assiduâ postes fuligine nigri:
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. *l* Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ: l Plenæ sunt.
Strata jacent passim *m* sua quæque sub arbore poma. m Si sua sit ablativus, ità dicitur per synæresin, ut Suos ab Ennio, tanquam Sos.
Omnia nunc rident. at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
T. Aret ager, vitio moriens sitit aeris herba, n Vires nimio æstu exsiccatæ folia amiserunt.
n Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
Jupiter & lætо *o* descendet plurimus imbre. o Ut κατ' ἐξοχὴν dictus Jupiter, quasi descensor.
C. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis,

Populus

Populus in fluviis, abies in montibus altis.
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.
M. Hæc memini, & victum frustrà contendere Thyrsin.
p Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

p Ex illo tempore Cor. est victor nobilis supra omnes. Sed rusticis sententiam implere non potuit.

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore, Damon pastor, Nisæ puellæ amore captus, cùm illa sibi Mopsum prætulisset, impatientiâ amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars penè tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis idyllio, in quo venefica quædam pharmacis & incantationibus animum viri, à quo spernebatur, ad sui amorem conatur revocare.

Damon. Alphesiboeus.

PAstorum musam, Damonis & Alphesiboei,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutatà suos *a* requièrunt flumina cursus,
Damonis musam dicemus & Alphesiboei.
Tu *b* mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe *c* jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
D. Nascere, *d* præque diem veniens age, Lucifer, almum
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extremi moriens tamen alloquor horâ.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutúmque nemus pinósque loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panáque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes *e* equis, ævóque sequenti

a Requiescere coegerunt suos cursus. Aut certe, Requierunt mutata suos cursus.

b Apostrophe ad Augustum.

c Ut suprà dixit, Non injussa cano.

d Præveniens age diem. Quæritur autem, quod amica (quam vocat conjugem) nupserit alteri, se contempto.

e Quorum sunt inimicissimi.

Cum canibus timidi venient ad pocula dammæ.
Mopse, novas incide *f* faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: *g* tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro, dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, prolixáque barba:
Nec curare deûm credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
h Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
i Nunc scio quid sit amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut *k* extremi Garamantes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis, edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine *l* matrem
Commaculare manus. crudelis tu quoque, mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
m Nunc & oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: *n* vivite sylvæ:
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar. extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Port. Hæc Damon; vos, quæ responderit Alphesiboeus,
Dicite, Pierides. NON omnia possumus omnes.
Al. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ;
Verbenásque adole pingues, & *o* mascula thura;
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus. nihil hîc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssis:
Frigidus in pratis *q* cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
r Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circumdo; terque hæc altaria circum

f Faces nuptiales inciduntur cum inspicantur, i. in spicæ similitudinem inciduntur, ut facilius ardorem concipiant.
g Tibi oritur. Stellæ enim ex altiss. montibus oriri videntur.
h Postquam vidi, qualiter perii! Theoc. ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην.
i Serò, vel, nunc tandem. Νῦν γνωτὸν τὸν ἔρωτα.
k Quia sævi & à consortio humanitatis remoti.
l Medeam.
m Omnia optat fieri contra naturam, ut istud est, quòd illa pulcherrima turpissimo marito nupsit.
n Valete.
o Quia diis nihil nisi singulare & excellens offerri debet. Unde eximiæ hostiæ. Masculo autem thuri prima bonitatis est gloria, teste Dioscor.
p Ob venenum.
q Dum ei incantatur.
r Don. in Ter. legit, Triplici circumdata filo. Licia tamen discoloria quidam venefitiis adhibita tradunt ad alligandum & incantandum, vel ad solvendum & explicandum

Effigiem duco. NUMERO deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Nectite tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Nectite, Amarylli, modò, &, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit
Uno eodémque igni; sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cùm fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora chara sui; quæ nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, & se condere sylvis
Mœrim, sæpe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivóque fluenti,
Tránsque caput jace: nè respexeris. his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte suâ (dum ferre moror) cinis ipse: bonum sit.
Nescio, quid certè est; & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

cera.

ex limo imago: Hæc cera, hæc imago cerea.

r Pro, in Daphnidem: vel, supra Daphnidis effigiem.

u Amore confecta.

x Vestes.

y Loco sacro Vestæ.

z Purgamenta enim quibus nonnunquam expiabantur non respiciebant, ne ex eorum aspectu malum traherent.

a Optat bonum esse eventum.

ECLOGA IX.

MOERIS.

ARGUMENTUM.

Post Philippensem victoriam, cùm in distributione agrorum qui triumvirorum jussu trans Padum dividebantur, sua quoque prædia Virgilius amisisset, Romam profectus, cum favore ingenii, tum præsertim adjuvante Pollione, Transpadanæ regionis præfecto, possessiones suas recepit. Verùm ægrè id ferente Mœrio, cui forte Virgilii fundus in portionem cesserat, parùm abfuit quin ab irato milite in-

ficeretur

ficeretur. Denuo itaque Romam profecturus præcepit procuratori, ut Arioni usque ad reditum suum, quam minimo posset detrimento suo, obsequeretur. Is igitur ex patroni sui præcepto Mantuam proficiscitur, bidorum aliquot minusculum Arioni obsturum. Mœrin subsequitur Lycidas pastor, itinere ejus causam inquirens. Ibi nactus occasionem Mœris temporum illorum calamitatem deflet. Deinde unà Mantuam euntes itineris tædium variis sublevant cantilenis.

Fabius lib. 8. cap. 6. postquam dixit allegoriam aliud verbis, aliud sensu ostendere, ac etiam interdum contrarium; & aliquot exempla protulit, subjungit, Sine translatione verò in Bucolicis, Certè equidem audieram, (& quæ sequuntur usque ad finem quarti versûs:) Hoc enim loco, præter nomen, cætera propriis decisa sunt verbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus.

Lycidas. Mœris.

L. QUò te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?

M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri
(Quod nunquam veriti fumus) ut possessor agelli
Diceret, Hæc mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, (quoniam FORTUNA omnia versat)
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.

L. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum *b* servâsse Menalcam.

M. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquilâ veniente columbas.
Quòd nisi me quacunque novas incidere lites
Antè sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, *c* nec viveret ipse Menalcas.

L. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu tua nobis
Penè simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? *d* quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
e Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas,
Et potum pastas age, Tityre; & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.

M. *f* Immo hæc quæ Varo necdum perfecta canebat:
Vare, tuum nomen (superet modò Mantua nobis,
Mantua, væ miseræ nimium vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sydera cycni.

a. Non sors, sed fors, quidam legendum existimant.

b Pro recuperâsse. Menalcam autem esse Virgilium docent Fabii verba subjuncta argumento hujus eclogæ.

c Quia paulò abfuit quin interficeretur. Vide argum.

d Quis humum sparsum fl. h. caneret? aut font. inductos umbrâ? Et quæ simul Hypallage; umbra n. fontibus inducitur.

e Vel quis caneret quæ sublegi, &c. Amaryllida autem vocat Romam, ut Eclog. 1.

f Quis caneret.

L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:
Sic cytiso pastæ *g* distentent ubera vaccæ:
Incipe, si quid habes. & me fecere poëtam
Pierides; sunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere *h* anser olores.

M. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipse volu
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic *i* candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades; *k* insani feriant sine littora fluctus.

L. Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem
Audieram? *l* numeros memini, si verba tenerem.

M. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce, Dionæi processit Cæsaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, pyros; carpent tua poma nepotes.
Omnia *m* fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me *n* condere Soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa; lupi Mœrin vidêre priores.
Sed tamen ista tatis referet tibi sæpe Menalcas.

L. *o* Cantando nostros in longum ducis amores:
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via: namque sepulchrum
Incipit apparere *p* Bianoris. hic, ubi densas
Agricolæ *q* stringunt frondes, hic, Mœri, canamus;
Hic hœdos depone: tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam nè colligat antè, verémur,
Cantantes licet usque (minùs via lædet) eamus.
Cantantes *r* ut eamus, ego hoc te fascè levabo.

M. Desine plura, puer, & quod nunc instat agamus.
Carmina tum melius, cùm venerit ipse, canemus.

g Plurimum lactis reportent.

h Allusio ad Anserem poëtam, de quo & Cic. in Philip.

i Unde Græc. λειμὼν.

k Ingentes, ut dicuntur fluctus furentes, sive undæ & ipsum mare furere.

l Memini cantum versum, si versus ipsos tenerem. Hic n. numeri sunt modi & cantus, non carmina. Rhythm. interpr. P. Fab. l. 9. c. 4.

m Pro aufert. Sic versu sequ.

n Condere pro abscondere, i. ad occasum perducere.

o Tergiversando, causas nectendo.

p Qui Mantuam condidisse fertur.

q Pro decutiunt, amputant.

r Quamvis eamus cantantes, te levabo hoc onere hœdorum.

ECLOGA X.

GALLUS.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius poëta fuit, primusque Ægypti præfectus; qui cùm Cytheridem meretricem, Volumnii liberti (quam poëta hic Lycoridem vocat) perdite adamaret, neque illa pari amore responderet, sed, ipso spreto, Syriam in Galliam sequuta esset, ægerrimè repulsam

lisse creditur. Eam itaque hâc Eclogâ confudatur Virgilius, sed ità ut à pastoralibus personis rusticisque comparationibus non decedat. Totum autem fere hoc argumentum sumptum est ex Thyrside Theocriti, ubi similem Daphnidis amorem exsequitur.

EXtremum hunc, *a* Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo (sed quæ legat ipsa Lycoris)
Carmina sunt dicenda: negat quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus subter labêre Sicanos,
b Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis, respondent omnia sylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naiades, *d* indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla morum fecêre, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevêre myricæ:
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant & oves circùm, nostri nec *e* pœnitet illas;
Nec te pœniteat pecoris, divine poeta.
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis:
Venit & upilio; tardi venêre *f* bubulci;
g Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant. tibi venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit. tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Sylvanus *h* honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minióque rubentem.
Et, quis erit modus? inquit. amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille tamen, *i* Cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris; soli cantare periti
Arcades. *k* mihi uti quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique *k* fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicunque *l* furor, (quid tum si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret.
m Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.

a Fons Siciliæ. Sic suprà. Musas, Siceliadas invocavit.

b Tethyos & Oceani filia, quæ pro mari ponitur.

c Echo quæ est in sylvis; ut αἰχὼ ὀρεσσιβάτης.

d Utpote meretricis, vel simpl. Amore quo perire illum indignum erat. Servilis exp. etiam nigno.

e Quidam exp. pudet. Sic infra pœnitet. pudeat.

f Ita lege, non subulci. Et tardi pro pigri accipe. Theoc. ἀλλὰ τύ β᾽ ἔφυς.

g Pinguis, succulentus.

h De corona hoc dicit.

i Gallum hæc respondentem introducit. Mavult autem Ser. Tamen cantabitis.

k Ut non inciderem in talem amorem.

l Amor quo insanirem.

m Flores ex quibus fierent serta.

Hic gelidi fontes, hic mollia prata, n Lycori,
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hostes.
Tu procul à patria o (nec sit mihi credere) tantum
Alpinas (ah dura!) nives & frigora Rheni
Me sine sola vides. ah! te ne frigora lædant:
Ah! tibi ne teneras glacies secet aspera plantas,
Ibo, & p Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum,
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ; crescetis amores.
Interea mixis lustrabo Maenala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes video lucósque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tanquam hæc sit nostri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
q Jam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non r illum nostri possunt mutare labores,
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniásque nives hyemis subeamus aquosæ;
Nec si, cùm moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sydere Cancri.
OMNIA vincit amor; & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, divæ vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo;
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra:
Juniperi gravis umbra; nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

n Ut inconstans redit statim ad eam: deinde ità loquitur, quasi ibi sit ubi illa est.

o Quod utinam non credam, ut tantum procul abis. Alibi tantum jungit credere.

p Carmina Euphorionis; & me facta Latina, cano hoc Chalcidico modulatore.

q Quæ sibi proposuerat tanquam amoris futura remedia, facit repudia ut inimicia.

r Illum deum de quo dixit. Aut Deus ille &c.

s Allegoricè alludit ad remota Sylvani. Sed humiliè gaudent pagani quidam.

t Se tollit in luminis auras, ut alibi loquitur.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER I.
ARGUMENTUM.

Virgilius, ut Theocritus in Bucolicis, sic Hesiodi in Georgicis imitator fuit. Hujus autem exstat opus ad Persen fratrem quod ipse suis inscripsit. Sed cum ità in hoc opere

sibi imitandum proposuit, uti, quod ille brevius complexus est, hic fusius in quatuor libros digesserit. Nam cùm quatuor sint præcipua rustici operis capita, Aratio, Insitio sive plantatio, Pastio, & Mellatio; singula horum singulis libris exsequitur. Potest autem & hic primus Liber in quinque partes distingui: quarum prima agri colendi rationem ostendit; secunda primam agriculturæ originem commemorat; tertia rusticorum instrumenta, bona ex parte, enumerat; quarta laboris rusticani varia distinguit tempora; quinta tempestatum prognostica exsequitur: indèque arreptâ occasione, ad prodigia quæ Cæsaris mortem denunciârunt digreditur. Quatuor primi versus habent propositionem quadripartitam, quæ horum quatuor librorum argumenta sigillatim exponit. Nam primo Libro de Segetibus, secundo de Vitibus, (de quibus præcipuè ibi agit, & de oleis) tertio de re Pecuaria, quarto de Apibus dicturum se promittit.

Aliud Argumentum MODESTINI Jurisconsulti nobilissimi.

Quid faciat lætas segetes; quæ sydera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris;
Semina quo jacienda modo; cultúsque locorum
Edocuit messes magno olim fœnore reddi.

Ad C. MECÆNATEM.

QUid faciat *a* lætas segetes; *b* quo sydere terram
Vertere, Mecænas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori; atque apibus quanta experientia *c* parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, ô clarissima mundi
d Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit *e* aristâ,
f Poculáque inventis Achelöa miscuit uvis;
Et vos agrestûm præsentia numina Fauni,
g Ferte simul Faunique pedem, Dryadésque puellæ:
h Munera vestra cano: tuque ô, cui *i* prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; & *k* cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum nivei tondent dumeta juvenci.
Ipse nemus linquens patrium saltúsque *l* Lycæi,
Pan, ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, ô *m* Tegeæe, favens; oleæque, Minerva,
Inventrix; uncique, *n* puer, monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, *o* cupressum:
Dique deæque omnes studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis *p* non ullo semine fruges,

a Pingues, vel uberes.
b Quo tempore, observato ex syderum ortus occasu.
c Al. parvis, non male.
d Sol & Luna, quorum motu definiuntur tempora.
e Frumento pingui, ab effectu.
f Aquam.
g Pro, adeste.
h Ut dixit, vestro si munere, &c.
i Attica tellus.
k Aristæe.
l Lyc. & Mænal. montes Arcad. Pani sacri.
m Tegea oppidum erat, Pani dicatum.
n Osiris.
o Qua coronaris.
p Id est, quæ sponte sua proveniunt, semine nobis incognito. al. nonnullo.

Quique q satis largum cœlo demittitis imbrem,
Tuque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est: urbisne invisere, Cæsar,
Terrarúmque velis curam, & te maximus orbis
Autorem frugum, tempestatúmque r potentem
Accipiat, cingens s materna tempora myrto;
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule,
Téque sibi generum Tethys t emat omnibus undis:
Anne novum u tardis sydus te mensibus addas,
Quâ locus x Erigonen inter Chelásque sequentes
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justâ plus parte relinquit.
Quicquid eris, (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis;
Igneróque viæ mecum miseratus agrestes,
y Ingredere, & votis z jam nunc assuesce vocari.

VERE novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa a seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora sensit;
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At priùs ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos & varium b cœli prædiscere morem
Cura sit, ac c patrios cultúsque habitúsque locorum;
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recusét.
Hic segetes, illic d veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. nonne vides croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At e Chalybes nudi ferrum, virosáque Pontus
Castorea, Eliadum f palmas Epiros equarum?
Continuò has leges æternáque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus. Ergò age, terræ
Pingue solum primis extemplo à mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebáque jacentes
g Pulverulenta coquat h maturis Solibus æstas,
At si non fuerit tellus fœcunda, i sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco.
k Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;

l Hic,

q Frugibus quæ sunt fatæ.
r Dominum, arbitrum, præsidem.
s Veneris, à qua es oriundus.
t Per coemptionem, antiquum nuptiarum ritum.
u Ut ad Jun. & Jul. quorum horæ civiles sunt longiss. accedat Augustus.
x Inter Virg. & brachia Scorp.
y Ingredere viam dux futurus.
z Vivus adhuc: ut Horat. Præsenti tibi maturos largimur honores.
a Laudat νέον τε τέγεσθαι, vervactum quarto sulco serum.
b Aeris, syderum.
c Unicuique patriæ seu regioni recepto.
d Proveniunt. Huc pertinent hæc lib 2. Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
e Æschyl. in Prom. σὺ δ' ἀνήρτησας.
f Equas quæ palmam obtineant in Olymp. certam. apud Elidem.
g Ex magna siccitate.
h Vehementer fervidis.
i Præstringere vi aratione circa æquinoctium autumn.
k In pinguiore solo.

l Hic, sterilem exiguus nè deserat humor m arenam.
Alternis, idem, n tonsas cessare novales,
Et segnem patiêre situ o durescere campum.
Aut ibi flava seres mutato sydere farra,
Unde priùs lætum siliquâ quassante legumen,
Aut tenues fœtus p viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos, sylvámque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfusa q papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Nè saturare fimo pingui pudeat sola, nève
r Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva.
Nec nulla interea est s inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis,
Sive indè occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias & t cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quâ succus in herbas;
Seu durat magis, & venas astringit hiantes,
Nè tenues pluviæ, rapidive potentia Solis
Acrior, aut Boreæ u penetrabile frigus adurat.
x Multùm adeò, rastris glebas qui frangit inertes,
Vimineásque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo,
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercétque frequens tellurem, atque imperat arvis.
y Humida solstitia atque hyemes orate serenas,
Agricolæ; z hyberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum se Mœsia cultu
Jactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.
a Quid dicam, jacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulósque ruit malè pinguis arenæ;
Deinde satis fluvium inducit, rivósque sequentes?
Et, cùm exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce, b supercilio clivosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, nè gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Cùm primùm sulcos æquant sata? quique paludis
Collectum humorem bibulâ c deducit arenâ?
Præsertim d incertis si mensibus amnis abundans
Exit, & obducto latè tenet omnia limo:

l In tellure infœcunda.
m Aridam terram quæ est sicut arena.
n Demessas.
o Corroborari, vires recollige.
p Viciâ & lupino pinguescunt arva. Tristis pro mariâ.
q Soporiferæ, atque adeo mortiferæ.
r Continua feracitate exhaustos.
s Cujus intermissa aratio.
t Occultos meatus.
u Quod facilè penetrat.
x Occatio etiam prodest ad ubertatem.
y Æstate pluviam, hyeme siccitatem opta. Sic Cic. solstitium brumæ opponit.
z Pro, hybernâ serenitate.
a De semine cooperiendo per liratione.
b Jugo.
c Factis sulcis, quos Elices vocant.
d Veris & autumni, quibus modo frigus, modo calor est.

Unde

Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cùm sint hominúmque boúmque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris e intyba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primúsque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna f veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni;
Nec signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: g in medium quærebant: ipsáque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontúmque h moveri,
Melláque decussit foliis, i ignémque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
k Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
l Pleïadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arctον.
Tum m laqueis capere feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum n funda jam verberat amnem,
Alta petens; pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque o argutæ lamina serræ,
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venere artes. LABOR omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres p ferro mortales vertere terram
Instituit, cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumenti labor additus, ut mala culmos
q Esset rubigo, r segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,
Lappæque, tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quod nisi & assiduis f terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce t premes umbras, votisque vocaveris imbrem,
Heu! magnum alterius frustrà spectabis acervum,
Concussáque famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum & quæ sint duris agrestibus u arma,
Queis sine nec potuere seri nec surgere messes.
Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardáque x Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribuláque,

e Cicones, cujus cadix est apud Thracas.
f Pigritia.
g Astræo sæculo rerum omnium proventus sine labore, quarum etiam erat inter omnes communio.
h Flatibus agitari, ad augendam navigationis difficultatem.
i Hes. πῦρ.
k Navigatio inventa.
l Pl. Vergilias, hyas Suculas, Arct. ursam majorem.
m De venatione: ut fall. visco de aucupio.
n Genus retis, o, fundibulo.
p Vomere arari, pro aratro: vel ligonibus.
q Ederet, consumeret.
r Segnis pro infructuoso.
f Laboribus agitur terram i. e. oportebit, & fodiemur.
s Sed ab herbam pro terram.
t Reprimes & coercebis umbras, amputando ramos arborum segetibus incumbentes.
u Agricolarum instrumenta, quæ appellat arma, ὅπλα Græc.
x Eleus. m. Cereris volumina Plaut.

Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere rastri ;
y Virgea prætereà Celei vilísque supellex,
Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multò antè memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in sylvis magnâ vi flexa domatur
In z burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à stirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia antè jugo levis, altáque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos ;
Et suspensa focis a exploret robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuésque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et b vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci,
Nè subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat.
Tum c variæ illudunt pestes : sæpe exiguus mus
Sub terris posuítque domos, atque horrea fecit ;
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ ;
Inventúsque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt ; populátque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis
Induet in florem, & ramos d curvabit olentes ;
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnáque cum magno veniet tritura calore :
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
e Nequicquam pingues palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ ;
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset,
Et quamvis igni exiguo f properata maderent.
Vidi lecta diu, & multò g spectata labore,
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret : sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri :
Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,
h Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.
Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis
Hœdorúmque dies servandi, & lucidus Anguis,
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus & i ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra k die somnique pares ubi fecerit horas,
l Et medium lucì atque umbris jam dividet orbem ;
Exercete, viri, tauros, serite hordea campis,

y Vimines vasa, qualia Ceres Celeo monstravit.

z Curvaturam aratri.

a Probant enim sani solidiorem, si in sumo rimas non fecerint.

b Subigenda, ut solidior reddatur.

c Varia animalcula, quæ valde perniciosa sunt, velut illudentia infestant.

d Multitudine florum.

e Non pingues

f Citò coquerentur.

g Probata.

h Atque pro Statim, teste Gil.

i Ubi ostrea plurima sunt.

k Arch. poet. dicit.

l Æquinoctium autumnale intelligit. Seri autem hordeum inter æquinoctium autumni & brumam jubet Plin.

Usque

Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini segetem & Cereale papáver
m Prosérere. Tempus *m* humo tegere; & jamdudum incumbere aratris,
Dum sicca telluré licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tunc te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci, & mílio venit annua cura,
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum
n Taurus, & adverso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis;
o Antè tibi Boæ Atlantides abscondantur,
Gnosliáque ardentis decedat stella coronæ,
Debita quàm sulcis committas semina, quámque
p Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere: sed illos
Exspectata seges q vanis eluit avenis.
Si verò viciámque seres vilémque fasélum,
Nec r Pelusiacæ curam aspernabere lenti;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra:
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruscо
Semper sole rubens, & s torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextrâ lævâque trahuntur
Cæruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter, mediámque, t duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divûm: & via sectu per ambas,
u Obliquus quâ se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæáque arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
x Hic vertex nobis semper sublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi.
Maximus y hic flexu sinuoso elabitur Anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tangi.
z Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ densantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis Aurora, diémque reducit;
Nósque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
a Varios eventus & pericula. Alii pro tempora. Hinc *a* tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus; hinc messisque diem tempúsque serendi;
Et quando infidum remis impellere *b* marmor
b Mare. Conveniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustrà signorum obitus speculamur & ortus,

a Cùm Sol Taurum ingreditur, 15. cal. Maias.
o Satio frumenti ut stante occasum Vergiliarum.
p Quæ velut coacta illam sit receptura.
q Culmis vanis & stipulis frugem non habentibus.
r Ægyptiacæ. Ovid. Et pereunt lentes, advena Nilus, ruræ.
s Unde Græc. ἀκαυμάτιστος.
t Duæ Zonæ temperatæ.
u Zodiacus, λοξὸς κύκλος.
x Polus arcticus: ac illum antarcticum.
y Ad polum arcticum.
z Ad polum antarcticum.

Tempo-

Temporibúſque parem diverſis quatuor annum.
Frigidus agricolam ſi quando continet imber,
c Multa forent quæ mox cœlo properanda ſereno
d Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cavat arbore *e* lintres;
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis.
Exacuunt alii vallos furcáſque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis *f* rubeâ texatur fiſcina virgâ:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
g Fas & jurá ſinunt. rivos *h* deducere nulla
Religio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantúmque gregem *i* fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli,
Vilibus aut onerat pomis; *k* lapidémque revertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidéſque ſatæ: tum partu terra nefanda
l Cœúmque Iapetúmque creat, ſævúmque Typhœa,
Et conjuratos cœlum reſcindere *m* fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atque Oſſæ frondoſum involvere Olympum:
Ter pater exſtructos disjecit fulmine montes.
Septima poſt decimam felix & ponere vites,
Et preſſos domitare boves, & *n* licia telæ
Addere. nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelidâ meliùs ſe nocte dedêre,
Aut cùm Sole novo terras irrorat Eõus.
Nocte leves ſtipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferróque faces *o* inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
p Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut *q* dulcis muſti Vulcano decoquit *r* humorem,
Et foliis undam *ſ* trepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
t Nudus ara, ſere nudus: *u* hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuáque inter ſe læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curáſque reſolvit;
Ceu *x* preſſa cùm jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

c Quæ fieri debent diebus pluviosis.
d Mature & per otium facere, quæ alioqui propere facienda eſſent.
e Fluviatiles navicellas.
f A rubo, arbore vitili. At Serv. à Rubis oppido Campaniæ.
g Divina & humana jura.
h Al. inducere.
i Ob ſcabiem qua tentantur.
k Molarem.
l Gigantum nomina.
m Oetum & Ephialtem.
n Feliæ & ad ordiendam telam.
o In modum ſpicarum incidit, ut facilius flammam concipiant.
p Stridulo.
q Defruti vel ſapæ Plin.
r Syll. alt. in humorem abſorbetur cum principio verſ. ſeq.
ſ Legitur & trepidi; quod ſequitur Serv.
t Sere & ara cœlo ita ſereno, ut vel nudus eſſe poſſis.
u Hyeme cogitur eſſe ignavus colonus & iners.
x Onerariæ, preſſæ ponderè. quidam expon. jactatæ tempeſtate, vel ſcopulis illiſæ.

Sed

Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, y cruentáque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritóſque ſequi lepores; tum figere damas
Stupea torquentem Balearis verbera funda;
Cùm nix alta jacet, glaciem cùm flumina trudunt.
Quid tempeſtates Autumni & ſydera dicam?
Atque ubi jam breviórque dies, & mollior æſtas,
Quæ z vigilanda viris? vel cùm ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cùm meſſis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent?
Sæpe ego, cùm a flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam b ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè ſegetem ab radicibus imis
Sublimè expulſam eruerent: ità turbine nigro
Ferret c hyems culmúmque levem, ſtipulíſque volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti ſata læta boúmque labores
Diluit; implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervétque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe Pater, media d nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit; fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor: e ille flagranti
Aut Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: f ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora g plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes & ſydera ſerva,
Frigida Saturni ſeſe quò ſtella recepter,
Quos h ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
Inprimis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis i operatus in herbis;
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc k molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus l umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret;
m Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho:
Térque novas circum felix eat hoſtia fruges;
Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes,
n Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora o quercu
Det p motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,

Æſtúſque,

y Quæ matura cruoris colo-rem imitantur.
z Vigilanter providenda.
a Maturis.
b Secaret.
c Procella.
d In nimbis te-nebroſis. Quidam exp. de nubibus.
e Feriúntque ſummos Fulmina montes, Hor.
f Repetunt ſuos ſtatus.
g Reſonant.
h Mercurii ſtella.
i Faſtâ re divinâ.
k Delicatiſſima.
l Propter ar-bores frondeſcentes.
m Cui tu lacte, melle & vino ſacrifica. Poſtea deſcribit am-barvale ſacrifi-cium.
n Orent ut am-pla meſſis do-mum feratur.
o Quernâ co-ronâ.
p Saltationes.

Æstúsque, pluviásque, & agentes frigora ventos,
Ipse Pater statuit quid q menstrua Luna moneret,
Quo signo r caderent Austri, quid sæpe videntes
Agricolæ, propiùs stabulis armenta tenerent.
Continuò ventis surgentibus, aut freta Ponti
Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longè
Littora miscerí, & nemorum increbrescere murmur.
Jam sibi tum curvis malè temperat unda carinis,
Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora; cúmque f marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notásque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam t stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctísque per umbras
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Eurique Zephyríque tonat domus, omnia plenis
Rura u natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. x Nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues; aut y bucula cœlum
Suspiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo z ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter; & a bibit ingens
Arcus; & è pastu decedens agmine magno
b Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ c Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio d incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix raucâ pluviam vocat improba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hyemem, e testâ cùm ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.
f Nec minùs ex imbri Soles & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec g fratris radiis obnoxia surgere Luna,
h Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt

q Menstruum cursum habent.
r Desinerent venire. Contrà statim post, Ventis surgentibus.
f Sunt enim & fluviales.
t Sæpe, Sit quæ transversa ducuntur stellæ & cadentes prætervolant, secant aera, &c.
u Inundantur.
x Tot sunt & tam manifesta signa futuræ pluviæ monita, ut imprudentibus supervenire non possit, q. d. non providentibus.
y Boves cœlum olfacientes, Plin.
z Apud Naf. fabula de rusticis in ranas versis.
a Plaut. Curc. Ecce autem bibit arcus; pluet, credo, hercule hodie.
b Ex Arato.
c Ad Asiam paludem.
d Quod pluviæ aquam ad corpus non admittant.
e Testaceo lumine.
f Prognostica serenitatis.
g Solis.
h Flocci.

Dilectæ

Dilectæ Thetidi *i* Halcyonés; non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt;
Solis & occasum servans de culmine summo
k Nequicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet *l* liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno *m* stridore per auras
Insequitur Nisus; quâ se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; & sæpe cubilibus altis,
Nescio quâ præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcésque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verùm ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & *n* Jupiter humidus Austris
o Densat erant quæ rara modò, & quæ densa relaxat,
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris;
Et lætæ pecudes, & *p* ovantes gutture corvi.
Si verò Solem ad rapidum Lunásque *q* sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna *r* revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus autor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluviâ ventísque carebunt;
Votáque servati solvent in littore nautæ
s Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequentur,
Et quæ manè refert, & quæ *t* surgentibus astris.
u Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, *x* medióque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto
Arboribúsque satísque Notus pecorísque siníster.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese

i Ab his dies Halcyonii, quibus & mare est tranquillum.

k Pro Non, ut ver. 192. Vespertinum noctuæ silentium serenitatis præsagium est, Plin.

l Puro. Vide Cirim.

m Alarum.

n Aer: ut, sub Jove frigido, Hor.

o In orbem cogitur aer, Æn. 5. Legitur & Denset, conjug. 2.

p Crocitantes præ lætitia.

q Ordine. Est enim vicissitudo dierum & noctium: his Luna, illis Sol præsidet. Ità quidam.

r Cùm incipit rensci Luna, si obscura sit, pluviam terræ & mari denunciat; si rubicunda, ventos; si pura quarto die, serenitatem reliqui mensis.

s Diis marinis dicuntur littorales.

t Nosse superveniente.

u Sol oriens maculosus est signum pluviæ: at interruptis obscura nube radiis, aut in ortu pallidus, grandinem denunciat.

x Nubibus ex parte occultato.

Diversi erumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu! malè tum mites defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, *y* emenso cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Eurus.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non tali quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cùm referétque diem, condétque relatum,
Lucidus orbis erit; frustrà terrebere nimbis,
Et *z* claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, *a* quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere *b* falsum
Audeat? Ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudémque, & operta tumescere bella.
c Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cùm caput obscurâ nitidum ferrugine texit,
Impiáque æternam *d* timuerunt secula noctem:
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obscœníque canes, importunæque *e* volucres
Signa dabant. Quoties *f* Cyclopum effervere in agros
Vidimus *g* undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarúmque globos liquefactáque volvere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & *h* simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudésque locutæ;
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt,
Et mœstum illacrymat templis *i* ebur, æráque sudant.
Proluit insano contorquens vortice sylvas
Fluviorum rex Eridanus, campósque per omnes
Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
k Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, & altè
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec *l* diri toties arsere cometæ.
m Ergò inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi.
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
n Emathiam & latos Æmi pinguescere campos.

y Signa ex coloribus Solis occidentis.

z Claritatem serenam afferente: ut Hom. αἰθρηγενέτας.

a An serenitatem, an pluvias.

b Falsa esse signa quæ dat Sol.

c Digressio in mortem Cæsaris multis signis comitatam.

d Quòd longior esset ille defectus.

e Bubones, aut striges.

f In Siculos fines.

g Undarum modo flammas evomentem.

h Umbræ nocturnæ.

i Eburnea & ærea simulacra

k Tristia portendentibus.

l Iram deorum minantes.

m Eventus superiorum prælagiorum bella civilia, quibus vindicata est il. Cæsaris cædes.

n Thessaliam,

Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabrâ rubigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit *o* inanes,
Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Vestáque mater,
Quæ Thuscum Tiberim & Romana palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere seclo
Nè prohibete; satis jampridem sanguine nostro
p Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœlite regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum *q* queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos; squalent *r* abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: sævit toto Mars impius orbe.
Ut cùm carceribus sese effudere quadrigæ,
s Addunt se in spatia; & frustrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

o Vacuas capitibus.

p Quia Laomedon Apollinem & Neptunum pactâ mercede fraudavit.

q Utpote te indignos.

r A sua agricultura ad bellum.

s Currendo plus eorum cursus augetur.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Absolutâ superiori Libro primâ Operis hujus parte, quæ est de Cultura agri sativi, servato eodem ordine quem in Operis initio proposuit, transit ad proximam rei rusticæ partem, quæ est de Plantatione, seu Insitione, quam Græci φυτοσποιίαν *vocant. Atque aliarum quidem arborum fruticumque curam aut omnino prætermittit, aut eatenus tantùm attingit, quatenus aut pitibus pedamenta aut vincula submittrare, aut ad similem aliquem rusticorum usum adhiberi possunt: fruticiferarum autem arborum cultum, Olearum præsertim & Vitium, quæ duæ inter frugiferas proculdubio principatum obtinent, toto ferè hoc Libro diligentissimè exsequitur. Finem verò hujus Libri, quemadmodum & trium reliquorum, liberiori quidem, non tamen ab argumento alienâ, digressiunculâ concludit: & quemadmodum ad finem superioris libri in mortem Cæsaris, prodigiáque quæ necem ejus antecesserunt, digreditur ita & hìc ad ruris amœnitatem, vtæque rusticanæ laudem, à paulò fusiùs exspatiatur.*

Aliud

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Hactenus arvorum cultus, & sydera cœli:
Pampineas canit inde comas, collésque virentes,
Descriptásque locis vites, & dona Lyæi,
Atque oleæ curam, nemorum ex ordine lectos.

HActenus a arvorum cultus, & sydera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non sylvestria tecum
Virgulta, & prolem tardè-crescentis olivæ.
Huc, pater ô Lenæe, (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi b pampineo gravidus autumno
Floret ager; spumat plenis vindemia c labris;)
Huc, pater ô Lenæe, veni: nudátaque musto
d Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
e Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte suâ veniunt, campósque & flumina latè
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glaucâ f canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ g Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Ut cerasis, ulmisque; etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris b se subjicit umbra.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum fruticúmque virét nemorúmque sacrorum.
i Sunt alii quos ipse viâ sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: k hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidáque sudes, & acuto robore vallos.
Sylvarúmque alii l pressos propaginis arcus
Exspectant, & viva suâ plantaria terrâ.
Nil radicis egent aliæ; summúmque putator
Haud dubitat terræ referens m mandare cacumen.
Quin &, caudicibus sectis, (mirabile dictu)
n Truditur è sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impunè videmus
Vertere in alterius; mutatámque insita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite, ô proprios generatim discite cultus
Agricolæ, fructúsque feros mollire colendo.
Neu o segnes jaceant terræ, juvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Túque ades, inceptúmque una decurre laborem,
O decus, ô famæ meritò pars maxima nostræ,
Mæcenas, pelagóque volans da vela patenti.

a Superioris libri argum. Quid sit, lætificat, quo sydere terram vertere.
b Gravidus pampinis simúlque uvis autumnalibus.
c Cupâ sive lacu.
d Calcans mecum uvas.
e Arbores natura tribus modis nascuntur; sponte, aut semine, aut radice. Plin.
f Nam salix ab una parte est alba, ab altera viridis.
g In Dodonæo nemore.
h Crescit. Sic Ecl. 10.
i Alii modi artificiales: ut avulsio stolonum.
k Casus docuit defractos serere ramos, cum pali defixi radices egissent. Plin.
l Curvatâ in terram arbore.
m Urgente naturâ procreatur. Incipit autem loqui de insitione.
n Infœcundæ. Deinde quamvis monstrosa & aspera loca tentari debere culturâ docet.
o Virgilius flores modò rerum decerpsit. Plin.

Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
p In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.
Sponte sua quæ se *q* tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt:
Quippe solo natura subest. tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
r Exuerint sylvestrem animum, cultúque frequenti
In quascunque voces artes haud tarda sequentur.
Necnon & sterilis quæ stirpibus exit ab imis
s Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes & *t* rami matris opacant,
Crescentique adimunt fœtus, urántque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
Pomáque degenerant, succos oblita priores;
Et turpes avibus prædam fert *u* uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multâ *x* mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido *y* Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palmæ
Nascitur, & *z* casus abies visura marinos.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus *a* horrida;
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneæ fagos; *b* ornúsque incanuit albo
Flore pyri; glandémque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere simplex:
Nam quâ se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
* Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udóque docent *c* inolescere libro.
d Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miratúrque novas frondes, & non sua poma.
e Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotóque, nec Idæis cyparissis;
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amarâ pausia baccâ,
Pomáque, & Alcinoï sylvæ: nec surculus idem
Crustumiis Syriisque pyris, gravibúsque *f* volemis.

p in facili & in promptu est terrarum descriptio.
q Nascuntur, Proveniunt.
r Deponent naturalem asperitatem.
s Cultu mitescet in campo spatioso.
t Matris umbrâ enecatur. Plin.
u Pro vite. fructus pro arbore.
x Multo labore; à sequente quod præcedit. Multâ & assiduâ operâ indigent ut domentur.
y Veneræ, Veneri (quæ in Paphio insula colebatur) dicatæ.
z Materies navium futura.
a Vide quod annot. de voce humorem, in fine vers. 295. lib. præced.
b Pyrus in ornum, arbor glandifera in ulmum inseritur.
* Virgiliana inoculatio quærit sinum in nodo gemmæ expulsi corticis, germénque ex alia arbore includit. Plin.
c Concorporari. Plin.
d Insitio per fissuram trunci
e Partitio generis cujusque in suas species.
f Quæ volam manûs implent. Catoni sementina, & mustea Plin.

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ;
Et g passo Psythia utilior, tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturáque lingua;
Purpureæ, Preciæque; &, quo te carmine dicam?
Rhetica: h nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt & Aminææ vites, firmissima vina,
i Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus;
Argitisque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, mensis & diis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, & tumidis k Bumaste racemis.
Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus; neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nàsse quot Ioniì veniant ad littora fluctus.
Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
Littora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
l Aspice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, m pictósque Gelonos:
Divisæ arboribus patriæ: sola India nigrum
Fert hebenum, foliis est thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam n sudantia ligno
Balsamáque, & baccas semper-frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?
Velleráque ut foliis depectant tenuia o Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aera vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuêre sagittæ:
p Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris,
Media fert q tristes succos, tardúmque saporem
Felicis mali; quo non præsentius ullum
(Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscuerúntque herbas, r & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris s agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciémque simillima lauro;
Et, si non alium latè jactaret odorem,
Laurus t erat; folia haud ullis labentia ventis;
Flos apprimè tenax: animas & olentia Medi
u Ora fovent illo, & senibus medicantur x anhelis.

g Utilior ad potum, id est, vinum quod fit ex uva passa.
l Lageos autem a leporis colore.
h Vina Rhetica Falernis tantùm posthabita à Virgilio. Plin.
i Mons, pro vino Lydio: Phanæus mons, pro vino Chio: Argitis uva, ab Argis.
k Latinis hæc uva dicitur Bumamma. Plin. Bumastus autem Gr. itidem ob similitudinem mammæ bovis.
l Apostrophe ad Mecænatem.
m Stigmata habentes.
n Exsudare enim dicitur ex cortice arboris libani, ut apud nos gummi ex quibusdam arboribus.
o Seres lanificio sylvarum nobiles, perfusam aquâ depectentes frondium canitiem. Plin.
p Quamvis gens illa habeat strenuos sagittarios.
q Amaros. Huic malo sapor asperrimus. Plin. Tar. sap. amarum & acerbum, &c.
r Et maleficæ verba, carmina magica.
s Exigit, expellit.
t Erat pro est, et.
u Incoquunt esculenti, commendandi halitûs gratiâ, Plin.
x Asthmaticis.

Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
Nec pulcher y Ganges, atque auro turbidus z Hermus,
Laudibus Italiæ certent; non Bactra, neque Indi,
Totáque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
a Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertêre, satis immanis dentibus hydri;
Nec galeis densisque virûm seges horruit hastis:
b Sed gravidæ fruges & Bacchi Massicus humor
Implevêre; tenent oleæque armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
c Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxêre triumphos.
d Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas;
e Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres absunt, & sæva leonum
Semina, nec miseros fallunt aconita legentes;
f Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subter labentia muros.
g An mare quod supra memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
Fluctibus & fremitu assurgens, Benace, marino?
h An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia quà ponto longè sonat unda refuso,
Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos æriscque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubémque Sabellam,
i Assuetúmque malo Ligurem, Volscósque verutos
k Extulit; hæc Decios, Marios, magnósque Camillos,
l Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna frugum parens, m Saturnia tellus,
Magna virûm; tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes;
n Ascræúmque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis; quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis,
Difficiles primùm terræ, collésque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
o Palladiâ gaudent sylvâ a vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens olcaster eodem

y India,
z Lydiæ fluvius.
a Italiæ non alunt monstra.
b Copiosa.
c Cujus unus potata facit candidos boves, de quibus triumphantes fa crificabant.
d Vernæ veris temperies etiam hyeme.
e In annum.
f Non sunt longi serpentes, ut alibi.
g Mare Adriaticum & Tyrrhenum.
h Augustus portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit. Sueton.
i Labori assuetum.
k Utentes veruto, telo breviore & acuto.
l Africanum utrumque.
m In qua Saturnus regnavit.
n Hesiodeum.
o Utpote carde crescentis, ut suprà dixit.

Plurimus

Plurimus, & strati baccis sylvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique p uligine læta,
Quique frequens herbis & fertilis ubere campus,
(Qualem sæpe cavâ montis convalle solemus
Despicere; huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum) quique editu Austro,
Et filicem curvis q invisam pascit aratris;
Hic tibi prævalidas olim multóque fluentes
r Sufficiet Baccho vites, hic fertilis uvæ,
Hic laticis qualem f pateris libamus & auro,
Inflavit cùm t pinguis ebur u Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia x reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulósque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas;
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, & presso pingues sub vomere terra,
Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis, (non ullo ex y æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis)
Aut unde iratus sylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
z Antiquásque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit a impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi b glarea ruris
Vix humiles apibus casias roremque ministrat:
Et tophus scaber & nigris exesa chelydris
Creta negant alios æquè serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, c fumósque volucres,
Et bibit humorem, & cùm vult, ex seipsa remittit,
Quæque d suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie & salsâ lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis e intexet vitibus ulmos,
Illa ferax oleæ est, illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
Ora jugo, & f vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam,
Rara sit, an supra morem si densa requiras;
(Altera frumentis quoniam faver, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo)

p Uliginosa.

q Ob radices longas & obliquas.

r Abunde subministrabit.

s Pateris aureis.

t Pinguis vi-marum carnibus.

u Tyrrh. tibicen.

x Superponimus aræ probata & elixa: Verbum sacerdotale.

y Campo.

z Arbores in quibus olim aves nidificabant.

a Immisso aratro.

b Sicca & sterilis terra.

c Quasi fumos, videlicet ex humore.

d Naturali, non coacto.

e Arbustivæ vitis periphrasis.

f Desertis, aut infrequentibus, ob Clanii fluminis inundationem.

Antè locum g capies oculis, altéque jubebis
In b solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum, & pedibus summas i æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
k Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager; glebas l cunctantes, crassáque terga
Exspecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec m mansuescit arando,
Nec Baccho n genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: Tu spisso vimine o qualos,
Coláque prelorum fumosis deripe tectis:
Huc ager ille malus dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua p eluctabitur omnis,
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus hoc denique pacto
Discimus: haud unquam q manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos r lentescit habendo,
Humida majores herbas alit, ipsáque s justo
Lætior. ah! t nimium nè sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis: promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quisquis color. at sceleratum u exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantùm, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt x vestigia nigræ.
His animadversis, y terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere z montes,
Antè a supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus, optima putri
Arva solo: id venti curant gelidæque pruinæ,
Et b labefacta movens robustus jugera fossor.
At siquos haud ulla viros vigilantia fugit,
Antè locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus c seges, & quò mox digesta feratur;
Mutata ignorent subito nè semina d matrem.
Quinetiam cœli regionem in cortice signant:
Ut quo quæque modo steterit, quâ parte calores
e Austrinos tulerit, quâ tergo obverterit f axi,
Restituant. adeò in teneris consuescere multum est.
Collibus an plano melius sit ponere vites,
Quære prius. si pinguis agros g metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus,
Sin tumulis acclive solum, colléque supinos,

g Eliges.
h Non concavo loco.
i Calcando.
k Redire in sua loca, Reponi eò loci unde sunt egesta.
l Validas, graves, magnas.
m Deponit salsug. & amarorem.
n Propriam generositatem.
o Per quos vinum diluit. Vide Col. li. 2. cap. 2.
p Sensim & cum mora egredietur, velut Justando.
q Illisa humo non dissipatur.
r Fit tenax, & adhærescit.
s Ultra modum læta.
t Nè herbis luxuriet.
u Explorare quæ terra sit frigida.
x Indicia.
y De pastinatione novelleti.
z Montanum vinetum.
a Inversas.
b Movens & labefaciens.
c Seminarium.
d Maternum sinum.
e Meridianos.
f Septentrioni.
g Eliges. Alii, Metis & terminis distingues.

Indulge ordinibus: nec ſcius omnis *b* in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret:
Ut ſæpe ingenti bello cùm longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè *i* fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus *k* numeris dimenſa viarum;
l Non animum modò uti paſcat proſpectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan & *m* ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.
Auſim vel tenui *n* vitem committere ſulco:
Altiùs ac penitus terræ defigitur arbos;
Æſculus in primis, *o* quæ quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergò non hyemes illam, non flabra neque imbres
Convellunt; immota manet, multóſque per annos
Multa virùm volvens durando ſecula vincit.
Tum fortes latè ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Néve tibi ad Solem vergant vineta cadentem;
Néve inter vites corylum ſere; *p* néve flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas;
(*q* Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina; néve oleæ ſylveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondéſque elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit: indè ſequutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & *r* ruit atram
Ad cœlum *ſ* piceâ craſſus caligine nubem:
Præſertim ſi tempeſtas à *t* vertice ſylvis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus,
u Hoc ubi, non à ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque imâ ſimiles revireſcere terrâ;
x Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
y Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat autor,
Tellurem Boreâ rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cùm vere *z* rubenti
Candida venit *a* avis longis inviſa colubris;
Prima vel autumni ſub frigora, cùm rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æſtas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile ſylvis;

b A marmoratiis metaph. Loquitur autem de diſponendo in quincuncem.
i Tumultu vario agitatur, ceu mare ſtatibus.
k Intervallis, Spatiis.
l Ad oblectationem oculorum tantùm, ſed etiam ob utilitatem.
m De ſcrobium altitudine.
n Vitem quidem tenui ſulcat verò arborem alto: quaſi vitis non ſit propriè arbos.
o Æſculus quantum corpore emineat, tantum radice deſcendit. Plin.
p Ne malleoli vel edules ſummâ ſurculi parte ſumantur. Vide Col.
q Subindicat ſurculos circa terram reſcindendos, & terra aſſuetum, ſi denique inſerendum.
r Proficit.
ſ Velut picea.
t Ab ipſis cacuminibus.
u Ubi hoc contigerit.
x Sterilis ſupereſt.
y Paſtinandæ & ſerendæ vites non hyberno tempore, ſed verno & autumnali.
z Purpureo vel florenti.
a Ciconia, quæ ſerpente pullos paſcit, ut canit Juven.

Vere

Vere *b* tument terræ, & genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
c Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor:
Inque novos soles audent se gramina tuti
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut adum cœlo magnis aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios primâ crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & *d* hybernis parcebant flatibus Euri,
Cùm *e* primùm lucem pecudes hausêre, virúmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ sylvis, & sydera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúsque calorémque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.
f Quod supereſt, quæcunque *g* premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem *h* bibulum, aut squalentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque *i* animos tollent sata, jámque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Urgerent: hoc *k* effusos munimen ad imbres;
Hoc, ubi *l* hiulca sui findit Canis æstifer arva.
m Semnibus positis, supereſt deducere terram
Sæpius ad *n* capita, & duros jactare bidentes;
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere luctantes inter vineta juvencos;
o Tum lævesque calamos, & rasæ hastilia virgæ,
Fraxineásque aptare indes, furcásque bicornes;
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi *p* tabulata per ulmos.
Ac dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & *q* dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis *r* per purum immissus habenis,
Ipsa acie falcis nondum tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Indè ubi jam *s* validis amplexæ sirpibus ulmos
Exierint, tunc stringe *t* comas, tunc *u* brachia tonde:
Antè reformidant ferrum; tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce *x* fluentes.

Texendæ

b Dicens tanquam de animali, quod in hoc tempore ad generationem.
c Vere magis, quia vere calor redit pabulo. Georg. 3.
d Alperis, quales sunt hyberni. Vel. Non erat ita frigidus equi flatus. *e* Ab primo & Terræ progenies apud Lucr. Sed illa, veniunt ad id quod dicendum superest.
f In terrobem defodies.
g Arcessitum.
h Recrebescunt. Virgil. Rumpunt se gemmis & nimia pluvia.
i Vitia animi.
k De copiosis imbribus nocentibus.
l Vitium. *m* Relignibus effodere. Duo mixtum vetus seq. sunt peripsasmata.
n De pedatione vitium.
o In arbustorum velut domicilia vitium, subtilis etiam distincta.
p Dum crescit.
q Per aerem.
r Solidioribus palmitibus.
s Folia.
t Ramulos. Sic Æn. 12. positumque comas & brachia ferro.
u Supervacuos.

Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum est;
Præcipuè dum frons tenera, imprudensque laborum:
Cui, super indignas hyemes, Solemque potentem,
Sylvestres uri assiduè capreæque sequaces
Illudunt; pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, durique *y* venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & *z* veteres ineunt *a* proscenia ludi;
Præmiáque ingentes pagos & compita circum
Thespiadæ ponere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos *b* saliere per utres.
Nec non Ausonii, Trojâ gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt risúque soluto,
c Oráque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
d Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
e Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
Complentur vallesque cavæ saltúsque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honestum.
Ergò ritè suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancésque & liba feremus;
Et ductus cornu stabit *f* sacer hircus ad aram,
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.

Est *g* etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Térque quatérque solum scindendum, glebáque versis
Æternùm frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. REDIT agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur *h* annus.
Et jam olim seras posuit cùm vinea frondes,
Frigidus & sylvis Aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, & curvo Saturni *i* dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & *k* vallos primus sub tecta referto:
Postremus *l* metito, *m* bis vitibus ingruit umbra;
n Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aspera rusci
Vimina per sylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur; incultíque exercet cura salicti.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta *o* reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor *p* antes.

Sollicitanda

y Venenosi morsus.
z Quia primi ludi theatrales nati sunt ex Liberalibus.
a Pulsc. locus ante scenam.
b Quod ipsi Thes. (i. Athenienses) vocarunt ἀσκωλιάζειν.
c Personas ex arborum corticibus.
d Oscillum, quasi parvus simulacrum. Vel, Quædam velut suspendicula, ramis se in aere pendentes agitabunt. Vide & alias aliorum expositiones.
e Post hæc sacra celebrata.
f Expiabilis.
g Post arationem & occationem & pampinationem iterandæ.
h Unde vet. annum à circuitu putantur vocasse: ab Amb. pro Circum. Macrob.
i Falce.
k Pedamenta, Staturnina.
l Vindemiato.
m Ideo bis pampinandum.
n Ideo bis sarriendum. Ideo bis sarriendæ & truncandæ sunt vineæ.
o Permittunt reponere.
p Extremos ordines vinearum.

Solſicitanda tamen tellus, q pulviſque movendus;
Et jam maturis metuendus r Jupiter uvis.
Contrà, non ulla eſt oleis cultura; neque illæ
Procurvam exſpectant falcem raſtróſque tenaces,
Cùm ſemel hæſerunt arvis, ſ aurâſque tulerunt.
Ipſa t ſatis tellus, cùm dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
u Hoc pinguem & x placitam Paci y nutritor olivam.
Poma quoque, ut primùm truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſydera raptim
Vi propriâ nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minùs interea fœtu z nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent a aviaria baccis.
Tondentur cytiſi, tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
b Quid majora ſequar? ſalices, humiléſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt, ſepémque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naricíæque picis lucos; juvat arva videre
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Eurí aſſiduè frangúntque ſerúntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
d Navigiis pinos, domibus cedróſque cupreſſóſque.
Hinc radios e trivere rotis, hinc ſ tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Vimíneis ſalices fœcundæ, frondibus ulmi;
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus; g Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno rálile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acuto,
Nec non & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado; nec non & apes examina condunt
Corticibúſque cavis vitioſæque ilicis h alvo.
Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſas dedit; ille furentes
Centauros letho dornuit, Rhœtúmque, Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
i O fortunatos nimiùm, ſua ſi bona nórint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum k juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Manè ſalutantûm totis vomit ædibus l undam;
Nec varios inhiant pulchrâ teſtudine poſtes,
m Illuſáſque auro veſtes, n Ephyreïáque æra;

Alba

q Quod dicitur pulveratio.
r Aer, vel potiùs imber.
ſ Ventis ſerendis ſunt aſſuefacta.
t Aratum olivetum & oleis proden, & exinde frumenti gignuntur.
u Hæc res. Hæc ratione. Pomp.
x Acceptam Paci, utpote cujus ſit inſitio.
y Pall. vox, pro activa.
z Pomarium a Synecdoche, pro ſylva ſeu arboribus, ubi avet nidificare.
a Q. d. ut ſ. majoribus, ut reliqua vendam.
b Macedonem, in quo ſe tundat humus, quæ vento mota undas imitatur.
c Nauticæ pinus, fugæ.
d Tornavere.
e Tecta vehiculorum.
f Parthicos.
g Legitur & alveo.
h Rustica vitæ laudes.
i Juſtiſſima reddens quod accipit, & quidem magno etiam cum fœnore.
k Multitudinem tumultuoſam.
l Auro quaſi per teſſim ab artifice inſertas. Legitur & incluſas; quod Ser. rejicit.
m Corinthia.

Alba nec Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casiâ liquidi corrumpitur usus olivi.
At secura quies, & *o* nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus, at frigida Tempe,
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni
Non absunt: illic *p* saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, parvóque assueta juventus;
Sacra deûm, sanctique patres; extrema per illos
q Justitia, excedens terris, vestigia fecit.
Mé verò primum dulces ante omnia Musæ,
r Quarum sacra fero ingenti perculsus amore,
Accipiant, cœlíque vias & sydera monstrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores;
Unde *s* tremor terris, quâ vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis, rursúsque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has nè possim naturæ accedere partes,
t Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem sylvásque inglorius. ô, ubi campi,
u Sperchiúsque, & *x* virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbrâ.
FELIX qui potuit rerum cognoscere causas,
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitúmque Acherontis avari.
Fortunatus & ille deos qui novit agrestes,
Panáque, Sylvanúmque senem, Nymphásque sorores.
Illum non populi *y* fasces, non purpura regum
Flexit, & *z* infidos agitans discordia fratres,
a Aut conjurato descendens Dacus ab Istro;
Non res Romanæ, perituráque regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanúmque forum, aut populi *b* tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruúntque
In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem miserósque penates,
Ut *c* gemmâ bibat, & Sarrano dormiat ostro:
Condit opes alius, defossóque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) plebisque patrúmque
Corripuit. gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilióque domos & dulcia limina mutant,

Atque

o Aut quia innocentes sunt, aut quòniam immobilis est status vitæ eorum.

p Venationes in saltibus.

q Astræa virgo.

r Quarum sum sacerdos. Quidam putant respici ad matronas, quæ in vehiculis sacra ferebant.

s Terræ motus

t Si mihi pingue & hebes fuerit ingenium ad philosophiam discendam: ut Emped. animam sanguinem esse cordi suffusum existimabat, teste Cic.

u Thessaliæ fluvius.

x A virg. Spartanis frequentata Bacchi orgiis Taygeta: quod nomen est montis Lac. ut Hæmus, Thessaliæ.

y Magistratus.

z Ut Romulum & Remum.

a Non reddit eum sollicitum conjuratio barbarorum.

b Ubi actus publici continentur.

c Gemmeo poculo, vel potius gemmato.

Atque alio patriam quærunt sub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc *d* anni labor: hinc patriam parvósque nepotes
Sustinet; hinc armenta boum meritósque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventúque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande sues læti redeunt, dant *f* arbuta sylvæ.
Et varios ponit fœtus autumnus, & altè
g Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea pendent dulces circum ofcula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguesque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat, pecorisque magistris
Velocis *h* jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporáque agresti nudat prædura palæstræ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus & frater. sic fortis Hetruria crevit;
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septémque una sibi muro circúndedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & antè
Impia quàm cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
k Necdum etiam audierant inflari classico, necdum
Impositos duris crepitare incúdibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et *l* jam tempus equûm fumantia solvere colla.

d Annui laboris fructus quo resp. & privatim sublistam sustentat.
e Quia laboris consortes.
f Poma sylvestria.
g Mitescentes uvæ, id est maturescentes.
h Talia certamina fugitivorum & pal. describuntur, Æn. lib. 5.
i Antequam regnaret Jupp. qui fuit nutritus in Dicto monte Cretensi.
k Nondum erant bella, ac ne arma quidem bellica.
l Jam fatigato ingenio parcendum est.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER III.
ARGUMENTUM.

Hic Liber, sicut & qui proximè sequitur, Pastoralis, non Georgicus, à quibusdam vocatus fuit, ut annotat Servius in fine suorum Commentariorum in Librum secundum. Quinetiam non procul à principio Comment. in primum, tradit quosdam asseruisse duos tantùm esse Georgicorum libros: sed ità ut eorum sententiam rejiciat. Virgilius certè, postquam duobus superioribus libris Arationis Plantationisque rationem absolvit, nunc Pastionis curam (quæ in generali Operis totius propositione tertia pars erit)

loc

hoc Libro exsequitur. Duæ autem sunt argumenti hujus partes: Quarum prior Armentorum, Equorum præsertim & Boum, curam continet; quales scilicet in utroque genere deligendæ sint matres, quales potissimùm parandi sint admissarii, quibúsq; indiciis equini pulli generositas possit deprehendi, quæq; omnibus iis cura pro ratione ætatis debeat adhiberi. Posterior pars minoris pecoris pascendi rationem complectitur, Ovium præcipuè & caprarum; generáq; morborum explicat quibus greges peculiariter infestantur, unà cum eorum causis & remediis. Inter cætera autem morborum genera, & pestilentium enumerat: arreptáq; inde occasione, Lucretium imitatur, ad gravissimam quandam Illyrici, Venetiarum, vicinarúmq; regionum pestilentiam digreditur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Téque, Pales, & te, pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramine pascua læta,
Queis habitem armenta locis, stabulentur & agni,
Omnia divino monstravit carmine Vates.

TE *a* quoque, magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso; vos sylvæ amnésque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & *b* Latonia Delos?
Hippodaméque? humeróque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est quâ mè quoque possim
Tollere humo, *c* victórque virùm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modò vita supersit)
d Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam
e Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
f In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
g Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alphæum linquens lucósque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. jam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsósque videre juvencos:
h Vel scena ut versis discedat frontibus; útque
i Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidóque elephanto
k Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirini:
Atque hic undantem bello, magnúmque fluentem
Nilum,

a Ut Cererem & Bacchum cecinimus, ità etiam te canemus, magna Pales, dea pabuli.
b In qua Latona enixa est Apoll. & Dian.
c Qui aliquid perficit & absolvit. Sic & paulò pòst.
d Parnasso. at Serv. Heliconæ.
e Prope, vel juxta.
f Cæsari templum dicabo, & ejus simulacrum in medio collocabo.
g Exhibebo ludos Circenses.
h Significat scenam versatiles habentem machinas, quæ versatæ ostendebant quæ extra urbem aut quæ in urbe erant.
i Purp. &c. quia in ludis scenicis aulæum tendi solebat.
k De Gangaridis Indiæ popp. victoriam & lauream optat Augusto.

Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphatem,
Fidentémque fugâ Parthum versisque sagittis;
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trósque parens, & Trojæ Cynthius autor.
Invidia infelix Furias amnémque severum
Cocyti metuet, tortósque *l* Ixionis angues,
Immanémque rotam, & non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum *m* sylvas saltúsque sequamur
Intactos, tua, Mecænas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat. en age segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore *n* Citharon,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
o Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipuè matrum legat. optima torvæ
Forma bovis, cui *p* turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento *q* palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo,
Aut juga detrectans, interdúmque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
Et *r* gradiens ima verrit vestigia caudâ.
Ætas *s* Lucinam justósque pati *t* Hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando *u* suffice prolem.
OPTIMA quæque dies *x* miseris mortalibus ævi
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac NE post amissa requiras,
Antè veni, & sobolem armento *y* sortire quotannis.
Necnon & pecori est idem delectus equino.
Tu modò, quos in spem statuis *z* submittere gentis,
Præcipuum jam indè à teneris impende laborem.
Continuò pecoris generosi pullus in arvis

l Quibus Ixion religatus est ad rotam.
m Hoc argumentum tractemus, ab aliis Rom. intactum, ut tuis jussis pareamus.
n In Citharone optima pascua.
o Æneidem pollicetur, cujus lib. 6. genus Augusti, lib. 8. res gestas perstringit. Dicit autem se effecturum ut fama factorum ejus tot annos duret, quot anni sunt ab ipso usque ad mundi principium.
p Vastum seu valde magnum caput, & longa cervix.
q Palear. ampla à collo penè ad genua demissa.
r Caudâ profusâ usque ad calces.
s Partum.
t Coitum.
u Submini stra.
x Ut Homer. Ἦμαρ ὅτ' ἂν πρῶτον κρατερὸν μένος ἐξαπολέσσῃ.
y Substitue.
z Ut submittere tauros. Serv. equi admissa.

Altiùs ingreditur, & *a* mollia crura reponit;
b Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutúmque caput, brevis alvus, obesáque terga;
Luxuriátque toris animosum pectus: honesti
c Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et *d* gilvo) tum, siqua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At *e* duplex agitur per lumbos spina; cavátque
Tellurem; & *f* solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminêre poetæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina
g Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hinc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, *h* nec turpi ignosce senectæ:
Frigidus in Venerem *i* senior, frustráque laborem
Ingratum trahit: &, si quando ad *k* prælia ventum est,
(Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis)
Incassum furit. Ergò animos *l* ævúmque notabis
Præcipuè: hinc alias artes, prolémque parentum;
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi *m* carcere currus;
Cùm spes arrectæ juvenum, exsultantiáque *n* haurit
Corda pavor pulsans? illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus *o* axis.
Jámque humiles, jámque elati sublimè videntur
Æra per *p* vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humescunt spumis flatáque sequentûm.
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus & quattuor ausus
Jungere equos, *q* rapidísque rotis insistere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ gyrósque dedêre
Impositi dorso; atque *r* equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
s Æquus uterque labor: æquè juvenémque magistri
Exquirunt, calidúmque animis, & curribus acrem:
Quamvis sæpe fugâ versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat fortésque Mycenas,
t Neptúnique ipsâ deducat origine gentem.

a Flexibilis.
b Cùm flumen transvehendum est gregi, in primis prægreditur.
c Rutili, Phœnicei. Gl. Cærulei. At Serv. Felineis oculis exp.
d Qualis color est in melle.
e Læta spina: ut Duplici dentalia dorso, pro crasso dorso.
f Duris ungulis.
g Saturnus in equum versus.
h Quidam leg. & pro nec.
i Aliàs, senio.
k Prælia Venerea, Coitum. Alibi, Venerem nocturnáque bella.
l Ætatem, ut certum annorum numerum non excedat.
m Carceribus.
n Ferit quidam expl. Exhaurit spiritus: ut inter spem & metum accidere solet.
o Currus.
p Al. tenerum.
q Al. rapidus.
r Equitem pro equo, Eunii imitatione.
s Æqual. labor.
t Ab equo Neptuni, qui natus est tridentis percussione. De hoc Virg. lib. 1.

His animadversis, instant sub *u* tempus, & omnes
Impendunt curas densò distendere *x* pingui
Quem legêre ducem, & pecori *y* dixêre maritum;
Pubent élque secant herbas, fluviósque ministrant,
Farráque, nè *z* blando nequeant superesse labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsâ autem *a* macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondésque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam cursu quatiunt, & Sole fatigant,
b Cùm graviter tunsis gemit area frugibus, & cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio nè *c* luxu obtusior usus
Sit *d* genitali arvo, & *e* sulcos oblimet inertes:
Sed rapiat sitiens Venerem, interiúsque recondat.
Rursus, cura patrum *f* cadere, & succedere matrum
Incipit: *g* exactis gravidæ cùm mensibus errant,
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fugâ, fluviósque innare rapaces.
h Saltibus in vacuis pascant, & plena secundùm
Flumina; muscus ubi, & viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & saxea procubet umbra.
Est lucos *i* Silari circa ilicibúsque virentem
Plurimus, *k* Alburnum volitans, cui nomen *l* asilo
Romanum est, œstron Graii vertêre vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita sylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque & sicci ripa *m* Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
n Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori; armentáque pasces
Sole *o* recêns orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, *p* cura in vitulos traducitur omnis:
Continuóque notas & nomina gentis inurunt;
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare *q* sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem
Jam vitulos hortare, viámque insiste domandi,
Dum *r* faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis è torquibus *s* aptos
Junge pares, & coge *t* gradum conferre juvencos:

Atque

u Tempus admissuræ.
x Seginâ.
y Designaverunt.
z Bland. lab. vocat coitum.
a Ante admissuram mensem unum, nè vaccæ cibo aut potione se impleant.
b Meridiani temporis descriptio.
c Obesitate corporis. At Ser. dicit, Propter luxuriem segerum, *d* Vulvæ, naturalibus.
e Claudat meatus.
f Recedere, vel minui.
g Mense duodecimo equæ pariunt. Plin.
h Pascantur in locis viridibus & aquosis.
i Lucaniæ flu.
k Lucan. mont.
l Tabanum Varro vocat.
m Fl. Lucaniæ.
n Hæc fuit Io, Inachi filia, in vaccam à Jove transformata.
o Mane & vesperi.
p Ut suprà, cura patrum cadere, & succ. matrum Inc. exact. &c.
q Al. sacros.
r Utpote adhuc teneri.
s Aptatos.
t Simul incedere.

Atque illis jam sæpe *u* rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Pòst valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea *x* pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec *y* vescas salicum frondes, ulvámque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ,
z More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium turmásque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et *a* Jovis in luco *b* currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, *c* lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & *d* plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc *e* jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiámque tremens, etiam *f* inscius ævi:
At, *g* tribus exactis, ubi quarta accesserit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúsque sonare
Compositis, *h* inquetque alterna volumina crurum,
Sitque *i* laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ:
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida *k* differt
Nubila; tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant sylvæ, longique *l* urgent ad littora fluctus.
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
Hic vel ad *m* Elei metas & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassâ magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verba lenta pati, & duris parere *n* lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quàm Venerem & cæci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
o Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina *p* lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
CARPIT enim vires paulatim, uritque *q* videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ,

u Vacuo plaustro subjungendi.
x Juvencis indomitis.
y Siccas & teneras.
z Ut mos erat patribus, id est, majoribus.
a Jovis Olympici.
b Curuli certamine decertare.
c Lituorum & buccinarum auditum ferre.
d Manu magistri blandè attrectantis.
e Jam primo Phil. legit adverb.
f Nondum ab annis sumptâ fiduciâ.
g Quarto autem anno.
h Mollis alterno crurum explicatu glomeratio. Plin.
i Præparetur ad futurum laborem.
k Dissipat.
l Impellunt se.
m Olympici. Erit equus cursor vel vectarius.
n Frænis.
o Itaque vel in longinqua pascua marem placet ablegari, vel ad præsepia contineri.
p Nè natatus sit facilis.
q Dum videtur.

Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſylva formoſa juvenca:
Illi *r* alternantes multâ vi prælia miſcent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora ſanguis,
Verſáque in *ſ* obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu; *t* reboant ſylvæque & magnus Olympus.
Nec mos bellantes unà ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longéque ignotis exſulat oris,
Multa gemens ignominiam, plagáſque ſuperbi
Victoris, tum quos amiſit inultus amores;
Et ſtabula *u* aſpectans *x* regnis exceſſit avitis.
Ergò omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet *y* pernix inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis & *z* carice paſtus acutâ;
Et tentat ſeſe, atque *a* iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco, ventóſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Pòſt, ubi collectum robur, viréſque receptæ,
Signa movet, præcépſque *b* oblitum fertur in hoſtem:
c Fluctus ut in medio cœpit cùm albeſcere ponto,
Longiùs ex altóque ſinum trahit; útque volutus
Ad terras immanè ſonat per ſaxa, nec ipſo
Monte minor procumbit: at ima exæſtuat unda
d Vorticibus, nigrámque altè ſubjectat arenam.
Omne adeò genus in terris hominúmque ferarúmque,
Et genus æquoreum, pecudes *e* pictæque volucres,
f In furias ignémque ruunt: *g* Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
h Sævior erravit campis, nec funera vulgò
Tam multa informes urſi ſtragémque dedêre
Per ſylvas. tum ſævus aper, tum peſſima tigris.
Heu! malè tum Libyæ *i* ſolis erratur in agris.
Nonne vides ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, ſi tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virûm, nec verbera ſæva,
Non ſcopuli, rupéſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina correptos undâ torquentia *k* montes.
Ipſe ruit, dentéſque *l* Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram, *m* fricat arbore coſtas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid *n* juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus Amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæcâ nocte natat ſerus freta; quem ſuper ingens
o Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere *p* virgo.

r Alternatim.
ſ Obluctantes.
t Alibi in tali deſcriptione, Gemitu nemus omne remugit.
u Retorquens oculos ad ſtab.
x Pabulis in quibus regnabat dux gregis.
y Perſeverans, à pernitendo. Sed al. pernox.
z Herbâ paluſtri & aculeatâ.
a Eadem ferè Æn. 12.
b Securum ex victor. præced.
c Sic paulatim taurus movetur ad prælia.
d Aquis in ſe contortis.
e Variæ, verſicolores.
f i. amoris.
g In unoquoq; genere eadem vis eſt amoris, idem impetus.
h Quàm cùm furgerlibidine.
i Deſertis.
k Saxa ingentia Hyperb.
l Sabinus, ſpec. pro genere. Dicit autem ſuem domeſticum, ſeu cicurem.
m Indurat attritu arborum coſtas.
n Leander.
o Aer nubibus plenus, per quem iter eſt ad cœlum.
p Hero.

Qui

Quid lynces q Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid? quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum;
Et r mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránsque sonantem
Ascanium; superant montes, & flumina tranant:
Continuóque avidis subi subdita flamma medullis,
(Vere magis, quia vere calor redit ossibus) illæ,
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis,
Exceptántque leves auras: & sæpe sine ullis
Conjugiis t vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos & depressas convalles
Diffugiunt (non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus)
In Boream Caurúmque, aut unde u nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum.
Hinc demum hippomanes, x vero quod nomine dicunt
Pastores, y lentum distillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod sæpe malæ legêre novercæ,
Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.

Hoc satis armentis. superat z pars altera curæ,
Lanigeros agitare Greges, hirtásque Capellas.
Hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
a Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem:
Sed me b Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor; juvat ire jugis, quà nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.
Hinc veneranda Pales, magno hinc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas:
Et multâ duram stipulâ filicúmque maniplis
Sternere subter humum; glacies nè frigida lædat
Molle pecus, scabiémque ferat, turpésque podagras.
Post hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, & d fluvios præbere recentes;
Et stabula â ventis e hyberno opponere Soli
Ad medium conversa diem, cùm frigidus olim
Jam cadit, extremóque irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non curâ nobis leviore tuenda;
Nec minor usus erit, g quamvis Milesia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis:
Quàm magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Tanta magis pressis manabunt ubera mammis.

q Baccho sacræ, cujus currum trahunt.
r Mentem earum incendit libidine: vel quasi ingeneravit illorum mentibus tantos libidinis stimulos.
s Accensus libidinis ignis.
t Vide Arist. Var. & Plin.
u Quia pluviosus & nebulosus est.
x Nom. vero, i. à re ipsa imposito; nomine hinc etymum habente.
y Viscidum.
z Secunda pars hujus libri, de gregibus ovium & caprarum.
a Videtur esse Lucr. imitatus.
b Ut sup. lib. 2. Me verò primum dulces ante omnia Musæ.
c Ulteriùs pergens.
d Aquam recèns haustam.
e Contra plagam meridianam, per quam sol currit per hyemem.
f Caprilia non minùs quàm ovilia. Ser. ait esse pro. Hæ quoque tuendæ, sub. capræ.
g Licèt magno pretio compararentur lanæ ovium purpureo colore tinctæ.

Nec minùs interea *h* barbas incanáque menta
i Cinyphii *k* tondent hirci, ſetáſque comantes,
Uſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis,
Paſcuntur verò ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrentéſque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta ſuóſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergò omni ſtudio glaciem ventóſque nivales,
l Quò minùs eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes; victúmque feres & virgea lætus
Pabula, nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò Zephyris cùm læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumque gregem atque in paſcua mittes;
Luciferi primo cum ſydere frigida rura
Carpamus, dum manè novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Indè, ubi *m* quarta ſuim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ,
Ad puteos aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem *n* ilignis potare canalibus undam:
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem;
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut *o* ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
p Solis ad occaſum, cùm frigidus aera Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida Luna,
Littoráque Halcyonem reſonant, & Acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & rarishabitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctémque & totum ex ordine menſem
Paſcitur, *q* itque pecus longa in deſerta, ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet. omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectúmque, laremque,
Armáque, *r* Amyclæúmque canem, Creſsámq; pharetram:
Non ſecùs ac *s* patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
ſ Ante exſpectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non quà Scythiæ gentes, Mæoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes *t* Iſter arenas,
Quáque redit medium Rhodope porrecta ſub *u* axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis & alto
Terra gelu latè, ſeptémque aſſurgit in ulnas:
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum *x* Sol pallentes haud unquam diſcutit umbras,

Ne

h Capræ & hirci tondentur & velluntur ad uſum nauticum & ad bellica tormenta.
i A Cinyphe Libyæ fluvio.
k Priſcianus vult eſſe enallagen, pro tondentur.
l Quantò minùs curam ſui gerere poſſunt, & ſibi providere quæ egeſtas mortalis deſiderat, tantò ſtudioſiùs illis neceſſaria ſuppeditabis. Alteram autem lectionem, Quò minor, poſſe ferri non puto.
m Meridiei incipientis periphraſis.
n Ex ilice factis.
o Pro, Sicubi umbra ſacra, accubet in nemore, ac ſub arboribus jaceat.
p Ab occaſu parvo intervallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt, quoad contenebravit.
q Laconicum.
r Avitis, Martiis, à Marte progenitore acceptis.
ſ Serv. vult unâ voce legi, Anteexſpectatum.
t Fluvius Scythiæ, cùm creditur & Danubius.
u Septentrionem,
x Sol nec ortu ſuo nec occaſu nubes diſſolvit.

Nec cùm invectus equis altum petit æthera, nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum,
Concrescunt subitæ currenti in flumine *y* crustæ,
Undáque jam tergo ferratos sustinet orbes:
Puppibus illa priùs patulis, nunc hospita plaustris.
z Æráque diriliunt vulgò, vestésque rigescunt
Indutæ, cædúntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem *a* vertêre lacunæ,
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto *b* non secius aere ningit.
Intereunt pecudes; stant circumfusa *c* pruinis
Corpora magna boum; confertóque agmine cervi
Torpent *d* mole novâ, & summis vix cornibus exstant,
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
e Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ;
Sed fruſtrà oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, gravitérque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestáque robora, totásque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.
Hic noctem ludo ducunt, & *f* pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.
Si tibi *g* lanicium curæ; primùm aspera sylva,
Lappæque tribulique absint: fuge pabula læta,
Continuóque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries sit candidus ipse)
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, nè maculis infuscet vellera pullis
Nascentum; plenóque alium circumspice campo,
Munere sic niveo lanæ (si credere dignum est)
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum lotósque frequentes
Ille manu salsáque terat præsepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam *h* excretos prohibent à matribus hœdos,
i Primáque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte *k* premunt; (quod jam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor)
Aut parco sale *l* contingunt, hyemísque reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema; sed unà

y Ex glacie.

z Ærea vasa frigore confringuntur. At Serv. exponit Crepant.

a Versæ sunt.

b Non segniùs quàm inchoaverat.

c Pruinis, abusivè pro nubibus.

d Nimiâ magnitudine.

e Æn. 12. Cervum aut puniceæ septum formidine pennæ.

f Pocula similia vini poculis faciunt.

g Non tam curam lanæ quàm lanati pecoris significat.

h Validiores.

i Primam partem rictûs, nè possint sugere lac.

k Cogunt in caseos.

l Aspergunt.

Veloces Spartæ catulos acremque molossum
Pasce sero pingui: nunquam, custodibus illis,
Nocturnum stabulis furem, incursúsque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis m Iberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros;
Et canibus leporem, canibus venabere damas,
Sæpe volutabris pulsos sylvestribus apros
Latratu turbabis agens; montésque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
n Galbaneóque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlúmque exterrita fugit;
Aut tecto assuetus coluber succedere & umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
o Fovit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor;
Tollentémque minas, & sibila colla tumentem
p Dejice: jámque fugâ timidum caput abdidit altè,
Cùm medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardósque trahit q sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea r convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripísque habitans hic piscibus atram
Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet.
Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aspérque ſ siti, atque exterritus æstu.
Nè mihi tum molles sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas;
Cùm t positis novus exuviis, nitidúsque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad Solem & linguis micat ore u trisulcis.
Morborum quoque te causas & signa docebo.
x Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
y Altiùs ad vivum persedit, & horrida cano
Bruma gelu; vel cùm tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
z Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missúsque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi a contingunt corpus amurcâ,
Et spumas miscent argenti, vivâque sulfura,
Idæáque pices, & pingues b unguine ceras,
Scillámque, helleborósque graves, nigrúmque bitumen.

m Abactores, Prædatores.

n Galbani odore serpentium pestis fugatur.

o Amplexa est terram in qua posit latere.
p Cæde serpentem donec caudæ volubilitas conquiescat.
q Curvatura colubri.
r Erectus: ad differentiam repentium toto corpore.

ſ Nam hoc genus siti magis quàm aliâ re accenditur.
t Pelle depositâ redit ad priorem ætatem.
u Trifariam fissis.
x Quæ corpora reddit turpia.
y Per medullas & ossa penetravit.
z Salsa enim aqua magis pruriginem creat.
a Perungunt oleo.
b Pinguedine.

Non

Non tamen ulla magis c præsens fortuna laborum est,
Quàm siquis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os: ALITUR vitium, vivitque d tegendo;
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet * omnia poscens,
Quin etiam ima dolor balantûm lapsus ad ossa
Cùm furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit e incensos æstus avertere, & inter
Ima f ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acérque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
Videris, aut summas carpentem g ignavius herbas,
h Extremámque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & i seræ solam decedere nocti;
Continuò culpam ferro compesce, priùs quàm
Dira k per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum pestes. nec singula morbi
Corpora corripiunt; sed tota æstiva repentè,
l Spémque gregémque simul, cunctámq; ab origine gentem.
Tum sciat, m aerias Alpes & Norica siquis
Castella in tumulis, & Iapidis n arva Timavi,
Nunc quoque pòst tantò videat, desertáque regna
Pastorum, & longè saltus latéque vacantes.
Hic quondam o morbo cœli miseranda coorta est
p Tempestas, totóque autumni incanduit æstu;
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Corrupítque lacus, infecit pabula tabo.
q Nec via mortis erat simplex; sed, ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniáque in se
Ossa r minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe s in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum niveâ circundatur t infula vittâ,
Inter u cunctantes cecidit moribunda ministros,
Aut siquam ferro mactaverat x antè sacerdos,
Indè nec impositis ardent altaria fibris,
y Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summáque jejunâ sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli z vulgò moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus a angit obesis.
Labitur infelix, studiorum atque immemor b herbæ,

c Efficax remedium morbi.
d Dum tegitur.
* Al. omina.
e Illum febris æstum.
f Subjicit deinde Virgilius, febricitantibus ovibus de talo vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere.
g Aliàs, segnius.
h Ob lassitudinem.
i Al. serâ nocte.
k Gregem inficiat contagione.
l Agnos pariter cum matribus.
m Celsissimas.
n Venetias.
o Aëre corrupto.
p Pestis.
q Nec simplici quidem morte moriebantur.
r Paulatim, sensim.
s In sacrificiis.
t Quæ utrinq; ab hostia mactanda dependebat.
u Qui ferire cunctabantur.
x Antequam hoc mortis genus illi accideret.
y Extispex ex fibris veneno corruptis nihil præsagire potest.
z Passim.
a Angina fauces illorum invadit.
b Graminis. Quidam subtilius pro victoria accip.

Victor

Vector equus, fontésque avertitur, & pede terram
Crebrà ferit: demissæ aures, incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, & ad tactum tractanti durà resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit *c* crudescere morbus,
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
d Spiritus, interdum gemitu gravis; imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces *e* premit aspera lingua.
Profuit insperto *f* latices infundere *g* cornu
Lenæos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio; *h* furiisque refecti
Ardebant; ipsique suos jam morte sub ægra
(Dii meliora piis, *i* errorémque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremósque ciet gemitus. it tristis arator,
Mœrentem abjungens *k* fraternâ morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, *l* non mollia possunt
Prata *m* movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? Atqui non Massica Baechi
Munera, non illis epulæ nocuere *n* repostæ.
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque *o* exercita cursu
Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & *p* uris
Imparibus ductos alta ad *q* donaria currus.
Ergò ægre rastris terram *r* rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montésque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus *s* nocturnus *t* obambulat: acrior illum
Cura domat. timidi damæ cervique fugaces
Nunc intèrque canes & circum tecta vagantur.
Jam *u* maris immensi prolem & genus omne natantûm
Littore in extremo, ceu *x* naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ *y* fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis frustrà defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.

c Ingravescere.
d Anhelitus gravis.
e Ex nimia siccitate.
f Lat. Len. Vinum.
g Col. vocat infundibulum.
h Vino refocillati in rabiem agebantur.
i Al. ardorémque.
k Consortis interitu.
l Al. non gramina possunt Grata movere animum.
m Id est, ad sui desiderium illicere.
n Aut fabundantes, aut varias. Nec crapulâ nec ingluvie morbum illum contraxerant.
o Non stagnantia, sed curventia.
p Bobus agrestibus.
q Don. (sicut & pulvinaria interdum) pro templis.
r In rimas aguné.
s Pro nocu: ut dicitur matutinus pro mané.
t Insidiatur obambulando.
u Pisces.
x Naufragio ejecta.
y Quasi timentes matinam pestilentiam.

Ipsis

Ipsis est aer avibus z non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula a refert,
Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
Phillyrides b Chiron, Amythaoniúsque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit ante metúmque,
Inque dies avidum surgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum & crebris mugitibus amnes,
Arentésque c sonant ripæ, collésque supini.
Jámque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo;
Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec d viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flammâ;
Nec tondere quidem morbo e illuviéque pereta
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verùm etiam invisos siquis tentárat amictus,
Ardentes f papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus g sacer ignis edebat.

z Pernitiosus; pestilens.
a Prodest.
b Ch. & Mel. per synecd. pro præstantiss. quibustib. medicis.
c Resonant per echo.
d Nec lavari nec coqui poterant.
e Sanie quæ sordida est.
f Pustulæ, Carbunculi.
g Erysipelas proprie: sed hic potest & de peste accipi.

P. Virgilii Maronis
GEORGICORUM
LIBER IV.
ARGUMENTUM.

Quarto hoc Libro Apum curam melificiúmque rationem (quæ pars in generali Operis totius propositione postrema erat) copiosissimè exsequitur. Cùmq; argumentum hoc adeò angustum esset ut intra paucos versus posset consumi, variis id digressionibus dilatat, jucundisque translationibus amplificat & exornat. Nam & suam quandam apibus rempublicam assignat, reges ipsis tribuens, castra, prætoria, urbes, populos, officia, studia, & mores: idque tantâ dexteritate, ut nusquam immemor suarum translationum à proposito excidat. Potest autem & hic Liber in duas partes secari. In priori enim ejus parte propagandarum conservandarúmque apum curam exsequitur: in posteriori, rationem quâ, cùm funditus interierint, denuo possint reparari. Hujus inventi autorem Aristæum quendam pastorem facit; qui primus amissas apes, jugulatis aliquot boum jugis, creditur reparâsse.

Aliud

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Protinus aerii mellis redolentia regna,
Hybleæ & apes, alveorum & cerea fœta,
Quique apibus flores, examina quæque legenda,
Indicat; humentésque favos, cœlestia dona.

a Prot. hic pro Deinceps, exinde.
b Aerii mell. ut Græc. mel quoddam dicitur ἀερόμελι. Ex aere enim defluit ros, ex quo mel.
c Apiarium fit in horti parte secreta & aprica, & à ventis remota.
d Lascivè exsultantes.
e Ab alvearibus melle pinguibus.
f Hirundo.
g Pullis crudel. qui apum morte nutriuntur.
h Sibi grato & aptissimo.
i Ut suprà, Decedere nocti.
k Sive stagnans sit aqua, sive profluens.
l Tardè remeantes.
m Ventus præcipites dederit in aquam.
n Bene, vehementer, valde suaviter.
o Pro alveis.
p Tam caloris quàm frigoris.
q Spi-

a PRotinus b aerii mellis cœlestia dona
Exsequar, hanc etiam, Mecœnas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimósque duces, totiúsque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statióque petenda,
c Quò neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdique d petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
e Pinguibus à stabulis, meropésque, aliæque volucres,
Et manibus f Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam latè vastant, ipsáque volantes
Ore ferunt, dulcem g nidis immitibus escam.
At liquidi fontes & stagna virentia muscq
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmáque vestibulum aut ingens oleaster obumbret:
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere h suo, ludétque favis emissa juventus,
Vicina invitet i decedere ripa calori,
Obviáque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, k seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices & grandia conjice saxa;
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum Solem, si fortè l morantes
Sparserit, aut m præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, & olentia latè
Serpylla, & n graviter-spirantis copia thymbræ
Floreat: irriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint o alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
p Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ

q Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent, collectúmque *r* hæc ipsa ad munera gluten
Et visco & Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris,
Sub terra fodere larem: penitúsque repertæ
s Pumicibúsque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen & lævi rimosa cubilia limo
Unge, fovens circùm, & raras superinjice frondes.
Neu propiùs tectis taxum sine, nève rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, *t* vocisque offensa resultat imago.
Quod supereſt, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlúmque æstivâ luce reclusit,
Illæ continuò saltus sylvásque peragrant,
Purpureóque *u* metunt flores, & flumina libant
Summa leves. hinc nescio quâ dulcedine lætæ
Progeniem *x* nidósque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia *y* fingunt.
Hinc ubi jam emissum *z* caveis ad sydera cœli
Nare per *a* æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscurámque trahi vento mirabere *b* nubem,
Contemplator: aquas dulces & frondea semper
Tecta petunt: *c* huc tu jussos asperge sapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ *d* ignobile gramen;
Tinnitúsque cie, & *e* Matris quate cymbala circùm.
Ipsæ considunt *f* medicatis sedibus; ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint, (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuóque animos vulgi & trepidantia bello
Corda licet longè præscisse: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & *g* vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
Tum *h* trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculáque exacuunt rostris, aptántque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamóribus hostem.
Ergò ubi ver nactæ *i* sudum campósque patentes,
Erumpunt portis, concurritur: æthere in alto
Fit sonitus: magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitésque cadunt. non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant;
Usque adeò *k* obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fugâ victor dare terga coegit.

q Quæ vocavit ádirus.
r Ut fingantur hoc officio.
s Lapidibus cavernosis. Alibi, Pumice latebroso.
t Resonat echo repercussum.
u Secant.
x Favos.
y Aliàs, fingunt.
z Alvearibus.
a Ver serenum.
b Examen conglobatum.
c Ad alveos.
d Vile, utpote ubique nascens.
e Quasi in sacris Cybeles, matris deorum.
f Quas ità asperseris.
g Bombus ut buccina aliqua.
h Quidam expon. festinantes.
i Serenum post pluvias.
k Obstirmati, obstinati animis.

Hi motus animorum atque hæc certamina tanta
l Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, nè *m* prodigus obiit,
Dede neci: Melior vacua sine regnet in aula.
n Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidiâ, *o* latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ità corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus: *p* elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & *q* durum Bacchi domitura saporem.
At cùm incerta volant cœlóque examina ludunt,
Contemnúntque favos, & frigida tecta relinquunt;
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe, non illis quisquam cunctantibus *r* altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis *s* halantes floribus horti,
Et, custos furum atque avium, cum falce saligna
t Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinósque ferens de montibus altis,
Tecta serat latè circùm, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat; ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
u Vela traham, & terris festinem advertere proram,
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret canerem, biferique rosaria *x* Pæsti;
Quóque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortúsque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec *y* serà comantem
Narcissum, aut *z* flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentésque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque sub Oebaliæ memini me turribus altis,
Quâ *a* niger humectat flaventia culta *b* Galesus,
c Corycium vidisse senem, cui pauca *d* relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circùm
Lilia, verbenásque premens, vescúmque papaver,
Regum æquábat opes animis, serâque revertens

Nocte

l Dimicatio injectu pulveris discutitur.
m Mella consumens.
n Virgilius hic Aristocelis imitator.
o Non rotundam, ut alter.
p Pulchri coloris & nitidi, levésque.
q Multum intell.
r Sublimè volare.
s Fragrantes.
t Nati Lampsaci, quæ est urbs Hellespontiaca.
u Ut nautæ ad portum tendentes.
x Oppidi Calabriæ.
y Sera pro seró.
z Flexibilis.
a Aliàs, piger.
b Fluv. Calab.
c Cilicem.
d Relicti à suis.

Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno e carpere poma:
Et cùm tristis hyems f etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrósque morantes.
Ergò apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & g spumantia cogere pressis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus.
Quótque in h flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras i in versum distulit ulmos,
k Eduramque pyrum, & spinos jam pruna ferentes,
Jámque ministrantem platanum potantibus umbram.
Verùm hæc ipse equidem, spatiis exclusus l iniquis,
Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiáque æra secutæ,
m Dictæo cœli regem pavere sub antro.
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
Et patriam solæ, & certos novêre penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ n victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi o lacrymam, & lentum de cortice p gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ spem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt q nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia r sorti;
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cùm s properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
t Æra lacu; gemit impositis incudibus u Ætna:
Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt
In x numerum, versántque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter (si parva licet componere magnis)
y Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo: grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & z dædala fingere tecta.

e Pro carpebat, ut præcedit ponerabat, & sequitur tondebat.
f Aliàs, etiamnum.
g Redundantia.
h Verno tempore.
i In ordinem transtulit.
k Nimium durum, Prægrandem.
l Angustis.
m In Dictæo specu Jovis extitere nutrices.
n Pro victus. Provident victum.
o Humorem.
p Florem & rorem qui est in flore.
q Melle quod est instar nectaris.
r Ex sorte, more militari.
s Propere cudunt.
t Pro quovis metallo ex quo fabric. sul.
u Al. antrum.
x Ictu, ex alternis, ictibus velut concentus quidam musicus auditur.
y Optimas, quales sunt Atticæ.
z Artificiosa.

At

At fessæ multâ referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ. pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiámque, crocúmque rubentem,
a Nigros. Et pinguem tiliam, & a ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Manè ruunt portis; nusquam mora: rursus eadem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
b Murmurant. Fit sonitus, b mussántque oras & limina circum.
Pòst, ubi jam thalamis se composuere, siletur
c Ipsis aptus. In noctem, fessósque sopor c suus occupat artus.
Nec verò à stabulis pluviâ impendente recedunt
d Non se committunt aëri volaturæ. Potius, Non fidunt. Longiùs, aut d credunt cœlo adventantibus Euris;
Sed circùm tutæ sub mœnibus urbis e aquantur,
e Aquam hauriunt è vicino. Excursúsque breves tentant, & sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles, fluctu jactante, saburram,
Tollunt; his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
f Pro, concubitui. Quod nec f concubitu indulgent, nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verùm ipsæ foliis natos & suavibus herbis
g Fœtus. Ore legunt; ipsæ regem parvósque g quirites
h Favos. Sufficiunt, aulásque & h cerea regna i refingunt.
i Iterum componunt. Al. Refingunt. Sæpe etiam, duris errando in cotibus, alas
Attrivere, ultróque animam sub k fasce dedêre.
k Onere. Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
l Non plus septem annis vivunt. Ergò ipsas quamvis l angustus terminus ævi
Excipiat, (neque enim plus septima ducitur ætas)
m Per successionem. At genus m immortale manet, multósque per annos
Stat fortuna domûs, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi, mens omnibus una est;
Amisso, rupêre fidem, constructáque mella
n Ipsamet. Diripuêre n ipsæ, & crates solvêre favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes;
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
o Haurire, aliquid cœlestis spiritûs seu divini. Esse apibus partem divinæ mentis & o haustus
Æthereos dixêre: deum namque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare

Syderis

syderis in numerum, atque alto succedere cœlo.
Siquando sedem *p* angustam servatáque mella
Thesauris *q* relines; priùs haustus *r* sparsus aquarum
Ore fove, fumóque manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora *t* messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, & Oceani spretos pede reppulit amnes;
Aut eadem sydus fugiens ubi piscis aquosi,
Tristior hybernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & *x* spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, *y* animásque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcéque futuro,
Contusósque animos & res miserabere fractas;
At suffire thymo, *z* cerásque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis,
Immunísque sedens aliena ad pabula fucus;
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut durum tineæ genus, aut invisa Minervæ
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quò magis exhaustæ fuerint, hòc acriùs omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas;
Complebúntque *a* foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam *b* casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo;
(Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuò est ægris alius color, horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentûm
Exportant tectis, & *c* tristia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ;
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant,
Frigidus ut quondam sylvis immurmurat Auster,
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis,
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis:)
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Melláque *d* arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentésque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
Cecropiúmque thymum, & gravè-olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen *e* amello
Fecêre agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno *f* ingentem tollit de cespite sylvam;

p Al. angustam.
q Contrà antè, --tenuis cerâ Spir. linunt.
r Pro spargens.
s Ipso haustu. Ità Serv. Sed legitur etiam, haustu aquarum Ora fove.
t Mellis decerpendi, vere & autumno.
x Aculeos latentes.
y Statim post vulnus moriuntur.
z Omnes vitiosi favi tollantur.

a Cellulas.
b Morbos, sicut nobis.

c Funerantium more comitantur exsequias.

d Arundinosis, infusi canalibus offerunturcubi, maximè decocti mellis, & cum galla vel arida rosa detriti, galbanetiam, &c.
e Meliphyllum, in Gloss.
f Varios caules ab una radice.

Aureus ipſe, ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ;
g Coronis ex ea factis. Sæpe deûm g nexis ornatæ torquibus aræ;
Aſper in ore ſapor; tonſis in vallibus illum
h Galliæ fluv. Paſtores, & curva legunt prope flumina *b* Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubitò defecerit omnis,
Nec genus unde novæ ſtirpis revocetur habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quòque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſincerus apes tulerit cruor; altiùs omnem
Expediam, primâ repetens ab origine, famam.
i Urbis Ægyptiæ Alexandriæ, quam Alex. Pellæus, id eſt Macedo, condidit. Nam quâ Pellæi gens fortunata *i* Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis,
Quâque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
k Quos Sol nigro colore tinxit. Uſque *k* coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primùm atque ipſos contractus ad uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibúſque premunt arctis, & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce feneſtras.
Tum vitulus bimâ curvans jam cornua fronte
l Suffocationis notatio. Quæritur: *l* huic geminæ nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur; plagiſque perempto
m Liqueſcunt & putreſcunt. Tunſa per integram *m* ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt; & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſſiáſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
n Sanguis. Interea teneris tepefactus in oſſibus *n* humor
Æſtuat, & viſenda modis animalia miris,
o Inter ſe conveniunt pinnarum levitate. Trunca pedum primò, mox & ſtridentia *o* pinnis
Miſcentur, tenuémque magis, magis æra carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre; aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prælia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
p Exordia. Quis primus hoc experientiâ didicit? Unde nova *p* ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens *q* Peneïa Tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus morbóque fameque,
q Theſſalica: r Peneo Theſſaliæ fluvio. Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens, atque hæc affatus voce parentem:

Ma ter

Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclarâ stirpe deorum
(Si modò, quem perhibes, pater est r Thymbræus Apollo)
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? s quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te t matre, relinquo.
Quin age, & ipsa manu u felices erue x sylvas,
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes,
Ure sata, & valldam in vites molire bipennem;
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera nymphæ
Carpebant y hyali z saturo fucata colore,
a Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodocéque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque,
Cydippéque, & flava Lycorias, (altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;)
Clióque, & Beroe soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis b incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deïopeia;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta;
Aque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi; c vitreisque sedilibus omnes
Obstupuêre: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summâ flavum caput extulit undâ;
Et procul, O gemitu non frustrà exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, d tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic, perculsa novâ mentem formidine, mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina divûm
Tangere, ait: simul alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret. at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque e lacus clausos, lucósque sonantes,
Ibat; & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, f Phasimque, Lycúmque,

r A Thymbra, Phrygiæ oppido.
s Quomodo cœlestes honores sperem, qui terrestres tueri non possum?
t Quamvis tu sis mihi mater.
u Fertiles.
x Syl. pro, arbores.
y Vitreo col. viridi, nymphis apto.
z Largo.
a Ex Iliad. 6. & Theog. Hes.
b Venantium habitu: nudæ enim nymphæ sunt venatrices.
c Quòd aqua sit pellucida ut vitrum. Paulò antè, Hyali saturo fucata colore.
d Quem maximè curas & diligis.
e Qui sunt fontium & fluviorum receptacula.
f Asiæ flu. qui in Colchide scaturit: at Lycus in Phrygia majori.

Et caput unde altus primùm se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonans Hypanis, Mysúsque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
g Pro cæruleo. In mare g purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsísque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
h Pro incendunturi Pocula. Pocula : Panchæis *h* adolescunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii *i* carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
k In ignem vinum purissimum fudit. Ter *k* liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti *l* subjecta reluxit.
l Sursum jacta. Omine quo firmans animum sic incipit ipsa.
Erat autem hoc felicissimum augurium. Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
m Quia dii marini primâ parte sunt equi, postremâ pisces. Cæruleus Proteus, magnum qui *m* piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Æmathiæ portus patriámque revisit
Pallenen: hunc & nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: *n* novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est, immania cujus
n Homerum interpretatur. Armenta & *o* turpes pascit sub gurgite phocas.
o Magnus: ut, Cui turpe caput. Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventúsque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
p Al. Vinces. Orando *p* flectes: vim duram & vincula capto
Tende; doli circum hæc demum frangentur inanes.
q Temp. meridiano. Ipsa ego te, *q* medios cùm Sol accenderit æstus,
Cùm sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quò fessus ab undis
Se recipit; facilè ut somno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus vinclísque tenebis,
Tum variæ illudent species atque ora ferarum.
r Sæva. Fiet enim subitò sus horridus, *r* atráque tigris,
Squamosúsque draco, & fulvâ cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ità vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quanto ille magis formas se vertit in omnes,
Tantò, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris incepto tegere. cùm lumina somno.

Hæc

Hæc ait, & *s* liquidum ambrosiæ diffudit odorem
Quo totum nati corpus *t* perduxit: at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in monte, quò plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos;
u Deprensis olim statio tutissima nautis:
Intus se vasti Proteus tegit *x* obice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum à lumine nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura recessit.
y Jam rapidus torrens sitiente Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii repefacta coquebant:
Cùm Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat. eum *z* vasti circum gens humida ponti
Exsultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diverso in littore phocæ,
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerumque recenset;
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, *a* manicisque jacentem
Occupat. ille, suæ, contrà, non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignémque, horribilémque feram, fluviumque liquentem.
Verùm ubi nullam fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore loquutus;
b Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. at ille,
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine *c* velle: deûm præcepta sequuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique mutâ
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
d Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat, & rapta graviter pro *f* conjuge sævit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montes: flerunt *g* Rhodopeiæ arces,

s Unxit eum, ut posset videndi numinis capax esse.

t Pro perduxit leg. & perfudit.

u Tempestate occeparis, perficitur textus. Nauticam vertunt.

x Al. obice: ut suprà objicibus pro objicibus.

y Meridiei pertæsus.

z Marina monstra, aut pisces.

a Manuum vinculis.

b Hic nam interrogat cum indignatione. Vel simpliciter pro Quisnam.

c Velle advenarûm mei causam inquirere.

d Non humilis sed magni.

e Al. Luis. magnorum scelerum est ista persolutio.

f Eurydice.

g Thraciæ montes.

Altáque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipse cavâ solans *b* ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjux, te *i* solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
k Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, manesque adiit, *l* regemque tremendum,
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues simulacráque luce carentûm;
Quàm multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hybernus agit de montibus imbres;
m Matres atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quos circùm limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardáque palus, *n* inamabilis unda,
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsæ stupuêre domus, atque intima lethi
Tartara, cæruleósque *o* implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei vento rota constitit orbis.
Jámque pedem referens casus evaserat omnes,
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens, (namque hanc dederat Proserpina legem;)
Cùm subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, *p* scirent si ignoscere manes.
Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa,
Immemor (heu!) victúsque animi, respexit. ibi omnis
q Effusus labor, atque immitis rupta *r* tyranni
Fœdera; terque fragor stagnis auditus Averni.
Illa, Quis & me, inquit, miseram & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque *s* natantia lumina somnus.
Jámque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens (heu! non tua) palmas.
Dixit, & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commistus tenues, fugit diversa, neque illum,
Prensantem nequicquàm umbras & multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec *t* portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu manes? quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ *u* nabat *x* jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub *y* aeria deserti ad Strymonis undam

Flevisse,

h Mœstum, vel deceptum.
i Deserto.
k Promontorium Lycaoniæ, ubi fingitur descensus ad inferos.
l Ditem, Plutonem.
m Eadem Æn. 6.
n Al. inamabilis.
o Al. innexæ.
p Ut suprà, Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.
q Factus irritus & inanis.
r A Dite sibi datam legem violavit.
s Vide v. 856. lib. 5. Æn.
t Charon.
u Vehebatur.
x Utpote mortua.
y Valde excelsa.

Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populea mœrens z Philomela ſub umbra
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramóque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis latè loca queſtibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexêre Hymenæi:
Solus Hyperboreas glacies, a Tanaimque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens: b ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra deûm, nocturnique Orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſêre per agros.
Tum quoque marmorea caput à cervice revulſum
Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen! animâ fugiente vocabat:
Eurydicen toto c referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus, & ſe jactu dedit æquor in altum:
Quáque dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At d non Cyrene: namque ultro affata timentem,
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa; hinc miſerabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſêre apibus. tu munera ſupplex
Tende, petens pacem, & e faciles venerare f Napæas:
Namque dabunt veniam votis, irâſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit, priùs ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & g intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem:
Corporáque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Pòſt, h ubi nona ſuos Aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque reviſes;
i Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ.
Haud mora: continùo matris præcepta faceſſit;
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras,
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Pòſt, ubi nona ſuos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucúmque reviſit.
Hic verò ſubitum ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto

z Luſcinia. Quidam vol. eſſe ſpec. pro genere.

a Scythiæ fluvium.

b Legitur & Spreto: ut ſit, Quo nuptiarum munere ſpreto. Sunt autem Cicones in Thracia.

c Cùm echo reſonaret.

d In altum ſe itidem non dedit.

e Exorabiles.
f Herbarum & florum deas.

g Jugum non paſſâ.

h Nono pòſt die.

i Veneratam placabis, per hypallag.

Stridere apes utero, & ruptis effervere costis,
Immensásque trahi *k* nubes, jámque arbore summâ
Considere, & lentis *l* uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu pecorúmque canebam,
Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum
m Fulminat Euphratem bello, victórque volentes
Per populos dat jura, *n* viámque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem *o* ignobilis otî;
Carmina qui lusi pastorum, audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

k Examina nubibus similia.
l In morem uvæ conglobatas defluere.
m Fortiter pugnat: Ut Scipiadæ, fulmina belli.
n Ut lib. 1. quem mox quæ sint hab. deorum Conc. incertum est, &c.
o In quibus gloria otio adjuncta non est.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER I.
ARGUMENTUM.

Trojâ captâ, Æneas, Anchisæ & Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, dum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum à Sicilia in Italiam navigat, immissâ ab Æolo rege Ventorum, rogatu Junonis, gravissimâ tempestate, ad Libycum litus appellitur; egressúsque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulósque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit; sociósque deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis, ad tolerandum quod reliquum erat laboris exhortatur. Interea Venus Æneæ sui Trojanorúmque causam apud Jovem agit, omniúmque calamitatum illarum causam Junoni imputat. Jupiter contrà, relatâ Fatorum serie, spe felicis posteritatis potentíæque Romanorum filiæ dolorem consolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro, & explorandæ regionis causâ huc illuc oberranti, sese obviam præbet, navésque dispersas salvas esse nunciat; ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc iis in locis condebat Dido. Æneas itaque, matris beneficio cavâ nube cinctus, unà cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios salvos reperit, & à Didone benignè excipitur. Venus tamen, quòd neque Junonio hospitio, neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui intem amplexem & osculà latenter reginæ amorem inspirat Æneæ.

Aliud

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus,
Æneas, odiis Junonis pressus iniquæ,
Italiam quærens, Siculis erravit in undis:
Jactatus tandem Libyæ pervenit ad oras:
Ignarúsque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisæ.
Quinetiam nebulâ septus pervenit ad urbem,
Arreptóque undis socios cum classe recepit.
Hospitióque usus Didûs per cuncta benigna,
Excidium Trojæ jussus narrare parabat.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Æolus immittit ventos, Junone precante,
Trojanósque vagos Libycas expellit in oras.
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Æneam recipit pulchrâ Carthagine Dido:
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

Aliud Monostichon.

Primus habet, Libycam veniunt ut Troës in urbem.

Aliud.

Æneas primo Libycis appellitur oris.

Admonendus es, Lector, primos quatuor versus in quibusdam editionibus omnino separari à sequentibus, quòd à Varo & Tucca sublati fuisse dicantur, quorum judicio principium aptiùs Æneis habitura esset ab illo versu, Arma virúmque, *&c. Eos certè multi ex veteribus minimè agnovisse videntur: neque est fortassè cur hos tanquam Æneidos principium agnoscamus, cùm potiùs sint velut in ipsam præfantis. Quia tamen cohæret alioqui cum illo quinto is qui inter hos est quartus & ultimus, in testimonium antiquæ separationis, spatium interjiciendum duximus.*

Est autem hæc illorum quatuor versuum sententia. Qui juvenis tenui stylo Bucolica scripsi, & scriptis post Bucolica Georgicis, arva vobis agricolæ quantumvis avidi respondere coëgi; nunc cano Arma. Perperam enim verbum Coëgi solet hîc exponi, adjectâ post ipsum interpunctionis notâ.

ILLE ego *a* qui quondam gracili modulatus avenâ
Carmen, &, egressus sylvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis

a Vide horum quatuor versuum expos. in iis quæ proximè præcedunt.

ARma, virúmque cano, Trojæ qui *b* primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavináque venit

b Primus venit fato prof. Alii, Princeps. Alii, in primis.

Littora.

Littora. multùm ille & terris jactatus, & alto,
Vi superûm, sævæ c memorem Junonis ob iram:
Multa quoque & bello passus, dum conderet urbem,
Inferrétque deos Latio: genus d unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina deûm, tot e volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores,
Impulerit. Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii f tenuere g coloni)
Carthago, Italiam contra, Tyberinâque longè
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam ,uno fertur terris magis omnibus unam
h Posthabitâ coluisse Samo. hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse
(Si qua fata sinant) jam tum tenditque fovétque.
Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ i verteret arces.
Hinc populum latè k regem, bellóque superbum,
l Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.
Id metuens, m veterisque memor Saturnia belli
Prima quod ad Troiam pro charis gesserat Argis;
Necdum etiam causæ irarum sævique dolores
Exciderant animo; manet altâ mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores;
His accensa super, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longè Latio: multósque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & n spumas salis ære ruebant,
Cùm Juno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc o secum: Mene incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & p furias Ajacis Oilei?
Ipsa q Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Disjecitque rates, r evertitque æquora ventis:
Illum exspirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopulóque infixit acuto.
Ast ego, quæ divûm incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero: quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?

Talia

c Ut lib. 5. Junonis gravis ira, & inexsaturabile pectus.
d A quo Æneas.
e Veluti molem quandam.
f Pro, quam tenuere.
g Cultores advenæ. Serv. Quidam tamen non simpliciter cultores intellexerunt, sed respectu coloniæ: quasi in coloniam deductos.
h Non contempta, sed in secundis habita.
i Pro, everteret, quod in aliis.
k Regnantem, imperantem.
l Eodem modo dictum quo veniens subsidio, seu auxilio. Non signif. autem motum, sed tempus duntaxat: perinde acsi tantùm dixisset, futurum excidio.
m Longi; utpote decennalis.
n Spumans mare æratis navium rostris secabant.
o Voluta vit, ut ver. 50.
p Furiosos amores Ajacis qui stilus Divi fuit.
q Jovis fulmen.
r Mare prius tranquillum intùs pertubavit: ut eversum videretur.

Talia *f* flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca *t* fœta furentibus Austris,
Æoliam venit: hic vasto rex Æolus antro
u Luctantes ventos tempestatésque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum *x* murmure montis
Circum claustra fremunt: celsâ *y* sedet Æolus arce,
Sceptra tenens, mollítque *z* animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlúmque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrántque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, *a* molémque & montes insuper altos
Imposuit, regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole, (namque tibi divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere *b* vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
c Ilium *d* in Italiam portans, victósque penates.
Incute vim ventis, submersásque obrue puppes:
Aut age *e* diversos, & disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam *f* stabili, propriámque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi jussa capessere *g* fas est.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovémque
h Concilias, tu das epulis accumbere divûm,
Nimborúmque facis tempestatúmque potentem.
Hæc ubi dicta, *i* cavum conversâ cuspide montem
Impulit in *k* latus: ac venti, velut agmine facto,
Quâ data porta, *l* ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuêre mari, totúmque à sedibus imis
Unà Eurúsque Notúsque *m* ruunt, creberque procellis
Africus; & vastos volvunt ad littora fluctus.
Insequitur clamórque virûm stridórque rudentum.
n Eripiunt subitò nubes cœlúmque diémque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra:
Intonuêre *o* poli, & crebris micat *p* ignibus æther,
Præsentémque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra:
Ingemit, & *q* duplices tendens ad sydera palmas
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaûm fortissime gentis,

Tydide!

f Inflammato.
t Gravida, plena
u Elaborantes egredi, inquit Ser. Sed melius, cum Conrado, inter se pugnantes ut ipso etiam antro.
x Cum ablat. murmure Serv. vult jungi genit. montis, non cum claustra.
y Sedet Æol. in solio quod est in celsa arce.
z Imperus ventorum.
a Montium altorum.
b al. ventos. Sed magis placet vento: ut intell. eosdem attollere atq; inflare ventum immittendo, ut sit fing. pro plur. Quidam tamen Vento exp. veluno vento.
c Res & homines Ilienses.
d Vel, ex Ilio victos pen. portans in Ital.
e In diversa loca: al. Diversas.
f Quod careat divortio.
g Nefas elect. non cap.
h Impetras mihi regnum à Jove conciliato.
i In quo vastum antrum.
k Quod venti fient obliqué.
l Pro irruunt: vel, erumpunt cum impetu.
m Hic autem active, quasi erunt, evertunt.
n Ut l. 3. Involvúntque diem nimbi.
o Pro aere.
p Fulguribus.
q Ambas, utrasque alibi.

Tydide? mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra,
Sævus ubi Æacides telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volvit?
Talia jactantis ferit ora Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sydera tollit.
Frangunt ir remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa x latentia torquet:
(Saxa vocant Itali medijs quæ in fluctibus Aras,
Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto
In brevia & Syrtes urget, (miserabile visu)
Illidítque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos z ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excipitur, prorúmque magister
Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus b vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto,
Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et quâ c vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit d hyems: laxis laterum e compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hyemem sensit Neptunus, & imis
f Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cœlique ruinam.
Nec latuêre doli fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad se Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur:
Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terrámque h meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
i Quos ego: sed m tantes præstat componere fluctus.
Post mihi k non simili pœnâ commissa luetis.
Maturate fugam, regíque hæc dicite vestro, l quoq;
Non illi imperium pelagi sævumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos: illa se jactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectásque fugat nubes, solémque reducit.

Cymo-

a Corpore & virtute bellica Homer.

b Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volvit? Talia jactantis ferit ora Aquilone procella. Velum adversa ferit, fluctusque ad sydera tollit. Frangunt ir remi: tum prora avertit, & undis. Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons. Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens. Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis. Tres Notus abreptas in saxa x latentia torquet: (Saxa vocant Itali medijs quæ in fluctibus Aras, Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto. In brevia & Syrtes urget, (miserabile visu) Illidítque vadis, atque aggere cingit arenæ. Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten, Ipsius ante oculos z ingens a vertice pontus In puppim ferit: excipitur, prorúmque magister Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem Torquet agens circum, & rapidus b vorat æquore vortex. Apparent rari nantes in gurgite vasto, Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas. Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ, Et quâ c vectus Abas, & quâ grandævus Alethes, Vicit d hyems: laxis laterum e compagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt. Interea magno misceri murmure pontum, Emissamque hyemem sensit Neptunus, & imis f Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ. Disjectam Æneæ toto videt æquore classem, Fluctibus oppressos Troas, cœlique ruinam. Nec latuêre doli fratrem Junonis, & iræ. Eurum ad se Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur: Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri? Jam cœlum terrámque h meo sine numine, venti, Miscere, & tantas audetis tollere moles? i Quos ego: sed m tantes præstat componere fluctus. Post mihi k non simili pœnâ commissa luetis. Maturate fugam, regíque hæc dicite vestro, l quoq; Non illi imperium pelagi sævumque tridentem, Sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa, Vestras, Eure, domos: illa se jactet in aula Æolus, & clauso ventorum carcere regnet. Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat, Collectásque fugat nubes, solémque reducit.

a Corpore & virtute bellica Homer.

sollit, Voces jactat inanes.

c Avertendo scr. latus undis.

d Ostendit.

e Quæ latebant ob tempestatem.

f Velut dorsum.

g Magnus fluctus percusso Gubernator. capite in puppim ingruit. Asservio etiam ingens pondus exp. magna pars ponti: ut Synecdoche.

h Absorbet.

i Vehebatur.

k Tempestas. Sic mox.

l Cognomentis.

m Quidam intelligunt de aqua maris: sed potius accipiendum de pluvia, ut Ovidius dixit. Aquarii regnum & turbo in mari.

n Tempestates quas excitavit.

o Potestatem. a nec non dari.

p Apostrophe.

q Non iisdem castigationibus verbis.

Cymothoë simul & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo: l levat ipse tridenti,
Et vastas m aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cùm sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & saxa volant, furor arma ministrat;
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexêre, silent, arrectisque auribus astant;
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, n cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, o curruque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ quæ proxima littora cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus; insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent: tum sylvis p scena coruscis
Desuper, q horrentique atrum nemus imminet umbrâ.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, r vivóque sedilia saxo,
Nympharum domus. hîc fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora s morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optatâ Trões potiuntur arenâ,
Et t sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primùm silicis scintillam excudit Achates,
u Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam:
Tum x Cererem corruptam undis Cerealiáque arma
Expediunt, fessi rerum; frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea y si quâ
Jactatum vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in z puppibus arma Caici.
Navim in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hîc, arcumque manu celerésque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates:
Ductóresque ipsos primùm capita alta ferentes
a Cornibus arboreis sternit; tum vulgus & omnem

Misceт

l Leves & navigabiles facit, ut exp. Ser. tanquam ad Syrtes referens. Alii, Levat naves, id est, aufert & liberat.

m Ità ut ex his naves exire possent.

n Jam sereno vectus per maria.

o Currus pro equis.

p Umbraculum simile scenis veterum.

q Horrorem incutiente.

r Naturali.

s Ut, Dente tenaci, lib. 6.

t Marìs aspergine madefactos.

u Suscepit, Ser.

x Frumentum aquâ madefactum.

y Al. siquem.

z Ut lib. 10. --præfigere puppibus arma.

a Habentes cornua ramosa, quales sunt arborei.

Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec priùs abstitit quàm septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerârat Acestes
Littore Trinacrio, dederátque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
O socii, (neque enim ignari sumus *b* antè malorum)
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & * Scyllæam rabiem penitúsque sonantes
c Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti: revocate animos, mœstúmque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
d Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, *e* premit *f* altum corde dolorem.
Illi se præda accingunt dapibúsque futuris;
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubúsque *g* trementia figunt;
Littore ahena locant alii, flammásque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ.
Postquam exempta fames epulis, *h* mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt;
Spémque metúmque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, *i* nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Et jam finis erat, cùm Jupiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrásque jacentes,
Littoráque, & latos populos, sic vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regni.
Atque illum tales jactantem pectore curas
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus; O, qui res hominúmque deúmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuêre? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certè *k* hinc Romanos olim, *l* volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus; quæ te, genitor, sententia vertit?

Hoc

b Ut Græci τῶν πρὶν κακῶν. Vel, ante malorum.

* Li. 3. Scyllam & cæt. can. resonantia Gaz.

c Accestis.

d perseverate in his tolerandis.

e Occultat.

f Al. alto.

g Palpitantia adhuc.

h Mensæ in quibus dapes appositæ fuerunt: vel ipsæ dapes. Sed illud malo.

i Quia olim, quos quærebant amissos, sæpius vocabant antequam abirent.

k Hinc, ex Æneæ & Trojanis. ἐκ τούτων ἀναδειχθήσονται. Hom.

Hoc equidem *m* occasum Trojæ tristésque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc *n* eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem *o* das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi;
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It *p* mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi sedésque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troïa; nunc placidâ compôstus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum!) amissis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu quo cœlum tempestatésque serenat,
q Oscula libavit natæ, dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi: cernes *r* urbem & promissa Lavini
Mœnia, sublimémque feres ad sydera cœli
Magnanimum Æneam: neque me sententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populósque feroces
Contundet, moresque viris & mœnia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
s Ternáque transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnúmque à sede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hic jam *t* tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Indè lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanósque suo de nomine dicet.
His ego *u* nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
Quæ mare nunc terrásque metu cœlúmque fatigat,
Consilia in melius referet, mecúmque fovebit
Romanos rerum dominos, *x* gentémque togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
Cùm *y* domus Assaraci Phthiam clarásque Mycenas
Servitio

m Excidium

n Itidem adversa.

o Dare vis.

p Quia tum mare vocatur.

q Parva ora leviter tetigit.

r Id est, promissa Lavini mœnia per Epexegesin. Alioqui intell. Trojam & La. Quidam, Romam & Lavinum.

s Terna hyber. Tres anni.

t Alba trec. annis caput regni fuit.

u Nec certum imperii terminum nec certum annorum spatium statuo.

x Gentem Romanam.

y Assaracus Capyn, Capys Anch. genuit patrem Æne.

Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius, à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo, spoliis Orientis onustum,
z Accipies secura: a vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis b mitescent sæcula bellis.
Cana Fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & c Maiâ genitum demittit ab alto,
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris; nè d fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per æra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citis astitit oris:
Et jam jussa facit; ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: inprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentémque benignam.
At pius Æneas, per noctem plurima volvens,
Ut primùm lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant, (nam inculta videt) hominésne, feræne,
Quærere constituit, sociisque e exacta referre.
Classem f in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circùm atque horrentibus umbris
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
g Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïssa fatigat
Harpalice, volucremque fugâ prævertitur Hebrum.
Namque humeris, de more, h habilem suspenderat arcum
i Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque k sinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hic l errantem fortè sororum,
Succinctam pharetrâ, & maculosæ tegmine lyncis,
Aut m spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O, quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: n dea certè:
An Phœbi soror, an nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves quæcunque laborem:
Et o quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris

Jactemur,

z Al. aspicies.
a Hic quoque deus erit: ut, Damn. tu quoque v. in Bacch. b Per Augustum.
c Mercurium.
d Voluntatis Jovis.
e Exquisita. S. Fort. Exactè cognita. Quid si verò adverbialiter, pro Exactè?
f In loco convexo quasi ex nemore facto: nam sylvis scena coruscis desuper imminebat.
g Ut Homer. μάλλον δ' ὀιὸς ἐτῆρε.
Repetitur auctoritas hic ex lib. 12. de Turno.
h Aptum sexui.
i Quasi venatrix.
k Sin. Vestis.
l Vagantem feras investigando.
m Præ ardore & ira.
n O virgo, es certè dea. Sed quæ dea? o sub qua regione cœli.

Jactemur, doceas: (ignari hominúmque locorúmque
Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti.)
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus; Haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est *p* gestare pharetram,
Purpureóque *q* altè suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
r Germanum fugiens. *s* longa est injuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore,
Cui pater *t* intactam dederat, primisque jugârat
u Ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes
Quos inter medius venit furor. ille Sichæum
Impius ante *x* aras, atque auri cæcus amore,
Clàm ferro incautum *y* superat, *z* securus amorum
Germanæ; factúmque diu celavit; & *a* ægram,
Multa malus simulans, vanâ *b* spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit, *c* cæcúmque domûs scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriâque excedere suadet:
Auxiliúmque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido sociósque parabat.
Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves quæ fortè paratæ
Corripiunt, onerántque auro: portantur avari
d Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenêre locos ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine *e* Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti talibus ille,
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem:
O dea, si *f* prima repetens ab origine pergam,
Et vacet *g* annales nostrorum audire laborum,
Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per aures
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos
h Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste penates

p Ut gesto.
q Usque ad genua; ut S. Nuda genu.
r Pygmalionem
s Ejus narratio longè est repetenda.
t Virginem ded. in matrim.
u Quia auspices nuptiis interponebantur.
x Herculis, cujus sacerdos erat.
y Pro interimit.
z Contemptor: Solutus metu nè pro amore odium consequeretur.
a Animo, id est, tristem.
b Reditus illius.
c Occultum se: familiæ, quod ab affine & cognato fuisset interf.
d Quas Pygmal. suas putabat.
e Vide Justinum.
f A raptu Helenæ.
g Enumerationem, qualis esse solet in annal.
h Casu fuit.

Classe, velo mecum, famâ super æthera notus,
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre deâ *i* monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convulsæ undis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europâ atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modò, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, & *k* in tutum versis Aquilonibus actam;
Ni frustrà augurium vani docuêre parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine *l* cycnos,
Æthereâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo
Aut *m* capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt strepentibus alis,
Et cœtu cinxêre polum, cantúsque dedêre;
Haud aliter puppésque tuæ pubésque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quâ te ducit via dirige gressum.
Dixit: & avertens roseâ cervice refulsit;
n Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spirávêre; pedes *o* vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum totiès crudelis *p* tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incusat, gressúmque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere nè quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Lætа suas; ubi templum illi, centúmque Sabæo
Thure calent aræ, sertísque recentibus halant.
Corripuêre viam interea quâ semita monstrat.

i Sua stellâ, quam semper vidi per diem.

k Actam in rut. Aq. convertis.

l Cycnos, navibus, aquilam tempestat. comparat.

m Designare, eligere.

n Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spirávêre; pedes *o* vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:

n Ambrosia illius, vel immortales.

o Quæ prius pedo finus col. fluv. v. 324.

p Ut Juno & cætera numina, quæ mihi (supore Troiano) adversantur.

Jámque ascendebant collem, qui *q* plurimus urbi
Imminet, adversásque aspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & *r* strata viarum.
Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
s Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa;
Pars *t* aptare locum tecto, & concludere sulco:

q Longitudo 2000. passus Cæs. Bell. Civ. Appian. *r* Vias lapidibus stratas.

s Molibus sic exsolleret. Ut. Operare.

t Fossa.

Jura

Jura magistratúsque legunt, sanctúmque senatum.
Hic portus alii effodiunt, hic alta theatris
Fundamenta locant alii; immanésque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub Sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus, aut cùm *x* liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolétque thymo fragrantia mella.
O fortunati quorum jam mœnia surgunt!
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebulâ (mirabile dictu)
Per medios, miscétque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, *y* lætissimus umbrâ,
Quo primùm jactati undis & *z* turbine Pœni
Effodêre loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & *a* facilem victu, per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & *b* numine divæ;
Ærea cui gradibus surgebant límina, nexæque
Ære trabes, foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit; hic primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum quæ *c* fortuna sit urbi,
Artificúmque manus *d* inter se, operúmque laborem
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellâque jam famâ totum vulgata per orbem;
e Atridas, Priamúmque, & sævum ambobus Achillem.
Constitit, & lacrymans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laborís?
En Priamus: sunt hîc etiam *f* sua præmia *g* laudi;
Sunt *h* lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictúrâ pascit inani,
Multa gemens, largóque humectat flumine vultum.
Namque videbat uti bellantes Pergama circum
Hàc fugerent Græi, *i* premeret Trojanu juventus;
Hàc Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans, primo quæ *k* prodita somno
Tydides multâ *l* vastabat cæde cruentus,
Arcentéque avertit equos in castra priusquam

x Liquida ex Georg. 4. Defecata, pura.

y Amœnissimus.
z Vento.
a Fertilem.
b Numinis simulacro.
c Felicitas.
d Collatas, seu comparatas.
Omnes miratur, sed hanc tamen præ illa. e Atrei filios, Agamemnonem & Menelaum.
f Id est, sibi convenientia, vel, sibi debita: quæ (vel qualia) meretur.
g Virtuti, vel factis laudabilibus.
h Sunt qui res afflictas & miserabiles commiseratione & lacrymis prosequuntur: quæ miseris aliquod sunt solamen.
i Impressionem faceret: Cum impetu incúreret.
k A Dolone.
l Hominibus exhauriebat & vacua faciebat. Sic alibi. Quinetiam Vastá dare, pro eodem.

Pabula gustâssent Troiæ, Xanthúmque bibissent.
m Parte aliâ fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinus *n* inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, & *o* versâ pulvis *p* inscribitur hastâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplúmque ferebant,
Suppliciter tristes, & *q* tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimúmque auro corpus vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, útque ipsum corpus amici,
Tendentémque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoásque acies, & *r* nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum *s* lunatis agmina *t* peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertæ *u* cingula mammæ
Bellatrix, audétque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutúque hæret defixus in uno;
Regina ad templum, formâ pulcherrima, Dido
Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
Qualis in *x* Eurotæ ripis aut per juga *y* Cynthi
Exercet Diana choros; quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiénsque deas supereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisque futuris.
Tum foribus divæ, mediâ testudine templi,
Septa *z* armis, solióque altè subnixa, resedit.
a Jura dabat legésque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat.
Cùm subitò Æneas concursu accedere magno
Anthea Sergestúmque videt, fortémque Cloanthum,
Teucrorúmque alios, ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitúsque alias advexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates;
b Lætitiáque *c* metúque avidi conjungere dextras
Ardebant; sed *d* res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cavâ speculantur *e* amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes *f* veniam, & templum clamore petebant.

Posquam

m Pictura.
n Cui jam deerat rector.
o Retro conversâ cuspide hastæ.
p Exaratur, scalpitur, sulcatur.
q Ad movendum Deæ animum.
r Æthiopis.
s Mediam lunam referentibus
t Scutis brevibus.
u Aur. cing. Periph. baltei.
x Fl. Laconiæ.
y Montis Delii.
z Armatis custodibus.
a Quidam ann. jura dabat, non autem dicebat, ut judex. Sed hoc subtilius.
b Ob socios liberatos.
c Propter concursum Pœnorum.
d Causa sociorum adventûs.
e Ut suprà, Eo multo nubila circum dea fudit amictu.
f Pacem.

Postquam introgressi, & coràm data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, novam cui condere Jupiter urbem,
Justitiáque dedit gentes frænare superbas,
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus, prohibe infandos à navibus ignes:
Parce g pio generi, & propiùs res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas;
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
OEnotrii coluêre viri: nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Huc cursus fuit.
Cùm subitò assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitúsque h procacibus Austris
Pérque undas, superante salo, pérque invia saxa
Dispulit. hùc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? i hospitio prohibemur arenæ;
Bella cient, primáque vetant consistere terrâ.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma,
At k sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis;
Quem si fata virum servant, si vescitur aurâ
Æthereâ, nec adhuc crudelibus occubat umbris,
l Non metus; officio nec te certâsse priorem
m Pœniteat: sunt & Siculis regionibus urbes,
n Armáque, Trojanóque à sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et sylvis aptare trabes, & o stringere remos.
Si datur Italiam, sociis & rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiúmque petamus.
Sin absumpta salus, & te, p pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iúli;
At freta Siciniæ saltem sedésque paratas,
Unde huc advecti, regémque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus: cuncti simul q ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ nesciat urbem,
r Virtutésque, virósque, & tanti incendia belli?

g Trojanis, qui tunc pii.

h Obstinatè urgentibus. Subjode suum in nos fatum repetentibus.

i Cùm littora jure gentium communia sint.

k Timere d.m. benefactorum & malefactorum.

l Al. Non meruit officio.

m Non metuendum tibi est ne te pœn. &c.

n Homines apti ad arma.

o Ligna incidere ex quibus remi fiant.

p Æneæ.

q Consentiebant. Assentiuntur quidem, sed offendentes se aegrè ferre injurias sibi illatas.

r Virtutes virorum.

Non ſobtuſa adeò geſtamus pectora Pœni,
Nec tam aversus equos Tyria t Sol jungit ab urbe.
Seu vos u Heſperiam magnam, x Saturniaque arva,
Sive Erycis fines, regemque optatis Acesten;
Auxilio tutos dimittam, opibuſque juvabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
y Urbem quam ſtatuo? veſtra eſt: ſubducite naves:
Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine z agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Aſſoret Æneas, equidem per littora certos
Dimittam, & Lybyæ luſtrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus ſylvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis & fortis Achates
Et pater Æneas a jamdudum b erumpere nubem
Ardebant. prior Æneam compellat Achates:
Nate deâ, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem ſocioſque receptos.
c Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfuſa repentè
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
d Os humeroſque deo ſimilis: namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores;
Quale e manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariuſve lapis circumdatur auro.
Tum ſic reginam alloquitur, cunctiſque repentè
Improviſus ait, Coram, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Lybycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
Quæ nos reliquias Danaûm, f terræque marisque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias, grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quicquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Dii tibi (ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt, & mens ſibi conſcia recti)
Præmia digna ferant. quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuêre parentes?
In freta dum fluvii current, g dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, h polus dum ſydera paſcet,
Semper honos, nomenque tuum, laudeſque manebunt,
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Iloneа petit dextrâ, lævâque Serеſtum:
Poſt, alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obſtupuit i primo aſpectu Sidonia Dido,

Caſu

f Craſſa ingenia.
t Quia putantur obtuſiores qui reg. à Sole remotiores & frigidiores incolunt.
u Italiam, quæ Heſp. magna, ut differat ab Hiſpania.
x Latium.
y Vultis urbem quam ſtatuo?
z Regetur.
a Cùm ſocios vidiſſent, & Didonem loquentem audiſſent.
b Ruptâ nube exire. Alii, Abrumpere.
c Orontes.
d Oris venuſtate & humerorum latitudine.
e Artificis.
f Ut in principio hujus libri multitudo navium recenſetur & aſſeritur.
g Dum montium umbræ latera inclinata circumibunt.
h Pro polus Regit palus, de omni humore aut de nutrimento Hom. Iacer. i Primò cum nota quæ adverb. eſſe indicat. Non enim primo jungitur cum aſpexit, ſed reſtituit ad ſe, deinde.

Casu deinde viri tanto, & sic ore locuta est:
Quis te, nate deâ, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tûne ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regésque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Séque ortum antiqua Teucrorum à stirpe volebat.
Quare agite, ô tectis juvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hâc demum voluit consistere terrâ.
k Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat: simul Æneam in regia ducit
Tecta: simul divûm templis l indicit honorem.
Nec minùs interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos;
m Munera lætitiámque dei.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes ostróque superbo:
Ingens argentum mensis, cœlatáque in auro
Fortia facta patrum: series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius a consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem:
Ascanio o ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat,
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet; pallam p signis auróque rigentem,
Et circumtextum croceo q velamen acantho;
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret inconcessósque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum:
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami; collóque monile
r Baccatum, & duplicem gemmis auróque coronam.
Hæc: s celerans iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
t Pro dulci Ascanio veniat, donísque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.

k Immeiṕa ex perta quid ut malis conflictari, disco miseris succur. At Serv. vult Non reperi & ante disco.
l Id est, ferias; ut esset publica gratulatio, & deorum favor accederet: At Serv. Jussit fieri supplicationes.
m Id est, vinum, inq. Ser. at Cor. rectiùs, Mittit hæc omnia, ut Neptuno sacrificent. Quæ res munera & lætitiam Neptuno afferat. Hæc ille. Est autem & alia lectio (sed minùs rationi consentanea) die, ut sit pro diei. De qua vide Gell.
n Esse mente quietâ.
o Nuncier.
p Ex auro intertexto factis.
q Cycladem circumtextam signis acanthum herbam seu virgultum referentibus.
r Baccis ornatum, i. margaritis.
s Celeriter exsequens.
t Sub Ascanii imagine.

Quippe domum timet *u* ambiguam, Tyriósque *x* bilinguè
Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergò his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Nate, *y* Patris summi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora *z* jactetur, odiis Junonis inquæ,
a Nota tibi; & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa *b* tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus, & vereor quò se *c* Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit *d* cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis & cingere flammâ
Reginam meditor; nè e quo se numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quâ facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
Regius, accitu cari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno super altâ Cythera,
Aut super Idalium, sacratâ sede recondam;
Nè quâ scire dolos, mediúsve occurrere possit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
f Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cùm te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas laticémque Lyæum,
Cùm dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallásque *g* veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & *h* gressu gaudens incedit Iüli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus & dulci aspirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate,
Cùm *i* venit, aulæis jam se regina superbis
k Aurea composuit sponda, *l* mediámque locavit,
Jam pater Æneas, & jam Trojana iuventus
Conveniunt, stratóque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas, Cererémque canistris
Expediunt, tonsísque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis *m* adolere penates,
Centum aliæ, totidémque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina *n* læta frequentes

Convivæ,

u De qua potest ambigi, Græcis an Trojanis faveat.
x Perfidos.
y Jovis fulmina.
z Al. Jactetúrque, ut vacet que.
a Pro Notum, Græc. more.
b Hospitio acceptum retinet.
c In quibus Juno colitur.
d In opportunitate tanta.
e Ad nutum alicujus numinis.
f Fallendo assume, Falsò repræsenta. Scal. exp. Falsam habeas & præ re feras, Repræsentes.
g Amoris quasi veneno.
h Incedit eum Achate eodem modo quo Jülus incessisset, si adfuisset.
i Ascanius.
k Auratis vestibus ornata, vel Aurea spondâ, per Synæc.
l In lecto qui medius erat accubuit.
m Colere, honorare, augere, & lætos facere, fingere.
n Quæ lætitiam præ se ferre videbantur.

Convenêre, toris jussi discumbere pictis,
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
o Flagrantésque dei vultus, simulatáque verba,
Pallámque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipuè infelix, *p* pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, *q* ardescitque tuendo
Phœnissa, & puero pariter donisque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum *r* falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet; inscia Dido
Insideat quantus miseræ deus. at memor ille
ſ Matris Acidaliæ, paulatim abolere *t* Sichæum
Incipit, & vivo tentat *u* prævertere amore
Jampridem *x* residés animos desuetáque corda.
Postquam *y* prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, & *z* vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocémque per ampla volutant
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auróque poposcit,
Implevitque mero, pateram, quam Belus & omnes
A Belo *a* soliti: tum facta silentia tectis.
Jupiter, (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem Trojáque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse *b* minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate *c* faventes.
Dixit, & in mensa *d* laticum libavit honorem:
Primáque libato *e* summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit *f* increpitans: ille impiger hausit
g Spumantem pateram, & pleno se proluit *h* auro:
Post alii proceres. cithará crinitus Iopas
Personat auratâ docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque *i* labores;
Unde hominum genus, & pecudes; unde imber, & *k* ignes;
Arcturum, *l* pluviásque Hyadas, geminósque Triones;
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, *m* longúmque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.

o Vultus qui sic flagrabant ut Dei esse apparerent.
p Perniciosó & exitiali amori.
q Incenditur amore, Concipit flammas amoris.
r Quem falsò suum esse dicebat.
ſ Mandatorum matris.
t Amorem in Sichæum.
u Præoccupare, Junonem præveniendo.
x Inertes ad amandum.
y Quia repetebant potationes.
z Pocula cor. ut l. 3. magnum crat. coronâ Induit: vel ut Hom. Κρατῆρας ἐπιστέφ-ναντο.
a Soliti implere, cùm vellent libare.
b Posteros.
c Linguis & animis.
d Vinum, quod est lacteum honos.
e Cùm libâsset, quod relictum erat ore leviter tetigit.
f Increpitando instans ut acciperet, sive urgens.
g Adhuc spumantem, utpote plenam, cùm vinum Dido vix degustâsset.
h Aureâ paterâ. Aliàs, ore.
i Defectus.
k Fulgura & fulmina.
l Pluv. adjectivum est.
m Magnum, & donec ipsa viveret duraturum, inquit Corn. A Non. suum & perniciosum. Alii longum advertialiter accipiunt.

Immo age, & à prima dic hospes origine nobis
Insidias (inquit) Danaûm, casúsque tuorum,
Errorésque tuos. nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER II.

ARGUMENTUM.

Didûs voluntati morem gerens Æneas excidii Trojani seriem narrat. Ea est hujusmodi: Græci decimo belli Trojani anno, attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugium: nocteque eâ quæ urbis incendium anteceſſit fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis ut portis urbis recipi non posset, cujus utero lectissimum quemque procerum includunt. Trojani, partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, dirutâ muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempestâ Græci à Tenedo profecti, per eam muri ruinam quâ equus erat introductus urbem invadunt. Sinon, reſerato equi utero, armatos emittit. Omnia ferro flammisque fœdantur. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur ut sibi fugâ consulat, deósque patrios incendio eripiat. Ille tamen, honestam mortem turpi fugæ præferens, frustrà in arma ruit. Satis feliciter primum impetus succedit Trojanis, donec, Choræbi consilium sequuti, sumptis Græcorum armis, suorum telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamúsque ipse à Pyrrho Achillis filio interficitur. Æneas itaque, frustrà tentatis omnibus, cùm jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchiſæ patri committit, eóque in humeros suos sublato, assumptisque Ascanio filio Creüsâque uxore, fugam arripit: Græci à tergo insequuntur. Ineo tumultu Creüsam uxorem amittit: cujus quærendæ causâ per totam urbem oberranti obvia fit uxoris umbra, virúmque mortis suæ certiorem facit. Ipse ad socios revertitur, quò jam magnus virorum mulierúmque numerus confluxerat, ejus auspicium, quócunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Conticuêre omnes: tunc sic fortissimus heros
Fata recenſebat Trojæ, casúsque suorum;
Fallaces Graios, simulatáque dona Minervæ;

Lacantis

Lacontis pœnam, & laxamen claustra Sinonem;
Somnum quo monitu acceperat Hectoris atrum:
Jam flammis cœli, Trõum patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper;
Impositúmque patrem collo, dextrâque prehensum
Ascanium, frustrà à tergo comitante Creüsâ;
Ereptam hanc fato, socios in monte repertos.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Cogitur Æneas bellorum exponere casus,
Graiorúmque dolos, & equum, fraudémque Sinonis,
Excidiúmque urbem, Priamique miserrima fata;
Vtque patrem impositum forti cervice per ignes
Extulerit, charámque amiserit ipse Creüsam.

Aliud Monostichon.

Edocet excidium Trojæ cladémque secundam.

Aliud.

Funera Dardaniæ narrat fletúsque secundo.

CONticuère omnes, *a* intentique ora tenebant.
Indè toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum, regina, jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipse miserrima vidi,
b Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
c Myrmidonum, Dolopúmve, aut duri miles Ulyssei,
Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadéntque *d* cadentia sydera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
Quanquam animus meminisse horret, luctúque refugit,
Incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaũm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divinâ Palladis arte,
Ædificant, sectâque intexunt abiete *e* costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virũm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitúsque cavernas
Ingentes uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm sinus, & statio malè-fida carinis.
Huc se provecti deserto in *f* littore condunt.
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergò omnis longo *g* solvit se Teucria luctu:

Panduntur Trojani.

a Pro, intenta ora habebant, id est, defixa in loquentem: ut fit Hypal. ve intenti ad ejus verba, nè hiscitare bant quidem.
b Quibus magna ex parte interfui: vel, quorum magnam partem ego cum meis expertus sum.
c Tam deniq; misera, ut non ipsi quidem Myrmidones fines fine lacrymis ea audire possint. Sic 1. Vel Priamo narranda man d Adventante aurorâ.
e Interiora rumina, quibus laterum cor pages nitebatur.
f Hujus insulæ quæ cultori vacua Achi in prædam concessa fuerat.
g Excusso luctu dant se lætitiæ Trojani.

Panduntur portæ : juvat ire, & Dorica castra,
Desertósque videre locos, littúsque relictum.
h Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles ;
i Classibus hic locus, hic acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi : primúsque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari ;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectáque dona
Præcipitare jubent, k subjectóque urere flammis :
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
SCINDITUR l incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi m ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon n ardens summa decurrit ab arce ;
Et procul, O miseri, quæ tanta insania, cives ?
Creditis avectos hostes ? aut ulla putatis
o Dona carere dolis p Danaûm ? sic notus Ulysses ?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi ;
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, q venturáque desuper urbi ;
Aut aliquis latet error : equo ne credite, Teucri.
Quic quid id est, timeo Danaos, r & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque f feri curvam compagibus alvum
Contorsit. stetit illa tremens, uteróque recusso
Insonuère cavæ gemitúmque dedêre cavernæ.
Et, si fata deûm, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras ;
Trojáque nunc stares, Priamíque arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ, qui se ignotum venientibus ultro,
t Hoc ipsum ut strueret, Trojámque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu u certè occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certámque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm x insidias, & crimine ab uno
y Disce omnes.
Namque ut conspectu in medio z turbatus inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit ;
Heu ! quæ nunc tellus, (inquit) quæ me æquora possunt
Accipere ? aut quid jam misero mihi denique restat ?
Cui neque apud Danaos usquam locus, a insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis

Impetus ;

h Verba sunt visentium.
i Manipulis, Ibid. Sic & Serv. de equitibus.
k Pro, subjectúsve : nisi fortè ità scribendum est.
l Mobile, instabile.
m Coram omnibus, videntibus cunctis. Aut est Perissologia.
n Irâ æstuans.
o Dona car. dolis ?
p Dan. sic not. Estne tam male vobis notus ?
q Oppressura urbem, utpote ejus mœnibus altior.
r Tum quoque cùm ferunt dona.
f Equi.
t Has ipsas insidias.
u Al. certæ.
x Al. Insidias & crimen, ab uno
y Disce omn.
z Quasi turbatus. Sed fieri etiam potest ut esset turbatus, donec vidisset an sua fallacia succederet.
a Al. & super. Conveniet autem & cum præced. neque.

Impetus: hortamur fari; quo sanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi rex, *b* fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit. neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando, *c* aliquod si fortè tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria, quem *d* falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisêre neci, nunc e cassum lumine lugent:
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnámque vigebat
Consiliis, & nos aliquod noménque decúsque
Gessimus: invidiâ postquam pellacis Ulyssei
(Haud ignota loquor) *f* superis concessit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris luctúque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar *g* amici.
Nec tacui demens; & me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeâssem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & *h* quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec *i* Calchante ministro——
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? *k* si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est, jamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artísque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danai Troiâ cupiêre relictâ
Moliri, & longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam. sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster *l* euntes:
Præcipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat.
Sanguine placâstis ventos, & *m* virgine cæsâ,
Cùm primùm *n* Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obstupuêre animi, gelidúsque per ima cucurrit

b Quicunque me sequatur eventus. Ità Ser. qui legit, fuerit quodcunque.
c Malo vocem aliquod, quæ jungatur cum nomen, quàm aliquid, quod jungendum esset cum fando.
d Sub falso crimine proditionis.
e Privatum lumine, interemptum.
f Interemptus est.
g Palamedis.
h Quærere dolos, qui ipsi essent arma ad resistendum mihi.
i Calchantis ministerio & operâ me destinat aræ, vel opponit morti, ut sequ. Vel subaudiendum tale quid.
k Si omn. Græc. eodem loco & numero ducitis, & pro hostibus habebit.
l Ire parantes, vel, iter ingredientes.
m Iphigeniâ, Agamem. filiâ.
n In Aulidem.

Ossa

Ossa tremor, cui o fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divûm
Flagitat. & mihi jam multi crudele p canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectúsque recusat:
Prodere voce suâ quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
q Composito r rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensêre omnes, & quæ sibi quisque timebat
Unius in miseri exitium conversa tulêre.
Jámque dies infanda aderat: mihi sacra s parari,
Et t salsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent, si fortè dedissent.
Nec mihi jam patriam u antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatámque parentem;
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos & conscia numina veri,
Per, siqua est quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictísque ità fatur amicis:
x Quisquis es (amissos hinc jam obliviscere Graios)
Noster eris; mihique hæc edissere vera roganti:
Quò molem hanc immanis equi statuêre? quis autor?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus & arte Pelasgâ,
Sustulit exutas vinclis ad sydera palmas:
Vos, y æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, ait, vos, aræ, ensésque nefandi,
Quos fugi, z vittæque deûm, quas hostia a gessi;
Fas mihi Graiorum b sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Siqua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis maneas, servatáque serves
Troja fide, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm & cœpti fiducia belli:
Palladis auxiliis semper stetit; impius ex quo
Tydides sed enim scelerúmque inventor Ulysses,
Fatale agressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuêre sacram effigiem, manibúsque cruentis

o Fata præparent mortem.
p Prædicebant.
q Ex compacto Ulyssis impulsu, non oraculi jussu.
Πάγκοινον φυγάν.
In vocem erumpit.
r Parari cœperunt.
s Mola salsa, quâ frons victimæ, & foci, necnon cultri aspergebantur.
t Antiqua charta, sed positis Argos antiq. vocat patr. ut & Soph. commendat à vetustate.
u Quidam antiq. pristinam dicit.
x Quisquis es, noster eris; verba sunt imperatoris transfugam in suum recipientis. Liv.
y Sydera. Alii penates; ut, Æneadumque suis effert hebetat. ignem. Alii Vestæ ignes.
z Sunt qui detum jungunt cum hostia.
a Cùm essem victima aræ destinata.
b Quia sacramenti militaris religione videbatur esse obstrictus.

c Virgineas ausi divæ contingere vittas;
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ vires, aversa d deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit e Tritonia monstris.
f Vix positum castris simulacrum, arsêre coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsúsque per artus
Sudor iit; térque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens hastámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas,
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
g Omina ni repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis secum advexêre carinis.
Et nunc quòd patrias vento petiêre Mycenas,
Arma deósque parant comites, pelagóque remenso
Improvisi aderunt. ità h digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuêre, i nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœlóque educere jussit;
Nè recipi portis aut duci in mœnia possit,
Neu populum k antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violâsset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quòd dii priùs omen in ipsum
Convertant) Priami imperio Phrygibúsque futurum:
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeïa ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis perjurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis l lacrymisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuêre decem, non mille carinæ.
Hîc aliud majus miseris, multóque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo m tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, paritérque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exsuperant undas; pars cætera pontum
Pone n legit, sinuátque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis o vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt; & primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque

Implicat,

c Vittæ enim aliæ erant virginales, aliæ maritales.
d Minervæ.
e Minervæ.
f Simulatque pos. fuit.
g Auspicia, ut & duces ab exercitu auspiciorum repetendorum causâ Romam rédibant. Alii, omnia; male.
h Interpretatur numinis commotionem. Ita Serv. qui videtur legere omina.
i Sacrilegium Ulyss. ac Diom.
k Sub favore pristino.
l Lacrymosâ, ut Ter. Una lacrymula, quam oculos terendo misere vix vi expresseris.
m Per mare tranquillum.
n Nonn. ait legere esse navigare, præstringere, asserens hunc locum.
o Mobilibus.

Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post, ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, p superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atróque veneno;
Clamores simul horrendos ad sydera tollit:
q Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus, & r incertam excussit cervice securim.
At gemini s lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt t Tritonidis arcem,
Sub pedibúsque deæ, clypeique sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
u Insinuat pavor; & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide x robur
Læserit, & tergo y sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque divæ
Numina, conclamant.
Dividimus z muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibúsque rotarum
Subjiciunt a lapsus, & b stupea vincula collo
Intendunt. scandit fatalis machina muros,
Fœta armis: circùm pueri innuptæque puellæ
c Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria! ô divûm domus Ilium! & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedêre.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce.
d Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei e jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus f ultimus esset
Ille dies, festâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terrámque polúmque,
Myrmidonúmque dolos. fusi per mœnia Teucri
Conticuêre; sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per g amica h silentia Lunæ,
Littora nota petens; flammas cùm regia i puppis
Extulerat: fatisque deûm defensus k iniquis
Inclusos utero Danaos & pinea furrim
Laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras
Reddit equus; lætique cavo se robore promunt
Tisandrus Sthenelúsque, duces, & dirus Ulysses,

Dem sum

p Supereminent
q Similes mugitibus tauri qui fugit, &c.
r Dubiè illisum seu impactam, & non cert. id.
s Labi serpentum propriè est
t Minervæ, quæ suprà Tritonia.
u Insinuat, pro insinuatur.
x Ut suprà, arrollere molem Roboribus textis.
y Pro sceleratus, per hypal.
z Superpositos Scææ portæ.
a Id est, rotas quibus devolverentur.
b Funes canabinos.
c Hymnos.
d Etiam tunc, sicut antea sæpius: nam Helenâ veniente prædixerat futura bella & mala.
e Vel aperit ora jussu dei: vel (sequendo fabulam) non unquam credita Teucris, idque dei jussu.
f Quod nescientes ornabamus ramis dicd. lætitiam agitantes.
g Sibi cum grata.
h Lunâ silente, id est, minimè lucente; ut latere magis poss. insidiæ: eleganti trâhit. ab auribus ad oculos illit. Dat clarum è puppi signum, lib. 3.
k Infestis Trojanorum rebus, at rebus Græc. amicis.

Demiſſum lapſi per funera, Athamáſque, Thoáſque,
Pelidéſque Neoptolemus, primúſque Machaon,
Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epëus.
Invadunt urbem ſomno vinóque ſepultam.
Cæduntur vigiles: portíſque patentibus omnes
Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.
Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largóſque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, atérque cruento
Pulvere, pérque *l* pedes trajectus lora tumentes,
(Hei mihi! qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!)
Squalentem barbam, & concretos ſanguine crines,
Vulneráque illa gerens quæ circum *m* plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces:
O lux Dardaniæ, ſpes ô fidiſſima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuêre moræ? quibus, Hector, ab oris
Exſpectate venis? ut te, poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominúmque urbíſque labores,
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu! fuge, nate deâ, téque his, ait, eripe flammis:
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat patriæ Priamóque datum. *n* ſi Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hâc defenſa fuiſſent.
Sacra ſuóſque tibi commendat Troja penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu,
Et magis atque magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribúſque obtecta *o* receſſit)
p Clareſcunt ſonitus, armorúmque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto:
In ſegetem veluti cùm flamma furentibus Auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta, boumque labores,
Præcipitéſque trahit ſylvas; ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum *q* ſaxi de vertice paſtor.

l Pedes habens loris trajectos.

m Cùm clauſis portis ſolus extra urbem cum Græcis confligeret.

n Poſſent humano auxilio communiri, potuiſſent & meâ dextrâ defendi.

o In receſſu quodam erat.

p Clarè audiuntur.

q Montis.

Tum verò manifesta *r* fides, Danaûmque patescunt
Insidiæ. jam Deiphobi dedit ampla ruinam
s Vulcano superante domus; jam proximus ardet
t Ucalegon: Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamórque virûm clangórque tubarum.
Arma amens capio; *u* nec sat rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis, ardent animi. *x* FUROR iráque mentem
Præcipitant; pulcrúmique mori succurrit in armis.
Ecce autem, telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus *y* Otriades, arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victósque deos, parvúmque nepotem
Ipse trahit, cursúque amens ad *z* limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? *a* quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit:
Venit summa dies & ineluctabile tempus
b Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter *c* Argos
Transtulit: incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos *d* mediis in mœnibus astans
Fundit equus; victórque Sinon incendia miscet
Insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
e Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone coruscо
Stricta, *f* parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & *g* cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis & numine divûm
In flammas & in arma feror, quò tristis Erinnys,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipheus, & maximus *h* armis
Iphitus, oblati per Lunam, Hypanisque, Dymasque,
Et lateri *i* adglomerant nostro; juvenisque Chorœbus
Mygdonides, illis qui ad Trojam fortè diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore,
Et *k* gener auxilium Priamo Phrygibúsque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta *l* furentis
Audierat.
Quos ubi *m* confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his; Juvenes, fortissima *n* frustrà
Pectora, (si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis:
Excessêre omnes, adytis arisque relictis,
Dii quibus imperium hoc steterat) succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus.
UNA salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. indè (lupi ceu
Raptores,

r Non illius omnii, (ut quidam volunt) sed fraudis Gr. Nam sequ. Dan. &c.
s Vulc. pro igni.
t Ucalegontis domus proxima.
u Vide proximè sequentem annot.
x Non mirum est me arma cepisse sine ratione; nam furor, &c.
y Al. Othriades.
z Al. limina.
a Cum tu eam relinquas.
b Parygia.
c In Græciam.
d Ubi arx fuerat.

e Tot millia adsunt aliorum, quot unquam, &c.
f Ad inferendam necem.
g Nocturno prælio.

h Al. armis.

i Adglomerant, sc. ut præced. addunt se.
k Futurus gener.
l Per furorem vaticinantis.
m Adglomeratos, ut modò præc. Aliàs, consertos.
n Frustrà junxit Ser. cum seq. succurritis.

Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
o Exegit cæcos rabies; catulique relicti
Faucibus exspectant siccis) p per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter: nox atra q cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit r lacrymis æquare labores?
Urbs s antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, & religiosa deorum
Limina. nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
t Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoresque cadunt Danai. crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate, viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa ferúntque
Pergama: vos celsi; nunc primùm à navibus itis?
Dixit; & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit u medios x delapsus in hostes.
Obstupuit, retròque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidúsque repentè refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem:
Haud secùs Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis;
Ignarósque loci passim & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori.
Atque hic exsultans successu animisque Chorœbus,
O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quáque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus. DOLUS, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clypeique insigne decorum
Induitur, lateríque Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipheus, hoc y ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immisti Danais, z haud numine nostro:
Multáque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & litora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu! NIHIL invitis fas quenquam fidere divis.

o Expulit ad prædandum.
p Per tela hostilia.
q Non solidâ, sed inani, ut alibi.
r Pro, laboribus æquare lacrymas.
s Vide suprà, patriam antiquam.
t Quondam exponitur Aliquando. Sed hîc malim Aliquando tandem.
u Med. Serv. manifestos, ut quanquam in media jam morte tenetur.
x Del. pro, se delapsum; ut Græc. diceretur, ἐκπεσὼν ἐν τοῖς πολεμίοις.
y Ipse Dym. Vel interpung. post ipse, ut de se loquatur.
z Haud favente nobis numine, ut innuit D. Iter.

Ecce, trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus à templo Cassandra adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustrà;
Lumina: nam teneras a arcebant vincula b palmas.
Non tulit c hanc speciem furiatâ mente Chorœbus,
Et sese medium injecit d moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primùm ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur; oriturque miserrima cædes
Armorum facie, & Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt; acerrimus e Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopúmque exercitus omnis:
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrúsque, Notúsque, & lætus Eoïs
Eurus equis; strident sylvæ, sævitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe,
Apparent, primi clypeos f mentitâque tela
Agnoscunt, atque ora g sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primúsque Chorœbus
Penelei dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Rhipheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum. pereunt Hypanisque Dymásque,
Confixi à sociis. nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula h texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela, nec ullas
i Vitavisse vices Danaûm: &, si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur indè
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & k vulnere tardus Ulyssei.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic verò ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
Sic Martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúmque l actâ testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
Nituntur gradibus; clypeósque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se (quandò ultima cernunt)
Extrema jam in morte parant defendere telis;
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt, alii [illegible]

a Continebant.
b Quas alioquin retendisses, ut moris est.
c Hoc spectaculum.
d Al. periturus.
e Ajax Oïleus.
f Quæ nos Græc. esse mentiebantur.
g Lingua Græca.
h Protexit.
i Non vitasse pericula, sed minorem aut honestiorem pœnam vitæ interficiendi ab illis. Videtur vulnerari voluerit, non solùm senescere.
k Fatâ testudine. Al. Ser. in vet. de machinâ.

Obsedêre fores; has servant agmine denso.
m Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo; infelix quâ se (dum regna manebant)
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum n Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, undè
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, undè omnis Troja videri;
Et Danaûm solitæ naves, & Achaica castra,
Aggressi ferro circùm, quâ o summa labantes
Junctúras tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúsque: ea lapsa repentè ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè
Incidit: at alii subeunt: nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primóque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis & p luce coruscus aheni:
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis, nitidúsque juventâ,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore trisulcis.
Unà ingens q Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, unà omnis r Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, postésque à cardine vellit
Æratos; jámque excisâ trabe, firmâ s cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum;
Armatósque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseróque tumultu
Miscetur; penitúsque t cavæ plangoribus ædes
Fœminei ululant: ferit aurea sydera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent u postes, atque oscula figunt.
Instat vi patriâ Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi; rumpunt aditus, primósque trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis

m Quasi antea defecissent.

n Hectoris & Andromaches filiumst, pari vimque nepotem Ipse trahit.

o Extrema.

p Fulgens ærorum genus. Sed ut pro ferro ponit ardorem, ita & æra ærugine cærno.

q Ærolorum princeps.

r A Scyro insula una Cycladum.

s Perfregit.

t Cavædium intelligit, post cetera.

u Diffusa in Cossonem, Postium quod seliquit. Sic limen apud

Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campóque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminos que in limine Atridas.
Vidi Hecubam, centúmque nurus, Priamúmque per aras
Sanguine fœdantem quos ipse sacraverat ignes.
Quinquaginta illi thalami, (spes tanta nepotum)
Barbarico postes auro spolisque superbi
Procubuêre: tenent Danai quæ deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Urbis ubi captæ casum, convulsáque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis, nudóque sub æthere magna
Ingens ara fuit, juxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa penates:
Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atrâ ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & divûm amplexæ simulacra tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit, Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit:
Non tali auxilio nec defensoribus istis
Tempus eget; non si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede; hac ara tuebitur omnes;
Aut moriere simul. Sic ore effata recepit
Ad sese, & sacra longævum in sede locavit.
Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius: illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jamque manu tenet, & premit hastâ.
Ut tandem ante oculos evasit & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quanquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii (siqua est cœlo pietas quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdâsti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo; sed jura fidémque
Supplicis erubuit, corpúsque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.

Sic

x Quòd in ara Hercei Jovis, ad quam Priocciſus, fuiſſet ſacratus ignis, pervigil & perpetuus.

y Sub dio, ſub cœlo. z Ara Jovis Hercei.

a Hoc Æſchylo eſt, Εστιοῦχος ἑρκεῖος.

b Pro tenebant legitur & fedebant.

c Circumſpeciat. d Vuln. pro telo.

e Quanquam ante oculos certam habet mortem. Med. ſerv. exp. malitia.

f Ita me Priamo hoſte, pro in me Priamum, cum hoſtis eſſet.

Sic fatus senior, telúmque imbelle sine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone *g* pependit.
Cui Pyrrhus; Referes ergò hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: *h* illi mea, *i* tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam lævâ, dextrâque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit, ensem.
Hæc finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrísque superbum,
Regnatorem Asiæ. jacet ingens littore truncus,
Avulsúmque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primùm sævus circumstetit horror;
Obstupui: subiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, & parvi casus Iüli.
Respicio, & *k* quæ sit me circum copia lustro.
l Deseruêre omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
Jámque adeò *n* super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem,
o Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passímque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsêre ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & *p* sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriásque Mycenas
Aspiciet? partóque ibit *q* regina triumpho?
Conjugiúmque, domúmque, patres natósque videbit,
Iliadum turbâ & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudârit sanguine littus?
Non ità: namque etsi NULLUM memorabile nomen
Fœmineæ in pœna est, nec habet victoria laudem:
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas; *r* animúmque explêsse juvabit
Ultricis flammæ, & cineres satiâsse meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar;
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit,

g Adhæsit umboni, minimè penetrans.
h Don. in Terv. ult esse adverbium loci, pro illic.
i Tristitiam illi allatura.
k Quæ copia militum: quantus militum numerus.
l Comperio omn. defecisse, &c.
n Unus supererám.
o Helenam.
p De illa scelerata, vel, sceleris pœnas.
q Tanquam reg.
r Quidam exp. Anim. Inflammarum adulti onem.

Alma parens, confessa deam, qualisque ſ videri
Cœlicolis & quanta ſolet; dextrâque prehensum
Continuit; roseóque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quónam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? t superet conjúxne Creusa,
Ascaniúsque puer? quos omnes undique Graiæ
Circumerrant acies; &, u ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
x Culpatúsve Paris: verùm inclementia divûm
Has evertit opes, sternitque à culmine Trojam.
Aspice, (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circùm
Caligat, nubem eripiam; tu nequa parentis
Jussa time, y neu præceptis parére recusa)
Hic, ubi disjectas moles avulsáque saxis
Saxa vides, mistóque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnóque emota tridenti
z Fundamenta quatit, totamque à sedibus urbem
Eruit: hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociúmque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæva.
Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicáque Trojæ
Numina magna deûm.
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja:
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cùm ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certátim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Vulneribus donec paulatim evicta supremàm
Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.
a Deò di scendo, ac, ducente a deo, flammam inter & hostes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquáque domo, genitor (quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primámque petebam)
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,

Exsili

f Spectari à cœl. Nam majores esse credebant habitu corporis deos quàm homines. T. ex Tranq. & Tac.
t Superstes sit.
u Ni m.c. resistisset, jam sustulissent, &c.
x Criminosus.
y Vereatur nè imperanti sibi fugam non obtemperet.
z Concutiebant Nep. tridente suo non solùm mare sed terram etiam movere & labefactare, sed & partes abrumpere.
a Deò discedo, ac, deo.

Exsiliúmque pati. Vos ô quibus *b* integer ævi
Sanguis, (ait) solidæque *c* suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servâssent sedes. satis una supérque
Vidimus excidia, & captæ *d* superavimus urbi.
e Sic, ô, sic positum affati discedite corpus.
Ipse *f* manu mortem inveniam; miserebitur hostis,
Exuviásque petet. FACILIS jactura sepulcri est.
Jampridem invisus divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixúsque manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, conjúxque Creüsa,
Ascaniúsque, omnisque domus, nè *g* vertere secum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptóque & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortémque miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Méne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Speràsti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Téque tuósque juvat; patet isti janua letho;
Jámque *h* aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
i Hoc erat, alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, útque
Ascaniúmque, patrémque meum, juxtáque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma; *k* vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, sinite instaurata revisam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rursus, clypeóque sinistram
Insertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
Ecce autem, complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvúmque *l* patri tendebat Iülum.
Si periturus abis, & nos rape *m* in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum. cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cùm subitum dictúque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter mœstorúmque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen *n* apex, tactúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

b De juvenibus intell.
c Sine alterius auxilio, quo eget Anchises.
d Superstites fuimus.
e Me hic ut mortuum & jacentem reliquisse!
f Manu hostis inven. mortem: ille miserabitur, &c. Alii intell. Manu meâ: & misericordiâ me ad hoc adjuvans.
g Pro, evenisset.
h Revertetur à cæde Priami.
i Al. Hocce erat.
k Vocat ad mortem.
l Mihi patri.
m Pericula, in omnes casus.
n Summum pilei.

Nos

Nos pavidi trepidare metu, crimenque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos hoc tantùm; &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitóque fragore
o Prosperum. Intonuit o lævum, & de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæâ claram se condere sylvâ,
Signantémque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & latè circùm loca sulfure fumant.
p Coactus mihi adsentiri, vel: mihi cedere: Victus firmato augurio. Pomp. q Sub potestate vestra.
Hîc verò p victus genitor se tollit ad auras;
Affatúrque deos, & sanctum sydus adorat.
Jam jam nulla mora est: sequor, & quà ducitis adsum.
Dii patrii, servate domum, servate nepotem:
Vestrum hoc augurium, vestróque q in numine Troja est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille; & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiúsque æstus incendia volvunt.
r Cùm dicas te cedere.
r Ergò age, chare pater, cervici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris; nec me labor iste gravabit.
Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una salus ambobus erit: mihi parvus Iulus
s Procul obser. vet vest. us ea sequatur.
Sit comes, & s longè servet vestigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus, templúmque vetustum
Desertæ Cereris, juxtáque antiqua cupressus,
Religione patrum multos servata per annos:
t Diversis itineribus.
Hanc ex t diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriósque penates:
Me, bello è tanto digressum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros subjectáque colla
Veste super fulvique insternor pelle leonis,
u Subeo humeris, ut suprà.
u Succédóque oneri. dextræ se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis;
Ponè subit conjux. ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
x Consternat.
Nunc omnes terrent auræ, sonus x excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evasisse viam; subitò cum crebet ad aures

Visus

Visus adesse pedum sonitus : genitórque per umbram
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate ; propinquant :
Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido malè numen abeuntem
Confusam eripuit mentem : namque avia cursu
Dum sequor, & notâ excedo regione viarum,
(Heu !) miserę conjux fatóne erepta Creüsa
Substitit, erravítne viâ, seu lassa resedit,
Incertum ; nec pòst oculis est reddita nostris.
Nec priùs amissam respexi, y animúmque reflexi,
Quàm tumulum antiquæ Cereris sedémque sacratam
Venimus : hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites, natúmque, virúmque z fefellit.
Quem non incusavi amens hominúmque deorúmque ?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe ?
Ascanium Anchisémque patrem Teucrósque penates
Commendo sociis, & curvâ valle recondo :
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
a Stat casus renovare omnes, omnémque reverti
Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuráque limina portæ,
Quâ gressum extuleram, repeto, & b vestigia retro
Observata sequor per noctem, & c lumine lustro :
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Indè d domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero. irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
e Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur ; exsuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami f sedes, arcémque revíso.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses
Prædam asservabant : huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Craterésque auro solidi, captiváque vestis
Congeritur : pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circùm.
Ausus quinetiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstúsque Creüsam,
Nequicquam ingeminans, iterúmque iterúmque vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulácrum, atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & g notâ maior imago.
Obstupui, steterúntque comæ, & h vox faucibus hæsit,
Tum sic affari, & curas his demere dictis :
Quid tantùm insano juvat indulgere labori,
O dulcis conjux ? non hæc sine numine divûm
Eveniunt ; nec te comitem i asportare Creüsam

y In mentem venit oculos reflectere.

z Spem fefel. comitum, &c.

a Certum mihi est, velut fixum in animo & immotum. Alibi, Sedet hoc animo.

b Mea vest.

c Oculos circumfero, Oculis circumspicio.

d Domum me ref. visurus num fortè eò ped. retulisset.

e Pro Ilico.

f Si fortè pedem, si f. t. ut in præc.

g Tanquam de dea dicitur. Vi. annot. in v. 591.

h Sic Terent. Eun. Lingua hæret metu.

i Sic quædam Pierii exemp. Al. hinc asp. abundanter syll.

Fas ;

Fas: haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit k agmine Tibris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi. l lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopúmve superbas
Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus.
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Jámque vale, & nati servá communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymántem, & multa volentem
Dicere, deseruit, tenuésque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm;
Ter frustrà comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumptâ nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admiranis numerum; matrésque, virósque,
Collectam m exsilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenêre, animis opibúsque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jámque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebátque diem, Danaíque obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes n opis ulla dabatur.
Cessi, & sublato o montem genitore petivi.

k Impetu. Quidam, tractu.

l Ad seq. refert Ser. Noli flere: nec enim captiva fuit.

m Ad exsilium. Ità S. qui ait Donat. contra metrum legisse ex Ilio, quasi de Ilio.

n Perendæ urbi.

o Idem S. ex lib. 8.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER III.
ARGUMENTUM.

Eversâ Trojâ, Æneas, collectis suorum reliquiis quæ cædi flammísque superarant, paratâque apud Antandrum viginti navium classe, primùm in Thraciam defertur: ubi cùm futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori à Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit; consultóque ibi Apollinis oraculo, cùm antiquam gentis suæ matrem (hoc est, primam originis suæ terram) repetendam didicisset, falsâ Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verùm cùm ibi quoque positis jam mœnibus gravissimâ peste exagitatur, in somnis monitus à Diis penatibus, relictâ Cretâ Italiam petit. Ibi subitâ obortâ tempestate, primùm ad Strophades insulas appulsus ab Harpyiis infestatur; mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde

Corcy-

Corcyram prætervectus, Epirum tenet, quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excepit, omnique humanitatis genere complectitur; imminentiumque terrâ marique periculorum certiorem facit. Æneas, relictâ Epiro, Tarentum primámque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem quæ Ætnæ monti adjacet appellitur. Ibi Achæmenidem ab Ulysse in Cyclopis antro desertum supplicem recipit: edoctúsque ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras solvit: memórque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis & Scyllæ periculis, Siciliæ litora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur; ubi Anchises, tum senio tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit. Inde Italiam petiturus, immissâ ab Æolo subitâ tempestate in Africam ejicitur: quam partem Libro primo exsequitur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Post eversa Phrygum regna, ut fuga cœpta moveri:
Utque sit in Thracen primò devectus, ibique
Mœnia condiderit, Polydori cæde piatâ:
Regis & hospitium ut Phœbi responsa canebant.
Cœptum iter in Creten: rursus nova fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad undas.
Inde fuga: atque iterum enarrat præcepta Celæno.
Liquerit atque Helenum, perceptis ordine fatis:
Supplicem Achæmenidem, Polyphemo urgente, receptum,
Amissúmque patrem Drepani: atque hic deinde quievit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Post casum Trojæ fabricatâ classe superstes
Vela dat Æneas, urbémque in littore Thracum,
Mox aliam pulsus Cretæis condit in oris.
Cedit & hinc, Helenúmque videt, præceptáque discit.
Ætnæum Cyclopa fugit, sepelítque parentem.

Aliud Monostichon.

Tertius errores canit, amissúmque parentem.

Aliud.

Tertius à Troja vectos canit æquore Teucros.

POstquam a res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exsilia & desertas quærere terras
Auguriis agimur divûm: classémque sub ipsa

a Ut res Agamemn. v. 54. Intell. imperium Troj. quod erat in Asia: Nam Phrygia in Asia; illi in Phr. sed minore.

Antandro

Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur:
b Contrahimúsque viros. Vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans portúsque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exsul in altum
Cum sociis, natóque, penatibus, & c magnis dîis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Trojæ, sociique penates,
Dum d fortuna fuit. feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Æneadásque meo nomen de nomine fingo.
Sacra e Dionææ matri, divísque ferebam,
Auspicibus cœptorum operum; superóque f nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit juxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida g myrtus.
Accessi, viridémque ab humo convellere sylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
Horrendum & dictu video mirabile monstrum.
Nam quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et tetram tabo maculant. mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúsque coït formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum convellere vimen
Insequor, & causas penitus tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, nymphas venerabar agrestes,
Gradivúmque patrem, h Geticis qui præsidet arvis,
Ritè secundarent visus, omènque levarent.
Tertia sed postquam majori hastilia nixu
Aggredior, genibúsque adversæ obluctor arenæ,
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures;
Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto;
Parce pias scelerare manus. k non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis l increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steterúntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandârat alendum
Threïcio regi, cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.

Ille,

b Colligimus.
c Qui publ. colebantur, & quorum max. imp. ac numen erat.
d Fortunati fuimus.
e Veneri.
f Opimum: quia quæ saginata sunt nitere dicuntur.
g Myrtea virg. apta ad hastilia.
h Thraciæ arvis, cujus partem olim tenuerunt Getæ.
i Bonum ac leve facerent.
k Troja me tibi tulit (id est, educavit) non externum.
l Reviruit.

Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciáque arma sequutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis,
Auri *m* sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem,
Monstra deûm refero; &, quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, scelerată excedere terrâ;
Linquere pollutum hospitium, & *n* dare classibus Austros.
Ergò instauramus Polydoro *o* funus; & ingens
Aggeritur tumulo tellus: *p* stant manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis atrâque cupresso;
Et circùm Iliades crinem de more solutæ.
q Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
r Sanguinis & sacri pateras; animámque *s* sepulcro
Condimus, & magnâ supremùm voce ciemus.
Indè ubi prima fides pelago, placătáque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum,
Deducunt socii naves, & littora complent.
Provehimur portu, terræque urbésque *t* recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereïdum matri & Neptuno Ægæo,
Quam pius *u* Arcitenens, oras & littora circum
Errantem, Myconе celsâ Gyaróque revinxit,
Immotámque colĭdedit, & contemnere *x* ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbíque sacerdos,
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro,
Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus *y* hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
Da *z* propriam, Thymbræe, domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaûm atque immitis Achillei.
Quem sequimur? quóve ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, *a* augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram; tremere omnia visa repentè,
b Liminăque, laurúsque dei, totúsque moveri
Mons circùm, & mugire adytis *c* cortina reclusis.
Submissi petimus *d* terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mistóque ingens exorta tumultu

m Execrabilis: ut, Sacræ paneæ portæ.
n Hypall. Pro Dare classem Austris.
o Sepulcrum.
p Posita sunt.
q Inferiarum appellatio ab hac signif.
r De victimis sumpti.
s Ad tumulum elicimus.
t Recedere videntur navigantibus.
u Apollo.
x Propter tarramotus.
y Hospitalium jure.
z Perperam, Non. & Serv.
a Oraculum.
b Produc. syllabâ Quæ ob seq. liquidam, vel quòd sit in fine vocabuli.
c Locus unde oraculum datur.
d Terram. Tracum de historia. Vide Ser.

Lætitia;

Lætitia; & cuncti quæ sint ea mœnia quærunt,
Quò Phœbus vocet errantes, jubeátque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
e Loquitur ut senex, aut quia se moriturum sciebat.
Audite, ô proceres, ait, & *e* spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater (si ritè audita recordor)
Teucrus Rhœteas primùm est advectus ad oras,
f Elegit: ut, Puer optare locum.
f Optavitque locum regno. nondum Ilium & arces
Pergameæ steterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,
Idæúmque nemus; hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominæ subiêre leones.
Ergò agite, &, divûm ducunt quà jussa, sequamur.
Placemus ventos, & Gnossia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modò Jupiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores;
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus album.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertáque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedésque astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque volamus:
g Aut viribus consitam, aut celebratam Bacchis, aut ubi Bacchus egit triumphum.
g Bacchatámque jugis Naxon, viridémque Donysam,
Olearon, niveámque Paron, sparsásque per æquor
Cycladas, & crebris *h* legimus freta consita terris.
h Prætervehimur, prætervigamus.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur socii, Cretam proavósque petamus.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergò avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameámque voco; & lætam cognomine gentem
i Domus construere, ex Gl. at Serv. Sacrificia celebrare.
Hortor *i* amare focos, arcémque attollere tectis.
Jámque ferè sicco subductæ littore puppes;
Connubiis arvísque novis operata juventus;
Jura domúsque dabam: subitò cùm tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miserandáque venit
Arboribúsque satísque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora, tum steriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiæ Phœbúmque remenso
Hortatur pater ire mari, veniámque precari:
Quem tellis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere cursus.

Not

Nox erat, & terris animalia somnus habebat:
Effigies sacræ divûm, Phrygiíque penates,
Quos mecum à Troja mediísque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lúmine, quâ se
Plena per *k* insertas fundebat Luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultro ad límina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuáque *l* arma sequuti,
Nos tumidum sub te permensi cǽlibus æquor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiúmque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longúmque fugæ nè linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii *m* cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
Oenotrii coluêre viri: nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Iasiúsque pater, genus à quo príncipe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Coritum, terrásque require
Ausonias: Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat, sed coràm agnoscere vultus,
Velatásque comas, præsentiáque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendóque supinas
Ad cœlum cum voce manus, & múnera libo
n Intemerata focis. perfecto lætus o honore
Anchisen facio certum, rémque ordine pando.
Agnovit prolem *p* ambiguam, *q* geminósque parentes;
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat; Nate, Iliacis *r* exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare)
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait; & cuncti dictis paremus ovantes.
s Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastúmque cavâ trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuêre rates, nec jam amplius ulla
Apparent terræ, cœlum undique & undique pontus;

k Quæ ædibus inserta & interpositæ erant: ut Lucr. Inserti fundunt radii per opaca domorum.
l Tuum imperium sequuti. Vel, Tanquam ad militiam sub te duce profecti.
m Ab Hespero rege Hisp. Vide Serv.
n Rité perfecta, Serv.
o Sacrificio, quo dii honorantur.
p Non incertam, sed duplicem, ut seq.
q Gem. par. Seduos.
r Fatigate.
s Ut Trojani & Thraciani.

Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyemémque ferens, & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque surgunt
Æquora: dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvêre diem nimbi, & nox humida cœlum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctémque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ, media Palinurus in unda.
Tres adeò incertos cæcâ caligine Soles
Erramus pelago, totidem sine sydere noctes.
Quarto terra die primùm se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ in Ionio magno, quas dira Celæno
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensásque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis & iræ deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque genus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos ipsúmque vocamus
In prædam partémque Jovem. tunc littore curvo
Exstruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas;
Diripiúntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum, in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circùm atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, & arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secùs ac jussi faciunt, tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergò, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & nova prælia tentant,

Obscœn

c Caliginem cum procella seu tempestate, ut in seq. u Nubes caliginosæ.

z Quia terra videtur exsurgere cum propinquamus litoribus. y Ostendere.

z Manus pro unguib. Græcè, χαμψώνυχες.

a In prædæ partem. Nam de præda diis immolabant. b. IR. v. 243. celeríque fugâ sub sydera lapsæ.

c I. est quod dixit, in part. dit. ex secreto montium; i.e. loco.

e Disponunt & tegunt. Sic v. seq. Scuta condendo latere faciunt.

f Nova sibi, & non usurpata.

Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fugâ sub sydera lapsæ
Semesam prædam & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
g Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
h Laomedontiadæ, bellúmne inferre paratis?
Et i patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergò, animis atque hæc mea figite dicta.
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portúsque intrare licebit:
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subitâ k gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidêre animi; nec jam amplius armis,
Sed votis precibúsque jubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint diræ obscœnæque volucres.
At pater Anchises palmis de littore palmis
Numina magna vocat, meritósque indicit honores.
Dii, prohibete minas; dii, talem avertite casum,
Et placidi servate pios. tum littore funem
Diripere, excussósque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
Quà cursum ventúsque gubernatórque vocabant.
Jam medio apparet fluctu l nemorosa Zacynthos,
Dulichiúmque, Samèque, & Neritos ardua saxis:
m Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem sævi exsecramur Ulyssis.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et n formidatus nautis o aperitur p Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi:
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.
Ergò insperatâ tandem tellure potiti,
Lustramúrque Jovi, votisque incendimus aras;
q Actiáque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii: juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediósque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, & rem carmine signo;

g Infelicitatis nuntia, ut Hom μάντι κακῶν.
h Perfidi: à Laomedonte, qui deos mercede fraudavit.
i Neptunio.
k Ut v. 30. --gelidúsque coit form. sanguis.
l Ut Hom. dicit. Ὑλήεσσα Ζάκυνθος.
m Celeriter transimus. Scop. autem regna vocat, irridens.
n Vel propter asperitatem locorum, vel quia moris erat aliquem de nautis ei immolari.
o Procul apparet, Procul se ostendit. Gal. On commence à descouvrir.
p Templum Apoll. in Actiaco littore. Sed & mons Leucat. Apollini sacer.
q In honorem Augusti dictum.

Æneas hæc de Danais victoribus r arma.

Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus *s* aërias Phæacum abscondimus arces,
Littoráque Epiri *t* legimus, portúque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrísque potitum,
Et *u* patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui; miróque incensum pectus *x* amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes & littora linquens.
Solennes tum fortè dapes & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, manésque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et *y* geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, & Troïa circùm
Arma amens vidit, magnis exterrita *z* monstris
Diriguit visu in medio; calor ossa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Veráne te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate deâ? vivísne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lacrymásque effudit, & omnem
Implevit clamore locum. vix pauca *a* furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco:
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco.
Nè dubita, nam vera vides.
Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
b Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, & demissâ voce loquuta est:
O felix una ante alias *c* Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diversa per æquora vectæ,
d Stirpis Achilleæ fastus juvenémque superbum
e Servitio enixæ tulimus; qui deinde secutus
f Ledæam Hermionem, Lacedæmoniósque Hymenæos,
Me famulam famulóque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & scelerum furiis agitatus Orestes,
Excipit incautum, patriásque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,

Chaonii

r Subaud. Dicavit, vel Consecravit.

s Valdè altas.

t Prætervavigamus, Tranfimus.

u Trojano Heleno, antea ejus fratri Hectori nuptam.

x Defiderio compellandi.

y Videntur vet. manibus honoratorum viror. duas aras soliti consecrare.

z Rebus insperatis, Ser. Sed malim, Rebus quæ tanquam monstra erant mirabiles.

a Inconsolabiliter & impatienter dolenti.

b Signatè loquutus est; quia dejectam dixerat. Excipiuntur enim quæ cadunt. Serv.

c Polyxena.

d Pyrrhi.

e Pertulimus, donec in servitio positæ enixæ eniteremur. S. Legitur & enixé.

f Ledæ neptem

Chaoniámque omnem Trojano à Chaone dixit,
g Pergamáque Iliacámque *h* jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aurâ?
Quem tibi jam Troja——
Ecquæ jam puero est amissæ cura *i* parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animósque viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longósque ciebat
Incassum fletus: cùm sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscítque suos, lætásque ad mœnia ducit;
Et multùm lacrymans verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, simulatáque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ:
Necnon & Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex *k* accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterásque tenebant.
Jámque dies altérque dies processerat, auræ
Vela vocant, *l* tumidóque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas *m* Clarii lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ,
Fare age, (namque omnem cursum mihi *n* prospera dixit
Religio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare *o* repôstas:
Sola novum dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denuntiat iras,
Obscœnámque famem) quæ prima pericula vito,
Quidve sequens tantos possum superare labores.
Hic Helenus, cæsis primùm de more juvencis,
Exorat pacem divûm, vittásque resolvit
Sacrati capitis; méque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo *p* suspensum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
Nate deâ, (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides; sic fata deûm rex
q Sortitur, volvítque vices; is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quo tutior *r* hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,

g Ut paul. pôst.
h Pro montibus: ut intell. à parte totum.
i Dolétne perditam patriam? Vide Serv.
k Convivio, ut Ter. in Eunuc.
l Ab effectu, pro tumefaciente.
m Al. Tripodas, Clarii lauros. Vult autem Ser. per lauros oracula intelligi.
n Pro, omnis religio prosperum dixit cursum, per hypallagen.
o Longè posítas.
p Sollicitum & attentum, S. suspensus, numine plenus.
q Disponit, Ordinat. Alludit ad sortes Apollinis, cujus est sacerdos.
r Malè Serv. exp. vicina.

Vicinósque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit *ſ* invia terris.
Antè & Trinacria *t* lentandus remus in unda,
Et *u* ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circes,
Quàm tutâ poſſis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Naritii poſuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis *x* Meliboei
Parva Philoctetæ ſubnixa *y* Petilia muro.
Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves,
Purpureo *z* velare comas adopertus amictu;
Nequa inter ſanctos ignes, *a* in honore deorum,
Hoſtilis facies occurrat, & *b* omnia turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto;
Hæc caſti maneant in religione nepotes.
Aſt ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & *c* anguſti rareſcent clauſtra Pelori;
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu, dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vaſtâ convulſa ruinâ,
(TANTUM ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt: cùm *d* protinus utraque tellus
Una foret, venit *e* medio vi pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit; arváque & urbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſúſque ſub auras
Erigit alternos, & ſydera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exſertantem, & naves in ſaxa trahentem.
f Prima, hominis facies, & pulcro pectore virgo
Pube tenus; poſtrema, immani corpore *g* Priſcis,
Delphinum caudas utero *h* commiſſa luporum.

ſ Superaru difficilis.
t In Siculo mari navigandum, quo remi lententur, i. curventur. & flectantur. Unde lenti dicti Catullo --lentos incurvans gurgite remos.
u Tyrrheni & Adriatici maris.
x Meliboensis, à Meliboea urbe Theſſaliæ: Alii, Magneſiæ.
y Lucanorum metrop. Straboni.
z Imper. paſſ.
a Inter ſacrificandum.
b Sacrificii ordinem rumpat.
c Quia à continenti 3000 paſſ. diſtat. Eſt autem promont. Sicil.
d Continuò, adverb. loci.
e In medium.
f Primæ partes corporis: πρόσωπον, ἀνθρωπος. Sic poſtr. πρόσωπον.
g Balæna.
h Commiſſas habens, id eſt adaptatas, vel junctas.

Præſtat

Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni
i Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, siqua est Heleno prudentia vati,
Siqua fides, animum si veris implet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum,
Prædicam, & repetens iterúmque iterúmque monebo.
Junonis magnæ primùm prece numen adora;
Junoni cane vota libens, dominámque potentem
Supplicibus k supera donis: sic denique l victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
m Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliísque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem, verso tenuis cùm cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit n janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
o Inconsulti abeunt, sedémque odêre Sibyllæ.
Hic tibi nequa morâ fuerint dispendia tanti,
(Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possísque sinus implere secundos)
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas;
Ipsa canat, vocémque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturáque bella,
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet, cursúsque dabit venerata secundos.
Hæc sunt quæ nostrâ liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro p gravia sectóque q elephanto
Imperat ad naves ferri; stipátque carinis
Ingens argentum, Dodonæósque lebetas;
Loricam consertam hamis, auróque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristásque comantes,
Arma Neoptolemi. sunt & r sua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium supplet: socios simul instruit armis,
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora nequa *s* ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio, Anchisa, Veneris t dignate superbo,

i Immorantem.

k Expugna ejus animum, & cogat tibi esse benevolum.
l Voti compos.
m Consecratos lacus, Avernum & Lucrinum.

n Janua aperta: id est, Per januam apertam ingressus ventus.
o Non accepto consilio.

p Hic ult. syllaba prod. ratione finalitatis.
q Ebore.

r Apta statui.
s Secundo, ut Gr. dic. φορὸν ἄνεμον.
At Ser. simpliciter exp. flanti
t Qui dignus es habitus.

u Qui curæ est diis, utpote illis charus.

x Prosequor sermonem.

y Al. Subtegmine.

z Tanta munera dat quanta merebatur Ascanius.

a Hom. μνημα Ἕλλυνε χειρῶν,

b Vulc dictum, ut à Val. Fl. Nec spes ulla super. At Ser. Valde, Vehementer.

c Ut Italiam fugientem alibi dicit.

d Minùs obnoxia Græcorum injuriæ.

e Græcorum more, pro Dardanus ἀπατρόδοτος. Serv.

f Sorte partiti officia remigandi.

g Faculam elevavit, ut, Flammas cùm regia puppis extulerat.

Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus; hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago prætervabare necesse est:
Ausoniæ pars illa procul quam pandit Apollo.
Vade (ait) ô felix nati pietate: quid ultrà
Provehor, & fando surgentes demoror Austros?
Nec minùs Andromache, digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri y sub tegmine vestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; z nec cedit honori;
Textilibúsque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hæc, manuum tibi quæ a monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ; cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei b super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum,
Arva neque Ausoniæ, semper c cedentia retro,
Quærenda; effigiem Xanthi Trojámque videtis,
Quam vestræ fecêre manus; melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit d minùs obvia Graiis.
Siquando Tibrim vicináque Tibridis arva
Intrâro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatásque urbes olim, populósque propinquos
Epiro, e Hesperiâ quibus idem Dardanus autor,
Atque iidem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam
Sortiti remos; passímque in littore sicco
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat;
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo:
Arcturum, pluviásque Hyadas, geminósque Triones,
Armatúmque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi g signum: nos castra movemus,
Tentamúsque viam, & x velorum pandimus alas.
Jámque rubescebat stellis Aurora fugatis;
Cùm procul obscuros colles humilémque videmus

Italiam

Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera *b* coronâ
Induit, implevitque mero; divósque vocavit,
Stans celsa in puppi:
Dii maris, & terræ, tempestatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portúsque patescit
Jam propior, templúmque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eôo fluctu curvatur in arcum;
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes;
Ipse *i* latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque à littore templum.
Quattuor hic (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises; Bellum, ô terra hospita, portas:
Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre,
Spes est pacis, ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit *k* ovantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptisque Heleni, dederat quæ *l* maxima, ritè
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora; continuò, perfectis ordine votis,
Cornua velatarum *m* obvertimus antennarum,
Grajugenúmque domos suspectáque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti
Cernitur: attollit se diva Lacinia contrà,
Cauloníque arces, & *n* navifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulsatáque saxa
Audimus longè, *o* fractáque ad littora voces;
Exsultántque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises; Nimirum hæc illa Charybdis,
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
p Eripite, ô socii, paritérque insurgite remis.
Haud minus ac jussi faciunt: primúsque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite; & iidem
Subductâ ad manes imos descendimus undâ.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedêre:
Ter spumam elisam & *q* rorantia vidimus astra.
Interea *r* fessos *s* ventus cum Sole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.

h Aut usque ad summum implevit, aut revera coronavit.

i Procul intuentibus: ut paulò antè, --patescit Jam propior.

k Lætabundos.

l Dixerat enim --præque omnibus unum Prædicam.

m Ut cursum mutaremus.

n Naufragia afferens.

o Quæ cessant, cùm fluctus ad littora sunt fracti.

p Hoc periculo, insurgentes remis.

q Irrorata.

r Remigando.

s Ventus cecidit, cadente simul Sole.

Portus

Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse; sed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis:
Interdúmque atram ᵗ prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ;
Attollítque globos flammarum, & sydera lambit:
Interdum scopulos avulsáque ᵘ viscera montis
Erigit eructans, liquefactáque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi ˣ semustum fulmine corpus
Urgeri mole hâc, ingentémque insuper Ætnam
Impositam ruptis flammam exspirare caminis:
Et, fessum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in sylvis immania monstra
Perferimus, nec quæ sonitum det causa videmus:
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus ʸ æthrâ
Syderea polus; obscuro sed nubila cœlo,
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eóo,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm subitò è sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandáque cultu
Procedit, suppléxque manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuvies, ᶻ immissáque barba,
Consertum tegmen spinis; at ᵃ cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque, ubi Dardanios habitus & Troïa vidit
Arma procul, paulùm aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum: mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibúsque tulit: Per sydera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen,
Tollite me, Teucri, quascunque abducite terras.
ᵇ Hoc sat erit. Scio me Danais è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates;
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
ᶜ Spargite me in fluctus, vastóque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibúsque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchisæ, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyssei,
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (ᵈ mansissétque utinam fortuna) profectus.
Hîc me, dum ᵉ trepidi crudelia limina linquunt,

Imme-

ᵗ Vomit.

ᵘ Saxa & viscera montis.

ˣ Pro semiustum, quasi semianimis sit Enceladus. Al. leg. semiustum.

ʸ Per splendorem æthereum.

ᶻ Promissa, prolixa. Ut dicitur Gr. πὼ ἄλλα, vel πάλλα, pro πῶ πὼ ἄλλα.

ᵃ Ut postea, satis est gentem effug. nefand.

ᵇ Pro, Dilacerarum spargite; Me dilacerate, & membr. sp.

ᶜ Manssutinam genitor, quamvis pauper.

ᵈ Quidam hic male exp. Festini.

Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruêre. Domus *f* ſanie dapibúſque cruentis,
Intus opaca, ingens. ipſe arduus, altáque pulſat
Sydera, (dii talem terris avertite peſtem)
Nec *g* viſu facilis, nec dictu affabilis ulli:
Viſceribus miſerorum & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora noſtro
Prenſa manu magnâ, medio reſupinus in antro,
Frangeret ad ſaxum, ſanieque *b* aſperſa natarent
Limina: vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impunè quidem; nec talia paſſus Ulyſſes,
Oblitúſve *i* ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam *k* ſimul expletus dapibus, vinóque *l* ſepultus,
Cervicem inflexam poſuit, jacuitque per antrum
Immenſum, ſaniem eructans aç fruſta cruento,
Per ſomnum, commiſta mero; nos magna precati
Numina, ſortitíque vices, unà undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat,
Argolici *m* clypei aut Phœbeæ lampadis inſtar.
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite, ô miſeri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantúſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgò
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ ſe cornua lumine complent,
Cùm vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domóſque, traho, vaſtóſque ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitúmque pedum vocémque tremiſco.
Victum infelicem, baccas lapidoſáque corna,
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primùm ad littora claſſem
Conſpexi venientem; huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potiùs quocunque abſumite letho.
Vix ea fatus erat, ſummo cùm monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſtâ ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & littora nota petentem: (ptum.
Monſtrum horrendum, *n* informe, ingens, cui lumen adem-
Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves, ea ſola voluptas,
Solaménque mali: *o* de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,
Luminis effoſſi fluidum lavit indè cruorem,

Dentibus

f Corrupto occiſorum ſanguine.

g Cujus nè aſpectum quidem facilè quis ſuſtineat.

h Ser. Exſpersa, quod exp. Madefacta. Nam ſi aſperſa dixeris, (inquit) id eſt, irrorata, tapeinoſis & hyperbole jungitur.

i Artis ſuæ, Verſutiæ ſuæ.

k Simul ac.

l Ut, Invadunt urb. vino ſomnóq; ſepultam.

m De magnis & rot. clyp. Arg. intell. totum corpus circumteg. unde Hom. ἀσπὶς ὁμοιβόειος.

n Quidam exp. Deforme: ſed malim quòd ſit contra omnem conſuetam formam.

o Hæc verba, De collo fiſt. pend. videntur notha. Tib. Don. ea non agnoſcit, ſicut nec codices quidam.

Dentibus infrendens gemitu ; graditúrque per æquor
Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul indè fugam trepidi celerare, recepto
p Navis retinaculum. Supplice, ſic merito, tacitíque incidere *p* funem :
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
q Remigii. Senſit, & ad ſonitum *q* vocis veſtigia torſit.
r Antiâ quadam aviditate manum in navem injicere. Al. leg. Dextrâ attrectare. Verùm, ubi nulla datur *r* dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo ;
Clamorem immenſum tollit, quo pontus & omnes
Intremuêre undæ, penitúſque exterrita tellus
Italiæ, curvíſque immugiit Ætna cavernis.
At genus è ſylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
ſ Quia ex loco tam longinquo nocere non poterant. Cernimus aſtantes *ſ* nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum : quales cum vertice celſo
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparíſſi
Conſtiterant, ſylva alta Jovis, lucúſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quócunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contrà, juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter, utramque viam lethi, diſcrimine parvo,
t Ni pro Nè, Placuit nè tenerſ. inter utr. viam modico mortis interſtitio, id eſt, Scyl. atque Char. *t* Ni teneant curſus. certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt : vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megarósque ſinus, Tapſúmque jacentem.
Talia monſtrabat *u* relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infelicis Ulyſſei.
u Renavigans. Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra
Plemmyrium undoſum : nomen dixêre priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare, qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci juſſi veneramur : & indè
Exſupero præpingue ſolum *x* ſtagnantis Helori.
x Qui ſuperfunditur campis, ut Nilus. Hinc altas cautes projectáque ſaxa Pachyni
Radimus ; & fatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campíque Geloï,
Immaníſque Gela, fluvii cognomine dicta.
y Mons muro cinctus, in cujus ſumma parte oppidum. Arduus indè *y* Agragas oſtentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum,
Teque datis linquo venti, palmoſa Selinus,
Et vada dura lego ſaxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit. hîc, pelagi tot tempeſtatibus actus,
(Heu !) genitorem, omnis curæ caſúſque levamen,
Amitto Anchiſen ; hic me, pater optime, feſſum

Deſeris,

Deseris, (heu!) tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, cursúsque docebat.
Conticuit tandem, factóque hic fine quievit.

P. Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido, amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejúsque consilium sequuta, ad nuptias animum adjicit. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere; quóque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Æneas & Dido venatum proficiscuntur. Ibi, omnibus jam prædæ intentis, Juno subitam immittit tempestatem. Comites, alius aliò, diffugiunt: Æneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus congrediuntur. Interim Jupiter Iarbæ, Getulorum regis, (qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus Mercurium mittit ad Æneam, jubétque ut, relictâ Africâ, in Italiam naviget. Ille, Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant necessaria clàm per socios parari jubet. Cæterùm Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat; precibúsque & lacrymis, tum per seipsam tum per sororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas, iterum in somnis à Mercurio admonitus, intempestâ nocte anchoras solvit. Illa, doloris impatiens, in editissima ædium parte simulatione sacrorum ingentem pyram exstruit; ablegatâque Barce Sichæi nutrice, nè quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi conscivit.

Aliud

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

At regina gravi Veneris jam carpitur igne.
Consulitur soror Anna. placet succumbere amori.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis.
Itur venatum. Veneris clàm fœdera jungunt.
Facti fama volat. monitus tunc numine divûm
Æneas classémque fugæ sociósque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas,
Conscendítque pyram, dixítque novíssima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

Aliud incerti Autoris

Argumentum.

Ardet amore gravi Dido; soror Annáque suadet
Nubere: junguntur, nimbo cogente, sub antro.
Incusat precibus patrem contemptus larbas.
Navigat Æneas jussu Jovis. illa, dolore
Impatiens & amore, necem sibi protinus infert.

Aliud Monostichon.

Uritur in quarto Dido, flammásque fatetur.

Aliud.

Quartus item miseræ duo vulnera narrat Elisæ.

AT Regina, gravi jamdudum *a* saucia *b* curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus
Verbáque; nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea *c* lustrabat lampade terras,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm sic unanimem alloquitur malè-sana sororem:
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
d Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quàm forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus esse deorum.
DEGENERES animos timor arguit. heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!

a Saucia mens amore.
b Duras curas, de curis amoris dicit.
c De Sole, Flammis opera omnia lustrat. Ser. hic, illustrabat, purgabat.
d Quis, est hic admirantis.

Si mihi non animo fixum immotúmque sederet,
Nè cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam e primus amor deceptam morte fefellit,
Si non pertæsum thalami tedæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna, (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraternâ cæde penates,
Solus hic inflexit sensus, animúmque labantem
f Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam,
g Antè, pudor, quàm te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum, servétque sepulcro.
Sic effata, h sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta sorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpère juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec i præmia nôris?
Id cinerem aut manes credis curare k sepultos?
Esto: l ægram nulli quondam flexêre mariti,
Non Libyæ, non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductóresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ m infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, latéque furentes
n Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Diis equidem auspicibus reor & o Junone secundâ
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
p Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modò q posce deos veniam; sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causásque innecte morandi:
Dum pelago desævit r hyems, & aquosus Orion;
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.

His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spémque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
s Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo;
Junoni antè omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:

e Spe perpetui amoris frustrata sum. Ser. prò Decepit & fefellit.

f Impulit & labare fecit. Vel, impellendo seu impulsu lab.f.

g Vacat Antè, cùm præcedat priùs. Sed ità Hom. geminat interdum ἀφίημι.

h Cavitatem oculorum.

i Ut ὅσ' Ἀσφοδέλῳ Hom.

k Sepultum mariturn Sich.

l Ægr. morose. Quidam Ægram mariti div. i. ob maritum.

m Ut lib. 2. Justitiâque dedit gentes frænare superbas.

n Libyæ pop.

o Cui vincla jugalia curæ, ut paulò pòst.

p Quam pro quantam. Sic quæ, quanta.

q Pete à diis ut concedant, atq; adeò da operam rei divinæ, deósque precare. Sic mox, Pacem exquirunt.

r Tempestas, ut alibi.

s Al. frugiferæ. Sed rectius Legiferæ, id est θεσμοφόρῳ. Nam Dido urbi quam fundabat leges erat daturæ.

Aut

Aut ante t ora deûm pingues spatiantur ad aras,
u Instaurátque diem donis; pecudúmque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? x eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit ſub pectore vulnus.
y Uritur infelix Dido, totáque vagatur
Urbe furens: qualis conjectâ cerva ſagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cretia fixit
Paſtor z agens telis, liquitque volatile ferrum
a Neſcius: illa fugâ ſylvas ſaltúſque peragrat
Dictæos; hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit,
Sidoniáſque oſtentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediâque in voce reſiſtit.
Nunc eadem labente die convivia quærit;
Iliacóſque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Pòſt, ubi b digreſſi, lumenque obſcura vicillim
Luna premit, ſuadéntque cadentia ſydera ſomnos,
Sola domo mœret vacuâ, ſtratiſque c relictis
Incubat: illum d abſens abſentem auditque videtque:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portúſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquatáque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit e peſte teneri
Chara Jovis conjux, f nec famam obſtare furori,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam verò laudem & ſpolia ampla refertis
Túque puérque tuus: magnum & memorabile nomen,
Una dolo divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
g Nec me adeò fallit, g veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam pactóſque Hymenæos
Exercemus? habes totâ quod mente petiſti:
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Commnnem hunc ergò populum paribúſque regamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
h Dextræ, pro fidei. Dotaléſque tuæ Tyrios permittere h dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente loquutam,
Quòd regnum Italiæ Libycas i averteret oras)
Sic contrà eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?

t Simulacra.
u Quia jam antea ſacrificaverat.
x Edit aut, Vulnus alit venis.
y Carpitur igni, ut in principio hujus libri.
z Perſequens.
a Ignotus, latens.
b Digreſſi à coris in quibus quiſque accubuerat.
c Ab Æneâ.
d Ut, Hærent infixi pectore vulnera. Verbóque
e Ut, fallâci veneno.
f Adverſi famâ æquè atque amore laborare.
g Ut lib. 1. & vereor quòd ſe Junonia vertant Hoſpitia.
h Dextræ, pro fidei.
i Al. adverteret.

Si modò, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem Trojâque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; sequar. Tum sic excepit regia Juno,
Mecum erit iste labor. nunc quâ ratione quod instat
Confieri possit paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas unâque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque *m* retexerit orbem.
His ego nigrantem commistâ grandine nimbum,
Dum *n* trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Devenient: adero; &, *o* tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriámque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adversata, petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, *p* plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum exspectant; ostróque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamyden circumdata limbo;
Cui pharetra ex *q* auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon & Phrygii comites & lætus Iülus
Incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, *r* atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit, Apollo,
Instaurátque choros; mistique altaria circum
Cretésque Dryopésque fremunt, pictique Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique *f* fluentem
t Fronde premit crinem *u* fingens, atque implicat auro;
Tela sonant humeris: haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes atque invia lustra,
Ecce, feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: alia de parte patentes
x Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montésque relinquunt.

k In unius populi corpus coalescere.

l Meus erit iste labor tentandi ejus animum & explorandi.

m Quem nox tegebat.

n Festinant equites.

o Si etiam tuum subsequatur fideliter officium.

p Nomini generali subjecta est species.

q Al. humero.

r Comitatum suum.

f Fluentem unguento, unguentatum Serv.

t Lauri.

u Componens.

x Celeriter transeunt.

At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jamque hos cursu, jam præterit illos;
Spumantemque dari pecora inter y inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno miscerì murmure cœlum
Incipit: insequitur commistâ grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
z Dardanidúsque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiére: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Deveniunt: prima & Tellus & a pronuba Juno
Dant signum: fulsére ignes & conscius æther
Connubii; summoque b ulularunt vertice nymphæ.
Ille dies primus lethi primúsque malorum
Causa fuit. neque enim specie famáve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplò Libyæ magnas it fama per urbes:
FAMA, malum, quo non aliud velocius ullum.
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo.
Parva metu primò, mox sese attollit in auras;
c Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladóque sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno:
Luce sedet custos aut d summi culmine tecti,
Turribus aut altis, ac magnas territat urbes:
Tam ficti pravique tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Æneam Trojano à sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc e hyemem inter se luxu, quàm longa, fovere,
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc passim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, f raptâ Garamantide nymphâ,
Templa Jovi centum, latis immania regnis,
Centum aras posuit, g vigilémque sacraverat ignem,
Excubias divûm æternas, pecudúmque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.

y Non repugnantia: ut --flectuntur inertia passim corpora.

z Ascanius.

a Ut, Túque harum interpr curarum & conscia Juno.

b Mortem hoc connubium sequuturam significantes.

c Nec humili fortunæ parcit, nec superiori: ira Dei. Sed potius significat eam ex parva in immensam crescere.

d Per domos nobilium, & per aulas regum.

e Hyemem totam genio indulgere. Sic Naso, Et vacuus somno noctem, quàm longa, peregi, f stupratâ.

g Sign. Iarbam condidisse templum Jovi Ammonis, quod apud Gar. oraculo nobile erat, & lucernam ignis inextinctî habebat.

Isque

Isque amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, *b* media inter numina divûm,
Multa Jovem manibus supplex orâsse supinis:
Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum fibat honorem,
i Aspicis hæc? an te, genitor, cùm fulmina torques,
k Nequicquam horremus? *l* cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & *m* inania murmura miscent?
Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille *n* Paris cum *o* semiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinémque *p* madentem
Subnixus, *q* rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis arásque tenentem
Audiit omnipotens, oculósque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardanidúmque ducem (Tyriâ Carthagine qui nunc
r Exspectat, fatísque datas non respicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui *s* gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
t Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanióne pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut quâ spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam & Lavinia respicit arva?
Naviget. hæc summa est; hic nostri nuncius esto.
Dixerat. Ille patris magni parére parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis sive æquora supra,
Seu terram, rapido *u* pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hâc animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit;
Dat somnos, adimitque, & lumina morte *x* resignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila: jámque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulsatur, & imbri.

h Ac si diceret, diis testibus.

i Curas hæc? *k* Hoc ex Epicu. sententia. *l* Quorum origo non apparet, quorum causa nos latet. *m* Vi omnino carentia contrua.

n Paridi similis raptor.

o Ut, O verè Phrygie; neque enim Phryges.

p Fluentem supra de Apol.

q Raptâ Didone, ut Paris raptâ Helenâ.

r Moratur, & terit tempus.

s Ait, Hinc popul. latè regem.

t Protenderet, propagaret. Vel, Factis ostenderet se genus à Teucro ducere, ab eo non degenerans.

u Celeritate pari ventis: ut Homer. ἅμα πνοιῇσι διώκειν.

x Ex Rom. more, quo mortuis oculi in rogo aperiebantur, qui antè domi clausi fuissent.

Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hic primùm paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
y Mergo. Misit; y avi simillis quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlùmque volabat,
Littus arenosum Libyæ, ventósque secabat,
z Quia natus Maiâ Atlantis filiâ. z Materno veniens ab avo, Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulvâ
a Pro vagina. a Ensis erat, Tyrióque ardebat murice læna
Demissa ex humeris; divis quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
b Uxori nimiùm indulgens, Hxori obsequens: qui Gr. γυναικοκρατούμενος. Fundamenta locas, pulcrámque b uxorius urbem
Exstruis, (heu!) regni rerúmque oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet;
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut quâ spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem & spes hæredis Iüli
Respice, cui regnum Italiæ Romanáque tellus
c Ore pro oratione; vel, Talia loq. ore. Debentur. Tali Cyllenius c ore loquutus,
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
d Consternatus & attonitus. ut alibi. At verò Æneas aspectu obmutuit d amens,
e Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
Ardet abire fugâ, dulcésque relinquere terras,
e Alibi, Steterúntque comæ. Attonitus tanto monitu imperióque deorum.
f Quibus blanditiis circumvenire. (Heu! quid agat? f quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?)
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partésque rapit varias, pérque omnia versat.
g Alternis modò hoc, modò illud consilium capiendi. Hæc g alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestúmque vocat, fortémque Cloanthum:
Classem aptent taciti, sociósque ad littora cogant,
Arma parent, & quæ sit rebus causa novandis
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocyùs omnes
Imperio læti parent, ac jussa faciunt.
At regina dolos (QUIS fallere possit amantem?)

Præsen

Præsensit, motúsque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. *b* eadem impia Fama furenti
Detulit armari classem, cursúmque parari.
Sævit inops animi, totámque incensa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, *i* nocturnúsque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Dissimulare etiam sperâsti, perfide, tantum
Posse nefas? tacitúsque meâ decedere terrâ?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris *k* sydere classem?
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum?
l Crudelis! Quid si non arva aliena, domóque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret?
Troja per undosum peteretur classibus æquor?
Méne fugis? per ego has lacrymas, dextrámque tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miseræ *m* nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per incepros Hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miserere domûs labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes Nomadúmque tyranni
Odêre, infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, & quâ solâ sydera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum *n* nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, *o* qui te tantùm ore referret;
Non equidem omnino *p* capta aut deserta viderer.
Dixerat. ille Jovis monitis immotus tenebat
Lumina, & *q* obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquor: nec ego *r* hanc abscondere furto
Speravi (nè finge) fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
s Auspiciis, & *t* sponte meâ componere curas;
Urbem Trojanam primùm dulcésque meorum
Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerent,

h Quæ ad Iarbam paulò antè nuntia venerat.

i Quòd illa nostu celebr. Ex Cith. autem monte clamor veluti numinis Bacchas vocabat.

k Tempore.

l In teipsum odio mei.

m Non pudorem, non regnum. Dixerat enim, Antè pudor quàm te violem.

n Quæ te conjugem vocabam, nunc hosp. tantùm vocare possum.

o In quo tui saltem imaginem haberem. Quidam intell. Referret te ore tantùm, non item moribus.

p Capta, pro captiva.

q Obstinatus.

r Hanc sub. profectionem. Ità Ser. non, hanc fugam. Atque ità præced. separanda hæc essent, Nè finge fugam.

s Ut vellem, ut optarem.

t Meo arbitratu deliberare,

Et *u* recidiva manu posuissem Pergama victis,
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ jussêre capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausoniâ Teucros considere terrâ
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
x Noctésque diésque. Me patris Anchisæ, *x* quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago.
y Injuria quam illi facio. Ob famil. Juliam, cui faris Imper. debitum fuisse poeta canit: in gratiam Cæs. T. Me puer Ascanius, capitisque *y* injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit. ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocémque his auribus hausi.
Desine méque tuis incendere téque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totúmque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus autor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Junô,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
z Non rursum est quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri. *z* NUSQUAM tuta fides. Ejectum *a* littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
b Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu! furiis incensa feror. *z* Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et cùm frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero; dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
a Post casum restituta. *b* Renovavi, vel reparavi. *c* Nunc prætexit Apollinem, &c. His medium dictis sermonem abrumpit, *d* & auras
Ægra fugit: séque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
d Non respirat, exanimata.

Dicere.

Dicere. suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore,
Jussa tamen divûm exsequitur, classemque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto navès; natat uncta carina:
Frondentesque ferunt remos, & robora silvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectoque reponunt,
e It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Castigántque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti tanta fuisse?
Quóve dabas gemitus, cùm littora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Miscèri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe AMOR! quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Nè quid inexpertum, frustrà moritura, relinquat.
Anna, vides toto properari littore circùm;
Undique convenère: vocat jam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuère coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero: miseræ hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi: solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri f molles aditus & g tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Trojanam excidere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi;
Nec patris Anchisæ h cineres manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec i pulcro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam, (miserere sororis)
Quam mihi cùm dederis, cumulatam morte remittam.
Talibus orabat: talesque miserrima fletus

e It nigrum campis agmen] Quia hemistichium de elephantis, quo patè Accius usus erat de Indis.

f Facile.

g Quibus facilè id cum patebat aditus. Ut alibi, mollissima fandi Tempora?

h Nam sepulcra violare, cinerésque eorum dispargere, maximum scelus habebatur.

i Quod tam pulcrum illi videtur, ut omnia ei postponat.

Fértque refértque soror. sed nullis ille movetur
k Exorabilis, Fletibus, aut vocesullas, k tractabilis audit.
Fata obstant, placidásque viri deus obstruit aures.
Ac veluti annosam valido cùm robore quercum
l Flantes ex Alpibus. l Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant, it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes;
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secùs assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas:
m, Nihil proficientes. Mens immota manet, lacrymæ volvuntur m inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; taedet cœli convexa tueri.
n Vidit quod in causa est quò magis, &c. n Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat,
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusáque in obscenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Praeterea, fuit in tectis de marmore templum
o Aut prioris, aut chari. Conjugis o antiqui, miro quod honore colebat,
p Quia nubentes puellæ venientes primò ad limen mariti, postes ornabant laneis vittis. p Velleribus niveis & festâ fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret;
Sólaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque praeterea vatum praedicta priorum
Terribili monitu horrificant, agit ipse furentem
q In somnis ferus Æneas; semperque relinqui
q Pro, in somniis, id est, vigiliis. Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deserta quærere terra,
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
r Ex Euripide. Et r Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem & serpentibus atris
s Quia apud Æschylum templum Apol. non ingred. Furiæ, sed Or. in limine exspectant. Cùm fugit, s ultricesque sedent in limine Diræ.
Ergò ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
Exigit; & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
r Grat. Antiq. pro Gratulare. Inveni, germana, viam (t gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem,
Oceani finem juxta Solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
x Conserrum, conspersum. Axem humero torquet, stellis ardentibus x aptum,
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulásque draconi

Quæ

Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, & vertere sydera retro;
Nocturnósque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor, chara, deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige; & y arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, z exuviásque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, superimponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monstrátque sacerdos.
Hæc effata silet; pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis *a* prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet *b* quàm morte Sichæi.
Ergò jussa parat.
At regina, pyrâ penetrali in sede sub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice sectâ,
Intendítque locum sertis, & *c* fronde coronat
Funereâ; super exuvias, ensémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circùm; & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebúmque, Chaósque,
d Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis Averni.
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni,
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus *e* amor.
Ipsa molâ, manibúsque piis, altaria juxta,
Unum exuta *f* pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos & conscia fati
Sydera; tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, justúmque memórque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, sylvæque & sæva quiêrant
Æquora; cùm medio volvuntur sydera lapsu;
Cùm tacet omnis ager; pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa; nec unquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit; *g* ingeminant curæ, rursúsque resurgens

y Ensem, ut mox, ensémque relictum.
z Vestes.

a Tegere, Abscondere. Vel per hypallag. pro Prætex. nova sacra funeribus.
b Quàm contigerant morte Sichæi.
c Verbenis, quæ in sacro nocturno erant funereæ, ut è cupresso, non è læta fronde.
d Quia pingi triformis solebat, & tribus speciebus animalium non invocabatur.
e Medicamentum amorem concilians: Philtron, quod hippomanes vocatur.
f Sic apud Nas. vestes indura recinctas, Nuda pedem.

g Ingeminatur, augenti r.

Sævit

Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ità corde volutat:
En, quid agam? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata *h* maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
i Jussa sequar? *k* quidne auxilio juvat antè levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibúsque superbis
Irrisam accipiet? nescis, (heu!) perdita, necdum
l Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidoniâ vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróque averte dolorem.
Tu, lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
m Non licuit thalami expertem *n* sine crimine vitam
Degere, more feræ? tales nec tangere curas?
Non servata fides *o* cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obrulit in somnis, rursúsque ità visa monere est,
(Omnia Mercurio similis, vocémque, colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ:)
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis,
Demens? nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirúmque nefas in pectore versat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævásque videbis
Collucere faces, jam *p* fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eja age, rumpe moras. VARIUM & mutabile semper
Fœmina. Sic fatus, nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas, subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, fociósque *q* fatigat:
Præcipites *r* vigilate, viri, & conscindite transtris;
Solvite vela citi: deus, æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortósque incidere funes,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum
Quisquis es, imperióque iterum paremus ovantes.
Adsis, ò, placidúsque juves, & sydera cœlo

h In maritos, quorum nuptias dedignata sum.
i Quæ eis à Jove jussa sunt.
k An quia juvat, &c. q. d. Quasi verò mihi profit eos esse à me lev. aux. & stet, &c.
l Trojanæ. Sic Laomedontiadæ, l. 3. ad perfidiam respicit Laomedontis.
m Nonne licuit.
n Sine crimine, ut suprà, succumbere culpæ.
o Cin. Sich. pro Sichæo. S. Alii interpungunt post cineri.
p Aut Systole, aut Metaplasm. Conjug.
q Excitat urgens.
r Evigilate.

Dextra

Dextra feras. Dixit, vaginâque eripit ensem
t Fulmineum, strictóque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiúntque, ruúntque;
Littora deseruêre; latet sub classibus æquor;
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina, è speculis ut primùm albescere lucem
Vidit, & u æquatis classem procedere velis,
Littoráque & vacuos sensit sine remige portus,
Térque quatérque manu pectus percussa decorum,
Flaventéque abscissa comas, Proh Jupiter! ibit
Hic, (ait) & nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient? totâque ex urbe sequentur?
Diripiéntque rates alii navalibus? ite;
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
x Quid loquor? aut ubi sum? quæ mentem insania mutat?
Infelix Dido! nunc te y fata impia tangunt.
Tum z decuit, cùm sceptra dabas. En dextra, a fidésque,
Quem secum patrios aiunt portare penates,
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna. fuisset:
Quem metui moritura? faces in b castra tulissem:
Implêssémque foris flammis, natúmque patrémque
Cum genere exstinxem; memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Túque harum interpres curarum & conscia Juno,
c Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, & dii morientis Elissæ,
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen,
Et nostras audite preces: Si tangere portus
d Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et si fata Jovis poscunt, e hic terminus hæret;
f At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iüli,
Auxilium imploret, videátque indigna suorum
Funera; nec, cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optatâ luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, stirpem & genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,

t Quidam exp. Fulminis modo resplendentem.

u Feliciter plenis sine motu aliquo.

x Quia loquitur absentibus.

y Fata illius impii: ut supra Æn. vocavit impium. Alias fata.

z Decuit talia loqui, vel cogitare.

a Fidésque illius quem aiunt por. &c.

b Classem: ut, nos castra movemus.

c Quòd sacra illi fierent noctu in triviis. Unde Trivia, ut Græc. τριοδῖτις.

d Ut Græc. μιαρὸν καὶ φυλλοβολοῦν dicunt.

e Hoc immutabile est, immotum manere debet, ut termini agrorum immoti manent.

f Saltem hoc meis precibus concedite, ut bello aud. pop. &c.

Qui

Qui face Dardanios ferróque ſequare colonos.
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis, pugnent g ipſique nepotes.
Hæc ait, & partes animum verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi;
(Namque ſuam patriâ antiquâ cinis ater habebat)
Annam, chara mihi nutrix, huc iſte ſororem;
Dic corpus properet h fluviali ſpargere lymphâ,
Et pecudes ſecum & monſtrata i piacula ducat:
Sic veniat. túque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra k Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere eſt animus, finémque imponere l curis;
Dardaniíque m rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. illa gradum n ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos; enſémque recludit
Dardanium, o non hos quæſitum munus in uſus.
Hic poſtquam Iliacas veſtes notúmque cubile
Conſpexit, paulùm lacrymis & mente morata,
Incubuítque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata deúſque ſinebant,
Accipite hanc animam, méque his exſolvite curis.
Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit p imago.
Urbem præclaram ſtatui, mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, (heu!) nimiùm felix, ſi littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.
Dixit; & os impreſſa toro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: q ſic? ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat r omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſémque cruore
Spumantem, ſparſáſque manus. It clamor ad alta
Atria; concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitúque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt; reſonat magnis plangoribus æther:
Non aliter quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina pérque hominum volvantur, pérque deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita curſu,

Unguibus

g Ipſi quoque nep.

h Ut in ſacris quæ fiebant diis inferis.

i Ea quibus ad expiationem opus eſt.

k Jovi St. Plutoni.

l Quia ſacris inferni ſ amor & curas ſolvi credebant.

m In quo ejus imago fuerat.

n Non re, ſed ſtudio celerabat gradum.

o Quod cùm daret Æneas, nihil tale cogitaverat futurum.

p Ex opinione Ennii animas ad inferos deſcendere non credentis, ſed quædam ſimulacra. Eademque fuit & Homeri.

q Ità Serv. Alii, Sic ſic juvat, &c.

r Omina (non omnia, ut in multis eſſit.) id eſt, Mors noſtra illi diſcedenti ſit ominoſa.

ſ Per tecta domorum & templorum.

Unguibus ora ſoror t fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, u fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primùm deſerta x querar? comitémne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata y vocâſſes:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tuliſſet.
His etiam z ſtruxi manibus, patriósque vocavi
Voce deos, ſic te ut a poſitâ crudelis abeſſem?
Extinxti te méque, ſoror, populúmque, b patréſque
Sidonios, urbémque tuam. date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſiquis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos,
Semianimémque ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens, cubitóque innixa, levavit:
Ter revoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuítque repertâ.
Tum c Juno omnipotens, lòngum miſerata dolorem,
Difficileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexóſque reſolveret artus.
Nam quia d nec fato, e meritâ nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitóque accenſa furore;
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergò Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit: f Hunc ego Diti
Sacrum g juſſa fero, téque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat: omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

t Cruentans.
u Id cogitabas?
x Querárne quòd com. ſor. ſpreveris?
y Vocare me debuiſſes, vel debueras.
z Rogum iſtum.
a Exanimatâ. Ità Serv. ſed potiùs, Sic ad mortem compoſitâ.
b Senatum Carthaginenſem.
c Aut pronuba, aut inferna, ut Ser. ait. Sed potiùs de ſuperâ, quæ eſt pronuba.
d Quæ violenta ſunt, non videntur fato evenire.
e Pro naturali.
f Hunc crinem.
g A Junone.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER V.
ARGUMENTUM.

Æneas, relictâ Carthagine, in Italiam navigans, vi tempeſtatis in Siciliam defertur; ubi ab Aceſte benignè exceptus, manibus Anchiſæ patris, quem ſuperiore anno, eodem die, apud Drepanum ſepeliverat, anniverſarium ſacrum facit, ludóſque apud tumulum ejus inſtituit, ſudque victoribus præmia decernit. Navali

vali certamine vincit Cloanthum. Eurya lus, Nisi dolo, cursu superat. Emellum senex Daretem juveniliter se jactantem cestu vincit. Sagittandi peritiâ superat Eurytion: primo tamen præmia, ætatis dignitatisque habitâ ratione, Acestæ decernuntur, cujus sagitta in aerem emissa subitò exarserat. Ascanius, in honorem Anchisæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equestres ludos pugnámque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classem conjiciunt, quatuórque naves exurunt: cæteræ subitâ à Jove immissâ pluviâ incendio sunt ereptæ. Nocte sequenti Anchises Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut Nautæ consilium sequutus, mulieres imbellésque senes in Sicilia relinquat, ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam naviget, Sibyllæque imprimis antrum adeat: illius enim ductu ad se in campos Elysios esse perventurum, ubi & posteritatis suæ seriem omniámque instantium bellorum discat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eò & matrum & senum bello inutilium coloniam transcribit: ipse cum exercitûs robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat. Palinurus in tanta securitate somno succumbens, unà cum gubernaculo in mare excutitur: ejúsque vicem supplet Æneas.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Navigat Æneas; Siculas defertur ad oras.
Hîc manes celebrat patrios, unà hospites Acestes:
Ludos ad tumulum facium, certamina ponunt.
Prodigium est comitis ardens delapsa sagitta.
Iris, anum Heroën habitu mentita senili,
Incendit naves, subitus quas vindicat imber.
In somnis pater Anchises quæ bella gerenda,
Quóque duce ad manes possit descendere, monstrat.
Transcribit matres urbi populúmque volentem.
Et placidum Æneas Palinurum quærit in undis.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

In Siculas iterum terras fortuna reducit
Æneam: tumulóque patris persolvit honorem,
Tum cogit naves incendere Troades Iris.

Troës

Troës ibi linquunt socios. Venus anxia placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in undis.

Aliud Monostichon.

Quintus habet ludos, & classem corripit ignis.

Aliud.

Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
a Certus iter, fluctúsque *b* atros Aquilone secabat,
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Causa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notúmque furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
c Ut pelagus tenuère rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, cœlum undique, & undique pontus;
Olli *d* cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememque ferens, & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu! *e* quinam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? sic deinde loquutus
Colligere *f* arma jubet, validisque incumbere remis,
Obliquátque *g* sinus in ventum; ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter autor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transversa fremunt, & vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà nequè tendere tantum
Sufficimus: superat quoniam fortuna, sequamur;
Quóque vocat vertamus iter. nec littora longè
Fida reor fraterna *h* Erycis, portúsque Sicanos;
Si modò ritè memor *i* servata remetior astra.
Tum pius Æneas, Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, & frustrà cerno te tendere contrà.
k Flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
Quóque magis *l* fessas optem dimittere naves,
Quàm quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis,
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociásque rates, occurrit Acestes,
Horridus in jaculis, & *m* pelle Libystidis ursæ;
Troïa Crinisso conceptum flumine mater

a Navigandi usque in terram in quam fato vocabatur. Sic autem alibi, Certus eundi.
b Quos nuper flans Aquilo atros effecerat.
c Ubi altum ten. procul a littore provectæ.
d Pro nigro: ut Græci κυάνεον dicunt.
e Pro ἐπὶ τί. Prisc. Est autem Ennii.
f Pro armamentis, ut Gr. ὅπλα.
g Vela obliquè tendit.
h Nam Eryx filius Veneris.
i Observata.
k Alibi, Tendit iter velis.
l Fessos socios, qui navibus vehuntur.
m Et quod feris abundaret Libya, & quod inde pulchet. pelles asservetur.

Quem

Quem genuit. veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gazâ lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo *n* stellas oriente fugârat
Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine divûm,
Annûus exactis completur mensibus orbis
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terrâ, mœstâque sacravimus aras.
Jámque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc egò Getulis *o* agerem si Syrtibus exul,
Argolicóve mari deprensus, & urbe Mycenæ,
Annua vota tamen solennésque ordine pompas
Exsequérer, strueréque *p* suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius & ossa parentis
(Haud équidem sine mente reor, sine numine divûm)
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergò agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
q Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis
Urbe velit posità templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem;
Prima citæ Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit *r* melior, levibúsve sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu;
Cuncti adsint, meritæque exspectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat *s* maternâ tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius; sequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo ritè mero *t* libans carchesia Bacchi
Fundit humi, duo lacte novo, duo *u* sanguine sacro;
Purpureósque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, sancte parens, *x* iterum; salvete, recepti
Nequicquam cineres animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Ausonium (quicunque est) quærere Tibrim.
Dixerat hæc; adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,

Amplexus

n Stellarum aspectum abstulerat.

o Si versarer in Getulia. Tanquam de desertis aut hostilibus locis loquitur.

p Sibi convenientibus, vel, sibi debitis, cumularem.

q Ventorum potestatem tribuit hic Anchisæ, teste Lactantio.

r Præstantior. Vult autem jac. & sag. dici Ser. pro jactu sagittarum ut vacet particulâ ve. Sed nimis durum hoc fuerit.

s Veneri matri suæ dicatâ.

t Inferias fundi significat, quas Gr. χοὰς vocant.

u Victimarum, ut alibi.

x Sic S. distinguit post Iterum: quia cùm sepelisset eum, dixerat Salve & vale.

Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras;
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso Sole colores.
Obstupuit visa Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & lævia pocula serpens,
y Libavitque dapes, rursúsque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores;
Incertus genioné loci, famulúmne parentis;
Esse putet. a cædit quinas de more bidentes,
Tótque sues, totidem nigrantes terga juvencos;
Vináque fundebat pateris; animámque vocabat
Anchisæ magni, b manésque Acheronte remissos.
Nec non & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerántque aras, mactántque juvencos:
Ordine ahenæ locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.

Exspectata dies aderat, nimánque serenî
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant;
Famáque finitimos & clari nomen Acestæ
Excierat: lætis complêrant littora cœtu
Visuri Æneadas; pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circóque locantur
In medio; c sacri tripodes, viridésque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus; armáque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta.
Et tuba d commissos medio canit aggere ludos.

Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quattuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmî:
Ingentémque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; e triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.
Sergestúsque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur f magnâ: Scyllæque Cloanthus
Cæruleæ, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum, spumante contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hybernî condunt ubi sydera Cori:
g Tranquillo silet, immotáque attollitur undâ
b Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater; unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt: ipsique in puppibus auro

y Leviter gustavit.
z Tamdiu permansit quamdiu cuncta aris superposita flamma consumeret.
a Sacra dicta Suovetaurilia innui putat Turneb.
b Anchisæ animam ab inferis reversam.

c Sic pulchriùs sacros putares. Vel, Quales sacrari solent.
d Inceptos, inchoatos: ut Pugnam committere.

e Triremem describit, per ἀναχρονισμὸν: cùm Trojani belli tempore nondum fuisse constet.
f Quia refertur ad navem. Sic Ter. dixit Eunuchum suam.
g Cùm mare est tranquillum.
b Saxi illius latitudo.

i Domini navium, non gubernatores.

Ductores longè effulgent ostróque decori.
Cætera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatóque humeros oleo perfusa nitescit.
k Al. Nudaráque: sed Ser. intenta.
Considunt transtris, k intentáque brachia remis
Intenti exspectant signum: exsultantiáque l haurit
l Pro exhaurit, i. e. emovet: subsiliunt etiam pavore aut spe. Vel exhaurie spiritibus.
Corda pavor pulsans, laudúmque arrecta cupido.
Indè, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) prosiliêre suis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totúmque dehiscit
Convulsum remis rostrísque stridentibus æquor.
m Festinantes. n Carceribus.
Non tam m præcipites bijugo certamine campum
Corripuêre, ruúntque effusi n carcere currus:
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
o Jugalibus equis.
Concussêre o jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremitúque virûm stupefactus hiatu
p Echo signif. in seq.
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primúsque elabitur undis,
Turbam inter fremitúmque, Gyas: quem deinde Cloanthus
q Navis.
Consequitur, melior remis, sed pondere q pinus.
r Malè exp. Tenetur, Retinetur. Est enim Tenet, Eum retinet.
Tarda r tenet. post hos æquo s discrimine Pristis
Centaurúsque locum tendunt superare priorem:
Et nunc Pristis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc una ambæ junctísque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
s Interstitio, Intervallo.
t Interv. Is autem erat tertius. Nam Gyas primus, Cloanthus secundus erat.
Jámque propinquabant scopulo, metámque tenebant,
Cùm u princeps medióque Gyas in gurgite victor
u Ordinis est.
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum:
x Remus: propriè remi pars extrema.
Littus ama, & lævâ stringat sine x palmula cautes:
Altum alii tenerant. Dixit: sed cæca Menœtes
Saxa timens, procam pelagi detorquet ad undas.
y Vel, Quò diversus abis iterum?
Quò diversus abis? y iterum, pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce, Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navem que Gyæ scopulósque sonantes
Radit iter lævum interior, subitúsque priorem
Præterit, & metis tendit æquora tuta relictis.
Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens,
z Quæ perfectabatur, amitto gubernatore.
Nec lacrymis caruêre genæ: segnémque Menœten,
Oblitus decorísque sui sociúmque z salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernáclo rector subit, ipse magister,
Hortatúrque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior madidâque fluens in veste Menœtes,

Summa petit scopuli, siccâque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri & risere natantem,
Et salsos rident a revomentem pectore fluctus.
Hic lætâ extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheóque, Gyan superare b morantem.
Sergestus capit antè locum, scopulóque propinquat:
Nec totâ tamen ille prior præcurrit carinâ;
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At mediâ socius incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus; Nunc, nunc insurgite remis,
c Hectorei socii, d Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus usi,
Ionióque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo:
(Quanquam ô!) sed superent quibus hoc, Neptune, dedisti,
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt; vastis tremit ictibus æra puppis;
Subtrahitúrque solum: tum creber anhelitus artus
Aridáque ora quatit: sudor fluit undique f rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi dum proram ad saxa suburget
g Interior, spatióque subit Sergestus iniquo,
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in h murice remi
Obnixi crepuêre; illisáque prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur;
Ferratásque sudes, & acutâ cuspide contos
Expediunt, fractóque i legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successúque acrior ipso,
Agmine remorum celeri ventisque vocatis
k Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subitò commota columba,
Cui domus & dulces l. ebrosa in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausúmque exterrita m pennis
Dat tecto ingentem; mox, aere lapsa quieto,
n Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fugâ secat ultima Pristis
Æquora; sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primùm in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibúsque vadis, frustráque vocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis.
Indè Gyan ipsámque ingenti mole Chimæram
Consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jámque ipso superest in fine Cloanthus;
Quem petit, & summis adnixus viribus urget.

a Sæpius vomentem.
b Imperitiâ gubernatoris.
c Aut fortissimi: aut reverâ quondam Hect. socii.
d In excidio Trojæ.
e Hoc sit victoriæ loco, non committere ut extremi credeatis.
f Summum hoc dedecus.
g Firmissima.
h More rivorum. Tanquam per rivos.
i Sinisterior, S. At T. Qui cursu breviore ad metam tendebat.
k Saxi acumine.
l Nutavit, libravit sese. Pomp.
m Corripiunt.
n Vicina littoribus, unde altum est longè positum.
o Malè cum exterr. Ser. jungit.
p Secat purum aerem.

Tum verò ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis; resonat clamoribus æther.
Hi, q proprium decus & partum indignantur honorem
Ni teneant, r vitámque volunt pro laude pacisci:
Hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
Et fors æquatis cepisset præmia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus,
Fudisset que preces, divósque in vota vocasset:
Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extáque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit; eámque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcique chorus, Panopeáque virgo;
Et pater ipse manu magnâ Portunus euntem
Impulit: illa Noto citiùs volucrique sagittâ
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magnâ præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneráque in naves ternos aptare juvencos,
Vináque, & argenti magnum dat ferre talentum,
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura & Mæandro duplici & Meliboea cucurrit
Intextúsque puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursúque fatigat,
Acer, anhelanti similis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sydera tendunt
Custodes; sævitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Lævibus huic hamis consertam auróque trilicem
Loricam (quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta, sub Ilio alto)
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleus cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiáque argento perfecta, atque aspera signis.
Jámque adeò donati omnes, opibúsque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora taeniis:
Cùm sævo è scopulo multâ vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viâ deprensus in aggere serpens,

q Quasi jam propriam victoriam.
r Mutare ex pacto vitam cum laude.
s Sperantes victoriam opinione spectantium.
t Debitor. Inde vota solventes dicimus Absoluros.
u Al. Projiciam. Sed vide Macrob.
x Vestem, prætextam, eandémque Phrygiam, id est, acu pictam.
y Erat in chlamyde flexuosa purpura in modum Mæandri.
z Pro Meliboensis.
a Ganym. imago incerta chl.
b Aut mirantes, aut increpantes deos.
c Squamis seu consertam, & tribus licijs ornatam per eas currentibus.
d Vittis. Al. tæniis absque synæresi.

Æneas

Ærea quem obliquum rotâ transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerúmque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardénsque oculis, & sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, séque in sua membra plicantem:
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus sociósque reductos.
Olli serva datur, e operum haud ignara Minervæ, e Lanificii & texturæ perita.
Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas missu certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ, mediúsque in valle f theatri f Theat. Circus, id est, spatium spectaculi.
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructóque resedit.
Hic, quí fortè velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus & Euryalus primi.
Euryalus formâ insignis viridique juventâ;
Nisus amore pio g pueri, quos deinde sequutus g Ser. putat pueri posse etiam jungi sequentibus.
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul & Patron; quorum alter h Acarnan, h Epirota. Acarnania enim pars Epiri.
Alter ab Arcadia, Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopésque,
Assueti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde loquutus:
Accipite hæc animis, lætúsque advertite mentes;
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit,
i Gnosia bina dabo k lævato lucida ferro i Cretensia, k Lævigato.
Spicula, cœlatámque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos; tres præmia primi
Accipient, flavique caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenámque sagittis
Threïciis; lato quam circùm amplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hâc galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt; signóque repentè
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt l Oculis inveniuntur ultima spatia, viditate vincendi. m Sic & Cicero est loquutus.
Effusi, nimbo similes; simul ultima l signant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, m longo sed proximus intervallo,

Insequitur Salius : spatio pòst deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalúmque Helymus sequitur : quo deinde *n* sub ipso
Ecce volat calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris : *o* spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguúmque relinquat.
Jámque ferè spatio extremo, fessique sub ipsum
Finem adventabant, lævi cùm sanguine Nisus
Labitur infelix, cæsis ut fortè juvencis
Fusus humum viridésque super madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, vestigia pressò
Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit immundóque simo sacróque cruore.
Non tamen *p* Euryali, non ille oblitus amorum ;
Nam sese opposuit Salio, per lubrica surgens :
q Ille autem spissâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & *r* munere victor amici,
s Prima tenet, plausúque volat fremitúque secundo.
Pòst Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum *t* cavea consessum ingentis & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptúmque *u* dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decorę ;
Gratior & pulcro *x* veniens in corpore virtus
Adjuvat ; & magnâ proclamat voce Diores,
Qui subiit palmæ, frustráque ad præmia venit
Ultima, si primi Sálio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo ;
Me liceat *y* casum miserari *z* insontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
Et te lapsorum miseret ; quæ munera Nisо
Digna dabis, primam merui qui *a* laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset ?
Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra simo. Risit pater optimus *b* olli,
Et clypeum *c* efferri jussit ; Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
Pòst, ubi confecti cursus, & dona peregit ;
d Nunc, si cui virtus, animúsque in pectore *e* præsens,
Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic air, & geminum pugnæ proponit honorem :
Victori velatum auro vittisque juvencum ;
Ensem atque insignem galeam, solatia victo,

n Post ipsum.

o Si plus spatii superesset, eum præteriret, aut certè in dubio relinqueret uter prior ad metam pervenisset.

P Non oblitus amorum Euryali. Legitur etiam amoris ; item amorem est.

q Sallus.

r Beneficio.

s τὰ πρῶτα.

t Theat. Circi.

u Illo Nisi dolo sibi præreptum.

x Provenient, crescens.

y Alludi putat Ser. tanquam respiciendo ad id quod contigit, ut caderet. Sic certè statim pòst, Et te lapsorum miseret.

z Cujus culpâ non factum est ut ultimus ad metam pervenerit.

a Virtute : à sequente quod præcedit. Aut laudabili facto.

b Illi arrisit. Vel, Olli jussit efferri.

c Depromptum afferri in medium.

d Pro nunc legitur & Huc.

e Promptus, si cui ineat prompta alacritas.

Nec mora, continuò vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnóque virûm se murmure *f* tollit;
Solus qui Paridem solitus contendere contra;
Idémque ad tumulum quo maximus occubat Hector
Victorem Buten immani corpore (qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat)
Perculit, & fulvâ *g* moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic *h* alius; nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúsque inducere cæstus.
Ergò alacris, cunctósque putans excedere *i* palmâ,
Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ità fatur:
Nate deâ, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quò me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore *k* fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbæ:
Entelle, heroûm quondam fortissime frustrà,
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille, magister
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis *l* pendentia tectis?
Ille sub hæc, Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senectâ
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi quæ quondam fuerat, quâque improbus iste
Exsultat fidens, si nunc foret illa juventa,
Haud equidem pretio inductus pulcróque juvenco
Venissem: nec dona moror. Sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Projecit, quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duróque intendere brachia tergo.
Obstupuêre animi; tantorum ingentia septem
Terga boûm plumbo insuto ferróque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longéque recusat:
Magnanimúsque Anchisiades & pondus, & ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior tales referebat pectore voces:
Quid si quis cæstus ipsius & Herculis arma
Vidisset, *m* tristémque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc sparsóque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit; his ego *n* suetus,

f Effert se secundo rumore.
g Morienti similem: Vel morti proximum.
h Qui cum eo certet.
i Al. Pugnâ.
k Cum fremitu quodam jubebant.
l Romano more dictum: quia Ro. ædium suarum limina affixis hostium spoliis exornabant.
m Quòd Eryx in ea ab Herc. fit occisus.
n Ferre manum in prælis, ut paulò antè.

Dum melior vires sanguis dabat, o æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat p auctor Acestes;
Æquemus q pugnas: Erycis tibi terga remitto;
Solve metus, & tu Trojanos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris r dejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
Exuit, atque ingens mediâ consistit arenâ.
Tum satus Anchisâ cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit s armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiáque ad superas interritus extulit auras.
t Abduxêre retro longè capita ardua ab ictu;
Immiscéntque manus manibus, pugnámque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretúsque juventâ;
Hic u membris & mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se x vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vasto.
Dant sonitus; errátque aures & tempora circum
Crebra manu, duro crepitant sub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, nisúque immotus eodem,
Corpore y tela modò atque oculis vigilantibus z exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana a sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnémque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
b Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celeríque elapsus corpore cessit.
c Entellus vires in ventum effudit, & ultro
Ipse gravis gravitérque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus erutà pinus.
Consurgunt d studiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primúsque accurrit Acestes,
Æquævúmque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, & vim sulcitat ira.
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus;
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
Nec mora, nec requies: e quàm multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utráque manu pulsat versátque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longiùs iras,

Et

o Invida, Dum. Sed potius lætatur, Quæ vult esse æmula juventi. roboris, & fruct. id conatur.
p Hujus certaminis.
q Æmus: à consequid quod præcedit. Sic paulò pòst, Paribus armis.
r Al. Rejecit.
s Cæstibus paribus.
t Quia solent pugiles dextrâ petentes adversarium, caput ab ictu in lævam longiùs deflectere, ne feriantur.
u Membrorum mole.
x Pro jactibus.
y Ictus.
z Virat, Declinat, Effugit Cic. in Cat.
a Circumsidet.
b Attollit, seu erigit.
c A nemine impulsus.
d Ser. exp. In studia: Vel, ut in aliis libris, In studiis. Forsasse, Præ studiis; ut studere alicui, pro favere.
e Pro, Quàm multo nimbo grando præcipitatur.

Et sævire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem imposuit pugnæ; fessámque Dareta
Eripuit, *f* mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversáque numina sentis?
g Cede Deo. Dixítque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utróque caput, crassúmque cruorem
Ore rejectantem, mistósque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeámque ensémque vocati
Accipiunt: *b* palmam Entello taurúmque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauróque superbus,
Nate dea, vólque hæc (inquit) cognoscite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ; durósque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæstus,
Arduus, effractóque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimísque tremens procumbit humi bos.
Ille supèr tales effudit pectore voces:
i Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hic victor cæstus artémque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ
Invitat qui fortè velint, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de nave Serestî
Erigit, & volucrem *k* trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenère viri; dejectámque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis.
Quem *l* modò navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus *m* clarissime frater
Pandare, qui quondam *n* jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ subsedit Acestes,
Ausus *n* & ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & deprom unt tela pharetris.
Primáque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales; & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Pò t acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens, paritérque oculos telúmque tetendit.

f Consolans.

g Cujus favore tam bene pugnat Entellus.

h Palmæ mentio non fuit facta: sed hæc erat commune omnium certamin. præmium; quamvis aliud proprium esset. Hic enim victoriam non declarat simpliciter.

i Alludi videtur ad hostias succidaneas: de quibus & proverb. ὑς ἀντὶ βοὸς, ἀμοιρότερον.

k Extento.

l Modò victor.

m Jussus à Minerva.

n Ipse quoque, quamvis esset juvi maturus.

Ast

Aſt ipſam o miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens fratrem Eurytion p in vota vocavit.
Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem nigra ſupra ſub nube columbam
Decidit exanimis, vitámque reliquit in aſtris
Aëriis, fixámque refert delapſa ſagittam.
Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes;
Qui tamen ætherea telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcúmque ſonantem.
Hic oculis ſubitò objicitur magnóque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens,
Et Seráque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arſit q arundo,
Signavítque viam flammis, tenuéſque recellit
Conſumpta in ventos: cœlo cèu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinémque volantia ſydera ducunt.
Attonitis hæsère animis, ſuperóſque precati
Trinacrii Teucrique viri, nec maximus r omen
Abnuit Æneas; ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume pater; (nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auſpiciis s exſortem ducere honorem)
Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Cliſſeus
Ferre ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur t donis qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe comitémque impubis Iuli
Epitiden u vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age, & Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſúſque inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis,
Dic, ait, ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe x patentes.
Incedunt pueri, paritérque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.

Omnibus

o Sic paulò prius, Labitur infelix: de eo qui vinculis excidit, quæ in promptu eſſe videbatur.

p Periphraſis funis.

q Quia colebatur apud Lycios quaſi heros.

r Pro dira videtur poni, non pro cardas; eâm mox incenſâ claſſe, illius diri portenti fides repræſentata fit.

s Sagittæ Æn. omen accipit ut lætum, quod averſuri ut dirum debuit. Celeritas autem volantis ſagittæ celeritatem etiam eventûs portendit.

t Præmium extra ordinem. Hoc autem erat honorificentiſſimum.

u Periphraſtes, Epiti filium.

x Ad donandum.

y Periphraſtes, Epiti filium.

z Vacuum eſſe camporum ſpatium.

Omnibus in morem tonsa coma pressa a corona.
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras; it b pectore summo
Flexilis obtorti per collum c circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, terníque vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque sequuti,
Agmine partito fulgent, paribúsque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
(Nomen avi referens) Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis; vestigia primi
Alba pedis, frontémque ostentans arduus albam.
Alter Atys; genus unde d Atyi duxêre Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Iulo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher, Iulus
Sidonio est invectus equo; quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacrîis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu e pávidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ, veterúmque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculósque suorum
Lustravêre in equis, signum clamore paratis
Epitides longè dedit, insonuítque f flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre g choris; rursúsque vocati
Convertêre vias, infestáque tela tulêre.
Indè alios ineunt cursus, aliósque recursus,
Adversis spatiis, alternósque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga b fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi; factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
i Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuisse dolum, quâ signa sequendi
Falleret indeprensus & irremeabilis error:
Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
k Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo;
Delphinum similes, qui per maria l humida nando
Carpathium Libycúmque secant, ludúntque per undas.
Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius, Longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit, & m priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes,
Albani docuêre suos: hinc maxima n porrò
Accepit Roma, & patrium servavit honorem,
Trojáque nunc pueri, Trojanum dicitur agmen.

a Galeâ: ut Hom. eam vocavit στέφανον. Apud Hom. Il. λ'. στεφάνη.
b Pectoris & colli confinio.
c Torques.
d Pier. ex vet. lib.
e Gloriæ cupiditate sollicitos: ut, Cordâ pavor pulsans.
f Virgâ quæ sonat in morem flagelli.
g Aciebus. Ter-is choris etiam legi tradit Pier. ut tres illæ equitum turmæ, quæ uno agmine consessum omnem lustraverant, ad flagelli sonitum in ternos choros diductæ sint, unusquisque turmâ sua spatia corripiente.
h Al. fugâ.
i Hypal. pro Cæcum textis par.
k Implicant.
l Ad ὑγρὰ κλύσθα. Hom. respicit putat Ser.
m Qui renuerunt loca ubi Alba est condita.
n Post longum temp. intervallum.

Hæc

Hæc celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primùm *o* fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumultu referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventóſque adſpirat euntí,
Multa movens, *p* necdum antiquum *q* ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, citò decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrans,
Deſertóſque videt portus, claſſémque relictam.
At procul *r* in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum aſpectabant flentes, Heu! tot [illegible] ſeſſis,
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnibus una.
Urbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergò inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciémque deæ veſtémque *ſ* reponit.
Fit Beröe, Iſmarii conjux longæva Doryclí,
Cui genus, & quondam nomen natique fuiſſent:
Ac *t* ſic Dardanidûm mediam ſe matribus infert.
O miſeræ, quas non manus (inquit) Achaïca bello
Traxerit ad lethum patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas,
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Syderáque emenſæ ferimur; dum per mare *u* magnum
Italiam ſequimur *x* fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes:
Quis prohibet *y* muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte penates,
Nullâne jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta, videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes.
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: Hic quærite Trojam;
Hic domus eſt, inquit, vobis; jam tempus *z* agi res:
a Nec tantis mora prodigiis. en quattuor aræ
Neptuno. Deus ipſe faces animúmque miniſtrat.
Hæc memorans, prima *b* infenſum vi corripit ignem;
Sublatáque procul dextrâ connixa coruſcat,
Et jacit. *c* arrectæ mentes ſtupefactáque corda
Iliadum. *c* Hic una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix;
Non Beröe vobis, non hæc Rhœteia, matres,
Eſt Doryclí conjux: divini ſigna decoris,
Ardenteſque notate oculos, qui *d* ſpiritus illi,
Qui vultus, vocíſque ſonus, vel *e* greſſus eunti.

Ipſa

o Alia fortuna evenit.

p Nondum ſaturata penis quas dolor ejus jam ſumpſerat.

q Aliàs Exſaturata, quod vehementius eſt. *r* Pro, Sola in deſerto littore, per hypall.

ſ Seponit, ut aliam faciem & veſtem accipiat.

t Sic facta Beröe; i. ſic ſumptâ facie ſumptóque habitu Beröes.

u De mediterraneo, ut alibi.

x Ut lib. 6. Italiæ fugientis prendimus oras.

y Murorum fundamenta jacere.

z Trojam fieri. Vel potiùs, incendi claſſem.

a Non cunctandum eſt his obſequi.

b Ipſa infenſa.

c Subaudi, ait, vel dixit.

d Odor, ut, Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem ſpiravêre.

e Ilt, Et vera Inceſſu patuit dea.

Ipſa ęgomet diudum Berõen digreſſa reliquì
Ægram, indignantem tali quòd ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres *f* primò ancipites, oculiſque malignis
Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter *g* amorem
Præſentis terræ, fatiſque vocantia regna;
Cùm dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentémque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monſtris, actæque furore,
Conclamant, rapiúntque focis penetralibus ignem.
Pars ſpoliant aras; frondem ac virgulta faceſque
Conjiciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per & remos, & pictas abiete puppes.
Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneóſque theatri
Incenſas perfert naves Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
h Caſtra; nec exanimes poſſunt retinere *i* magiſtri.
Quis furor iſte novus? quò nunc, quò tenditis, (inquit)
Heu! miſeræ cives? non hoſtem inimicáque caſtra
Argivûm, veſtras *k* ſpes urbis: en ego veſter
Aſcanius. galeam ante pedes projecit inanem,
Quâ ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diverſa metu per littora paſſim
Diffugiunt, ſylvaſque & ſicubi concava furtim
Saxa petunt; piget incepti, lucíſque ſuóſque
Mutatæ agnoſcunt, excuſſáque pectore *l* Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuêre: udo ſub robore vivit
Stuppa, vomens *m* tardum fumum; lentúſque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit *n* corpore *o* peſtis.
Nec vires heröum infuſíque flumina prosunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilióque vocare deos, & tendere palmas:
Jupiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid *p* pietas antiqua labores
Reſpicit humanos, da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe letho:
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuáque hic obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat, cùm effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit, tonitrúque tremiſcunt
q Ardua terrarum, & camſi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſiſque nigerrimus Auſtris:

f Antequam numen agnoſceret.
g Am. pr. terra ſuadebat: contrà, fatalis terræ exſpectatio diſſuadebat.
h Claſſem: ut, Nos caſtra movemus.
i Cuſtodes.
k Naves in quibus ſpes veſtræ ſunt poſitæ: videlicet perveniendi ad regna.
l Furoris cauſa.
m Qui non cìtò emicat, utpotè denſior & ex materia uda.
n Navis.
o Incendium.
p Si reſpiciet res humanas pietas, quæ de cœlis olim recedit. Ser. ex tribus expoſit. hanc præfert.
q Montes.

Implen-

Implentúrque super puppes, semiusta madescunt
Robora; restinctus donec vapor omnis, & omnes,
r Ab incendio, ut suprà. Quattuor amissis, servatæ à r peste carinæ.
At pater Æneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat; versans, Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italásne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multâque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo;
Isque his Æneam solatus vocibus infit:
Nate dea, quò fata trahunt retrahúntque sequamur;
Quicquid erit, SUPERANDA omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem:
s Supersunt. Huic trade, amissis ſsuperant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incepti rerúmque tuarum est,
Longævósque senes, ac fessas æquore matres;
Et quicquid tecum invalidum metuénsque periclí est,
Deligе; & his habeant terris sine mœnia fessi.
t Ab Acestе. Urbem appellabunt, t permisso nomine, Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici:
Tum verò in curas animum diducitur omnes,
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat;
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ subitò tales effundere voces:
Nate, mihi vitâ quondam (dum vita manebat)
Charе magis, nate, Iliacis exercite fatis,
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
u Ut lib. 9. natos ad flumina primùm Deferimus, sævóque gelu durámus & æstu. Defer in Italiam: gens dura, atque u aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos, & Averna per alta
Congressus pete, nate, meos: non nie impia namque
Tartara habent tristesque umbræ, sed amœna piorum
Concilia Elysiúmque colo. huc casta Sibylla
x Nigrantûm multo pecudum te y sanguine ducet.
z Nigrarum. y Mactatis multis pecudibus. Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, disces.
Jámque vale: torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, Quò deinde ruis? quò proripis? inquit;
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & sopitos suscitat ignes,

Perga-

Pergameúmque Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Farre pio, & plenâ supplex veneratur acerrâ.
Extemplo socios, primúmque accersit Acesten;
Et Jovis imperium & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes.
z Transcribunt urbi matres, populúmque volentem
a Deponunt animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammísque ambesa repomunt
Robora navigiis, aptant remóque rudentésque;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.

Interea Æneas urbem designat aratro,
b Sortitúrque domos, hoc Ilium, & hæc loca Trojæ
Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes:
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ; tumulóque sacerdos
Et lucus latè sacer additur c Anchiseo.

Jámque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos; placidi straverunt æquora venti,
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctémque diémque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi quibus aspera quondam
Visa maris d facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnémque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
e Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus oliva,
Stans procul in prora, pateram tenet, extáque salsos
f Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes;
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talésque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatísve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, g pœnam traxisse per omnem
Reliquias Trojæ; cineres atque ossa peremptæ
Insequitur. causas tanti h sciat illa furoris,
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit; maria omnia cœlo

Miscuit,

z Respexit ad morem Rom. quia transcripti in colonias deducebantur.

a Deponunt quasi onera de navibus. Quidam distinguunt post volentem, ut hi dicerentur dep. animos, i. submittere inertiæ.

b Sorte partitur.

c Anchisæ tumulo.

d Sic olibi dicit vultum maris.

e Cædere jubet ex ordine, & solvi f. s. Sed dura hæc fuerit trajectio.

f Sic & Macr. legit: tuntur & Liv. Cruda exta, cæsâ victimâ, in mare porricit.

g Afferri & hæc lectio. Nec parum traxe per omnem Reliquias: Trojæ cin. &c. h Q. d. Viderit cur tam furiosè illos exagitet.

Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.
Proh scelus! ecce etiam, Trojanis matribus, actis,
Exussit fœdè puppes, & classe subegit
Amissâ socios: k ignotæ linquere terræ.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tibrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
l Fas omne est, Cythereа, tibi te fidere regnis,
Unde genus ducis. m merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœlique marisque.
Nec minor in terris (Xanthum Simoëntaque testor)
Æneæ mihi cura tui: cùm Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerèntque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congressum Æneam, nec diis nec viribus n æquis,
Nube cavâ eripui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timores:
Tutos quos optas portus accedet Averni.
Unus erit tantùm amissum quem gurgite quæret:
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulsit pectora dictis;
Jungit equos curru genitor, spumantiaque addit
Fræna o feris, manibúsque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidúmque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis; fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ p comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonésque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeaque virgo,
Nisæ, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem; jubet ocyùs omnes
Attolli malos, intendi brachia q velis.
Unà omnes fecêre r pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros solvêre sinus; unà ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt sua flamina classem.
s Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jámque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placidâ laxârant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ;

Cùm

i Adactis, impulsis. Vel, Actis in furorem.

k Ignobili, vel Peregrinæ.

l Vel distingue post fas; ut omne jungatur cum fidere.

m Iis quæ feci merui hoc, ut fideres mihi.

n Æquis junctum duobus, duplici significatione. Diis non æquis, i. adversis. Viribus non æquis, i. non æqualibus, imparibus. Vel, Diis non æquis, Non æquali favore prosequentibus.

o Equis. Aut pro epitheto, cùm dura sit repetitio antecedentis.

p Comitum ipsius Neptuni.

q Al. remis: aut, intentâque brachia remis.

r Pedem, i. funem qui pes vocatur, quo velum tenditur: unde facere pedem, pro vela tendere.

s Ut, Primus ibi ante omnes &c.

Cùm levis æthereis delapsus somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi tristia *t* somnia portans
Insonti: puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis, funditque hæc ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
u Æquatæ spirant auræ; datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mène salis placidi vultum fluctúsque quietos
Ignorare jubes? mène huic confidere *x* monstro?
y Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat; clavumque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub astra tenebat.
Ecce, deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygiâ, super utraque quassat
Tempora; cunctantique *z* natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus;
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cumque gubernaculo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.
Ipse volans, tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non *a* secùs æquore classis,
Promissísque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeò scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficiles quondam, multorúmque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cùm *b* pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casúque animum concussus amici:
O nimiùm cœlo & pelago confise sereno!
Nudus *c* in ignota, Palinure, jacebis arena.

t Hic somnia S. vult esse soporem.

u Ut, æquatis classem procedere velis.

x Mari, cujus monstrosa est mutabilitas.

y Quid enim committam Æneam fall. erit autem & deceptus, cùm ipse etiam fuerim deceptus. Sed fuerunt & qui legerint, Mène huic concredere monstro Æneam?

z Fluctuantia, ut cùm valde somno premuntur ac gravantur.

a Al. Seguiùs.

b Æneas.

c Al. & ignotâ.

P. Virgilii Maronis
Æneidos
Liber VI.

Argumentum.

Cumas advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit; peractóque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi & instantia pericula & futuri belli eventum discit. Misseni cadaver in littore inventum exurit, reliquiásque

sub proximo monte sepelit, qui Misenum nomen ab illo obtinuit. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit; quo decerpto, macta tisque hostiis, deos inferos veneratur, Sibyllâ duce, per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit; eumque una in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique & exsequiarum spe consolatur. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium, eorumque qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum qui amoris impatientiâ manus sibi consciverant. Ibi Elisam conspicatus, cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit. Inde progressus, Deiphobum, in sedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur. Relictis deinde ad Levam Tartaro, scelerumque pœnis à Sibyllâ edoctus, ad Divis ipsius manibus commendat, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit. Post hæc ad fortunatorum sedes iter instituit, & à Musæo ad patrem suum perducitur. Ibi Anchises Æneæ filio Albanorum Romanorumque regum catalogum recenset, nobilissimque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris & Augusti laudes descendit, Marcellumque Octaviæ filium, immaturâ morte præreptum, miris in cælum laudibus effert. Inde per eburneam portam ad superos regressus socios revisit, reliquisque Cumis Cajetam petit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Cumis deinde venit: fert hinc responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit: nomen servat nomen humati.
Ramum etiam, ante deceptato numine, portat:
Et vatem longæva unà descendit Avernum.
Agnoscit Palinurum, & ibi solatur Elisam.
Deiphobumque videt lacerum crudeliter ora.
Umbrarum pœnas discit, narrante Sibyllâ.
Convenit Anchisen penitus in valle virente;
Agnoscitque suam prolem, monstrante parente.
Hæc ubi percepit, graditur, sociosque revisit.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius, vatisque petit responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit: post hæc adit infera regna:

Congres-

Congressúsque patri, discit genus omne suorum,
Quóque modo casus valeat superare futuros.

Aliud Monostichon.

Quæruntur Sexto manes & Tartara Diti.

Aliud.

Æneam memorat visentem Tartara Sextus.

SIc fatur lacrymans, *a* classique immittit habenas;
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum *b* dente tenaci
Anchora *c* fundabat naves, & littora curvæ
d Prætexunt puppes. juvenum manus *e* emicat *f* ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, sylvas, inventáque flumina monstrat.
At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane petit, magnam cui mentem animúmque
Delius inspirat vates, aperítque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama est) fugiens Minoïa regna,
Prætentis pennis ausus se credere cœlo,
g Insuetum per iter gelidas *h* enavit ad Arctos,
Chalcidicáque levis tandem super astitit arce.
Redditus his primùm terris tibi, Phœbe, sacravit
i Remigium alarum, posuítque immania templa.
In foribus *k* lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum!) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis *l* sortibus urna.
Contrà elata mari respondet *m* Gnossia tellus.
Hic crudelis amor tauri, suppósitáque furto
Pasiphaë; mistúmque genus, proleque biformis,
Minotaurus inest, Veneris *n* monumenta nefandæ.
Hic *o* labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum *p* reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, *q* sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. Quin protinus *r* omnia
s Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
Afforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos,

a Classi liberum dat cursum, ut datur equo, cùm ei laxantur habenæ & permittuntur.
b Morsu, ut lib. 1. unco non alligat anchora morsu.
c Sistebat: nam quod in fundo est, non movetur.
d Tegunt oram litt.
e Profilit velociter.
f Flagrans Italiæ desiderio.
g Insuetum hominibus: cùm avium sit volare.
h Enavit, ut mox.
i Rem. alar. pro aliis quibus enaverat.
k Pictum erat leth. Andr. vel sculptum.
l Quia sortitò mittebantur.
m Creta.
n Quia fœtus monstrosus nefabatur nefando concubitum.
o Labyrinthus.
p Ariadnes.
q Si permisisset dolor patris Dædali, ut seq. Bis conatus.
r Scribunt pro Omnia, alii omnem, al. omne, al. omnes.
s Pro perlegissent, & al. pro affuisset.

Deï phobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de t intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec sacra u morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcæ latus ingens rupis x in antrum,
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo, Poscere y fata
Tempus, ait: deus, ecce deus. Cui talia fanti
Ante fores subitò non vultus, non color unus,
Non comptæ mansêre comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majórque z videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precésque,
Tros (ait) Æneá? cessas? neque enim antè dehiscent
a Attonitæ magna ora domûs. & tália fata
Conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor; fuditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manúsque
Corpus in Æacidæ; magnas b obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitúsque repóstas
c Massylûm gentes, d prætentáque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ e fugientis prendimus oras.
f Hac Trojana tenus fuerit fortuna sequuta.
Vos quoque g Pergameæ jám fas est parcere genti,
Dique deæque omnes quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: túque, ô sanctissima vates,
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantésque deos, agitatáque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festósque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego namque tuas sortes, arcanáque fata
Dicta meæ genti, ponam; lectósque sacrabo,
Alma, viros. foliis h tantùm nè carmina manda;
Nè turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro. finem dedit ore loquendi.
At i Phœbi nondum patiens k immanis in antro
Bacchatur vates; magnum l si pectore possit
Excussisse deum: tantò magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jámque domûs patuêre ingentia centum
Sponte suâ, vatisque ferunt responsa per auras.

t Iniuges juvencos intell. Macr.
u Differunt sacrif.
x In similitudinem antri.
y Oracula de fatis.
z Videri cœpit: vel videbatur.
a Attonitos reddentis. Ora autem pro foribus.
b Circumdantia.
c Africæ. Spectato genere.
d Circumfusæ.
e Quæ fugere videbatur.
f Hactenus illa Troja fort. nos fit comitata: vel pro persecuta.
g Trojanæ.
h Tantùm rogo nè mandes f. i. scribas in f. palmæ.
i Quæ nondum potest implere oraculorum sermones.
k Horrendus, vel Furens.
l Tentando an posset. Vel, Bacch. cum furore se exagitat, tentans an possit.

O tandem magnis pelagi defuncte periclis,
(Sed terrâ graviora manent) in regna Latini
Dardanidæ venient; (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & veniſſe volent: bella, horrida bella,
Et Tiberim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint: alius Latio jam partus *m* Achilles,
Natus & ipſe deâ: nec Teucris *n* addita Juno
Uſquam aberit; cùm tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Cauſa mali tanti *o* conjux iterum hoſpita Teucri,
Externique iterum thalami.
Tu NE cede malis, ſed contrà audentior ito
Quàm tua te fortuna ſinet. via prima ſalutis
(Quod minimè reris) Græa pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Siby'la
Horrendas canit ambages, antróque remugit,
Obſcuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primùm *p* ceſſit furor, & rabida ora quiêrunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinâve ſurgit;
Omnia *q* præcepi, atque animo mecum antè peregi,
Unum oro: (quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo)
Ire ad conſpectum chari genitoris & ora
Contingat; doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela,
Eripui his humeris, medióque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortémque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. natique patriſque,
Alma, precor, miſerere; potes namque omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arceſſere conjugis Orpheus
Threïciâ fretus citharâ fidibuſque canoris;
r Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Theſea? magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove ſummo.
Talibus orabat dictis, aráſque tenebat.
Tunc ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine divûm,
Tros Anchiſiade, FACILIS deſcenſus Averni:
(NOCTES atque dies patet atri janua Ditis)
Sed revocare gradum, ſuperáſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. pauci, quos æquus amavit

m Alius Achilles, Turnus.
n Inimica, Ser. & approbat Scal.
o Lavinia.

p Non penitus receſſit, ſed paulatim cœpit imminui.
q Q. d. Præveni cogitatione omnia quæ ex te audio. Al. percepi.

r Si fratrem P. &c. & mi genus ab Jove, id eſt, Et mihi idem concedatur, cui eſt gen. ab J. ſ.

Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, *f* potuêre. tenent media omnia sylvæ;
Cocytúsque sinu labens circumfluit atro.
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda prius. latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ: dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergò altè vestiga oculis, & *u* ritè repertum
Carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: *x* aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu! nescis) totámque *y* incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostróque in limine *z* pendes.
Sedibus *a* hunc refer antè suis, & conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima *b* piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Aspicies. Dixit, pressóque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, *c* cæcósque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & *d* paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone *e* ferebant,
Quem sociùm exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret, atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venêre, vident indignâ morte peremptum:
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martémque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis *f* obibat & hastâ.
Postquam illum victor vitâ spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat sociùm, *g* non inferiora sequutus.
Sed tum fortè cavâ dum *h* personat æquora *i* concbâ
Demens, & cantu vocat in certamina divos;
Æmulus excepit Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat undâ.
Ergò omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas, tum jussa Sibyllæ,

Hand

f Revocare gradum.
e Sacratus, dicatus.
u Ritè carpe.
x Alioqui, vel Sin minùs.
y Polluit.
z Suspensus hæres, vel moraris. At Ser. sollicitus es.
a Tuum amicum Misenum.
b Piacula, nam suprà dixit, totámque incestat fun. class.
c Incertos.
d Q. d. comes est, ut itineris, ità etiam curarum.
e Unde dictus sermo. Al. ferebant.
f Versabatur in pugnis.
g Non inferiorem laude virum.
h Sonat per æquora. Vel, personare facit æquora.
i Nàm ante tubam inventam veteres concbâ usi sunt.

Haud mora, festinant flentes; & aramque sepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ; sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis;
Atque hæc ipse suo tristi tum corde volutat,
Aspectans sylvam immensam, & sic ore precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostentat nemore in tanto; quandoque omnia vere
(Heu!) nimium de te vates, Misene, loquuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi sedere solo. tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, lætusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diva parens. sic effatus, vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant.
Pascentes illæ tantùm prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentûm.
Indè ubi venere ad fauces grave-olentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere novâ, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circundare truncos:
Talis erat speciès auri frondentis opacâ
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidúsque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tedis & robore secto
Ingentem struxêre pyram; cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt, decorántque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices & abena undantia flammis
Expediunt, corpúsque lavant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt;
Purpureáque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt. pars ingenti subière feretro,
Triste ministerium, & subjectam more parentum

k Pyram in modum aræ lignis construi solitam.

l Instrumentis acc. ut illos adjuvet. Vel, operum est particeps: ex præced. id quod sequitur.

m Q.d. Quid si nunc se ostendat? Vel optantis est: ut, O si.

n Vel, Heu nimium per parenth.

o Veneri matri sacras.

p Nè mihi desis: Nè me destituas.

q Acumine oculorum.

r Pro observare.

s Pro splendore. Discolor autem, quia ex viridi arb. alius color effulsit.

t Vide Plinium.

u Quòd illi avido cunctari videbatur.

x In anteriori parte.

y Expeditè & celeriter proferunt.

z Jam frigentis, utpote mortui.

a Feretro.

b Quia propinquioribus virilis sexûs hoc debatur officium.

Aversi tenuère facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino & bibulam lavère favillam:
Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.
e Purgavit, ut expon. Ser. addens esse antiquum verbum. Idem ter socios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ;
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suáque arma viro, remúmque, tubámque,
d Altissimo. Monte sub ἀερίῳ, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternúmque tenet per secula nomen.
His actis, properè exsequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
e Cincta. Scrupea, e tuta lacu nigro nemorúmque tenebris;
Quam super haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis, talis sese halitus atris
f Ad cœli curvitatem. Faucibus effundens f supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine ἀορνον, Avernum.
Quattuor hic primùm nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœlóque Erebóque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidúmque cruorem
g Suscipiunt antiquè pro suscipiunt. g Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
Æneas h matri Eumenidum magnæque sorori
Esse ferit, sterilémque tibi, Proserpina, vaccam.
h Nocti: Sorori autem Terræ. Tum Stygio regi i nocturnas inchoat aras,
i Quæ totâ nocte arderent: Inferis dicatas. Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue supérque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina Solis & ortûs,
Sub pedibus mugire solum, & juga cœpta moveri
Sylvarum, visæque canes ululare per umbram,
k Proserpinâ. Adventante k deâ: Procul, ô, procul este, profani,
Conclamat vates, totóque abstinte luco:
Túque invade viam, vaginâque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata furens antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dii quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
l Profundâ caligine terræ. m Obscurâ. Pandere res l altâ terrâ & caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas & inania regna,
Quale per incertam Lunam sub luce m maligna

Est iter in sylvis, ubi cœlum condidit umbrâ
Jupiter, & rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus & ultrices posuêre cubilia Curæ,
Pallentésque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, & malè-suada Fames, & turpis Egestas,
(Terribiles visu formæ) Lethúmque, Labórque:
Tum consanguineus Lethi Sopor, & *n* mala mentis
Gaudia; mortiferúmque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosáque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multáque præterea variarum monstra ferarum:
Centauri in foribus *o* stabulant, Scyllæque biformes,
Et *p* centumgeminus Briareus, ac bellua *q* Lernæ,
Horrendùm stridens flammisque armata Chimæra;
Gorgones, Harpyiæque, & forma *r* tricorporis umbræ.
Corripit hic subitâ trepidus formidine ferrum
Æneas, strictámque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenues sine corpore vitas
s Admoneat volitare, *t* cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustrà ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vastâque voragine gurges
Æstuat, atque omnem *u* Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina servat
Terribili squalore Charon; cui plurima mento
Canities inculta jacet; *x* stant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris *y* nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, *z* velisque ministrat,
Et ferrugineâ subvectat corpora cymbâ,
Jam senior; sed *a* cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
b Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroûm, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in sylvis Autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi transmittere cursum,
Tendebántque manus ripæ ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
At alios longè summotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motúsque tumultu)

Dic,

n Ex sceleribus provenientia.

o Ut de equis, quòd illi ex parte sint equi.

p Centimanus: & (secundùm quosdam) etiam centiceps.

q Paludis bellua, Hydra.

r Geryonis.

s Ni admonuisset eum vitare, &c. irruisset & diverberâsset umbras.

t Non solidâ, sed inani.

u In Cocytum per Stygem. Al. Cocyti.

x Horrent. Alii exp. Plena sunt flammâ.

y Non fibulâ, sed nodo suspensus.

z Ministerio fungitur circa vela. At Serv. Obsequitur velis.

a Ut Græc. ἀκμαζόμεν.

b Hic vers. & duo sequen. extant suprà, Geor. 4.

Dic, ait, ô virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel c quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dii cujus d jurare timent & fallere numen:
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quàm sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc littora circum:
Tum demum admissa stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisiades, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstos, & f mortis honore carentes,
Leucaspim & Lyciæ ductorem classis Orontem;
Quos simul à Troja ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aquâ involvens navemque virósque.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper cursu, dum sydera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medióque sub æquore mersit?
Dic age: namque, mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo,
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios. en, hæc promissa g fides est?
Ille autem, Neque te Phœbi h cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernâculum multâ vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursúsque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm tua ne spoliata i armis, excussa k magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ; vix lumine quarto
Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ; jam tuta tenebam;
Ni l gens crudelis madida cùm veste gravatum,
Prensantémque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædámque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versántque in littore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,

Eripe

c Quod est discrimen inter has quæ linquunt rip. & illas quæ vada livida verrunt, id est, navigant?
d Juratum numen fallere, pejerare.
e Sepulcralibus.
f Sepulturæ. Alibi, Quisquis honos tumuli.
g Al. fidésque.
h Locus unde responsa seu oracula dabat: & hîc pro ipso oraculo.
i Gubernaculo.
k Gubernatore.
l Lucanorum.

Eripe me his, invicte, malis; aut tu mihi terram
Injice, (namque potes) portúsque require m Velinos.
Aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim, credo, sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiámque innare paludem)
n Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnémque severum
Eumenidum aspicies? ripámve injussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casûs.
Nam tua o finitimi, longè latéque per urbes
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent;
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor tristi; p gaudet cognomine terrâ.
Ergò iter inceptum peragunt, fluvióque propinquant.
Navita quos jam indè ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias; jam isthinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporæ;
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me tum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithóumque;
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
q Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio regis traxítque trementem;
Hi r dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hîc insidiæ tales, (absiste moveri)
Nec vim tela ferunt: s licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exsangues terreat umbras:
Casta licet t patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis & armis,
u Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (x aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura y his. Ille admirans v enerabile donum
Fatalis virgæ, longo pòst tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Indè alias animas, quæ per juga longa sedebant,

m Velia, Lucaniæ oppidum.

n Auxilium præsta.

o Ex historia: quia Lucanis in pestilentia responsum est, Manes Palinuri placandos.

p Gaudet quòd habiturus sit terram sibi cognominem. Sed in Pier. vet. lib. est terræ: ut sit, Gaudet quòd ter. habitura sit id cognomen.

q Cerberum.

r Proserpinam.

s Licet per nos.

t Quia Jovis est filia ex Cerere; Pluto autem Jovis frater.

u Ad visendum genit.

x Prosert.

y Sub. dicta fuerunt.

Detur-

Deturbat, z laxátque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam. gemuit sub pondere cymba
a Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virúmque
Informi limo glaucâque exposuit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Objicit, ille fame rabidâ tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga resolvit,
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode b sepulto,
c Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes:
Quæsitor Minos urnam movet, ille silentûm
Conciliúmque vocat, vitásque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca qui sibi lethum
Insontes peperêre manu, lucémque perosi
d Projecêre animas. quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre e labores!
Fata obstant, tristique palus f inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe g peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram Procrínque locis, mœstámque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit;
Euadnénque, & Pasiphaën: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rursus & in veterem fato revolúta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido
Errabat sylva in magna: quam Troïus heros
Ut primùm juxtà stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, (qualem h primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat, per nubila Lunam)
Demisit lacrymas, dul. ique affatus amore est:
Infelix Dido! verus mihi nuntius ergò
Venerat, extinctam, ferróque extrema sequutam.
Funeris (heu!) tibi causa fui. per sydera juro,

z Quia velut laxantur spatia, multitudine remotâ.
a Intexta, ex quo fragilem ostendit. Vel futilis, German.
b In profundum somnum immerso.
c Transit.
d Quasi rem vilem.
e Mala quibus vita est obnoxia.
f Innabilis leg. quidam.
g Al. Peremit.
h Primâ mensis parte.

Per

Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi:
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca *i* ſenta ſitu, cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egère ſuis: nec credere quivi,
Hunc *k* tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, téque aſpectu nè ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torvà tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymáſque *l* ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes:
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquátque Sichæus amorem.
Nec minùs Æneas caſu perculſus iniquo,
Proſequitur lacrymans longè, & miſeratus euntem.
Indè datum moliturr iter: jámque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago;
Hic multùm fleti *m* ad ſuperos bellóque *n* caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucúmque, Medontáque, Therílochúmque,
Tres Antenoridas, Cereríque ſacrum Polybetem;
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextrà lævâque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt; juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaûm proceres Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor *o* fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
p Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manúſque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto à ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum *q* de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſtâ te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Conſtitui,

i Squalida.

k Tantum dol. ut ex eo necem tibi conſciſceres.

l Ciebat ſibi. Aut ſermo quidem ejus lacrym. cieb. ſed illa immota manſit. Quidam exp. ciere poterat.

m Apud ſuperos.

n Mortui, à cadendo; unde cadavera, & cadiva olea.

o Imperfectus relinquitur.

p Qui Helenam duxerat, mortuo Paride.

q Pro In ſ

Deturbat, z laxátque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam. gemuit sub pondere cymba
a Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatémque virúmque
Informi limo glaucâque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Objicit. ille fame rabidâ tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga resolvit,
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode b sepulto,
c Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes:
Quæsitor Minos urnam movet, ille silentûm
Conciliúmque vocat, vitásque & crimina discit.
Proximâ deinde tenent mœsti loca qui sibi lethum
Insontes peperêre manu, lucémque perosi
d Projecêre animas. quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre e labores!
Fata obstant, tristique palus f inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe g peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinque locis, mœstámque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit;
Euadnénque, & Pasiphaën: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido
Errabat sylva in magna: quam Troïus heros
Ut primùm juxtà stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, (qualem h primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat, per nubila Lunam)
Demisit lacrymas, dul. ique affatus amore est:
Infelix Dido! verus mihi nuntius ergò
Venerat, extinctam, ferróque extrema sequutam.
Funeris (heu!) tibi causa fui, per sydera juro,

z Quia velut laxantur spatia, multitudine remotâ.
a Intexta, ex quo fragilem ostendit. Vel futilis, German.
b In profundum somnum immerso.
c Tranſit.
d Quasi rem vilem.
e Mala quibus vita est obnoxia.
f Innabilis leg. quidam.
g Al. Peremit.
h Primâ mensis parte.

Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi:
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca i ſenta ſitu, cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egère ſuis: nec credere quivi,
Hunc k tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, téque aſpectu nè ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torvà tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymáſque l ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes:
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquátque Sichæus amorem.
Nec minùs Æneas caſu perculſus iniquo,
Proſequitur lacrymans longè, & miſeratus euntem.
Indè datum molitur iter: jámque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago;
Hic multùm fleti m ad ſuperos belláque n cadúci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucúmque, Medontáque, Therſilochúmque,
Tres Antenoridas, Cereríque ſacrum Polybetem;
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextrà lævâque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt; juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.
At Danaûm proceres Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor o fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
p Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manúſque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhoneſto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto à ſanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum q de te licuit? mihi fama ſuprema
Nocte tulit, teſtum vaſtâ te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem

i Squalida.
k Tantum dol. ut ex eo necem tibi conſciſceres.
l Ciebat ſibi. Aut ſermo quidem ejus lacrym. cieb. ſed illa immota manſit. Quidam exp. ciere poterat.
m Apud ſuperos.
n Mortui, à cadendo; unde cadavera, & cadiva olea.
o Imperfectus relinquitur.
p Qui Helenam duxerat, mortuo Paride.
q Pro In ſe.

Conſtitui,

Constitui, & magnâ manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant; *r* te, amice, nequivi
Conspicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atque hic Priamides: Nihil ô tibi, amice, relictum est:
Omnia Deïphobo *s* solvisti, & *t* funeris umbris.
Sed me fata mea & sceleus exitiale Lacænæ
His mersêre malis; illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, (nosti, & nimium meminisse necesse est)
Cùm fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit *u* alvo;
Illa, chorum simulans, *x* euantes orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis somnoque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
y Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur unà
Hortator scelerum *z* Æolides. dii talia Grais
a Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint: *b* pelagine venis erroribus actus?
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine Sole domos, loca turbida, adires?
c Hâc vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hîc locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
Hâc iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra; Nè sævi, magna sacerdos.
Discedam; *d* explebo numerum, reddarque tenebris.
I, decus, i, nostrum; melioribus utere fatis:
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidóque adamante columnæ,

r Tuum corpus. Sic, Nunc me fluctus habet, ut suprà.
s Quia constituto cumulo manes vocavit.
t Sepulturæ umbr. nam funus esse non potuit sine cadavere.
u Ut suprà, machina ferta armis. Al. tamen alvus.
x Bacchantes: quoniam Bacchus, seu Liber, dicitur etiam Euan.
y Ironicè dictum.

z Ulysses.
a Reddite, seu reprendite.
b Vi tempestatis huc delatus.

c Dum alter alterum vicissim interrogat.

d Implebo num. umbrarum, ad eas revertens. Prò reddar ten. & ità implebo num. ut sit hysteron proteron. At Ser. expl. dicit esse minuam vestrum num.

Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras.
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruentâ,
Vestibulum insomnis servat noctesque dieſque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera; tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitumque exterritus e hausit:
Quæ scelerum facies? (ô virgo, effare) quibúsve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas f casto sceleratum insistere limen.
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa g deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna;
Castigátque, auditque dolos; subigitque fateri
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram h commissa piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvósque sinistrâ
Intentans angues, vocat agmina sæva i sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
k Sævior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo:
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & sonitus imitatur Olympi.
l Quattuor hic invectus equis, & lampada quassans,
Per Græûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divûmque sibi poscebat m honorem;
Demens, qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum cursu simulârat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, (non ille n faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostróque immanis vultur obunco
Immortale jecur o tundens, p fœcundáque pœnis
Viscera, q rimatúrque epulis, habitátque sub alto

Pectore;

e Auribus hausit.

f Pio.

g Quas dii nocentibus constituerunt.

h Commissa piac. iis perpetratis ob quæ facienda sunt sacra piacularia.

i Sorores sunt Alecto & Megæra.

k Sævior quàm illa quæ limina servat.

l Quadrigis invectus.

m Al. honores. n Non faces, nec f. t. ut Salm. qui illis telum fulminis imitari volebat.

o Tundendo depascens, avium more. Sed tondens erit κειρων, ut Hom. dicit, ἅπαξ ἰκειρον.

p Id est, renascentia: ut seq. fibris renatis.

q Rimando depascitur.

Constitui, & magnâ manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant; r te, amice, nequivi
Conspicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atque hic Priamides: Nihil ô tibi, amice, relictum est:
Omnia Deiphobo ſſolvisti, & t funeris umbris.
Sed me fata mea & sceleris exitiale Lacænæ
His mersêre malis; illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut suprema falsa inter gaudia noctem
Egerimus, (nôsti, & nimium meminisse necesse est)
Cùm fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit u alvo;
Illa, chorum simulans, x euantes orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis somnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, presitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
y Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extinctui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur unà
Hortator scelerum z Æolides. dii talia Graiis
a Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint: b pelagine venis erroribus actus?
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine Sole domos, loca turbida, adires?
c Hâc vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Æneа; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
Hâc iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra; Nè sævi, magna sacerdos.
Discedam; d explebo numerum, reddárque tenebris.
I, decus, i, nostrum; melioribus utere fatis:
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro,
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegeton, torquétque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidóque adamante columnæ,

r Tuum corpus. Sic, Nunc me fluctus habet, ut suprà.
s Quia constituto cumulo manes vocavit.
t Sepulturæ umbr. nam funus esse non potuit sine cadavere.
u Ut suprà, machina fœta armis. Al. tamen alvus.
x Bacchantes: quoniam Bacchus, seu Liber, dicitur etiam Euan.
y Ironicè dictum.
z Ulysses.
a Reddite, seu refendite.
b Vi tempestatis huc delatus.
c Dum alter alterum vicissim interrogat.
d Implebo num. umbrarum, ad eas revertens. Pro reddar ten. & ità implebo num. ut sit hysteron proteron. At Serv. expl. dicit esse minuam vestrum num,

Vis

Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras.
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruentâ,
Vestibulum insomnis servat noctesque dieſque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera; tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitumque exterritus e hausit:
Quæ scelerum facies? (ô virgo, effare) quibúsve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas f casto sceleratum insistere limen.
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa g deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna;
Castigátque, audítque dolos; subigítque fateri
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram h commissa piacula mortem.
Continùo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistrâ
Intentans angues, vocat agmina sæva i sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
k Sævior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo:
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudelis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & sonitus imitatur Olympi.
l Quattuor hic invectus equis, & lampada quassans,
Per Græûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divûmque sibi poscebat m honorem;
Demens, qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum cursu simulârat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, (non ille n faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostróque immanis vultur obunco
Immortale jecur o tundens, p fœcundáque pœnis
Viscera, q rimatúrque epulis, habitátque sub alto

Pectore;

e Auribus hausit.

f Pio.

g Quas dii nocentibus constituerunt.

h Commissa piac. iis perpetratis ob quæ faciendæ sunt sacra piacularia.

i Sorores sunt Alecto & Megæra.

k Sævior quàm illa quæ limina servat.

l Quadrigis invectus.

m Al. honores. Non facet. nec f. t. ut Salm. qui illis telum fulminis imitari volebat.

o Tundendo depascens, avium more. Sed tondens erit κειρων, ut Hom. dicit, ὑπαρ ἠεπορ.

p Id est, renascentia: ut seq. fibris renatis.

q Rimando depascitur.

Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoúmque?
Quos super atra silex jamjam lapsura cadentique
Imminet adsimilis? lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxtà
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas;
Exsurgítque facem attollens, atque intonat ore.
Hic quibus invísi fratres, dum vita manebat,
Pulsatáve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis soli incubuêre repertis,
Nec partem posuêre suis, (quæ maxima turba est;)
Quíque ob adulterium cæsi, quique arma sequuti
r Impiè deficientes à suis, hostium arma sequuti sunt.
r Impia, nec veriti dominorum fallere dextras;
Inclusi pœnam exspectant. nè quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunáve mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiísque rotarum
Districti pendent: sedet, æternúmque sedebit,
Infelix Theseus: Phlegyásque miserrimus omnes
Admonet, & magnâ testatur voce per umbras,
DISCITE justitiam moniti, & non temnere divos.
ſ Quidam de Cæſ. dictatore intell.
Vendidit hic auro patriam, ſ dominúmque potentem
Imposuit; fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitósque Hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausóque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprèndere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos,
t Redde ramum Proserpinæ.
Sed jam age, carpe viam, & susceptum perfice munus;
Acceleremus, ait: u Cyclopum educta caminis
u Intel. ferrea, sicut antea, ſtat ferrea ad aurat.
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, & pariter gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribúsque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpúsque recenti
Spargit aquâ, ramúmque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenêre locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque beatas.
Largior hic campos æther & lumine vestit
x Pulchro.
x Purpureo; Solémque suum, sua sydera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:

Jámque

Jámque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, y nati melioribus annis,
Ilúsque, Assaracúsque, & Trojæ Dardanus autor.
Arma procul, currúsque virûm miratur inanes.
Stant terræ z defixæ hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. quæ gratia a currûm
Armorúmque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit (ecce) alios dextrâ lævâque per herbam
Vescentes, lætúmque choro b Paana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; unde supernè
Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi;
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat;
Quique pii vates, & c Phœbo digna loquuti;
Inventas aut qui vitam excoluêre per artes;
Quique sui memores alios fecêre d merendo;
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla;
(Musæum ante omnes; medium nam plurima turbâ
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis)
Dicite, felices animæ, túque, optime vates,
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? e illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ità reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparúmque toros & prata f recentia rivis
Incolimus. sed vos (si fert ità corde voluntas)
Hoc superate jugum, & facili jam tramite sistam.
Dixit; & antè tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superúmque ad limen ituras,
Lustrabat studio recolens: omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, charósque nepotes;
Fatáque, fortunásque virûm, moresque, g manúsque.
Ilque ubi tendentem adversùm per gramina vidit
Æneân, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:
Venisti tandem, tuáque exspectata parenti
Vicit iter durum pietas; datur ora tueri,
Nate, tua, & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebárque futurum,
Temporà dinumerans; nec me mea b cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!

y Sic Catul. O nimis optato seclorum tempore nati Heroes, salvete.
z Nam olim posteriorem partem hastæ præpilabant, ad defigendum humi.
a Pro currûum.
b Carmen de laud. Apoll.
c Ph. digna, id est, vera.
d Bene merendo. Qui suis meritis memoriam sui reliquerunt.
e Propter illum. Ejus causâ. Ergò cum circumst. agnoscit & Serv.
f Virentia rivorum causâ.
g Res ab illis gestas. Al. genúsque.
h Spes mea, quia spei cura est comes. At Ser. cura mea exp. dulciss. filius.

Quàm metui nè quid Libya tibi regna nocerent?
Ille autem; Tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant t sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; tecum amplexu nè subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustrà comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta sonantia sylvis,
Lethæumque, domos placidas qui & præterat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populique volabant:
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serenâ
Floribus insidunt variis, & candida circum
m Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit,
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina n porrò,
Quive viri tanto complerint o agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animæ quibus altera fato
Corpora debentur Lethæi ad fluminis undam
p Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coràm,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quò magis Italiâ tandem lætere repertâ.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc q ire putandum est
Sublimes animas? iterumque ad tarda reverti
Corpora? Quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuspensum, nate, tenebo,
r Suscipit Anchiſes, atque ordine singula pandit.
Principio ſ cœlum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit; totamque infusa per t artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Indè hominum pecudumque genus, vitæque volantûm,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Ignea est ollis vigor & cœlestis origo
Seminibus, u quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiunt que, dolent, gaudentque; nec auras
Respiciunt, clausæ x tenebris & carcere cæco.
Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu y concreta modis z inolescere miris.
Ergò exercentur pœnis, ve cerumque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes

Sus-

k Præter fluit.
l Gentium & pop. animæ.
m Pro quibuſvis floribus.
n Procul.
o Impero.
p Ab effectu, quia securos reddunt, & pallida mors.
q Ire sublimes ad cœlum. At Ser. animas sublimium, non omnium.
r Respondet.
ſ Pro aere & æthere.
t Elementa, quæ membra ſunt mundi.
u In tantum viget in omn. pars divinitatis, in quantum ſunt corp. qualitas.
x Corporis.
y Conglutinata.
z Crescere.

Suspensæ ad ventos; alijs sub gurgite vasto
a Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
QUISQUE suos patimur b manes: exinde per amplum
Mittimur Elysium, & paucæ lata arva tenemus,
c Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque auræ simplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises: natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbamque sonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possint
Adversos d legere, & venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille (vides) e pura juvenis qui nititur hasta
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Æthereas Italo commistus sanguine surget,
Sylvius, f Albanum nomen, tua, g postuma proles;
Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet sylvis regem, regumque parentem:
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandum acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora h quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin & i avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet, viden' ut geminæ stent vertice cristæ,
Et pater ipse suo superûm jam signat honore?
En, hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: qualis k Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Data deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.

a Al. invectum. Quidam inf. exp. quo animæ sunt infectæ.
b Supplicia quæ sunt apud manes: vel de geniis intelli.
c Hæc quidam jungunt illis, Quisque suos pat. manes.
d Discernere. Alii, perlustrare.
e Sine ferro.
f Qui omnes Alba. reges dicti sunt Sylvii.
g Te humato nascitura.
h Coronâ civicâ ex quercu, quæ dabatur iis qui cives servâssent.
i Numitori. Nam cum hoc Rom. & Remus nep. uno anno regnârunt.
k Cybele mater deûm, à Berecyntho castello Phrygiæ.

Huc geminas *l* nunc flecte acies; hanc aspice gentem,
Romanósque tuos: hic Cæsar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, *m* divûm genus, aurea condet
Secula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; super & Garamantas & Indos
Proferet imperium. jacet extra sydera tellus,
Extra *n* anni Solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in *o* adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divûm, & Mæotica tellus;
Et septem gemini *p* turbant trepida ostia Nili.
Nec verò Alcides tantum telluris obivit,
* Fixerit æripedem cervam licèt, aut Erymanthi
Placârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
q Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
r Regis Romani, primus qui *s* legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Missus in imperium magnum. cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residésque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. quem juxtà sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
t Vis & Tarquinios reges animamque superbam,
t Ultoris Bruti fascésque videre receptos?
Consulis imperium hic primus *u* sævásque secures
Accipiet, natósque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix. utcumque ferent ea *x* fata *x* minores;
Vincet amor patriæ, laudúmque immensa cupido.
y Quin Decios Drusósque procul, sævúmque securi
Aspice Torquatum, & referentem *y* signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, dum nocte premuntur,
Heu! quantum inter se bellum, * si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragémque ciebunt!
z Aggeribus socer Alpinis atque arce Monœci
Descendens, *a* gener adversis instructus *b* Eöis.
Nè, pueri, nè tanta animis assuescite bella;
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
c Túque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:

l Al. huc flecte, ut fit Epanalepsis.
m Al. divi genus.
n Ostendit 12. signa, in quibus est circulus Solis.
o Al. adventum.
p Turbantur.
* Aeripidem.
q Montis Indiæ.
r De Numa Pompilio.
s Ultoris & libertatis pub. & violati pudoris.
t Quæ sceleriant etiam contra liberos.
u Al. Facta.
x Al. Nepotes.
y Quæ Galli victis Rom. abstulerint.
* Al. lumina.
z Cæsar.
a Pompeius.
b Ostentis pop.
c Tu Cæsar. Hortans autem ad parcendum, clementem esse significat. Prior fortè pro Superior, Victor.

Proj

Projice tela manu, sanguis meus.
d Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmque Æaciden, genus armipotentis Achillei,
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ? e parvóque potentem
Fabricium? vel te f sulco, Serrane, serentem?
Quò fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
g Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia h mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt causas melius; cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacísque imponere i morem;
Parcere subjectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises; atque hæc mirantibus addit:
Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victórque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques; sternet Pœnos, Gallúmque rebellem;
Tertiáque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Æneas, (una namque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parùm, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille l virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circà comitum? quantum m instar in ipso
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbrâ.
Tum pater Anchises, lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum nè quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultrà
Esse sinent, nimiùm vobis Romana propago
Visa potens, Superi, n propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus agor gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, cùm tumulum præterlabère recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum o spe tollet avos; nec Romula quondam
Illo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides, invictáque bello
Dextera! non illi quisquam se impunè tulisset
Obvius armato, seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

d L. Mummius.

e Pauperrat. gloriosum.

f Qui ab aratro evocatus ad dictaturam fuit.

g De quo dictum fuit ab Ennio, Unus homo nob. &c.

h Quasi ex deposito rigore in mollitudinem vivi animalis concessurum sit.

i Pro morem legitur & legem. Alioqui morem quidam exp. leges ad conservandum pacem pertinentes.

l Marcellum.

m Quidam exp. Exemplar. Quidam, Quanta æquiparatio virtutis cumulo cui sanguine junctus est?

n Perpetua: ut, Da proprium Th. domum.

o Eriget antiquitatem generis.

Heu miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris, manibus date lilia plenis
Purpureos spargam flores, animámque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incendítque animum famæ venientis amore;
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentésque docet populos, urbémque Latini;
Et quo quemque modo fugiátque feratque laborem.
Sunt geminæ somni portæ; quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises unàque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ;
Ille viam secat ad naves, sociósque revisit.
Tum se ad Cajetæ recto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.

p Sic ἀτρύτους ὁδοὺς, vias aeris, pro caliginosis, dicunt Gr. quæ ad Orcum ferunt. Ità T. qui & aliter exp.

q Laudis futuræ.

r Pro somniis poetis dictum putat Turn. ut apud Hom. ἐξ ἐλέφαντος ἀλαοσι, & Ebore.

P. Virgilii Maronis ÆNEIDOS LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Cajetam, nutricem suam, Æneas sepelit; locumque ipse ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes stelampte tervehitur, secundâque ostia Tiberis defertur adversóque flumine subvectus ad Laurentem agrum appellitur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognovisset eam terram fatis sibi debitam, ad Latinum regem, qui tractûs regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui suo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ cum petèrent. Latinus, legatione auditâ, præter spelata, Laviniam filiam suam (quam, ex Faunì patris oraculis, & augurum responsis, externo viro tradere parabatur) ultro Æneæ conjugem offert. Interim prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat; quæ primùm Amatam Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis implet: atque indè ad Trojanorum juventutem convertit; quæ tum fortè venationi operam dabat, mansuetum

cervum objecit. Tyrrhei armentarii regii liberis imprimis charum. Quem cum Ascanius sagittâ vulnerâsset, rustici arreptis armis in Troianos impetum fecerunt. Alecto ex superiore loci classicum canit. Cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhei filius natu maximus, & Galesus, agricola rejenis, totius locupletissimus, qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum, injuriâque manu vindicandam, exstimulant. Verum cum ille, & fatorum & foederis super cum Trojanis icti memor, adduci non posset ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicia ad bellum sequitur Mezentius, una cum Lauso filio, item Aventinus Herculis ex Rhea filius. Catillus & Coras Tyburtini, fratres, Camilla ex Volscorum gente, mulier fortissima, aliique complures; quorum catalogus ad finem Libri recensetur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Hîc quoque Cajetam sepelit: tum deinde profectus
Laurentum venit; hanc verbis cognovit Iüli
Fatalem terram. Mensis (vel) vestimur, inquit.
Centum oratores veniam pacemque petentes
Ad regem mittit, lectos tum sorte, Latinum;
Qui cum pace aliam natæ connubia petunt,
Hoc fortè Alecto Junonis dissipat iræ.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli causa fuit violatum vulnere cervum.
Tum gentes socia arma parant, fremit arma juventus.

Aliud incerti Autoris

Argumentum.

Tandem devenium Laurentia Trões in æva,
Et pace accepta lati, nova mœnia condunt.
Nocte fatam Juno Furiam evocat; illa Latinos
Inter & Æneadas bellum serit, & ciet arma.
Protinus auxilio terra instruit Itala Turnum.

Aliud Monostichon.

Septimus Æneam reddit fatalibus arvis.

Aliud.

In Phrygas Italiam bello jam Septimus armat.

TUa quoque littoribus nostris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Cajeta, dedisti:

a Sicut Milenus & Palinurus.

b Quidam exp. per Hypall. pro Sedes servat honorem tuum.
c Tumulus nomen habet.
d Circa noctem.
e Circe, ut mox.
f Pro resonare facit: ut alibi, personat, personare facit.
g Nè contingeret illis in talia monstra mutari.
h Cessavêre, quievêre.
i Remi: à tondendo, i. radendo.
k Rem ab ipsis primordiis repetam.
l Impulsos potiùs, quàm collectos.
m Primus, ut exp. Ser. Sed qui primus descendendo, ult. est ascendendo. Sic ult. principium dixit Cic.

Et nunc b servat honos sedem tuus, & ollâque nomen
Hesperia in magna (siqua est ea gloria) signat.
At plus exsequiis Æneas ritè solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quiêrunt
Æquora, tendit iter velis, portúmque relinquit.
Aspirant auræ d in noctem: nec candida cursum
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circes e raduntur littora terræ,
Dives inaccessos ubi e Solis filia lucos
Assiduo f resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ g nè monstra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jámque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
Cùm venti h posuêre, omnisque repentè resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit: variæ circúmque supráque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucóque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.
Nunc agè, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, adversa classem
Cùm primùm Ausonîis exercitus appulit oris,
Expediam i & primæ k revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, diva, mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, l actósque animis in funera reges,
Tyrrhenámque manum, totámque sub arma coactam
Hesperiam: major rerum mihi nascitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam senior longa p'acidas in pace regebat.
Hunc Fauno & nymphâ genitum Laurente Maricâ
Accipimus: Faunus Picus pater: isque parentem
Te, Saturnie, refert: tu sanguinis m ultimus autor,

Filius

Filius huic, fato divûm, prolésque virilis
Nulla fuit; primáque oriens erepta juventâ est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, n jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totâque petebant
Ausoniâ: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavísque potens; quem regia conjux
Adjungi generum o miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multósque * metu servata per annos;
Quam pater, inventam primas cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo lætatus Latinus,
Laurentísque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ, (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obsedêre apicem, &, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eâsdem
Partibus ex iisdem, & summâ dominarier arce.
Præterea, p castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem astat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari,
Regalésque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id verò horrendum ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem famâ fatísque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex, sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucósque q sub alta
Consulit Albunea; nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævámque exhalat opaca mephitin.
Hinc Italæ gentes omnísque r Œnotria tellus
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Cùm tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
ſPellibus incubuit stratis, somnósque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruitúrque deorum
Colloquio, atque imis Acherontа affatur Averni.
Hinc & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo stratísque jacebat
Velleribus: subitò ex alto vox reddita luco est;
Nè pete connubii natam sociare Latinis,

n Idem aliis verbis dicit: licèt aliter censeat Serv. Sic Naso, Hæc ubi nubilibus primùm maturuit annis. o Desiderio ad hoc efficiendum ferebatur. * Religioso, vel religione.

p Serv. exp. piis: sed & in sua signif. potest intelligi, ut perinde sit ac si ipsamet casta diceretur.

q Pro in. Est autem Albunea & fontis & sylva nomen.

r Propriè Sabinorum tractus.

ſAd Amphiarai oraculum quidam alludi putant.

t Cum débita solemnitate.

O mea

O mea progenies, thalamis neu crede u paratis
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes
Omnia x sub pedibus, qua Sol y utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc responsa patris Faun, monitúsque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus,
Sed circum latè volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat; cùm Laomedontia pubes
Graminea ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
Instituúntque dapes, & z adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis, (sic Jupiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic fortè aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus, etiam mensas consumimus, inquit Iulus,
a Nec plura; alludens. ex vox audita laborum
Prima tulit finem; primámque loquentis ab ore
b Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuò, Salve, fatis mihi debita tellus;
Vósque (ait) ô fidi Trojæ salvete penates:
Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia namque
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit;
Cùm te, nate, fames ignota ad litora vectum
Accisis coget dapibus consumere c mensas,
Tum sperare domos defessi, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exitiis positura modum.
Quare agite, &, primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive d habeant homines, ubi mœnia gentis
Vestigemus, & à portu diversa petamus.
Nunc e pateras libate Jovi, precibúsque vocate
Anchisen genitorem, & vina f reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat; & Genium̃que loci, primámque deorum
Tellurem, nymphásque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæámque Jovem, Phrygiámque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cœlòque Erebóque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo g clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.

Diditur

u Paratis, Turno.

x Sub potestate sua, y Mare Eoum & occiduum; ut Hor. Uterq; Neptunus.

z Adilib. qui mox dicit Cereale solum, item pat. quadras, item mensas. Erant mensæ panicex.

a Dixit ludens: ut etiam ex Cic. affertur illud pro hoc. Vel ad responsi fidem verba componens, inquit Serv.

b Vix exspectans donec totam eloqueretur, ut ita protinus se eam agnoscere, & omen accipere.

c Intell. Mensas paniceas quæ subjiciebantur epulis: quæ & Adorea liba dicuntur. Sed & Cereale solum & Quadras patulas ipse vocat.

d Habitent, ut & Græc. ἔχουσι.

e Vinum, Contin. pro contento.

f Ut mox, Instaurant epulas.

g Serenus. Tunc autem sereno cœlo Jupiter, boni ominis augurium dare existimatur.

Diditur hic subitò Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem quo *h* debita mœnia condant:
Certatim instaurant epulas, atque *i* omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.
Postera cùm primùm lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
k Diversi explorant: hæc, fontis stagna Numici;
Hunc, Tiberim fluvium; hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisâ delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donáque ferre viro, phœmque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. ipse humili designat mœnia fossa,
Molitúrque locum; primásque in littore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jámque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muróque subibant.
Ante urbem pueri & *l* primævo flore juventus
Exercentur equis, domitántque in pulvere *m* currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque ictúque lacessunt.
Cùm provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros. ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit *n* summâ, Laurentis regia Pici,
o Horrendum sylvis & religione parentum.
Hinc sceptra accipere & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cæso
Perpetui solùm patres considere mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum,
Antiqua ex cedro, Italúsque, patérque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnúsque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo astabant; aliique *p* ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi,
Multaque præterea sacri in *q* postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculáque, clypeique, ereptáque rostra carinis.
Ipse *r* Quirinali lituo, parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat,
Picus, equûm domitor; quem capta cupidine conjux,
s Auréâ percussum virgâ, versúmque veneno,

h Promissa fatis.
i Magn. quidam exp. Valde manifesto.
k In diversas partes profecti.
l Qui puberes erant. Nam sextodecimo anno cyclones erant. Isid. & Serv.
m Equos subcurribus.
n Urbe summâ, pro Acropoli, ut Græc. eam vocant ἄκραν πόλιν, & frequentiùs compos. ἀκρόπολιν.
o Ità ferè dictum ut alibi Metu, de religioso metu seu religione.
p Alii omnes perpetuâ serie à prima origine usque ad Lat. At Serv. vult esse pro Aboriginibus reges.
q Sic, Barbaricos postes auro spoliisque superbi.
r Cum Quirinio, lituum Quir. habens. Non autem, succinct. lituo.
s Ser. malè jungit cum conjux, ut dictum sit per Ironiam.

Fecit

Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Talí intùs templo divûm patriísque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, (neque enim ignotissimus & urbem,
Et genus; auditique advertitis æquore cursus)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Littus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portúque sedetis,
Ne fugite hospitium; néve ignorate Latinos,
Saturni gentem, [t] haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ, veterísque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ità ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threïciámque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coryti Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat; & dicta Ilioneus sic voce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris;
Nec sydus regione viæ, littúsve fefellit:
Consilio hanc omnes animísque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurreret orbis,
Audiit & [x] si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
[y] Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis littúsque rogamus
Innocuum, & cunctis [z] undámque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti;
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextrámque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (nè temne, quòd ultro
[a] Præferimus manibus [b] vittas ac verba precantûm)

[t] Hic & seq. vers. describit vitam hominum aurei seculi sub Saturno. Nam cùm appellat veterem deum, haud ità multi sunt anni, sed fama pervagata non est.

[x] Siquis procul habitat.
[x] Ser. expon. refuso.
[y] Bello & excidio Trojano.
[z] Aquam & aerem, quæ omnibus patere debeant.
[a] Pro prætendimus.
[b] Cui me fortuna precari, Et vittâ comptos voluit prætendere ramos.

Et

Et petière sibi, & voluère adjungere, gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis *c* egère suis; hinc Dardanus ortus,
Huc repetit; jussisque instantibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tibrim, & fontis vada sacrà Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
d Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
e Hoc Priami gestamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, sceptrúmque, *f* sacérque tiaras,
Iliadúmque labor vestes.

c Impulerunt.

d Hâc aureâ paterâ.
e Diadema.
f Pro sacra tiara.

Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos; nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natæ thalamóque moratur.
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem;
Hunc illum fatis externa à sede profectum
Portendi generum, paribúsque in regna vocari
g Auspiciis; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait, Dii nostra incepta secundent,
Auguriúmque suum; dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec sperno. non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipse modò Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociúsque vocari)
Adveniat, vultus néve exhorrescat amicos.
Pars mihi *b* pacis erit dextram tetigisse; tyranni.
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt; generos externis affore ab oris,
(Hoc Latio restare canunt) qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. huic illum poscere fata
Et reor, & (si quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant *k* ter centum nitidi in præsepibus *l* altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes pictúsque tapetis.
Aurea pectoribus demissa *m* monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum, geminósque jugales,
Semine ab æthereo, spirantes naribus ignem;
Illorum de gente, patri quos *n* Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
o Talibus Æneadæ donis dictísque Latini

g Fœderare pacì.

h Fœderis. Ab eo quod sequitur id quod præcedit.
i Dixit ut Græci, & quidem vetustiores, dixerunt, τύραννον, pro rege simpliciter.
k Ut in legione Rom. erant trecenti equites.
l Ad ostendendum equorum magnitudinem.
m Phaleræ. Sed alii ad phal. referunt quod sequitur, tecti auro.
n Ingeniosa.
o Cum tal. donis & dictis.

p Sublimes

p Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem, Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraſque invecta tenebat;
Et lætum Æneam classemque ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigæis occumbere campis,
Num capti potuêre capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies mediosque per ignes
Invenêre viam? at, q credo, mea numina tandem
Fessa jacent r odiis, aut exhaurata quievi.
Quinetiam patriâ excusso infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto:
Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato condantur Tibridis alveo,
ſ Securi pelagi atque mei. t Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: u concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
(x Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merenti
Aſt ego, magna Jovis conjux, nil? linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Æneâ. quòd si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. (quam est.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exscindere regum.
y Suorum cæde confæderationem hanc emant. Hâc gener atque socer coëant; y mercede suorum;
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo,
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantùm
z Hecubæ Cissei filia, quæ sedem parere somniavit. z Cisseïs prægnans ignes enixa a jugales;
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris, cui triſtia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum; tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem;

Hanc

p Vel, sublimes talibus donis & dictis: id est, erectis animis ob r. d.

q Credo, q. d. scilicet.

r Quidam odiis jung. cum quievi.

ſ Sine metu pel. & mol.

t Talis locus lib. 1. Palläsne exur. classem.

u Illi suas iras in Cal. effundere. Ità ulciſci Cal. ut ira suæ satisfaceret.

x Prop. quam scelesta punam.

a Pro conjugales, i. matrimonia conceptos.

Hanc operam; nè noster honos infractáve *b* cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italósve obsidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereásque inferre faces; tibi nomina mille,
MILLE nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disjice *c* compositam pacem, sere crimina belli;
Arma velit, poscátque simul, rapiátque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis,
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, *d* tacitúmque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrûm, Turnique Hymenæis,
e Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes & lævia pectora lapsus
Volvitur *f* attactu nullo, *g* fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam. fit torquile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectítque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam,
Mollìùs & solito matrum de more loquuta est;
Multa super nata lacrymans Phrygiísque Hymenæis.
Exsulibûsne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miseret natæque tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine prædo?
b At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæámque Helenam Trojanas vexit ad arces?
i Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente *k* Latinis,
Idque sedet, Faunique *l* premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domûs repetatur origo,
Inachus Acrisiúsque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta Latinum
Contrà stare videt, *m* penitúsque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totámque pererrat;
Tum verò infelix ingentibus excita monstris,
Immensam *n* sine more furit *o* lymphata per urbem.
p Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,

Quem

b Pro cadat, vel vincatur. Infracta autem, quæ antea fuit infracta.

c De qua convenit.

d Tacite obs. & sine strepitu.

e Fœminis usitatæ.

f Ità ut non attingeret. Vel, ut tactus ejus non sentiretur.

g Latenter inspirat furenti. Fur, autem in furore incipienti, vel, dum in furorem concitatur. Aliter Serv.

h Al. Annon.

i Quid erit, vel est, tua fides, quid c. &c. q. d. Cujus est pretii? Vel subaudi prodest, aut tale quid.

k Quidam Latjung. cum sedet.

l Urgent.

m Nam dixit, Ac dum prima lues, &c.

n Insuetato quodam modo & inaudito.

o Furore percussa.

p Tibull. eâd. comp. utitur.

Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habenâ
q Curvatis fertur spatiis; stupet inscia turba,
Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ: non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur populosque feroces.
Quinetiam in sylvas, r simulato numine Bacchi,
(Majus adorta nefas, majorémque ossa furorem)
Evolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tedásque moretur;
s Euæ Bacche, fremens, solum te virgine dignum
Vociferans: etiam molles tibi t sumere thyrsos,
Te fultrare u choro, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat, furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, nova quærere tecta
Deseruêre domos; ventis dant colla comásque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
x Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida y pinum
Sustinet, ac natæ Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvámque repentè
Clamat, Io matres audite, z ubi quæque Latinæ.
Siqua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
Regnam Alecto stimulis a agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliúmque omniúmque domum vertisse Latini;
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros; quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundâsse colonis,
Præcipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis, & nunc magnum b manet Ardea nomen,
Sed c fortuna fuit, tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit; in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivæ:
Fit Calybe Junonis anus templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiêre labores?
Et tua Dardaniis d transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæsitas e sanguine dotes
Abnegat, externúsque in regnum quæritur hæres.
I nunc, f ingratis offer te irrise periclis;

Tyrrhe-

q Per obliquas vias.

r Quòd in furore sibi videretur sacra Bacchi celebrare.

s Euhoe, vel Euohe. Sed Euæ est apud Cat. & Hor. ab Æoi qu. sit dict. Est autem Bacchantium vox; Sumebat, & sic in seq. Ser. Vel potius cum his infinitivis assumendum verbum vociferabatur, ex partic. vocif. repetitum.

t Al. Choros.

u Nam thyrsos pampinis vitium implexos gestabant in his sacris.

x Pineam facem.

y Sic & Prisc. legit expon. Quæcunque, al. Unacunque.

z Talem agit, i. tali modo agit. Ità agit & versat.

a Al. tenet.

b Fortuna ità tulit ut Turn. carperet q.

c Transferri à te ad colonos Dard. Tibi erepta tradi col.

d Tuo.

e Pro quibus nulla gratia redderetur.

Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placidâ cùm nocte jaceres,
Ipsa palàm fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem, portisque moveri
Lætus in arma para; & Phrygios, qui flumine g pulchro
Consedêre, duces, pictásque exure carinas.
Cœlestùm vis magna jubet: rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium & dicto parère fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic b juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Tibridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures;
(Nè tantos mihi finge metus) nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te i victa situ verique k effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsâ vatem formidine ludit.
Cura tibi, divùm effigies & templa tueri;
Bella viri pacémque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alécto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus;
Dirigùere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantáque se facies aperit. tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberáque insonuit, rabidóque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsâ formidine ludit.
Respice l ad hæc? adsum Diræum ab sede sororum:
Bella manu lethúmque gero.
Sic effatâ facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossáque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens m fremit, arma toro tectísque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super. magno veluti cùm flamma sonore
n Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exsultántque æstu latices: furit intus o aquæ vis,
Fumidus atque altè spumis exuberat amnis,
p Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergò iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, q divósque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.

g Ut suprà, flu. Tiber. amœno.

h Turnus.

i Squalore & marcore consumpta.

k Cui sunt effœtæ vires ad dicendum quod verum est: Cui est exhausta vis dicendi vera: Ut innuat illam cœpisse delirare.

l Quidam ad hæc adsum, i. ad regum arma.

m Cum fremitu posset.

n De virgis fact.

o Al. Aquæ Fum.

p Melius quàm si diceret, Nec jam vas undam capit.

q Quia vota nuncupata bella fumebant.

Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ,
Hunc atavi reges, hunc v claris dextera factis.
Dum Turnus flutuios animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte novâ speculata locum quo litrore pulcher
Insidiis curlúque feras agitabat Iülus.
Hic subitam canibus rabiem f Cocytia virgo
Objecit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent; quæ prima malorum
Causa fuit, bellóque animos accendit agrestes.
Cervus erat formâ præstanti & cornibus ingens,
t Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheúsque pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua sertis;
Pectebátque x feram, purôque in fonte lavabat.
Ille x manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat sylvis, rursúque ad limina nota
Ipse domum serâ y quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes, fluvio cùm fortè secundo
Defluereet, ripâque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis successus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abnuit; actáque multo
Per que uterum sonitu per que ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota inter tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questúque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (z pestis enim tacitis latet aspera sylvis)
Improvisi adsunt; hic fortè armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: a quod cuique repertum
Rimanti, TELUM ira facit. vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, raptâ spirans immanè securi.
At sæva è speculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornúque recurvo
Tartaream intendit vocem; quâ protinus omne
Contremuit nemus, & sylvæ intonuêre profundæ.
Audiit & b Trivix longè lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aquâ, fontésque Velini;
Et trepidæ matres pressêre ad pectora natos.
Tum vetò ad vocem celeres, quâ buccina signum

t Pro Clara dext. factis, per hypallagen.

f Alecto, à Cocyto fluvio Inferorum: Cocytique petit sedem.

t Tyrrhei filii: legitur autem & Tyrrheidæ.

u Ut alibi de equo, Quadrupedem expon.

x Pro manum, ut vult Serv. Sic currum pro currum.

y Quamvis sera nocte.

z Furia.

a Quod quæreus quisque reperit, intelligit esse illi pro telo: ut lib. 1. furor arma ministrat.

b Qui Dianæ speculum dicitur.

Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxêre acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibúsve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus; aráque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit cùm cæ albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon,
Semitur; hæsit enim sub gutture & vulnus, & uda
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circà; seniorque Galesus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
Quinque greges illi balantûm, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ e commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli f convexa per auras,
Junonem g victrix affatur voce superbâ:
En perfecta tibi bello discordia tristi;
Hic in amicitiam coëant, & fœdera jungant:
Quandóquidem Ausonio respersi sanguine Teucros
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendámque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.
Tum contrà Juno, Terrorum & fraudis abunde est;
Stant belli causæ; pugnatur comminus armis;
Quæ fors prima dedit sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent Hymenæos
Regium i Veneris genus & rex ipse Latinus.
Te super æthereas ertare licentius auras
Quod pater ipse velit, summi regnator Olympi.
Nimis de locis: ego si qua k super fortuna laborum est,
Ista regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas.
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris;
Amsancti valles; densis hunc frondibus atrum
Vertitur utrumque latus nemoris, medióque fragosus

a Quia cùm incipit mare paululùm turbari, partes ejus quæ primùm moventur albescere videntur & vertere: at cùm inhorruit, nigrescit.

d Pro fugitat: ut infesto vulnere Pyrrhus.

e Ut dicitur committi pugna cùm inchoatur.

f Pro convexa quidam accipiunt; quòd omnia colorati ex imis devexis ab Indis. Georgic. l. 4. pro devectus. Alii, per convexa, per auras Jun. affatur.

g Voti compos: h Manent, permanent.

i Æneas.

k Pro superest, restat.

l i. e. omni parte sancti.

Dat sonitum saxis & torto vortice torrens.
Hic specus horrendum & sævi m spiracula Ditis
Monstrantur; ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: quibus condita Erinnys,
Invisum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant,
Almonem puerum, n fœdatique ora Galesi;
Implorántque deos, obtestantúrque Latinum.
Turnus adest, medióque in crimine cædis & ignis
o Ut paulò ante, Terrorem ingeminat; Teucrósque in regna vocari,
Terrorem, & fraudis abunde est. Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
p De quibus supra & postea. Tum quorum attonitis Baccho nemora avia q matres
q Choreis. Insultant r thyasis (neque enim leve nomen Amatæ)
r Cum clandere deposuit. Undique collecti coëunt, Martémque fatigant.
Illicet infandum cunctis contrà omina bellum,
Contra fata deum, perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet; scopuli nequicquam & spumea circùm
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
s Al. expugnare. Verùm ubi nulla datur cæcum s exsuperare potestas
Consilium, & sævæ mutur Junonis eunt res;
Multa deos auràsque pater testatus inanes,
Frangimur (heu!) fatis, inquit, ferimúrque procelli.
t Vos sacrilego pendite hujus belli pœnas. Ipsi has t sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri, te, Turne, nefas, te triste manebit
Vocat sacrilegium quod bellum susciperent contra voluntatem deorum. Supplicium; votisque deos venerábere seris.
Nam mihi parta quies, u omnisque in limine portus;
Funere felici spolior, nec plura loquutus,
u Securitas omnis in promptu est. Sepsit se tectis, rerúmque reliquit habenas.
x Perpetua & non intermissa observatione. Mos erat Hesperio in Latio, quem x protinus urbes
Albanæ coluêre sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcaníve, Arabíve parant, seu tendere ad Indos,
y Orientis populos. y Auroramque sequi, Parthósque reposcere signa:
Sunt geminæ belli portæ, (sic nomine dicunt)
Religione sacræ & sævi formidine Martis;
Centum ærei claudunt vectes, æternáque ferri
Robora; nec custos absistit limine Janus:
Hæc, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse, Quirinali trabeâ cinctúque Gabino
Insignis, reserat, stridentia limina, consul;

Ipse z vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes;
Æreique assensu conspirant cornua rauco
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque reclodere portas.
a Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, & cæ is se condidit umbris.
Tum regina deûm cœlo delapsa, ipsa trahes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

Ardet b inexcita Ausonia atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; c pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos & spicula lucida terunt
Arvina pingui, subigúntque in cote secures;
Signáque ferre juvat, sonitúsque audire tubarum.
Quinque adeò magnæ positis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tyburque superbum,
Ardea, d Crustumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta e cavant capitum, flectuntque salignas
Umborum crates: alii thoracas ahenos,
Aut lævas ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica jámque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidóque accingitur ense.

Pandite nunc Helicona, deæ, cantúsque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque sequutæ
Complerint campos acies, quibus Italia jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Tu meminisse enim, diva, & memorare potestis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper aboris
Contemptor divûm Mezentius, agmináque armat.
Filius huic juxtà Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lausus, equûm domitor, debellatórque ferarum,
Ducit Agyllina g nequicquam ex urbe sequutos
Mille viros: h dignus patriis qui lætior esset
Imperiis, i & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palmâ per gramina currum
Victóresque ostentat equos satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clypeóque insigne paternum
Centum angues, cinctámque gerit serpentibus hydram;
Collis Aventini sylvâ quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub lumina ædidit auras,

z Evocat ad bella. Putat Serv. alludi ad genus tertium militiæ, quod Evocatio dicebatur.

a Attingere portas noluit ad ipsas relegandas, &c.

b Antè inexc. atque imm. ut intell. quantò diutiùs desides fuerant, tantò ardentiùs ad bellum tunc fuisse profectos. Mox dicit, qui bello exciti reges.

c Pars ard. pro ardua in altis equis, i. Populus partim parat ire pedes, partim arduus ale. &c. Sic alibi ad rem, non ad vocem respicit.

d Mutavit. cùm Crustumerium diceretur.

e Cavant tegm. pro conficiunt cava tegm.

f Splenduerit: aut, quorum armorum amore flagraverit aut, quibus armis ardenter prælata sit.

g Qui in prælio perierit, neq; paternum imperium recepit.

h Dignus cui ipso foret esse imperii paterni status.

i Q. d. Dignus alius patris imperiis lætioribus,

Mista deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, t Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenóque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu sævósque gerunt in bella u dolones:
Et tereti pugnant mucrone, verùque Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeóque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillúsque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, x Homolen Othrynque nivalem
Linquentes cursu rapido; dat cuncibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
(Vulcano genitum pectora inter agrestia regem,
Inventumque focis, y omnis quem credidit ætas)
Cæculus, hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit,
Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,
Nec clypei currusve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
Bina manu, fulvóque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti, z vestigia nuda sinistri
Instituêre pedis, crudus tegit altera pero.
At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jampridem ruere populos, demíttaque bello
Agmina in arma vocat subitò, ferrúmque a retractat.
Hi Fescenninas acies, æquósque Falisços,
Hi b Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucósque Capenos.
Ibant ſæquati numero, regemque canebant;
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cùm sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos; sonat amnis, & Asia longè
Pulsa palus:
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar;

t Hercules.

u Dolones sunt vel flagella intro quorum virgam latet pugio; vel (secundum Var.) ingentes conti cum ferro brevissimo.

x Montes Thessaliæ, qui existimantur esse Centaurorum.

y De his vere dixit, omnia quem credidit ætas. Ieges ser. & vide an debeas illi credere. o Quis Gabii fuisse?

z Pede nudato pugnare instituerunt.

a Tranare fluvium quod transire de Sueyo ait.

b Mons apud Irpinos, haud longè à Flaviniis, de quo Horatius, Vides ut alta stet nive candidum Soracte?

c In patres ordinem digestus.

Clàudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Jnà ingens Amiterna cohors, y priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ;
Qui Nomentum urbem, qui z rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
Casperiámque colunt, Forulósque & flumen Himellæ;
Qui Tiberim Fabarimque bibunt; quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini;
Quáisque secans x infaustum interluit Allia nomen:
Quàm multi Libyco volvuntur a marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
Vel cum Sole novo densæ torquentur aristæ
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis;
z Scuta sonant, a pulsúque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnóque feroces
Mille b rapit populos; vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misêre patres, Sidicinique juxta
Æquora; quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Accola Vulturni; paritérque Saticulus asper,
Oscorúmque manus. teretes sunt, c aclides illis
Tela; sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas cetra tegit, falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generâsse Telon Sebethide nympha
Fertur, Telebóum Capreas cùm regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;
Quique Rufras Batulúmque tenent, atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere d cateias;
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex;
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misêre in prælia Nursæ,
Ufens, insignem fámâ & felicibus armis;
Horrida præcipuè cui gens, assuetáque multo
Venatu nemorum, e duris Æquicóla glebis:
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
f Fronde super galeam & felici comptus olivâ,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
g Vipereo generi & graviter-spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantúque manúque solebat;

y Id est, Sabini.

z Al. Rostida; sed Rosea Ser. agnoscit, à loci nomine.

x Ob cladem ibi acceptam à Romanis.

a Mari.

z Quidam scuta s. jungunt præced. comparationi.

a Al. Pulsúque pedum conterrita tellus.

b Rapit, Raptim adducit.

c Jacula sanctа vel amentata; cùm sequatur flag. lento, i. ferreo amento; ac fortasse ex ἀγκυλίδες

ἀγκύλαι ex ἀγκύλαι deprevata est vox.

d Tela Gallica.

e Infertilibus.

f Nam sacerdotes & vates coronati & infulati erant. Ser. exponit, Frondibus comptus festivæ olivæ.

g Terrenis serpent. Hydris autem aquæ serp.

Mulcebátque iras, & morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvêre in vulnera cantus
Somnifer, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus *b* Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
Te liquidi flevêre *i* lacus.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Littora; *k* pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namq; ferunt famâ Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriásque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sydera rursus
Ætherea & superas cœli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine *l* Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Egeriæ nemorique *m* relegat;
Solus ubi in sylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſóque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam Triviæ templo lucíque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et juvenem monstris pavidi effudêre marinis.
Filius ardentes haud *n* secùs æquore campi
Exercebat equos, currúque in bella ruebat.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
o Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est.
Cui *p* triplici crinita juba galea alta Chimæram
Sustinet, *q* Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At lævem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Cœlatáque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Insequitur nimbus peditum, clypeatáque totis
Agmina densantur campis, Argiváque pube,
Auruncæque manus, Rutuli, veterésque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici;
Qui saltus, Tiberine, tuos, sa rúmque Numici
Littus arant, Rutulósque exercent vomere colles,
Circæúmque jugum; queis Jupiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco;
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidúsque per imas

h Al. Angitiæ: progenies Marsorum, qui anguibus adversantur.
i Etiam alii lacus.
k Frequenti sacrific. Plac. q. d. Non qualis antè fuit, vel illic, vel apud Tauros, humano gaudens cruore.
l Jasim Æsculapium Phœbo genitum. At Serv. Pœnigenam etiam affert, i. matre Pœnâ genitum.
m Segregat. At Serv. Commendat ab aliis segregatum.
n Al. segniùs: ut & Serv. legit, & exp. Non segniùs patre. Tam audax, ut nec paternæ mortis terreretur exemplo.
o Ser. exp. agit. At ego crediderim potiùs dictum exemplo Græcorum verborum, στρωφᾶσθαι & πλέκεσθαι.
p Galea tres habens conos & lophos, créstque cristas, Gr. τριφάλαρος.
q Ingentes, & Ætnæis similes.

r Quæris

r Quærit iter valles, atque in mare conditur, Ufens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo s calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis t inhians animis; ut regius ostro
Velet honos læves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

r Ut signif. fluminis angustiæ.

s Lanificio.

t Cum furore quodam patefacto ore.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER VIII.
ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur in quibus postea Roma condita fuit: Evandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus causâ cognitâ, benigne hospitio excipit; sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibuum, causam ritusque sacrificii edocet, locaque ejus tractûs nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus, (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit; cui cum Mezentius, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur; eademque à Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum

armorum pulcritudine delectatus, cum cætera omnia, tum clypeum imprimis, qui res à posteritate sua strenuè gerendas habebat depictas, studiosè admiratur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce,
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & doceat quæ causa petendi.
Æneas divûm monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadiâ profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium: huic natum & socia agmina jungit
Evander: Pallas fatis comes ibat iniquis.
Jámque habilis bello, & materno Lelius in armis,
Fatáque fortunásque ducum, casúsque suorum
Sortitus clypeo, divina intentus in arte est.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Vidit ut Æneas summâ vi bella parari,
Arcadas Evandrúmque senem sibi fœdere jungit;
Dardanióque duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genitrix, dat Mulciber; in clypeóque
Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

Aliud Monostichon.

Præparat Octavo bellum, quos mittat in hostes.

Aliud.

Dat simul Æneæ socios Octavus & arma.

a Vexillum.

b Illo tubæ sonitu.

c Ad pedites pertinere, & esse sacrorum, tradit Serv. Quidam exp. de hasta impulsa in hostium fines, ut postea moris fuit fecialibus. d Liv. lib. 1. Inferréque deos Latio.

UT a belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acres b concussit equos, utque c impulit arma;
Extemplo turbati animi, simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, sævítque juventus
Effera. ductores primi Messapus, & Ufens,
Contemptórque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium; & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victósque penates
d Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multáque viro se adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem (si fortuna sequatur)
Eventum pugnæ cupiat, manifestiùs ipsi

Quàm

Quàm Turno regi aut regi apparere Latino.
e Talia per Latium: quæ Læomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc f dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat latè loca, jámque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
Alituum pecudúmque genus, sopor altus habebat;
Cùm pater in ripa gelidique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seràmque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluvio Tiberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus; eum tenuis g glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
O sate gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
h Qui revehis nobis, æternáque Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis;
Hic tibi certa domus, certi, i nè absiste, penates,
Neu belli terrere minis: tumor omnis & iræ
Concessère deûm.
Jámque tibi (nè vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano, nunc qui ratione quod instat
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris (genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa sequuti)
Delegère locum, & posuère in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum assiduè ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age, nate deâ, primisque k cadentibus astris
Junoni fer ritè preces, iràmque minásque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem
Persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
l Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,

e Fiebant, aut quid tale.
f Sic Catullus, Nos alió mentes, alió divisimus aures.
g Dii fluviorum & maris hoc vestitu glauco, id est, cæruleo, pingi solebant, & capite arundine tecto. Carbaseo autem texebantur tenuiss. vela.
h Ob Dardanum Trojani generis autorem ex Italia profectum. Inde lib. 7. hinc Dard. ortus, Huc repetit.
i Nè desere tuum inceptum.
Junguntur autem Nè absiste, neu terrere: ideo illa Nè absi. non inclusi sunt parentheſi.
k Ut lib. 2. Suadéntque cadentia sydera somnos.
l Radentem.

Cæruleus

Cæruleus Tibris, cœlo gratissimus amnis:
Hic mihi magna domus, celsis *m* caput urbibus exit.
Dixit; deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens: nox Æneam somnúsque reliquit.
Surgit, & æthere i spectans orientia Solis
Lumina, ritè cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces:
n Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnibus unde est,
Túque, ô Tibri, tu, ô genitor, cum flumine sancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
o Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis ô tandem, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat: geminásque legit de classe biremes,
Remigióque aptat; socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum.
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur, sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
p Mactat, sacra ferens, & cum *p* grege sistit ad aram.
Tibris eâ fluvium, quàm longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacitâ refluens ità subsitit undâ,
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset,
Ergò iter incœptum celebrat *q* rumore secundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictásque innare carinas.
Olli remigio noctémque diémque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque tegúntur
Arboribus, viridésque secant placido æquore *r* sylvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cùm muros arcémque procul & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Oppòs advertunt proras, urbíque propinquant.
Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno divísque ferebat
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant, tepidúsque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas vidêre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & *s* tacitis incumbere remis,
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas

Sacra

m De fonte fluvii excedit, Etruriæ parte exeunte. Convenit quod addit, quocunque solo pulch. exis.

n Ità Serv. distinguit. Alii Nymphæ Laurentes, nymph.

o Quòd fluvii dividunt se in brachia, partes, vel ostia, quæ cornua vocantur; ut Rhenúsque bicornis: sive ob mugitum.

p Fœtu. Et autem Hysteroprot. pro sistit & mactat.

q Rumore secum, inter se, inter de felici profectione, ut quidam exp.

r Sylvarum vicinarum imagines in flumine apparentes.

s Pro, Tacitò incumbere.

Sacra vetat, raptóque volat telo obviusipse;
Et procul è tumulo, Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacémne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
(Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:)
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos ille bello profugos egêre superbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, corámque parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Accepítque manu, dextrámque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviúmque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere a ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quòd ductor & Arcas,
Quódque à stirpe fores geminis conjunctus Atridis:
Sed mea me virtus, & sancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua x terris dicta fama,
Conjunxêre tibi, & fatis egêre volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & autor,
Electrâ (ut Graii perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis si quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sydera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, y non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meúmque
Objeci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli z Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant,
Et mare quod suprà teneant, quódque alluit infrà.
Accipe dáque fidem: sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus.
Dixerat Æneas. ille os oculósque loquentis
Jamdudum & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrûm,
Accipio agnoscóque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchisæ magni vultúmque recordor!
Nam memini Hesionen visentem regna sororis

Laome-

t Qui estis genere? quo genere estis? ut Cressa genus Pholoe.

u Paciferæ olivæ ramum, ut modò dixit.

x Per terras sparsa. In quibusdam edit. dedita malè pro dicta, voce antiquâ: ut, Diditur hîc subito Trojana per agmina rumor.

y Cum nullo antè pactus sum ut te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem: sed intrepidum me tibi commisi. Artem fortasse intell. Artificiosam orationem.

z Rutula, à Dauno rege.

Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
a Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventa:
Mirabárque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Accessi, & cupidus. b Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciásque sagittas,
Discedens, chlamydémque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergò &, quam peritis, c juncta est mihi fœdere dextra;
Et, lux cùm primùm terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibúsque juvabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes juber & sublata reponi
Pocula, graminéque viros locat ipse sedili:
Præcipuámque d toro & villosi pelle leonis
e Accipit Æneam, solidoque invitat acervo.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerántque canistris
f Dona laboratæ Cereris, Bacchúmque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus,
g Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterúmve ignara deorum
Imposuit: sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritóque novamus honores.
Jam primùm saxis h suspensam hanc aspice rupem:
Disjectæ procul ut moles, desertáque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxêre ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci, facies quam dira tenebat,
Solis inaccessam radiis: semperque recenti
Cæde tepebat humus, foribúsque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Hunc monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magnâ se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus æras
i Auxilium adventúmque dei: nam maximus k ultor,
l Tergemini nece Geryonis m spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurósque hâc victor agebat
Ingentes, vallémque boves armémque tenebant.

a Uno eodémque itinere: vel, Continuato itinere. Alii, ulteriùs pergentem.

b Oppidi Arcadiæ.

c Juncta est antiquis amicitiis per illud Anchisæ hospitium.

d Ex herbis struëo superimposito sedili.

e Accepium collocat super toro cooperto pelle leonis.

f Panes è Cereris confectos, id est, è frumento.

g Quidam exp. integri, & nunquam interrupti.

h Quasi jamjamque lapsuram.

i Adventum dei, qui adventus auxilio fuit.

k Qui se aliis etiam plurimis ultorem exhibuit.

l Tricorporis.

m Tauris, ut vers. seq.

At

At furiis Caci mens effera, nè quid inausum
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem formâ superante juvencas.
Atque hos, necquà forent pedibus vestigia rectis,
Caudâ in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, cùm jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitúmque pararet,
Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastóque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic verò Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur, & aërii cursu petit ardua montis.
Tum primùm nostri Cacum vidêre timentem,
Turbatúmque oculis; fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncámque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum; ferro quod & arte paternâ
Pendebat, fultósque emunîit obice postes;
Ecce, furens animis aderat Tirynthius, omnémque
Accessum lustrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens. ter totum fervidus irâ
Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
Limina nequicquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsam solvit radicibus: indè repentè
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refluítque exterritus amnis.
At specus & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuêre cavernæ.
Non secùs ac siquâ penitus vi terra dehiscens
Infernas referet sedes, & regna recludat
Pallida, dîis invisa, supérque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine manes.
Ergò inopinata deprensum in luce repentè,
Inclusúmque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniáque arma
Advocat, & ramis vastísque molaribus instar.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla periculi est)

n Furis in aliis.

o Vestigiis.

p Vestigia.

q Sagittas.

r Clavam.

s Ea parte turbarum quæ proditrix est mentis, ut inquit Serv. addens legi etiam oculis; ut sit, videre turbarum oculis.

t De animo vult intelligi S. pro Egens consilii: Sed alii simplicius, de corpore.

u Lapidibus qui non minores molaribus erant.

Faucibus

Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvítque domum caligine cæcâ,
Prospectum eripiens oculis, glomerátque sub antro
Fumiferam noctem, commístis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis; séque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, quâ plurimus [a] undam
Fumus agit, nebuláque ingens specus æstuat atrâ.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit, in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis;
Abstractæque boves, [y] abjuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur, pedibúsque informe cadaver
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosáque setis
Pectora [z] semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavêre diem; primúsque Potitius autor,
Et domus Herculei [a] custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula [b] porgite dextris;
Communémque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, [c] Herculea bicolor cùm populus umbrâ
Velavítque comas, foliísque innexa pependit:
Et sacer [d] implevit dextram scyphus. ocyùs omnes
In mensam læti libant, divósque precantur.
[e] Devexo interea propior ſit vesper Olympo:
Jámque sacerdotes, primúsque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammásque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt; cumulántque onerátis lancibus aras.
Tum [f] Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ
Monstra manu geminósque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojámque Oechaliámque: ut duros mille labores
Rege sub Eurysthéo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. [g] Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæúmque Pholúmque, manu; tu Cretia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuêre lacus: te [h] janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ullæ facies, non tetrum ipse Typhœus

[a] Intelligit vaporem qui in morem undæ circumvolvebatur.

[y] Quas jurejurando negaverat esse apud se, vel pejerando retinebat. Ser. Contra jus retentæ.

[z] Antea vocavit semihominem.

[a] Ministra: ut Triviæ custos.

[b] Præbete invicem pocula.

[c] Herculi consecrata.

[d] Ad signif. magnitudinem: uti Græc. dicunt, Μεγα ποτηριον &c.

[e] Inclinato in noctem.

[f] Qui tripudiantes aras circumibant.

[g] Orationis forma mutatur in μεταβασιν.

[h] Cerberus.

Ardua

Ardua, tirmia juncis: non ille rationis egentem
Lernæus turbo fluminum circumfluit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus additum divis:
Et nos & tua dextera adi pede sacra secundo.
Talis effatus celebrat: super omnia Caci
Speluncam adjicium, spirantesque ignibus ipsum
Consonat antrum nemus strepitu, cœlique reſultant.

Exin se cunctis divinis rebus adhibens,
Perfectis redeunt: ibat rex obtutus ovo;
Et comitem Æneam juxtà natumque tenebat
Ingrediens; variisque viam sermone levabat.
Miratur; mollesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & singula lætus
Exquirit, auctusque virûm monumenta priorum.

Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virûm truncis & duro robore nata;
Quis neque mos neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnius Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit; Latiumque vocari
Maluit, his quorum latuisset tutus in oris.
Aureaque (ut perhibent) illo sub rege fuere
Sæcula; sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tunc manus Ausonia & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tiberis;
A quo post Itali fluvium cognomine Tiberim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patriâ, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His posuere locis, maternique horrida ponti
Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.

Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam;
Quam memorant nymphæ priscum Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum:
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Asylum
Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi:
Nec non & sacri monstrat nemus Argileti:

[a] Nonne le circumfletit, ubi deierat rationis egentem, id est, pecudem. Vel, deos nisi rationis egens, &c. cunctis incognitis, cum te circumfletit.

[b] Ter. Hinc Pallantis antiquique obscurum.

[c] Mobiles.

[d] Pallantem, ubi postea pallantes fuisse.

[e] Nec Quiretes mos portis mori, q. d. In diem vivebant.

[f] Discedens & degenerans à priore colore.

[g] Depositis, quas & discerpsum donec juvenem. Sic pelagi extrema erunt extrema & longissime remotum.

[h] Ad latitudinem Asylum Asylum dicit, ut alii dicunt Lupercal, ubi Lupercal Panos Lycæi, dictum est more Arcadico.

[i] Ex sacrabilis

Testatúrque locum, & letum docet hospitis Argo.
Hinc ad Tarpeium sedem & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci, lucumque Jovi nemorosa timebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem
(Quis deus, incertum est) habitat deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cùm sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, & nimbósque cieret.
Hæc duo præterea disjecta vetustate videbis
Relliquias veteres, ædes monimenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanosque foro, & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes, Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit, hæc illum regia cepit. Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebúsque veni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit, stratisque locavit
Effultum foliis & pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentúmque minis, & duro perfida regno,
Vulcanum alloquitur, thalamóque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aspirat amorem.
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casúsque inimicæ ignibus urbi
Non ullum auxilium miseris, non arma juvabant
Artis opisque tuæ, cassa fulmina victor
Incassúmve tuos ultrix accenderat ignes
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fletum sævique laborem
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum constitit oris.
Ergò eadem supplex venio, & sanctum numen
Arma rogo, genitrix tanto te filius ardens
Te pontus lacrymis, Tithonia flectere conjux.
Aspice qui coeant populi, quæ mœnia claudis
Ferrum acuunt portis in me exercentque minorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. ille repentè
Accepit solitam flammam, notúsque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non secùs atque olim tonitru cùm rupta coruscò
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.

Sensit lata dolis, & formæ conscia conjux.

Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, diva, meî? A similibus cura fuisset.
Tum quoque si nobis Teucros armasse fuisset,
Nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superasse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est,
Quicquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod ferri, fetro liquidove potest elemento,
Quantum ignes animæque valent: absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba loquutus,
Optatos dedit amplexus placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abacta
Curriculo expulerat somnum, cui fessa primum
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervæ,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos:
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.

Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Lipare, fumantibus ardua saxis;
Quam subter specus & Cyclopum exesta caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlorum descendit ab alto.
Ferrum exercebat vasto Cyclopes in antro,
Bronteque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte politâ
Fulmen erat, (toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti, tres radiis addita nubis aquosi
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc terribiles, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant, quibus ille virûm, quibus excitat urbes,
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore divæ

a Nuptiis quod trifidum pingebatur, cuspides radios dicebant. Sic Apollini, dicit

b Æterno, ideo adeo immortali. Legitur autem & devinctus.

c Ex alto non expon. ex veterno & antiquo, ut argumentatione opus, expedita.

d Si officia ipsidem fuisset de armis habendis.

e Vetti efficere possumus in fabris artem Deæ precando, ne offendere se incertum de auctoritate qui valere possis apud me. ut Lanificio. Lanificit artes Alii pro mercede & pretio quod Minervale dicitur.

f Unam ex Vulcaniis insulis nomine Hieram describit, ubi collis est flamma noctu eruens.

g Quod ex illis scribens etiam Ætnæi resultarent ant. Vel, quasi Ætnæ.

h Per echo.

i Hoc pro huc, ut test. Prisc. & Serv.

k Qualis plurimi, ab omni parte cœli deficit in terras. Pingebat. grandinis. Torquet. i. contorquet & conjicit in grandinem.

Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncti, (inquit) & cœptosque auferte labores
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra:
Præcipitate moras. nec plura effatus. At illi
Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificusque chalybs vasto fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
Impediunt. alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Hæc pater Æolias properat dum Lemnius urbis,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicasque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Æneæ sedem & secreta petebat,
Sermonum memor & promissi munera, heros.
Nec minus Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus; & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuscis claudimur amnis,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regna
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat; fatis huc te poscentibus affers.
Haud procul hinc b saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Ædera? dii capiti ipsius generique reservent.

y Al. Certos ... I. qui quotidiano opere exercentur, qui olim instituti, qui vobis præcipue soliti.

z Distribuerunt inter se: sive diviserunt artis suæ officia; ut alibi, sortiti remos. Proprie sortes, diviserunt.

a Ita tingunt ut stridens, seu stridant; vel tingendo stridere faciunt.

b Vulcanus, a Lemno insula.

c Calceos Tuscos primum senatores, deinde milites gestare soliti sunt.

d Auxilii promissi illi.

e Quem illis ruto, inter se conferre licebat.

f Ab. quis.

g Fati necessitate factum est ut venires: fortuna beneficio, ut illi ducem requirant. Legitur & affers.

h Opere antiquo.

Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibúsque manus, atque oribus ora;
(Tormenti genus) & i sanie taboque fluentes
Complexu in miſero, longâ ſic morte necabat.
At ſcili tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt ipſúmque domúmque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergò omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis;
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Æneā, ductorem miſſibus addam.
Toto ſtamque fremunt condenſæ littore puppes,
Signique ferrè jubent: retinet longævus aruſpex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterûm virtúſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipſe oratores ad me regnique k coronam
Cum ſceptro miſit, mandátque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenáque regna capeſſam.
Sed mihi tarda & gelu ſeclíſque effeta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni miſtus matre Sabellâ
Hinc partem patriæ traheret. tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſuefcat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidémque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; m defixíque ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates,
Multáque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo n Cytherea dediſſet o aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè,
Tyrrhenúſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuêre animis alii: ſed Troïus heros
Agnovit p ſonitum, & divæ promiſſa parentis.

i Sanie morum, tabo viventis.

k Inſigne, ſpecies pro genere; quia Tuſci reges non habuerunt coronam. Inſignia autem, pro magna.

l Frigore ſenili tarda, & annis debilitata.

m Intenti: ſed defixi præ ſe ferunt etiam ſtuporem quendam.

n Veneris.

o Sereno, ut alibi, aperta ſerena.

p Quid ſonitus ſignificaret.

Tum memorat; Ne vere, hospes, ne quære profecto
Quem cælum portenta ferant: ego poscor e Olympo,
Hoc signum tecuit matribus diva creatris,
Si bellum ingrueret, Volcaniique arma per auras
Laturam auxilio.
Heu! quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undis
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volves,
Tibri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, sublimis se tollit ab alto:
Et primùm f Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, & lætus penatem parvosque penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes.
Evandrus pariter, pariter Troiana juventus.
Pòst hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cætera prona
Fertur aqui, segnisque secundo defluit amni.
Nuncia ventura Æneæ rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt h exsortem Abæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus & auris.
Fama volat parvam subitò vulgata per urbem
Ocyùs ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, & proximus periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletam lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Jupiter annos!
(Qualis eram cùm primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos,
Et regem hâc Herilum dextrâ sub Tartara misi;
Nascenti cui tres animas Feronia matet
(Horrendum dictu) dederat; terna arma movenda,
Ter letho ferpendus erat: cui tunc tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis)
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo; neque g finitimus Mezentius unquam,
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis vidussem civibus urbem.
At vos, ô superi, & divûm tu maxime rector
Jupiter, Arcadii, quæso, h miserescite regis,
Et patrios audite preces. Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant;
Si visurus eum vivo, & venturus in unum;
Vitam oro: patiar quævis i durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:

e Olymp. vel de Olympo, poscor, i. hujus causa missa sunt; vel in Olympum poscor: at rectius, Poscor ad bellum ex Olympo.

f Datam de fœderibus sanciendis fidem violent.

f Hypall. pro Herculeas aras in quibus erant ignes sopiti.

g Cui pridie sacrificaverat.

h Rejiquus agrestium.

i Aut quia ungues ipse, cum imperasset, auri imitatum colorem; aut quia solebant demitari.

k Timent propinquum periculum.

g Al. finitimo.

h Al. Reminiscere regis, Exaudique preces patrias.

i Bene, sustinebo.

Nunc, ô, nunc liceat cruciatam abrumpere vitam,
Dum cura ambiguos, dum spes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mecum, o sera & sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitam dignatus dicere summa
Fundebat: cassis pallantum in tecta ferebant.
Jámque adesse viros ponto equitatus apertis
Mœnas inter primos, fidus Achates:
Indè alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio clypeum & picturis conspicuus in armis:
Qualis ubi Oceani perrumpit Lucifer undas
(Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes)
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulverem nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Arripuêre fugam: & clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Caïtis amnem,
Religione patrum latè sacer: undique colles
Inclusêre cavi, & nigrâ nemorum obscurè cacumine
Sylvano fama est patres sacrâsse Palatos
Arvorum pecorisque deo, lucumque, diemque,
Qui primi fines aliquando habuêre Latinos.
Haud procul hinc Tarchon & Tyrrhenum tuta tenebant
Castra locis; celsâque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Hùc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.
At Venus ætherea inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, & seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissi conjugis arte
Munera; nè mox aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia g poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversâ posuit radiantia quercu.
Ille dea donis & tanto lætus h honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit;
Miraturque interque manus & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardescit radiis, longèque refulget.
Tum lævis ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, & clypei non enarrabile textum.

a Hic Græci dicunt, λίσσομαι & γουνάζομαι.

d Conspicuus, spectabilis.

e De quadrupedibus hæc vox dicitur. Pisæ, quadrupedantis cursu.

f Deam confessa, ut lib. 2.

g Provocare.

h Quòd numen sestum viderat marcem, & numinis sui plenam.

Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat ignipotens, illic genus omne futuræ
Stirpis *i* ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam; *k* geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu *l* cavea, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque suis Curibusque severis.
Post, iidem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterasque tenentes,
Stabant, & cæsi jungebant fœdera *m* porci.
Haud procul inde *n* citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant, (at tu dictis, Albane, maneres!)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Necnon Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Aspiceres, pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis imanet Cloelia ruptis.
In *p* summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleóque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea *q* vestis:
r Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur. Huic quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantes Sallos, nudóque Lupercos,
s Lanigeróque apices, & lapsa antilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretósque pios; his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant cærula cano:

i Ilia ad Aug. Cæs. in ord. fecerat.
k Totus hic locus Ennianus est.
l Ubi populus sedebat,
m Pro porco dictum putant Gram. Suet. porcam, Livius porcum dixit. Sed porcus & de femina dictum fuisse videtur.
n Ut quæ curribus stabant in spatio Circi maximâ concursatione curriculi.
o Manere debuisses, vel debueras.
p Summâ clypei parte.
q Pro barba; unde investis, imberbis.
r *Paludamenta*, virgas quasdam in longum ab latum variâ serie de colore purpureas habentibus.
s Quia flamines gestabant pileum in quo erat brevis virga desuper habens aliquid lanæ.

Et circùm argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstúmque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auróque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,
Cum patribus populóque, penatibus, & magnis diis,
Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sydus.
Parte alia ventis & diis Agrippa secundis
Ardua agmen agens; cui, t belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variisque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, viréisque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas!) Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis u rostris stridentibus æquor.
Alta petunt; pelago credas innare revulsas
Cycládas, aut montes concurrere montibus altos:
Tantâ mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: x arva novâ Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.
Omnigenúmque deum monstra & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contráque Minervam
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristésque ex æthere Diræ,
Et scissâ gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
y Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jámque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & z Iapyge ferri;
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentémque sinus, & totâ veste vocantem
Cæruleum in gremium a latebrosáque flumina victos.
At Cæsar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis, votum immortale, sacrabat
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ b Iudísque viæ plausúque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravêre juvenci.

t De bello Siculo quod cum Pompeio gestum est.

u Sic & lib. 5. sed alii leg. utrobique rostríſq; strid.

x Arva Nept. pro mari.

y Q. d. littoralis, qui in Leucatio littore colebatur, & ludis trienna-libus, equestribus, &c. celebrabatur.

z Vento ex Apulia flante.

a Quia Nili origo nescitur.

b Ludi compitalitii celebrantur.

Ipse

Ipse sedens niveo candentis limine templi
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus. Incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam vestis & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos matribus Afros,
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, rubentesque Dahæ,
Indomitique Dæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

a Marmorei templi limine.

d Al. Dacæ, vel Dati.

P. Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Absente Ænea, & in Tuscis conquirendis auxiliis occupato, Turnus, à Junone per Iridem admonitus in tam arduæ rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam primùm ad hostes copias admovet. Qui cùm suis se muneribus contineret, neque æquo loco facerent dimicandi potestatem, in illis spem omnem fugæ intercludere, classem exurere conatur. Erat ejus materia ex Idææ matris luco cæsa: quapropter matris precibus adductus Jupiter navem omnem instanti incendio eripuit, & in totidem nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversum hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: in Messapum præfecit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus quonam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam suscipiunt Nisus & Euryalus, conjunctissimum amicorum par: qui, cùm urbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eademque se præda exornant. Verùm cùm instante jam luce se recipere conarentur, à Volscentis equitibus conspecti, ad sylvam confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hostes incidit, & à Volscente, frustrà deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque, cæso Volscente, &

Euryal

Euryali nece fremunt, undicatæ multis vulneribus confossus, super amici corpus cecidit. Capita hastis affixa in castra deferuntur: ubi à Trojanis è manibus agmina, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: magna utrinque strages editur. Ibi Asc-nius Numanum insolentius se jactantem sagittæ ictu interficit. Pandarus & Bitias succensi claustra portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto, Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanosque in fugam convertit. Tandem, hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem quæ fluvio alluitur; &, ut erat armatus, flumen transnat, incolumis ad suos revertitur.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Atque ea diversâ penitus dum parte geruntur,
Junonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum novat, Rutulis facundioribus ignem,
Nymphæarum in faciem divino numine versæ.
Euryali & Nisi capitis fuit exitus impar.
Pugnatur; castra Æneadæ vallumque tuentur,
Audacem Rutulum dat letho pulcher Iülus.
Fit via vi. Turnus Bitian & Pandarona altum
Dejicit, & totis victor dat funera castris:
Idmque fatigatus recipit se in castra suorum.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Ad Turnum propter Junonia mittitur Iris,
Instigatque animos: acies movet ille, Phrygasque
Obsidet: in nymphas versa est Æneia classis.
Euryalus Nisusque luunt nece prælia mixta.
Vi Turnus potitur castris; mox pellitur inde.

Aliud Monostichon.

Nonus habet pugnas; nec adest dux ipse tumultu.

Aliud.

Daunius expugnat Nono nova mœnia Trojæ.

ATque ea diversâ penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus sacratâ valle c sedebat.

c Hinc sedere de eo dicit qui mortuis feriatur.

Ad

Ad quem sic roseo Thaumantias ore loquuta est:
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, *f* volvendâ dies (en) attulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relictâ,
Sceptra Palatini sedemque *g* petit Evandri.
Nec satis: extremas coriti penetravit ad urbes;
Lydorúmque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit; & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicésque ad sydera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? video medium *h* discedere cœlum,
i Palantésque polo stellas. sequar omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
Processit, summóque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.
Jámque omnis campis exercitus ibat apertis,
k Dives equûm, dives pictaï vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice suprà est:
l Ceu septem surgens sedatis *l* amnibus *m* altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversâ conclamat mole Caicus,
n Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ!
Ferte citi ferrum, date tela, *o* scandite muros:
Hostis adest: ejà. Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ità discedens præceperat *p* optimus armis
Æneas, siqua interea *q* fortuna fuisset,
Nè struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modò & tutos servarent aggere muros.
Ergò, etsi conferre manum pudor iraque *r* monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſsunt;
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut antè volans *s* tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest, maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ;
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?

f Voluta, ut apud Lucr. Exp. quidam volubilia. Sic Hom. αἶψα καὶ ὀκέα ἰάχων. *g* Petit pro petiit, ut, Malo me Gal. pecit: nam propter coitum vocalium ultima, aliàs brevis, producitur. Pol. Sed tamen l. petivit. *h* Ut Cic. de hiatu terræ, Cùm terra discessisset magnis quibusdam imbribus. *i* Discurrentes, vel vagantes. *k* Exercitus potiùs quàm Messapus. *l* Alveis, ut vult Ser. Alii de septem fluminibus quæ in se Ganges recipit. *m* Altus per tacit. i. per profundam altitudinem, Ser. *n* Pro quantus; admirantis, non interrogantis. *o* Al. & scandite. *p* Q. d. sicut decet optimum ducem. *q* Siquis casus bellicus interveniset. *r* Hortatur. *s* Pedibus, quia equitum comparatione tardi sunt.

En, ait; & jaculum intorquens emittit in aura,
Principium pugnæ; & campo sese arduus infert.
t Clamore excipiunt socii, fremitúque sequuntur
Horrísono. Teucrûm contrà nec inertia corda;
u Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma virûm, sed castra fovere. huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditúmque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
Cùm fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres,
y Nocte super media; tuti sub matribus agni
Balatum exercent; ille asper & improbus irâ
Sævit in absentes; collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & lictæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet;
Qui tentet ratione aditus, & z quâ via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque a effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum & fluvialibus undis,
Invadit, sociósque b incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt: urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes c accingitur atris.
Diripuêre focos: piceum fert fumida lumen
Teda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus, ô Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides d facto, sed fama perennis.
Tempore quo primùm Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa, quò sacra ferebant,
Nigranti pice & trabibúsque obscurus acernis:
Has ego e Dardanio juveni, cùm classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius f urget.
g Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem:
Nè cursu quassata ullo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sydera mundi:
O genitrix, quò b fata vocas? aut quid petis istis?
Mortalíne manu factæ immortale carinæ
i Fas habeant? k certúsque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi defunctæ finem portúsque tenebunt

Ausonios,

t Hasta jactum clamore comitantur. Al. clamorem.
u Quæ talia esse judicabant ex iis quæ statim addit, Non æquo dare se campo.
x Non facere, quæ munimenti potestatem.
y Ultra mediam noctem.
z Magis probat S. quæ via. Quidam quâ exp. in quo loco? via autem, accessio ad muros.
a Coget æquo campo se dare.
b Ignem vel incendii materiam.
c Armantur.
d Factum hoc licèt priscum sit, tamen fama ejus non est obliterata.
e Al. ait, ut apud Serv.
f Eximit. Al. me hoc metus.
g Legitur quoque fata trahit: quinto loco sequitur Serv. i jus, ut explic. Serv.
k Securus eventuum ac periculorum: quia potiùs qui navigat, incertus certa adit pericula.

Ausonios, l olim quicunque evaserit undis,
Dardaniúmque ducem Laurentia vexerit æva.
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deæ: qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per picem torrentes atrúque vorágine ripas,
Annuit; & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergò aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant; cùm Turni injuria m matrem
Admonuit sacris ritibus depellere Iliadas.
Hîc primùm nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Tröum Rutulorúmque agmina complet;
Nè trepidate moras, Teucri, defendere naves,
Néve armate manus: maria antè exturbe Turno
Quàm sacras dabitur pinus. vos ite soluta,
Ite deæ pelagi, n genitrix jubet: & sua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinúmque modo demersis æquora rostris
Ima petunt; hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontóque ferúntur,
o Quot priùs aratæ steterant ad littora proræ.
Obstupuêre animis Rutuli; conterritus ipse
Turbatis Messapus equis; cunctatur & amnis
Raucà sonans; revocátque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra petunt; his Jupiter ipse
Auxilium solitum ereptt: q non tela, nec ignes
Exspectant Rutulos, ergò maria invia Teucris.
Nec spes ulla fugæ; r rerum pars altera adempta est:
Terra autem r in manibus nostris; tot millia gentes
Arma ferunt Italæ, nil me fatalia terrent;
Siqua Phryges præ se jactant responsa deorum.
Sat fatis Veneríque datum est, tetigêre quòd arva
Fertilis Ausoniæ Trões: sunt & mea contrà
Fata mihi, ferro t celeratum excindere gentem,
Conjuge præreptâ; nec solus tangit Atridas
Iste dolor, solíque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est, peccare fuisset
Antè satis, penitus modò non genus omne perosos
Fœmineum; quinus hæc medii fiducia valli,
Fossarúmque mora, u lethi discrimina parva,
Dant animos. annon viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, considere in ignes?

Sed

l Vel olim jung. cum præcedentibus.

m Quidam inepti. de matre deorum Berecynthia, quæ & Cybele, cujus simulacra ante portas Laurentis mentio.

n Alii, Genitrix jussit: quanquam & hoc ferri potest.

o Quidem verò cod. post habent hunc versum.

p Melius Trojanis præsentia dominabitur.

q Non exspectant Troj. ut Rutulorum tela sustineant, præsertim, cum tam multiplici classis in portu stet.

r Alii, lethi discrimina parva.

s Alii Mycenis urbs Agamemnonia.

t Alii, lethi discrimina parva.

Sed vos, à lecti, ferro qui scindere vallum
Apparat, & primus invadit trepidantia castra?
Non armis opus, aut vallum, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras & inertia furta
Palladii, cælo summa custodibus arcis,
Nè timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
a Luce palàm certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem, fato, & pube Pelasga,
Esse putent, decimum quos diluit Hector in annum.
Nunc adeò, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri, & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei crista juvenes auroque coruscis
Discurrunt, variisque vices, ruitque per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras plenos.
Collucent ignes: nocturna custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent; nectunt trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt.
Tela gerunt. Iuhant, Ilioneus acerque Ascanius;
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores è juvenis, & rerum dederat esse magistros.
Omnis per minios legio sortita periclum.
Excubat, c excedentque vices, b quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, (comitem Ænee quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:)
Et juxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadûm; Trojana nec induit arma,
Ora puer primâ signans intonsa è juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant.
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, d Dine hunc adeo mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placidâ contenta quiete est.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: somno vinoque soluti
Procubuêre: silent latè loca. percipe porrò
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Ænean acciri omnes, populusque patresque,

Exposcunt,

a Hanc opponit tenebris & furtis, quæ dixit.

b Festini per formidinem.

c Assunto. Sed alterum lect. sequitur & Don.

a Id est, per vices excubat.

b Ad id quod accepit tuendum.

c Pro imagine de compacta hostili, ut de suo Gr.

d Incendor hoc audendi desiderio ad aliquem insignem actum? an quasi quam dirum cupiditatem pro dei instinctu habet, vel efficax?

Sed

Exposcunt, mittique viros qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt, (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & e mœnia Pallantea.
Obstupuit magni cautum percussus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Æneam & fata extrema sequutus.
Est hic, est animus lucis contemptor; & istum
Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: non, sic me referat tibi magnus victorem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed siquis (quæ multa vides discrimine tali)
Siquis in adversum rapiat casusve deusve,
Te superesse velim: nia vitâ dignior ætas.
Sit qui me raptum pugnâ, pretióve redemptum,
Mandet humo solita: aut, siquâ id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris,
Quæ te sola, puer, multis è matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Causas nequicquam nectis inanes;
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait. Vigiles simul excitat, illi
Succedunt, servantque vices. statione relicta
Ipse comes Nisus graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi & delecta juventus
Consilium summis regni de rebus habebant;
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum & campi medio. tum Nisus & una
Euryalus confestim alacres admittier orant;
Rem magnam & pretiumque moræ fore. primus Iulo
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tunc sic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis
Æneadæ, neque hæc nostris spectentur ab annis
Quæ ferimus. Rutuli somno vinóque sepulti
Conticuêre: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, atérque ad sydera fumus

e Vbi nunc credit esse Æneam.

f Vel hic adverbium: id est, in meo pectore. g Q. d. Non fas est, inquam. Alii partic. non jungunt sequentibus.

h Pro, Ausa est proficisci, vel proficiscendi. Ausa rem capere, pro ausa capere. Sic Virgilius pro ausi legitur etiam alibi.

i Offendit eos diuturna statione fatigatos.

k Sic Naso, Grande moræ pretium.

l Festinos.

Erigitur: si fortuna permittit: auti
Quæsitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Adsore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus n obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.
His annis gravis atque animi maturus Alethes
Dii patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum & tam certa tulistis
Pectora: Sic memorans humeros, dextrásque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus auis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dii morésque dabunt vestri: tum cætera seddet
Actutum pius Æneas, atque p integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imò ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanius) per magnos Nise, penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor, (quæcunque mihi q fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo tristis recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ;
Et tripodas r geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem;
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum, clypeum, cristásque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora captivósque dabit, suáque omnibus arma;
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum
Verborúmque fides. Contra quem talia fatur
Buryalus: t Me nulla dies tam fortibus auis
Dissimilem arguerit: u tantum fortuna secunda
Aut adversa cadat, sed te x super omnia dona
Unum oro: Genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram cepit non, Ilia tellus
Mecum excedentem, non quæpia regis Acestæ,

n Fortunam sequi, & arripere occasionem.

n Nos in obscuris vallibus positi vidimus primam partem urbis.

o Serv. legit, laudibus istis, ut in aliis cod.

p Vel de præsenti temp. vel de futuro; id est, cùm ad maturam seu virilem ætatem pervenerit.

q Me commendo vestræ virtuti.

r Distinct. Petitus, gemauri; duo m. t.

s Extra sortem tibi dabo: licet in sortitionem prædo mittetur, sed tibi, extra ordinem, cedent.

s Præter hæc; aliàs, insuper id campi.

t Nunquàm meam de hoc audaci incepto sententiam mutabo.

u Hoc tantummodo de me possum promittere. Ita Ser. qui ex hac expos. ostendit se adverb. à sequentibus & præcedent. separare. At Don. videtur legisse, tantùm fort, secunda, Haud adversa cadat.

x Pro ultra.

Hanc ego nunc ignarum tui quodcunque periculi, &
Inque salutatam linquo (hoc, & quæ testis
Dextera) quòd nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
In casus omnes. Percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: nec ante omnes pulcher Iulus;
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusa
Solum defuerit: nec parvum gratia talem
Parva manet. casus factum quicunque sequetur,
Per caput hoc juro, per quod pater antè solebat,
Quæ tibi polliceor reduci rebúsque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.

Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburnâ.
Dat Nisus Mnestheus pellem horrentesque leonis
Exuvias: galeam fidus & permutat Alethes.

Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenúmque senúmque
Prosequitur votis. nec non & pulcher Iulus,
Ante annos animúmque gerens curámque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: sed aura
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt; multis tamen antè futuri
Exitio. passim vino somnóque per herbam
Corpora fusa vident; arrectos littore currus;
Inter lora rotásque viros, simul arma jacere,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore loquutus:
Euryale, audendum dextrâ; nunc ipsa vocat res:
Hâc iter est. tu, nequis manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longè.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.

Sic memorat, vocémque premit: simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Exstructus, toto prosidebat pectore summus:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non auguriis potuit depellere pestem.
Tres juxtà famulos, temerè inter tela jacentes,
Armigerúmque Rhemi premit, aurigámque sub ipsis
Nactus equis, ferróque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncúmque relinquit,
Sanguine singultantem: atro respersa rubescit

Tu

y Fac me posse operare te quod desiderum precibus meis. z Repræsentavit Euryalus charitatem erga parentes.

a Hoc verbum in præsentia etiam latet. Ensem exuit. & dat Euryalo.

b Quis fuerit ista galea explorantium.

c Occasio fundet. d Hostium eadem & audaciam notavit.

e Exitium, mortem.

Terra torique madent, necnon Lamyrumque, Lamumque,
Et juvenem Serranum, illa qui f plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus; felix, si g proterva illum
Æquâsset nocti sudum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo h per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.

Nec minor Euryali caedes: incensus & ipse
Perfurit, ac multos in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Abarimque,
Ignaros; Rhoecum vigilantem, & cuncta videntem;
Sed magnum namque se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit assurgenti, & multâ i morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine mista
Vina refert moriens. hic k furto fervidus instat;
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deserere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimiâ caede atque cupidine ferri)
Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat.
Penarum exhaustum satis est, via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
Armáque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis & arrea bullis
Cingula, (Tyburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dono, hospitio cum jungeret absens,
Caedicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem bello Rutili praedaque potiti:)
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi l habilem cristisque decoram
Induit. exeunt castris, & tuta capessunt.

Interea premitur equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno m regi responsa ferebant;
Ter centum, scutati omnes, Volscente sagittro.
Jamque propinquabant castris, muroque subibant,
Cum procul hos læva flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum n sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere ex visum: conclamat ab agmine Volscens,
State, viri; quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi o tendere contra,
Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia notæ
Quæque bini, omnemque p aditum custode coronant.

f Plurimum. Qui in plurimam usque noctem, i. maximam noctis partem, lusg Ulterius pergendo, seu progrediendo, vel non intermittendo.
h Taedia, pro perturbant ovilia.
i Pro cruore. Ecbrait gladium cum multo cruore. Alii legunt recens purpureum, de sanguine qui multo cruore purpureus. Vel multâ morte, cum multo morientis cruore.
k Persequitur furtivas caedes. At Serv. exponunoctumo praelio.
l Aptam & convenientem. Sic, pomoris de more habilem suspenderat arcum.
m Al. regi. n Non penitus illustri: quod lib. 6. dicit, Luna sub luce maligna.
n Nihil responderunt. Tendo contra serm. tuum, i. tibi respondeo.
o Al. ubicum: quod magis probat Serv.

Sylva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ sonorum oneroſaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jámque imprudens evaſerat hostes,
Atque p lacus, qui post, Albæ de nomine, dicti
Albani, tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtrà abſentem reſpexit amicum;
Euryale q infelix, quæ te regione reliqui?
Quáve sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
r Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentûm.
Nec longum ſ in medio tempus, cùm clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis,
t Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtrà.
Quid faciat? quâ vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyùs adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Siqua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſiqua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi;
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat; & toto connixus corpore, ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit u adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt; hòc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum x librabat ab aure.
Dum trepidant; it haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectóque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volcens; nec teli conſpicit uſquam
Autorem, nec quò ſe ardens emittere poſſit.
Tu tamen y interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc verò exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me; adſum qui feci: in me convertite ferrum,

p Al. loco.

q Ad ſeipſum refert, ut patet è Ser. & tum diſting. Euryale, infelix q. t. r. r.

r Al. Fallaces ſylvas: ut diſting. revolvens.

ſ Inter audiendum ſomni & viſum Euryal.

t Sic modò dixit fallacem ſylvam.

u Qui erat è regione, etſi non adverſo pectore. Haſta porrò ſic fracta eſt ipſo impetu ut findereturs ità haſtile fiſſum, & ipſa fiſſione emmanatum, præcordia tranſiit Geſtus jaculantis experimitur. Nam manualia tela aut ab aure aut à latere jaciuntur.

y Donec ille invenialur.

O Rutuli; mea fraus omnis: nihil iste nec ausus,
Nec potuit, (cœlum hoc & conscia sydera testor)
Tantum infelicem nimiùm dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
z Transadigit costas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrósque per artus
It cruor, inque humeris cervix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cùm flos succisus aratro
Languescit moriens, lassóve papavera collo
Demisère caput, pluviâ cùm fortè gravantur.
At Nisus ruit in medios, solúmque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
Proturbant: instat non a segnior, ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, b placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiúmque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli spolisque potiti,
Volscentem exanimem flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis unà tot cæde peremptis,
Serranóque, Numâque. ingens concursus ad ipsa
Corpora, feminecésque viros, c tepidâque recentem
Cæde locum, & plenos d spumantis sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeámque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Jam Sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratásque acies in prælia cogit,
e Quisque suas, variisque ausum rumoribus f iras.
Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali & Nisi.
Hinc ad dura virorum in parte sinistra
Oppositæ aciem, (nam dextrâ cingitur amni)
Ingentésque tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti: simul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miseris, atróque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matrísque adlabitur aures

z Al. transibit & transadit. Utrumlibet autem horum sequendo, scribendum fuerit rupit.

a Al. Secius, & quidem apud Ser. ita scriptum est, qui exp. Non segnior, quamquam vulneratus.

b Cùm illum vidit à se perceptum.

c Hypal. pro Tepidum locum recenti cæde. Unde multi legunt, Tepidúmque recenti c. locum.

d Spumat enim sanguis cùm effunditur. Adhuc autem effundebatur: quia dixit, feminecésque viros.

e Quisque suos, legit Ser. subaudiens comites. Tunc autem interpung. fuerit post acies.

f Ex Euryali & Nisi audacia moras.

Euryali, & subitus miseris calor ossa reliquit.
Excussis manibus radii, revolutaque pensa
Evolat infelix, & femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit: non illa viri, non illa pericli
Telorúmque memor, cœlum dehinc questibus implet
Hunc ego te, Euryale, aspicio? tane illa senectæ
Sera meæ requies posuisti linquere solum?
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu! terrâ ignotâ canibus data præda Latinis
Alitibúsque jaces: nec te tua funera mater
Produxi, presive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi quam noctes festinus diesque
Urgebam, & telâ curas solabar anilis.
Quò sequar? aut quæ nunc artus, avulsaque membra
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, referi? hoc sum terræ quæque aspice, sequor?
Figite me, si qua est pietas, in me omnia ferrum,
Conjicite, ô Rutuli, me primam absumite ferro,
Aut tu, magne pater divum, miserere, tuique
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, maestique per omnes
It gemitus: torpent infracto ad prælia virtus.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor
Ilioneus monitu, & mœstissima lacrymantis Iuli,
Corripiunt, intrépidi manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul æra canoro
Increpuit, sequitur clamor, cœlumque ferit ingens.
Accelerant acti cuneatâ testudine Volsci,
Et fossas implere parati, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,
Qua rara est acies, interlucetque corona.
Non tam spissa viris, telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo mœnia defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, quæ vis
Possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus,
Nec jam sufficiunt: nam quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvúntque, ruúntque:
Quæ stravit Rutulos late, armorúmque resolvit
Tegmina: nec cuiquam cœpto contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte aliâ horrendus visu quassabat Etruscam

Pinus

a Talem. b Quem speraham fore requiem.

c Quidam ser. date præda. d Pro funeres. Nam funeres ad quas funus pertinet. vide Serv. Alii legunt, prosequi matri, vel ut sum. Afferre & alii ferendo subire. Producere autem exponere aut proponere mortuos ad exsequias.

e Cadaver. f Augentem ludus. Vel, incitantem animos ad luctum.

g Al, trahunt-que.

Pinum, & fugiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.

o Vos, ô Calliope, precor aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
Et mecum ingentes p oras evolvite belli.
Et meministis enim, divæ, & memorare potestis,
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
p Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summâque evertere opum vi
Certabant: Tröes contrà defendere saxis,
Pérque cavas densi tela interquere fenestras.
r Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustràque malorum
Velle fugam. dum se glomerant, recròque resident
In partem quæ f pestè caret, tum pondere turris
Procubuit subitò, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secutæ,
Confixique suis telis, & pectora ducto
Transfodi ligno, veniunt. t vix unus Helenor,
Et Lycus, elapsis quorum primævus Helenor,
(Mœonio regi quem serva Lycimnia furtim
u Sustulerat, x vetitisque ad Trojam miserat armis)
Ense levis, y nudo, parmâque z inglorius albâ,
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas;
Ut fera, quæ densâ venantûm septa coronâ
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moritûrus in hostes
Irruit, &, quâ tela videt densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fugâ muros tenet, altâque certat
a Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu telóque sequutus
Increpat his victor; Nostrâsne evadere, demens,
Speràsti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit âtra petens pedibus b Jovis armiger uncis;
Quærítum aut matri multis balatibus agnum
Martius à stabulis rapuit lupus. undique clamor
Tollitur: invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alii ad fastigia jactant.

o Te cum ceteris Musis precor, vel Te & cæteras Musas. Servatis esse Syllepsin per numeros, pro vos, Musæ, vel te, Calliope.

p Spatia magnis belli explicandæ, ut Ennius dixerat, Quis potis ingenio evolvere belli sigilliter circumpetas.

r Pro primus.

f Incendio: ut litt. ſ. loco dicendit corpore pestis.

t Pro unus & alter, videlicet Hel. & Lycus.

u Subtraxerat.

x Quia servi mittit prohibebantur.

y Inermo.

z Quasi tyro.

a Quia tunc alibi non erant muri, sed ad impetum tantùm repellendum.

b Aquila.

Ilioneus saxo atque invenit fragmine montis
Lucetium, portæ subeuntem, signéque ferentem,
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas;
Hic jaculo bonus, hic jonge fallente sagittâ;
Ortygium Caneus, victorem Caneâ Turnus;
Turnus Ityn, Clonimque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, & summâ stantem e pro turribus Idæ.
Privernum Capys. hunc primò levis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit; ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditâque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adductâ circum caput egit habenâ;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces,
Ascanius; fortémque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, ſ tumidâque novo præcordia regno
Ibat, & g ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum vallóque teneri,
Bis capti Phryges, & h morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bella connubia poscunt,
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec Fandi fictor Ulysses:
Durum à stirpe genus; i natos ad flumina primùm
Deferimus, sævóque gelu duramus & undâ,
Venatu invigilant pueri, silvæque fatigant;
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvóque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello,
k Omne ævum ferro teritur, versâque juvenctum
Terga fatigamus hastâ: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutátque vigorem:
Canitiem galeâ premimus; semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis l picta croco & fulgenti murice vestis;
Desidiæ cordi, juvat indulgere choreis;

e Pro defensione turrium. Aut sic magnum ut turrim putarat.
d Paululum vulneraverat, e Stabat Arcentis filii Arcens in re. egreg. &c. ut vult Serv.
f Animo elatus ob novum regnum. Exp. autem Serv. duobus modis novo regno.
g Ser. legit ingentem. Non erat ingens, sed se esse ingentem clamitabat.
h Ser. morti exp. bello. Sed malim illi vulgatum ignis, relinquere: ut intell. Muros morti opponere, & hoc adversus illum obstaculo se tueri.
i Ex consuetudine Germanorum traxit, qui aquæ Rheni arbitrio explorabant essentne partus legitimus an nothus.
k Semper in manibus tela militaria gerimus, etiam cum terram sobligimus. Nam hasta pro boum stimulo utimur.
l De crocoto vestes mul. ut effeminatos incedat Troianos.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ,
O verè Phrygiæ! (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxúsque vocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma viris, & m cedite ferro.
Talia jactantem dictis ac dira canentem
Non tulit Ascanius, nervóque obversus equino
Contendit telum; diversáque brachia ducens,
Constitit ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras auratâ fronte juvencum,
n Candentem, paritérque o caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum. sonat unà p lethifer arcus,
q Et fugit horrendùm stridens elapsa sagitta,
Pérque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit: I, verbis virtutem illude superbis;
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
r Hæc tantùm Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Lætitiáque fremunt, animósque ad sydera tollunt.
Æthereâ tum fortè plagâ crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbémque videbat,
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
Macte novâ virtute puer, (sic itur ad astra)
Diis s genite, & geniture deos; t jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura residunt:
u Nec te Troja capit. Simul hæc effatus ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniúmque petit, formâ tum vertitur oris
Antiquum in Buten, hic Dardanio Anchisæ
Armiger antè fuit, fidúsque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocémque, colorémque,
Et crines albos, & x sæva sonoribus arma;
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
Sit satis, Æneïde, telis impunè Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & x paribus non invidet armis:
Cætera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovère deum proceres divináque tela
Dardanidæ, pharetrámque fugâ sensère sonantem.
Ergò avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus

Succedunt,

m Omittite bellum.

n Quidam exp. nitidum præ pinguedine.

o Æqualem matri, nondum patri.

p Dom. legit facifer.

q Al. effugit, quod magis probat Serv.

r Sic alibi, Nec plura, subj. dixit. At Serv. Hæc tantùm & dixit & fecit.

s Genite, propter Venerem: Geniture deos, propter Jul. Cæs. & Aug.

t In te Salmas. Ex Philip. dicto ad Alexand. Μακεδονίας ὄντως ἄξιος. At Serv. exp. Majoris es meriti quàm civitas in qua nunc es.

u Strepitu terribilis.

x Similibus armis, non peritiâ, sed genere victoriæ. Pari gloriæ; quia ut Apollo puer extinxit Pythonem, sic occiso Num. ab injuriis Troj. defendit Ascan.

Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt arcus, & amentatæ torquent
Sternitur omne solum telis, tum fracta cavæque
Dant sonitum a sicu galeæ: pugna aspera surgit;
Quantus ab occasu veniens pluvialibus hœdis
Verberat imber humum; quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Jupiter horridus Austris
Torquet aquosam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
(Quos Jovis edaxit luco sylvestris b Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos)
Portam, quæ ductis c imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextrâ ac lævâ pro turribus astant,
Armati ferro, & crissis capita alta coruscî:
Quales aëreæ lapsuri fulmina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes.
Continuò Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedêre,
Aut ipso portæ posuêre in limine vitam.
Tum magis increscunt animis d discordibus iræ:
Et jam collecti Trões glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos;
Et primùm Antiphaten, (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala e cornus
Aëra per tenuem, stomachóque infusa sub altum
Pectus abit; reddit f specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum pulmone tepescit.
Tum Meropem atq; Erymantha g manu, tum sternit Aphi-
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
h Non jaculo, (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnùm stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamâ lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus i gemitum, & clypeum superimpat ingens.

Qualis

y Tela amentata torquent.
z Ictu, ictus.
a Aer, ut Hor. Sub Jove frigido.
b Hyæna legendum suspicatur Turn. ut sylvestri hyænâ educati dicuntur, ficuti cervi, canes, lupi, quidam nutriti fuerunt comm. Pand. & Bitias, & Hostilius, scil. Trojanorum, qui à Rutuli discordabant. Serv.
c Quæ imperio abeuntis Æneæ commissa et fuerant portis, quæ impr. Æneæ fuerat comm. Pand. & Bitias, & Hostilius, scil. Trojanorum, qui à Rutuli discordabant. Serv.
d Discordibus iræ: Ital. coruscant.
e Sp. vulnerici exaggeratione dicit.
f Gladio comminus ferit: cum Antiphates occidisset jaculo.
g Non jaculo sternit.
h Ea casu corporis ingentis, atque armis gravis.
i Sic alibi, gemitum super arma dedêre. Hom. ὀϊμωγὴ δ' ἐγένοντο κατὰ στόμα τε ῥῖνάς τε. Item, ἀμφὶ δὲ οἱ βρυχὴ τετάνυστο χαλκὸς ἐπ' αὐτῷ.

Qualis in Euboïco Balarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus artè
Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitúsque vadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durámque cubilo
Inarime, Jovis imperiis impósta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit:
Immisítque fugam Teucris atrámque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatórque animo deus incidit.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multâ convérso cardine torquet,
Obnixus latis humeris; multósque suorum
Mœnibus exclusos [m] duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipítque ruentes.
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultróque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò nova lux oculis effulsit, & arma
Horrendùm fremere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeóque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subitò Æneadæ, tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur: *o* Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris tohibet patriis media Ardea Turnum:
Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus;
Incipe, si qua animo virtus, & confere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis & cortice [p] crudo
Intorquet, summis adnixus viribus, hastam.
Excepère auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorsit veniens: portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim [q] is teli nec vulneris auctor.
Sic ait; & [r] sublatum altè consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubémque immani vulnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepidâ formidine Trões.

k Mortiferum: ad quem usum sit augmen.

l Atrum per Metalepsin, dicis causam, mœstitiam, odiosum: quod atra inauspicata, & funesta, & injucunda erant.

m Sine spe eradendi.

n Hoc tam sic-cione sua poëtis, inquit Ser. qui & similem locum affert. Enimmo autem imitari Homericum νύμφη, quod Epiphonemati itidem adhibet.

o Ostendere vult se non per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minimè profuturam castra penetrasse.

p Viridi, duro.

q Pro is, legitur etiam est. Genus feriendi Gallicum.

Et,

Et, si continò victorem ea cura subiisset,
Rumpere claustra manu, sociósque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem cædísque insana cupido
Egit in *f* adversos.

f Eos qui antecum ex adverso erant, etsi tergum adverterant & fugerant.

Principio Phalarim, & *t* succisa poplite Gygen
Excipit: *u* hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum, (Juno vires animámque ministrat.)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parmâ:
Ignaros deinde in muris, Martémque cientes,

t Excipit & succidit poplitem.

u Deinde raptis de hostibus fugientibus.

Alcan Irámque, Haliúmque, Noëmonáque, Prytanim
Lyncea tendentem contrà, sociósque vocantem,
Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
Occupat. huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longè jacuit caput. indè ferarum
Vastatorem Amycum; quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrúmque armare venenò:
Et Clytium Æoliden, & amicum *x* Cretea Musis:

x Poetam lyricum.

Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, *y* numerósque intendere nervis;
Semper equos atque arma virûm pugnásque canebat.

y Rhythmos facere intensione nervorum. Id est, quos sonandos chordis verba componebat.

Tandem ductores, auditâ cæde suorum,
Conveniunt Teucri; Mnestheus, acérque Serestus;
Palantésque vident socios, hostémque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam? quò tenditis? inquit.
Quos alios muros? quæ jam ultrà mœnia habetis?
Unus homo, & vestris, ô cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, *z* veterúmque deorum,
Et magni Æneæ segnes miserétque pudétque?

z Penates significat, quos semper coluere Troiani.

Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
Acriùs hòc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. *a* Ceu sævum turba leonem
Cùm telis premit infensis; at territus ille
Asper, acerba tuens, retro redit; & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contrà
Ille quidem, hoc cupiens, potis est, per tela virósque:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat irâ.
Quinetiam bis tum medios invaserat hostes;
Bis conversa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus è castris properè coit omnis in unum;
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Juppiter Irim

a Haud aliter. Turnus retrocedens petebat fluvium, ac solet leo, pressus multitudine; nec terga præbere, propter iram vel pudorem, nec posse, licèt cupiat, in venantes impetum facere.

Demit

Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergò nec clypeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextrâ valet: *b* injectis sic undique telis
Obruitur. strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galeæ, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
Ictibus; ingeminant hastis & Trões, & ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, & *c* piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, & mollibus extulit undis,
Et lætum sociis *d* abluta cæde remisit.

b Al. objectis.

c Nigrum, & ex eo multum. Multus enim humor nigricat, qui paucus pellucet & limpidus est.

d Quia cæde contaminati aquâ se abluere solebant.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS.
LIBER X.
ARGUMENTUM.

Jupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo, insatiabilique Junonis odio, conqueritur; aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno, contrà, malorum omnium causam in Trojanos, veluti primos belli autores, atque adeò in Venerem ipsam, rejicit. Frustrà itaque tentatâ reconciliatione, Jupiter, ubi nullam vidit esse contentionum finem, nè aut uxorem aut filiam lederet, se neutrarum partium studia sequuturum pronunciat, sed pro sua æquitate omnia fatis esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt: non minore animo obsessi se ad defensionem parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur. Ibi nymphæ, paulò antè in eam formam ex navibus suis transformatæ, obviæ habet: ex iis & de classis amissione, & de suorum periculo, certior redditur. Indè hostium usque conspectum provectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnationi desistunt, occurrentesque ad littus, terrâ hostem prohibere conantur. Magno utrinque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magnâ prius editâ hostium strage, tandem à Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos

Rutu-

Rutulorum acervus amico infernum misit. Æscanius
que, eruptione facta, suas cum petrectipias copias
Quibus rebus permota Juno, & pro Turno solicita,
petratâ à Jove venia, præsenti tum periculo eripit,
jactâ illi fictâ Æneæ imagine, quam dum in navim
dam fugientem insequitur, inficiali à Junone rapi-
tempestatis adiutore Iridæ proximo devehitur. Ip-
Mezentium, Jovis monitu pugnæ succedens, magnum
Trojanorum quam Etruscorum numerum prostravit;
ab Æneâ hastæ ictu vulneratus, à Lauso filio prote-
ægrè se ad obligandum vulnus ex acie recipit, ibi La-
quoque, dum patrium ulciscì conatur, ab Æneâ inter-
tur. Ejus rei nuntio accepto, Mezentius, consenso
in prælium redit; ibi, dum filii mortem vindicare
eâdem quâ filius dextrâ concidit.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Concilium divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant.
Advenit Æneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & tetris in pugnam vitibus instr.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus:
Cæduntúrque duces; cadit & sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Junonis numine Turnus.
Æneas præstat, Mezenti cæde piatâ,
Et Lausum invictâ pernicit per vulnera dextrâ.
Mors aliter nisi Mezentius occidit ipse.

Aliud incerti autoris Argumentum.

Placat & uxorem dictis & jurgia nata
Juppiter, auxilio instructus Trãius heros
Advenit: occurrunt Rutuli, atque in littore pugnat.
Occidit à Turno Pallas, victórque superbus
Æneæ eripitur. Mezentius interit acer.

Aliud Monostichon.

Occidit Æneæ Decimo Mezentius irâ.

Aliud.

Exponit Decimus Tuscorum in littore pugnas.

PAnditur interea domus a omnipotentis Olympi:
Concilióque vocat divûm pater atque hominum rex
Sydeream in sedem; terras unde arduus omnes,
Castráque Dardanidûm, aspectat, populósque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse:

a Omnia complectentis, omnibúsque potentis, ut fit à potior. Quidam leg. omnipatentis, alii omniparentis. Est autem Naevi versus, nisi quòd ille scripserat altitonantis.

Cœlicolæ

Cœlicolæ magni, *b* quianam sententia vobis
Versa retro? tantùmque animis certatis iniquis?
c Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contrà vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere, suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne *d* accersite) tempus;
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum *e* res rapuisse licebit.
Nunc sinite, & *f* placidum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert:
O pater, ô hominum divûmque æterna potestas,
(Namq; aliud quid sit quod jam implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli, Turnúsque feratur
Per medios insignis equis, tumidúsque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros;
Quin intra portas atque ipsis prælia miscent
Aggeribus *murorum, & inundant sanguine *g* fossas.
Æneas ignarus abest. nunquámne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem (credo) mea vulnera *h* restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine *i* pace tua, atque invito numine, Tröes
Italiam petiêre, luant peccata, neque illos
Juveris auxilio; sin tot responsa sequuti,
Quæ superi manésque dabant, cur nunc tua quisquam
Flectere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventósque furentes
Æolià excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam *l* manes (hæc intentata manebat
Sors terum) movet, & superis immissa repentè
Alecto medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor; speravimus ista
Dum fortuna fuit; vincant quos vincere mavis.
Si nulla est regio Teucris quam det tua conjux;
m Dura per eversæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sanè ignotis jactetur in undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna sequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus; positis inglorius armis

b Pro cur, ex Ennio.

c Ut vicissim annuere dicitur, cùm nutu quo totum Olymp. tremefecit sibi aliquid placere testatur.

d Al. arcessite.

e Bellum pestiferum indicere.

f Al. Placitum.

*Al. murorum. *g* Al. Fossa. Sed fossa legit Prisc. ut sit inundant activè positum. Sic autem & Serv. exp. Implent & inundare faciunt.

h Hoc mihi restat, ut iterum à Tydide vulnerer.

i Exspectandæ mihi sunt armis. Manet me, seu impendet mihi casus ille ex armis mortalibus. *k* Pro venis.

l Juno suprà, Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.

m Dura Serv. jungit cum nomine conjux: fortasse autem per dura excidia (fumantia, i. quæ adhuc fumant.

Exigat

Exigat hîc ævum, magnâ ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus indè
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes,
Tótque maris vastæque exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidiváque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse suprémos,
Atque solum quo Troja fuit? *n* Xanthum & Simoënta
Redde, oro, miseris: iterúmque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno,
Acta furore gravi; Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneam hominum quisquam divúmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis autoribus. esto,
Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra
Hortatu sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenámve *o* fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hîc Juno, demissáve nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem; & patriâ Turnum consistere terrâ,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, *p* face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, *q* præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,
Próque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juvisse? nefandum est.
Æneas ignarus abest, ignarus & absit.
Est Paphos Idalíumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nósne tibi *s* fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros? qui Troas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europámque Asiámque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit meruisse tuis: nunc sera queresis
Haud iustis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ *u* assensu vario: ceu flamina prima
Cùm deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

n Intell. sedes certas peti, quæ antiquæ patriæ imaginem habeant, ut loci, portæ, fluvii, idem nomen habentes, in memoriam redigant eis belli Illiaci conditionem atque fortunam.

o Opem vel auxilium, ut cùm dicitur, Dii veniat; fidem.

p Bello favo.

q Propter illud, Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.

r Q. d. scilicet non est. Val. cum interroga.

s Moses: quæriam sine inimicis possent perire. Rectiùs caduca.

t De Venere.

u Quia pars Veneri favebat, pars Junoni.

Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: x eo dicente, deum domus alta ſilebat,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther,
Tum Zephyri poſtrema, premit placida æquora pontus:
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finem;
Quæ cuiq; eſt fortuna hodie, quam quiſq; y ſecat ipſe,
Tros Rutulúſve z fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Troiæ monitiſque funeſtis.
Nec Rutulos ſolvo. ſua cuique a exorſa laborem
Fortunámque ferent: REX Jupiter omnibus idem.
b FATA viam invenient. Stygii per ſumma fratris,
Per pice torrentes atráque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. ſolio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur;
Nec ſpes ulla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxêre coronâ.
Aſius Imbraſides, Hicetaoníúsque Thymœtes,
Aſſaracíque duo, & ſenior cum Caſtore Thybris,
Prima acies. hos c germani Sarpedonis ambo,
* Et Clarus & Hæmon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyncéſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſauis;
Molíſque ignem, pervóque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius d caput (ecce) puer detectus honeſtum
(Qualis gemma micat, e fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclúſum buxo, aut Oriciâ terebintho,
Lucet ebur) fuſos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ generoſe domo; ubi pinguia culta
Exercéntque viri, Pactolúſque irrigat auro.
Affuit & Meneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe dulci certamina belli

x Hæc verb. eo dicente, & ſequen. uſque ad Accip. malim notis parenth. includi.

y Secat pro deſecat, & proluſile ſimile. Qui enim quid deſecat, ſibi id ſumit? quod & Græci dicunt.

z Fuat pro fuerit. Fut. temp. verb. defect.

a Ex operat.

b Quia ſcit hoc eſſe fatale, ut Æneas imperet in Italia.

c Aut inter ſe germani filii Sarpedonis, aut Sarpedonis fratres. Sed portiùs, Fratres uterini, & Sarpedonis ambo filii.

* Et Clar. & Hæm. Al. Et Clarus Ethemon. Al. Clarus & Ethemon L. comitantur.

d Sine galea, ut non pugnaturus: ob illud quod ſuadit ſupra, Cætera pueri, bello.

e Qua eſt in medio inauris aurea.

Contulerant. Media Æneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genusque,
Quidque petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quæ libi conflet, violentaque pectora Turni
Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus.
Admonet, immitesque preces; haud fit mora: Tarchon
Jungit opes, fœdusque ferit. fum libera fatis
Classem conscendit jussis gens Lydia divum
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios: Pallasque, sinistro
Affixus lateri, jam quærit sydera, opacæ
Noctis iter, jam quæ pelago terræque marique.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantusque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora b Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi
Quique urbem liquere Cosas: queis tela sagittæ,
i Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas; huic totum insignibus armis
Agmen, & k aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos,
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divumque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes:
Mille m rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alphæa ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo, & sequitur pulcherrimus Astur;
Astur æquo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adsciscunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cæretè domo, qui sunt Minionia in arvis;
Et Pyrgi veteres, intrepidæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,
Transierim, Cycne, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbramque sororum,
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
Canentem canitiem dumis sensisse senectam,
Linquentem terras, & sydera voce sequentem.

Fili

i Pharetræ.
k Aurarum Apoll. simulacrum habebat. Adi de hanc statuam Pausaniæ Atticis.
l Periclitique agonis exitum magnum ducit. Per equum equitandi peritiam videtur intelligere, uti exponit Eques ipse. Nam o sine tempore, tranquillitate. Postea lenes. Nam Graviscæ, portui arctoi, [illegible] Graviscæ, in arvo honesto. Cum cæteris cujus pennæ tantæ. Velut quod est reverti, in sydera relatum, ut videmus in sphæra.

Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ sulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis ausum ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Thusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis; sed non genus omnibus unum.
r Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;
Ipsa caput populis, Thusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos ſ in se Mezentius armat,
Quos patre Lemaco velatis arundine glaucâ
Minciusinfestâ ducebat in æquora pinu.

r Quia Mantua tres habuit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur.

ſ Id est, odio sui in arma compellit.

It gravis Auletes, & centenâque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta; cui lateram tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtim desinit alvus:
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.
Jamque dies cœlo concesserat, almâque curru
Nocturnus Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque t ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus (ecce) suarum
Occurrit comitum, nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasque è navibus esse
Jusserat: innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longè regem, lustrantque choreis:
Quarum, quæ fandi doctissima, Cymodocea,
Pone sequens, dextrâ puppim tenet; ipsâque dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilâsne, deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes:
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, quondam tua: u perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat,
Rapimus ſ invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossâque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam locâ justa tenet fortis permissus Etrusco:
Arcas eques ſ mediis illis opponere rumas,
Nec fallis jungam; certa est sententia Turno.

t Ministrum se præbet velis.

u Qui contra fœdus bellum movit.

ſ Q. d. Malui illemus tibi servire; quàm in nymphas commutari.

Surge age, & Aurorâ socios veniente vocari
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit ipsa
Invictum Ignipotens, atque z oras ambiit auro.
Crastina lux (mea si non irrita dicta putâris)
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextrâ discedens impulit altam
(Haud ignara a modi) puppim: fugit illa per undas
Ocyor & jaculo, & ventos æquante sagittâ.
Indè aliæ celerant cursus, stupet inscius ipse:
Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique b ad fræna leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu ritè c propinquos
Augurium, Phrygibúsque adhis pede diva secundo.
Tantum effatus: & interea d revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctémque fugârat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jámque in conspectu Teucros habet & sua castra,
Stans celsa in puppi: clypeum tum deinde sinistrâ
Extulit ardentem. clamorem ad sydera tollunt
Dardanidæ è muris. Spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt: * quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiúntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibúsque ea mira videri
Ausoniis: donec versas ad littora puppes
Respiciunt, totúmque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristísque à vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:
Non secùs ac liquidâ siquando nocte cometæ
Sanguinei lugubrè rubent, aut Sirius ardor:
e Illæ sitim morbósque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & lævo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præripere, & venientes pellere terrâ.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optástis adest, perfringere dextrâ:
f In manibus Mars ipse, * viri. nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor; nunc magna referto
g Facta, patrum laudes. ultro occurramus ad undam
Dum trepidi, * egressique labant vestigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.
Hæc ait: & secum versat, quos ducere contrà,
Vel quibus obsessos possit concrepere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis

z Extremitates.

a Moderationis, quippe quæ fuerat navis.

b Id est, domiti leones. Nam quæ animalia frænos recipiunt domita sunt.

c Familiare effatis.

d Aperta: ut involutum dicitur quod clausum est.

* Comparatio pertinet ad Trojanum clamorem. Serv.

e Sinistro, vel potius aliquid sinistrum & infelix portendente.

f Præsentes jam sunt hostes; ità inquam cum illis confligere possis. Jam vobis facta est manum conferendi potestas.

* Al. Viris.

g Al. Facta patrum laudet, vel laudésque.

* Al. egressi.

b Pontibus exponit. multi servare recursus
i Languentis pelagi, & k brevibus se credere saltu;
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subitò proras, socios{que} precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates, inimicam l findite rostris
Hanc terram, sulcúmque sibi premat ipsa carina,
Frangere nec tali m puppim statione recuso,
Arreptâ tellure semel. Quæ talia postquam
Fatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantésque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ
Omnes innocuæ. sed non puppis tua, Tarchon:
Namque infixa vadis, n dorso dum pendet iniquo,
Aceps, sustentata diu, fluctúsque fatigat,
Solvitur, atque viros medijs exponit in undis;
Fragmina remorum & quos fluitantia transtra
Impediunt, retrahítque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in littore sistit.
Signa canunt. primus turmas invasit agrestes
Æneas, o omen pugnæ, straviítque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petiit: huic gladio, pérque ærea scuta,
Per p tunicam squallentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exsectum jam matre peremptâ,
Intibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
Cui licuit parvo, nec longè Cissea durum
Imminémque Gyam, sternentes agmina clavâ,
Dejecit letho. nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus, genitórque Melampus,
Alcidæ comes usque, graves dum terra labores
Pertulit. ecce q Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
Tu quoque flaventem primâ lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardanidâ stratus dextrâ, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres;
Si fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenáque tela
Conjecêre: partim galeâ clypeóque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten;
Sagittas mihi (non ullum dextera frustrà
Torserit in Rutulos) fetêrunt quæ in corpore Graiûm

k Scalis navium.
i Tranquilli.
k Brevibus autem, vadis.
Per remos, i. scaphis, subdescendunt.
l Militari sello dictum est, ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum.
m Alii puppes.
n Arenæ duriori tumulo.
o Quia sicut nunc, sic ubique vincit Æneas.
p Loricam splendentem auro. Haurit pro ferit.
q Legitur & Pharon. Ser. utrumque lect. agnoscit: & clamanti legit utrobique, non clamantis.

Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,
Et jacit: illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextrâ, & trajecto missile lævo
Protinus hasta fugit, servatque cruenta [f] tenorem suum.
Dexteráque ex humero nervis tutrbunda pependit,
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: sed non & ligere contrà.
Est licitum, magnique ferum perstrinxit Achatæ.

Hic Curibus, fidens primæ se corpore, Lausus
Advenit, & rigidâ Dryopem ferit omnis in hastâ,
Sub mentum graviter pressâ, pariterque loquentis
Vocem animámque rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios, Boreæ de gente suprema,
Et tres quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus, occurrit Halesus,
Auruncæque manus; subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ, Magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
[f] Mare mari, nubes nubi, ventique ventis vesanis. Legitur & obnixi, ut restatur ad ventos.
Anceps pugna diu, stant, & obnixa omnia contra:
Haud aliter Trojana acies aciésque Latinæ
Concurrunt: hæret pedes pedi, densóque viro vir.

At parte ex alia, quâ lava rotantia late
Intulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos aciem inter pedestres,
[u] Ut vidit Pallas, & Latio dare terga sequaci,
Aspera quòd natura loci dimittere quando
Suadet equos, & quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quò fugitis, socii? & per vos, & fortia facta
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spémque meam, patriæ quæ nunc insurgit in arma,
Fidite nè [x] pedibus: ferro rumpenda per hostes
Est via, qua gloria ille virûm densissimus urget.
[y] Hâc vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales; totidem nobis animæque manúsque.
Ecce, maris [z] magno claudit nos obice pontus;
Deest jam terra fugæ; pelago Trojámne petemus?

Hæc ait, & medios densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere saxum,

Inter-

[x] Retrorsùm. Al. transjecto. [f] Currendi modùm.
[u] Latinis seq.
[x] Fuge.
[y] Hoc vult patria, ut per cædes hostium revertamur.
[z] Al. magnâ. Item magni.

Lato rotat fugit telo; discrimina costis
Per medium quâ spiritus dedit; hastamque receptat
Ossibus hærentem: quem a non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc Pallas; nam b Pallas ante ruentem,
Dum furit, immanem crudeli morte sodalis
Excipit, atque enses e tumido in pulmone recondit.
Hinc c Helenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Duncia, Laride Thymbræque, similima proles,
Indiscreta suis gratisque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas;
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis;
Te decisa suum, Laride, dextera quærit, & inanimesque micant digiti, ferrumque retentant.
Arcadas, accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, misitus dolor & pudor armat in hostem.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea prater
Trajicit. hoc spatium tantumque d moræ fuit Ilo,
Ilo nunque procul validam direxerat hastam,
Quam medius Rhœteus intercipit, (optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren) currique volutus
Cadit semianimis Rutulorum calcibus arvis.
Ac velut, optatâ ventis æstate coortis,
Dispersa immittit sylvis incendia pastor,
Correptis subito mediis, extenditur una
Horrida per latos e acies Vulcania campos,
Ille sedens victor flammas despectat ovantes;
Non aliter socium virtus cor omnibus unum
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua contulit arma;
Ille necat Ladonem, Pheretumque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti diripit ense.
Hastam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Obliquè dissecto cerebro permixta cruento.
Fata h canens sylvis genitor celarat Halesum,
Ut senior lecto canentia lumina solvit;
Injecêre manum Parcæ, telisque sacravunt
Evandri: quem sic Pallas petit ante precatus;
Da nunc, Tibri pater, ferro, quod mittilo, libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi:
Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus. Dum i texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cade viri tantâ perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumque moramque,

a Non occupat super Isbon, ad eve-nendum, quam fuerat in-Clinatus.

b Nam eum Pallas antè excitat, & do-lo interficit. Et naturaliter timido, & quæ fugiebat.

c Al. Schele-nium.

d Quò minùs serieg.

e Quasi flamma sunt Vulcani exercitus. Ser. explicat ita.

f Post fratrem, & claudit. Tu-tus communiv. propter vim plurimorum, & locus vul-nus. Homines. Al. cavent.

g Spolia ego, ero, aderens ex Plauto, Eguus hunc hominem hodie texam pallio.

Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci;
Et vos ô Graiis h imperditi corpora fecit
Agmina concurrunt, ducibúsque & viribus æquis
Extremi addensant acies; nec turba movetur.
Tela manúsque micat, hinc Pallas instat & urget,
Hinc contrà Lausus; (nec multùm dissimulat ætas)
Egregii formâ, quos quæ fortuna negârat
In patriam redire; ipsos concurrere fatis
Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
Mox illos sua fata manent i majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios, Tempus desistere pugnæ;
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur; cupiam ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; & socii cessêrunt æquore * jussi.
At Rutulum ad cellu juvenis, tum talia superbus
Miratus, stupet in Turno, corpúsque per ingens
Lumina volvit, obtutque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis in contra dicta tyranni
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni, sorti k pater æquus utrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis; pedes; apparat ire.
Comminus, ùtque leo, speculâ cum vidit ab altâ
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat; haud aliâ est Turni nescientis imago.
Hunc ubi l contiguum missæ foro credidit hastæ,
Ire prior Pallas, signa fors adjuvet, ausum
Viribus impariby; magnumque ità ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas quas advena adiit,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis;
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victorémque m terant morientia lumina Turni.
Audiit Alciden juvenem; magnúmque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymásque effudit inanes.
Tum q genitor natum dictis affatur amicis;
STAT sua cuique dies; breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ; sed r famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidêre deûm; quin occidit una
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metâque dati pervenit ævi.
Sic ait, atque oculo Rutulorum reficit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam:
Vaginâque cavâ fulgentem diripit ensem.

Illa

h Quos Græci perdere nequiverunt. Troas autem tu tell. quia se cum duxit Æneas. Vide Conning.

i Sub majoribus hostibus ut non intelligatur utrumque sub eodem hoste.

* Al. jusso.

k Pater, quem cupis spectatorem adesse, æquo animo feret quicquid acciderit.

l Ea proventu se ut hasta possit contingi. Vocat sacra jurium sanctitatem, quæ violari non debet ferire.

m Cognatum, inquit, hoc spectaculum.

n Jupiter Hercules.

o Dicit ideo esse amandam virtutem, ut vitæ brevitas famæ & memoriæ possit augeri.

Illa volans, * humeris surgunt quâ tegmina summa
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta, † diu librans, jacit, atque ità fatur:
Aspice num magè sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustrà de vulnere telum:
Una eádemque vià sanguisque † animusque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum supèr arma dedère:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super * astantes,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro; qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior; haud illi ‖ stabunt Æneia parvo
Hospitia: & lævo premisit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
‡ Impressumque nefas, una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti,
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro;
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus.
§ NESCIA mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
¶ O dolor atque decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior autor
Advolat Æneæ, tenui discrimine lethi
Ille suos, tempus a versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latámque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
Cæde novâ, quærens: Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis, mensæ quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivóque rogi perfundat sanguine flammas.
Ipse Mago procul infensam cùm tenderet hastam,
Ex adverso b subit, ac trepebunda supervolat hasta;

* Al. humeri.

† Cùm diu librâsset.

† Pro, anima.

* Quædam edit. post astantes habent, sic ore prosatur. Sed hæc verba pro nothis habentur.

‖ Constabunt.

‡ Insculptum Danaidum nefas.

§ Quia propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse lætatur.

¶ Hos duos versus alii à poetâ, alii à sociis reportantibus cadaver, dici volunt. Dolor propter illud, Hæc te prima, &c. Decus autem propter hæc, Cùm tamen ingentes Rut. l. acerv. a Versis in fugam, fugarit.

b Subsedit.

Et

Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves natóque patrique.
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
Cœlati argenti; sunt auri pondera facti
Infectique mihi. non hic victoria Teucrûm
Vertitur: haud animâ unâ dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis c parce tuis; belli d commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremptо.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus,
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Trivizeque sacerdos,
Infula cui sacrâ redimibat tempora vittâ,
Totus collucens veste atque insignibus armis,
Quem congressus agit campo, lapsúmque superstans
e Immolat, ingentique umbrâ tegit. arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & varios Marsorum à montibus Umbro.
Dardanides contrà furit; Auxuris ense sinistram
Et totum clypei ferro deiecerat orbem,
f Dixerat ille aliquid magnum, vimque addere verbo
Crediderat, cœlóque animam fortasse ferebat,
Canitiémque sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit; ille reductâ
g Loricam clypeique moram omne impedit hastæ
Tum caput oranti, nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncúmque repentè
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Isthic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriâve onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquêre feris, aut gurgite mersum
Unda feret, piscésque impasti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortémque Numam, sulvúmque Camertem
Magnanimo Volscente satum, dì illissimus agri
Qui fuit Ausonidûm, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenásque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribúsque arsisse, Jovis cùm fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses;
Sic toto Æneas desævit in æquore victor,

c Parce t. Serv. d Vicissitudines & ignoscendi facultatem poscis, quæ inter partes solet aliquando præstari: sed istam mihi non ille Turnus sustulit, & inhumanitatem plenam morte Pallantis docuit.

e Quasi vitam. ut ille consueverat: nam hoc verbo ad sacerdotis nomen alludit. f Sign. infestam sortem fuisse ei dimicationem, adversus solitam superbis; ejúsque insolentiam provocâsse deorum invidiam, quæ ei exitii causa fuerit & pestis.

g Hasta Æneæ transverberatus fuit clypeus & penetrata lorica. Redeunt, quia lacertos reducunt hastam mittere parantes. Imped. Non permittit usui esse ad protegend. Serv.

Ut semel intepuit mucro, quin (ecce) Niphæi
Quadrijuges in equos adversáque pectora tendit:
Atque illi i longè gradientem & dira frementem
Viderè, metu vetiti, retróque ruentes,
Fundúntque ducem, rapiúntque ad littora currus.
Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medio, fratérque Liger; sed frater habenis
Prodit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Illud tulit Æneas tanto fervore furentes;
Irruit, adversáque ingens apparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
Hic dabitur terris. Vesano talia latè
Dicta volant Ligeri: sed non & Tröius heros:
Dicta parat contrà: jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, k projecto dum pede lævo
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, l nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ verterè ex hostibus umbræ:
Hîc rotis saliens juga desertis. Hæc ità fatus
Arripuit bijugos. frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem:
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Plura oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem nè desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt & castra relinquunt
Arcanius puer & nequicquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultrò:
O germana mihi, atque eadem gratissima conjux,
Rectè arbare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas tustentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animúsque ferox, patiensque periculi.
Cui Juno m summissa; Quid, ô pulcherime conjux,
Felicitas ægram, & tua tristia dicta timentem
Me mihi, quæ quondam fuerat, quámque esse decebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno senì incolumem servare parenti.

i Longis gressibus seu passibus incedent.

k Protento, Extento.

l Objecisti mihi quòd fim & à Diomede & ab Achille conversus in fugam: te verò nec equorum tarditas prodidit, quod mihi contigit, nec aliquâ umbrâ equi rui sunt territi.

m Summissum animum præ se ferens, vel summissâ voce.

Nunc

Nunc pereat, Teucrisque n pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostrâ deducit origine nomen,
Pilumnúsque illi quartus pater, & tua largâ
Sæpe manu multisque oneravit limina donis.
Cui rex æherei breviter sic fatur Olympi:
Si mora præsentis lethi tempúsque caduco
Oratur juveni, o méque hoc ità ponere sentis;
Tolle fugâ Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse p vacat. sin altior istis
Sub precibus q venia ulla latet, totúmque moveri
Mutarive putas bellum, spes pascis inanes.
Cui Junó illacrymans; Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut r ego veri
Vana feror: quod ut ò potiùs formidine falsâ
Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hyemem ſ nimbo succincta per auras;
Iliacámque aciem & Laurentia castra petivit.
Tum dea nubecavâ tenuem sine viribus umbram,
In faciem Æneæ, (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis, clypeúmque jubásque
Divini assimulat capitis: dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressúsque effingit euntis;
Morte obitâ quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas lætа ante acies exsultat imago,
Irritátque virum telis, & voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentémque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum verò Æneam aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem;
Quò fugis, Æneа? t thalamos ne deſere pactos:
Hâc dabitur dextrâ tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictúmque coruscat
Mucronem: u nec ferre videt sua gaudia ventos.
Fortè ratis celsi conjuncta x crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Quâ rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exsuperátque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, y rumpit Saturnia funem,
Avulsámque rapit revoluta per z juora navem.
z Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obvia multa virûm demisit corpora morti.
Tunc levis haud ultrà latebras jam quærit imago,

a Eum latenter Æneæ exaquat, qui ubiq; cultor deorum inducitur.

o Vis ne hoc ità tacuere.

p Q. d. Undiq; jam in mortem truditur, hoc tantum vacat spatium. Vel, Quantum ad hoc, indulgere tibi paratus sum.

q Veniæ impetratio. Sin preces istæ tendunt ad impetrandam aliam veniam, i. ut aliud indulgeam.

r Veritatis sum ignara.

ſ Pro nubibus.

t Exspecta dum servatâ pactorum fide optatam ducas uxorem.

u Nec animadvertit vanum esse suum gaudium.

x Pro crepidini.

y Nè deprehensò dolo rediret ad prælium.

z Al. Non rectè, Ille autem Æneam, &c.

Sed sublimè volans nubi se immiscuit atræ:
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, a ingratúsque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sydera tendit:
Omnipotens genitor, tantòn' me crimine dignum
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, b quémve reducet?
Laurentésne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm qui me meáque arma sequuti,
Quósque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitúmque cadentûm
Accipio. quid agam? aut quæ jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos ô potiùs miserescite, venti:
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, sævísque vadis immittite syrtes;
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An sese c mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigat ensem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrúmque iterum d se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam; ter maxima Juno
Continuit, juvenémque * animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctúque æstúque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrósque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odissque viro telisque frequentibus instant.
Ille (velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expósitáque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque,
Ipsa immota e manens) prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi: cum quo Latagum, Palmúmque fugacem.
Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciémque adversam; pop ite Palmum
Succiso volvi segnem sinit: armáque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Necnon Evantem Phrygium, Paridí que Mimanta
Æqualem comitémque; f una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & g face prægnans
Cisseis regina Parin creat e urbe paternâ
Occubat; i ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multósque palus Laurentia) sylvâ
Pastus arundineâ, postquam inter retia ventum est,

Substitit,

a Utpote ignarus rerum. Nullam gratiam habens Pro illis quæ in ejus salutem facta erant: utpote qui ea nesciret.
b Pro qualem.
c Sic locutus est Cæsar, De bello Gal. l. 7. Se ipsi acutiss. vallis induebant. Malè igitur Serv. putat, vel per abusionem vel hypall. esse dictum.
d Pro reddat armis.
* Al. animi.
e Al. manet.
f Qui una eádémque nocte natus fuerat quâ Paris.
g Quæ antequam pareret, facem se peperisse vidit in somnis.
h Paris.
i Pro ignorata cura, ut est etiam Gell. Sic Nescius, pro qui nesciebatur, lib. 4.

Subſtitit, infremuitque ferox, & k inhorruit armis;
Nec cuiquam iraſci propiùſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius l iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longè & vaſto clamore lacessunt.
m Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes
Dentibus infrendens, & n tergo decutit haſtas.
Vexerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos;
Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit,
Purpureum pennis & pacta conjugis oſtro;
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi fortè fugacem
o Capite arduo. Conſpexit capream, aut o ſurgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immanè, comásque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exſpirans, infractáque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Orodem
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſóque occurrit, ſéque viro vir
Contulit, haud p furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus & haſtâ,
Pars belli haud temnenda, q viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum Pæana ſequuti.
Ille autem exſpirans, Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longùm, lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens miſtâ Mezentius irâ;
Nunc morere: ast de me divûm pater atq; hominum rex
Viderit. hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniúmque Rapo, & prædurum viribus Orſen;
Meſſapus Clonióque, Lycaoníumque Ericeten:
Illum r infrænis equi lapſu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes. & Lycius ſ ſuperceſſerat Agis:
Quem tamen t haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Arronium Salius, Saliúmque Neal. es,
Inſignis jaculo & u longè-fallente ſagittâ.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera; cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, nec illis

k Quia ſeras tum erigunt.

l Quibus ira eſt: ut dicitur, Eſſe odio. Non eſt animus ulli eorum quibus eſt ira.

m Hic verſ. & ſequens ſuâ fide videntur mori.

n Scuto.

o Capite arduo.

p Inſidiis vel dolo.

q Al. Viris: ut, haud temnenda viris.

r Aſperiori, qui frænorum ſpernaret regimen.

ſ Dimicaturus contra Meſſ. ſed Val. præveniens eum occidit.

t Fortaſſe pro, Non degenerans à virt. avita. Serv. tamen aliter.

u Jactu longè-fallentis ſagittæ: ut ſit ὑπὸ τοῦ ἀφ' οὗ, ait Serv. quem ſequi nollim, ſed hæc ſeparare; & longè-fall. ſagitta intelligere, quæ fallit veniendo ex remotiore loco quàm unde putaretur.

Dii Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Juno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At verò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quàm magnus Orion,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat, manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & x mole suâ stat:
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ,
y Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,
Nunc adsint: z voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te, Lause, tropheum
Æneæ. Dixit, stridentemque eminus hastam
Jecit: at illa volans clypeo est excussa, procúlque
Egregium Antborem latus inter & ilia figit;
Herculis Antborem comitem, qui missus ab Argis
Juserat Evandro, atque Italâ consederat urbe.
Sternitur infelix a alieno vulnere, cœlúmque
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Æris cavum triplicì, per b linea terga, tribúsque
Transit intextum c tauris opus, imáque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. ocyus ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine, lætus
Rapit à femore, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ casum, tuáque optima facta,
Si qua fidem tanto est d operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeóque inimicum hastile trahebat.
Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis:
Jamque assurgentis e dextræ plagámque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsúmque morando
Sustinuit. socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret;
Telaque conjiciunt, proturbántque eminus hostem
Missilibus. f furit Æneas, tectúsque tenet se.
Ac velut effusâ siquando grandine nimbi
Precipitant, omnis campis diffugit arator,

Omnis

x Virtute suâ confidens stabat. Tri D. non recte.
y Hinc supra, contemptor divûm Mezentius.
z Consecro & dico.
a Alienum vocat vulnus, quòd accepisset telum intentatum alii, videlicet Æneæ.
b Lino enim texebantur scuta, ut pollens imbuere picturam.
c Taurorum taurinis.
d A pietate profecto: ut mox, Fallit te incantum pietas tua. Quidam male de carminibus Virg. intell. e Al. dextrumque ut ordo verbi fit. Subiit dextram Æn. jam ad. & mucr. L. pl. Sic mox, Ut pro me hostili pateret succedere dextræ.
f Quòd plenam de tanto hoste victoriam reportare non possit.

Omnis & agricola, & tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris; ut possint, Sole reducto,
g Exercere diem: sic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum h detonet, omnem
Sustinet, & Lausum inde petit; Laui óque minatur:
Quò, morituræ, ruis? majoráque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minùs ille
Exsultat demens. Sævæ jamque altiùs iræ
Dardanidæ surgunt ductori; extremáque Lauso
Parcæ fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totámque recondit.
Transiit & k parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli matris quam nexerat auro:
Implevitque sinum sanguis, tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpúsque reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextrámque tetendit;
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habe tua: téque parentum
Manibus & cineri (si qua est ea cura) remitto,
Hoc tamen, infelix, miseram solabere mortem:
l Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terrâ sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpúsque m levabat
Arboris n acclivis trunco: procul ærea rámis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circùm juvenes: ipse æger, anhelans
o Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multósque remittit
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimum supra arma ferebant
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longè gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantáne me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera servor,
Morte tuâ vivens? Heu! nunc misero mihi demum
Exsilium infelix, nunc altè vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,

g Hypall. pro Exerceri per diem.
h Pro, violentus impetus hostium remittatur. Al. dum detinet omnes. Vel, nubem belli dum detinet, omnes Sust.
i Colliguntur.
k Parmam, levia arma, non clyp. At Don. hæc separat.
l Quasi hoc morienti solatium afferat, magni alicujus viri dextrâ potiùs cadere quàm gregarii militis.
m Al. lavabat.
n Acclinis lege, non accliviis. Qui error & apud Hor. Est autem pro acclinatus.
o Sustinens se arboris trunco. Adjunxerat arbor. reficiebat lassata colla. Ità D. nisi potiùs scripsit adnixus.

Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum
Omnes per mortes animam sontem ipse dediſſe: p Per omnia mortis genera. q.d. Debueram me cuilibet periculo sine ullo mortis metu objicere. Al. dediſſem.
Nunc vivo, neque adhuc hominum lucémque relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
Hand q dejectus equum duci jubet: hoc decus illi, q Dejecto animo.
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus. alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe, diu (RES siquâ diu mortalibus ulla est)
Visimus: aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum; aut (r aperit si nulla viam vis) r Si virtuti est adversus eventus.
Occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & ſ exceptus tergo consueta locavit ſ Equi se præbentis & adnoventis. At Don. Exceptus tanquam è superiore loco, cùm ascenderet non posset.
Membra, manúsque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, crista que hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit: æstuat ingens
Imo in corde t pudor, mistóque insania luctu, t Quod jam victus sit.
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Æneam magnâ ter voce vocavit. u Æneas, agnovit eum, in vet. cod.
u Æneas agnovit eum, lætúsque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo;
Incipias conferre manum. x Ad vulnus infligendum protentâ.
Tantum effatus, x & infestâ subit obvius hastâ.
Ille autem; Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit quâ perdere posses. y Propter illa Æn. Sic pater ille deûm faciat.
Nec mortem horremus, nec y divûm parcimus ulli.
Desine: jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telúmque intorsit in hostem.
Inde aliud super atque aliud figitque, volátque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem z lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Tröius heros
Immanem ærato circumfert tegmine sylvam. z In lævam partem circumibat, ut dextram Æneæ partem circumveniret, quæ nuda erat.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur a pugnâ congressus iniquâ,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter a Pedes contra equitem.
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusúmque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectóque incumbit b cernuus armo. b Cadens in faciem.
Clamore incendunt cœlum Tröésque Latinique.
Advolat Æneas, vaginâque eripit ensem:
Ille super hæc, Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Contrà vis animi? Contrà Tyrrhenus, ut auras

Suſpiciens hauſit cœlum, mentémque recepit:
Hoſtis amare, quid inſtrepitas, mortémque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prælia veni,
c Non cum hoc pacto à te Lauſus receſſit, ut vitam requireret. c Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per ſiqua eſt victis venia hoſtibus, oro,
Corpus humo patiare tegi. ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc (oro) defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulchro.
d Oſtendit illum præbuiſſe jugulum. Hæc loquitur, d jugulóque haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. Virgilii Maronis

ÆNEIDOS

LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Occiſo Mezentio, victor Æneas Marti trophæum erigit. Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit; ubi ſummo & patris & ſuorum omnium luctu excipitur. Interim oratores à Latinis miſſi dierum duodecim inducias impetrant; quo temporis ſpatio utrinque ſuorum cadavera perquirunt, ſupremóque ſepulturæ honore proſequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem ſub belli initium legatum ad Diomedem miſerant Latini, ad ſuos rediens, auxilia ſibi denegata renuntiat. Ea ſtu diſtitutus Latinus, concilio convocato, de ſumma belli conſultat, legatóſque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos cenſet. Ibi Drances & Turnus, pro inveterato inter ipſos odio, ſe mutuis convitiis proſcindunt. Interim Æneas, bipartitè diviſis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit; ipſe cum reliquo exercitu per loca ſylvis montibúſque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato, concilium dimittitur, parantúrque ea quæ ad urbis defenſionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ conſilio, bifariàm & ipſe ſuas copias partitur. Equitibus Meſſapum & Camillam præficit, ejus hoſtium equitibus opponit: ipſe cum peditibus anguſtias quà neceſſariò Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in inſidiis ſubſiſtit. Interim equeſtre prælium committitur, diúque dubio utrinque eventu pugnatur. Ibi Camilla, magnâ priùs editâ hoſtium ſtragem Chlorea Cybeles ſacerdotem, armorum ejus [illegible]

chrinudine capiti, incautius insequitur, ex insidiis ab Aruntе hastâ trajicitur. Quam tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu vitæ impunitam. Nam & ipse paulò post ab Opi Dianæ ministra sagittâ trajectus offensi numinis pœnas persolvit. : Camillæ mœre consternati Rutuli fugam arripiunt. Trojani urbi oppugnationem parant. Hinc calamitatis nuntio ab Acca Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis quæ obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eidem subsequitur & Æneas : & quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utrique posito castris ante urbem considunt.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti Argumentum.

Constituit Martis spoliorum ex hostis trophæum,
Exanimamque patri natum Pallantis remittit :
Jura sepulturæ tribuit templisque Latinis.
Evandri patriæ affectus edit in urbes.
Corpora cæsa virûm passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negâsse.
Drances & Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Æneas imminet urbi.
Pugnatur : vincunt Trojæ : cadit ipsa Camilla.
Deinde duces castris donec cessere minantur.

Aliud incerti autoris Argumentum.

Occisis proprium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno jurgat certamine Turnus.
Æneas equitem præmittit, & obvia virgo
Excipit. Extimis Rutuli dant terga Camillæ.

Aliud Monostichon.

Undecimo villa est non æquo Marte Camilla.

Aliud.

Undecimo Rutuli superantur morte Camillæ.

Cæpum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quanquam & sociis dare tempus humandis
cipitant curæ, turbatâque b funere mens est)
a primo victor solvebat Eoo.
dem e quercum decisis undique ramis
struit tumulo, fulgentiáque induit arma,
ntî ducis exuvias, tibi magne trophæum
ctens : aptat rorantes sanguine cristas,

a Ilicet.
b Pallantis.
c Id est, simul atque Sol ortus fuit.

Telúque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossúmque locis, clypeúmque ex ære sinistræ
Subligat, atque *d* ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto.
Quod superest, hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ: manibúsque meis Mezentius *e* hic est.
Nunc iter ad regem nobis murósque Latinos.
Arma *f* parate, animis & spe præsumite bellum:
Nequa mora ignaros (ubi primùm vellere signa
Annuerint superi, pubémque educere castris)
Impediat, segnéque metu sententia tardet.
Interea *g* socios inhumatáque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheróntе sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperêre suo, decorate supremis
Muneribus: mœstámque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas; quem *h* non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit *i* acerbo.
Sic ait illacrymans, recipítque ad limina gressum;
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Aeetes
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
Armiger antè fuit; sed non felicibus æquè
Tum comes auspiciis charo datus *k* ibat alumno.
Circùm omnes famulúmque manus Trojanáque turba,
Et mœstæ *l* Iliades crinem de more solutæ.
Ut verò Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sydera tollunt
Pectoribus, mœstóque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, lævique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ità fatur obortis:
Téne, inquit, miserande puer, cùm læta veniret,
Invidit fortuna mihi, nè regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium; metuénsque moneret
Acres esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multùm captus inani
m Fors & vota facit, cumulátque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & *n* nil jam cœlestibus ullis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, exspectatique triumphi:
Hæc mea magna fides. at non, Evandre, pudendis

d Vaginam eburneam.

e Talis est, Serv. Videnum potiùs, hic est, ut hic sit adverb.

f Al. parate animis, pro, parate animos armis, per Hypall.

g Sociorum corpora inhumata.

h Ex Ennio.

i Immaturo, ante diem.

k Prodierat.

l Æneæ ancillæ: nam omnes honestas mulieres in Sicilia reliquerat, exceptâ Euryali matre.

m Quidam leg. forsan. Utroq; modo pro fortasse.

n Quia qui mortui sunt, non amplius diis superis obnoxii sunt, sed inferis,

Vulneribus pulsum aspicies, nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi! quantum
Præsidium Ausoniæ, & quantum tu perdis, Iule!

Hæc ubi o defleverit, tolli miserabile corpus
Imperat; & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: solatia luctu
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
Instructósque toros p obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit;
Non jam mater alit tellus, virésque ministrat.
Tum geminas vestes ostróque auróque rigentes
Extulit Æneas, quas illi q læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Harum r unam juveni supremum, mœstus, honorem
Induit: arsurásque comas obnubit amictu.
Multáque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, s cæso sparsuros sanguine flammas.
Indutósque t jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicáque nomina figi.
u Ducitur infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, x positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttísque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeámque ferunt: nam cætera Turnus
Victor habet. turbà mœsta phalanx Teucrique sequuntur
Tyrrhenique duces, & y versis Arcades armis.

Postquam omnis longè comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemitúque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: Salve æternùm mihi maxime Palla,
Æternúmque vale. nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressúmque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, z veniámque rogantes;
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,

o Fletum absolvit: ut Debellare, Defungi.

p Obtentis frondibus.

q Quam scilicet laboris non pigeret.

r Unam induit juveni, alteràque caput ejus velavit.

s Quam effunderent.

t Jubet truncos ferre ducum spolia: ut trophæa duces ipsos dicerit.

u Quasi qui conterritus minio dolore ire non poterat.

x Sine phaleris.

y Lugentium more, mucronem hastæ non cuspidem, contra terram tenentes.

z Beneficium,

Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ.
Nullum cum victis certamen & aspera cædes.
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis,
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacémne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & vitæ concedere vellem
Nec veni, nisi fata locum sedémque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his debuit mecum concurrere telis;
Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas, illi obstupuere silentes,
Conversique oculos inter sese atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odiis & crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Justitiane prius mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem;
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quæret sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxáque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, & pace sequestrâ
Per sylvas Teucri mistique impune Latini
Errarêre jugis: ferro sonat alta bipennî
Fraxinus: evertunt actas ad sydera pinus.
Robora nec cuneis & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuntia luctûs,
Evandrum, Evandrique domos & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuêre faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & latè discriminat agros.
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina: quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstâm incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere,
Sed venit in medios: feretro o Pallante reposto,

a Tumulum subire.

b Mallem legit Don. Legitur etiam sine &.

c Pro venissem.

d Huic morti, *sibi istius*, quasi ostendat eos jacentes.

e Vixisset.

f Quasi alienâ cadâ pereuntibus.

g Cœlo, propter quæ in cœlo sunt, I. dis.

h Dat huic verbo construct. Græc.

i Intermedia.

k Alii, fata.

l Rapuêre, & sed manuere multi.

o Al. Pallanta.

Procu-

ncumbit super, atque hæret lacrymísque gemensque:
it via vix tandem vocí laxata dolore est:
hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
atiùs ut sævo velles te credere Marti?
nd ignarus eram quantum nova gloria in armis,
t pradulce decus primo certamine posset.
mitiæ juvenis miseræ, bellíque propinqui
ra rudimenta, & nulli exaudita deorum
ra precésque meæ! tuque, ô sanctissima conjux,
lla morte tua, neque in hanc servata dolorem!
ntrà ego vivendo q vici mea fata, superstes
ibarem ut genitor. Trõum socia arma sequutum
Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem,
atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
ungimus hospitio dextras: sors ista senectæ
bita erat nostræ. quòd si immatura manebat
ius natum, cælis Volscorum millibus antè,
ucentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio dignor te funere, Palla,
Quàm pius Æneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos das tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas & idem si robur ab annis,
Turne, sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quid vitam moror invisam, Pallante perempto,
Dextera causa tua est, Turnum natóque patríque
Quem debere vides. meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus. non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed nato manes perferre sub imos.
Aurora interea æ miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituêre pyras: huc corpora quisque suorum
More tulêre patrum, subjectísque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustravêre in equis, ululatúsque ore dedêre.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma,
Fit cælo clamórque virûm, clangórque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas ensésque decoros,
Frænaque, y ferventésque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & z non felicia tela.

p Sic Ovid. Nec me flere diu, nec potuisse loqui.

q Naturalem ordinem vitæ longiore superavi, qui est, ut filii parentibus superstites filii. Est & alia expositio. Vide Serv.

r Si non vicissem ea fata, q. d. Aliòqui obruer.

s Hic versus à nonnullis exempl. abest.

t Sicut isti duces de quibus hæc sunt trophæa: ut suprà indutósque jubet truncos, &c.

u Spes quam de virtute tua concipio: quo Turni cædem natum meum & ne ulcisci debet. Non enim aliud superest quod virtus tua vel fort. præstare possit.

x Ut alibi, ex his Homer. verbis, ἀλλοίοισι βελέεσσι.

y Mimic cursu.

z Quibus se defendere nequiverunt: vel ità se defendere ut mortem propulsarent.

Multa boum circà mactantur corpora morti:
Setigerósque sues, raptásque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. tum littore toto
Ardentes spectant socios, semustáque servant
Busta: neque avelli possunt, nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
Nec minùs & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxêre pyras; & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectáque partim
Finitimos tollunt in agros, urbíque remittunt.
Cætera, confusæque ingentem a cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant. tunc undique vasti
Certatim orbibus collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem & confusa b ruebant
Ossa focis, c tepidóque onerabant aggere terræ.
Jam verò in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctûs.
Hic matres miseræque nurus, hic chara sororum
Pectora mœrentûm, puerique parentibus orbi
Dirum exsecrantur bellum Turnique Hymenæos:
Ipsum armis ipsúmque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos sibi poscat honores.
d Ingravat hæc sævus Drances; solúmque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contrà variis sententia dictis
Pro Turno; & magnum reginæ nomen e obumbrat;
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce supèr mœsti magnâ Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt; nihil omnibus actum
Tantorum impensa operum; nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus,
f Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira deûm, g tumulíque ante ora recentes.
Ergò concilium magnum primósque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenêre fluúntque ad regia plenis
Tecta viis: sedet in mediis, h & maximus ævo,
Et primus sceptris, haud lætâ fronte, Latinus,
Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos
Quæ referant fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. tunc facta silentia linguis,
Et Venulus, dicto parens, ità fatur ab ipso.
Vidimus, ô cives, Diomedem, Argivâque castra,

a Al. ſtragis, id eſt, cumulum cadaverum permixtorum.

b Ruebant è cineribus.

c Sypall. i. ossa tepida.

d Auget hæc quibus invidia Turno conciliabatur.

e Obumbrat, Turnum; id eſt, tuetur, defendit. Metaph. ab arboribus. Amor reginæ ad favorem popularem plurimum proderat Turno.

f Fatis advectum.

g Cæsorum in pugna.

h Al. rex meus.

Ar-

Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contigimúsque manus quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor i Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi,
Munera præferimus, nomen patriámque docemus,
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Argos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna k quietos
Sollicitat, suadétque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Sitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simoïs premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia & scelerum l pœnas expendimus omnes,
m Vel Priamo miseranda manus. scit triste Minervæ
Sidus, & Euboïcæ cautes, ultórque Caphareus.
Militia ex illa diversum ad littus abacti,
Atrides Proteï Menelaus adusque columnas
Exulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, n versósque penates
Idomenei, Libycóve habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
Oppetiit: devictâ o Asiâ subsedit adulter.
p Invidisse deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur;
Et q socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibúsque vagantur aves, (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hinc adeò ex illo mihi jam r speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Nè verò, nè me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætórve malorum.
Munera quæ patriis ad me portâstis ab oris
Vertite ad Æneam. s stetimus tela aspera contra,
Contulimúsque manus. experto credite quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro t Inachias venissent ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decimum vestigia retrulit annum.

i Iapygia pars Apuliæ, in qua est mons Garganus.
k Alioqui, & amantes pacis.
l Pœn. omnes luimus quæ sunt statutæ sceleribus. Ita Ser. qui addit, legi etiam, sceleris omnis.
m Etiam Priamo.
n Everſos & dirutos, aut in aliena jura conversos. Ita Ser. qui & cum voce regna subaudit eversa.
o Cùm Agam. Asiam devicisset, remansit in insidiis adulter qui eum interficeret. Legitur & Devictâ Asiam: ut subsedit sit ex insidiis occupavit; vel, dolo possedit.
p Referàmque invidisse deos, &c. ex præcedentibus.
q Nam Diom. novas sedes in Apulia capta, amisitque socios in sui nominis aves conversos: nec historiæ fidem mutavit, ut Ser. autumat. Parth. ex Lycophr.
r Sper. prò timendo. Ser.
s Et commissis & è longinquo inter nos bellis tractavimus.
t In Græciam venissent Trojani, & quæ nunc victoriâ gaudet, lugeret quòd victa esset. Vocavit autem lib. 7. Argos Inachios. At Dardanus pro Dardanius.

Ambo

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis;
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ
u Quâ datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum,
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variúsque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: ceu saxa morantur
Cùm rapidos amnes, *x* clauso sit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primùm placati animi, & trepida ora quiêrunt,
y Præfatus divos solio rex înit ab alto:
Antè equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum *z* gente deorum
Invictisque viris gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere *a* tergo.
Spem siquam acceptis Ætolâm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque, sed hæc quàm angusta videtis.
Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ,
b Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso. potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: *c* toto certatum est corpore regni.
Nunc adeò quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquis ager *d* Thusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
Aurunci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio & celsi plaga pinea montis
e Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociósque in regna vocemus.
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliámque capessere gentem
Est animus, *f* possúntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies, ipsi numerámque modúmque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, *g* navalia demus.
Prætereà, quæ dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacísque manu prætendere ramos;
Munera portantes eborisque auríque *h* talenta,
Et sellam regni trabeám ue insignia nostri.
Consulite *i* in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
k Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris,

u Quacunque ratione datur. Quibuscunque datur conditionibus, etiam iniquis.
x Sæpe rum objectione præclusos.
y Quoniam apud antiquos, antequam verba in senatu vel concione fierent, deos precabantur.
z Originem ducens à Dardano, a Ait. bello.
b Q. d. Cum ipsi cernatis, non est quod vobis suppetat.
c Totis imperii viribus.
d Tiberino: ut alibi dicit Thusum Tiberim.
e Cedat in pretium am. & pari inter nos fœderate veritate: i. ut sit neuter inferior.
f Al. Possúntque.
g Præcipitibus ex quibus hæc sunt.
h Quidam interpungunt ante aceus. talenta.
i In commune.
k Non veniente recta, & apertâ viâ, sed ex occulto & quasi ex insidiis.

Lar-

Largus opum, & lingua l melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis autor,
Seditione potens, (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras;
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, ô bone rex. cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere m mussant,
Det libertatem fandi n flatúsque remittat,
Cujus o ob auspicium infaustum morésque siniſtros
(Dicam equidem, licèt arma mihi mortémque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totámque videmus
p Consedisse urbem luctu; dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum q terrifat armis.
Hunc etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis r ducique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque Hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniámque oremus ab ipso:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & causa malorum!
NULLA salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, (& esse
Nil moror) en, supplex venio: miserere tuorum,
Pone animos, & pulsus abi: sat funera fusi
Vidimus, ingentes & s desolavimus agros.
Aut (si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeò dotalis regia cordi est)
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem:
Scilicet ut Turno contingat regia conjux.
Nos, t animæ viles, inhumata infletáque turba,
Sternamur campis. etiam tu, siqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra
Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi,
Tunc cùm bella manus poscunt, patribúsque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum u distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, x solitum tibi; méque timoris
Arguetu, Drance; y tot quando stragis acervos

Teu-

l Potentior.

m Vereatur. ab iis qui insusurrant, vel obmurmurant quod cum merito dicunt.

n Superbiam.

o Q. d. si malis tuis omnibus non egrederentur, possent forsitan superare virtute.

p In luctu esse demersam. Alii Jacere præ luctu.

q Desiderandi significatione: l. Cœlum deósque terrere velle videtur.

r Al. Dicique jubes: ut pertineat ad urbes & agros, dum verbis offerenda sua.

s Sic supra 2. Et latos vastant cultoribus agros.

t Tanquam animæ viles.

u Arcet. Repellit. Proprie. Extrà tenet.

x Sic solitum est tibi.

y Hæc per Ironiam, vel potiùs cum aperta irrisione.

Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis z agros. posset quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? a An tibi Mavors
Ventosa in lingua pedibúsque fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? b aut quisquam meritò, fodissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tibrim
Sanguine, & Evandri totam c cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ità me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
d Nulla salus bello? capiti cane talia, demens,
Dardanio rebúsque tuis: proinde omnia magno
Nè cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contrà, premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscent,
Nunc & Tydides & Lariszus Achilles;
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cùm se pavidum contra mea jurgia fugit,
Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextrâ hâc (abiste moveri)
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.
Nunc ad te & tua, magne pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultrà spem ponis in armis,
Si tam e deserti sumus, & semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet fortuna regressum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
(Quanquam f ô si solita quicquam virtutis adesset!
Ille mihi ante alios fortunatúsque laborum,
Egregiúsque animi, qui, nè quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum g semel ore momordit.)
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilióque urbes Italæ populique supersunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, sunt illis sua funera, párque per omnes
Tempestas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
MULTA dies variúsque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos h alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Æolus, & Arpi?
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misère duces: nec i parva sequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.

z Campos legit Serv.

a An semper te Martium esse virum jactabis, cùm nihil aliud quàm loqui de bello, aut bello fugere soleas? b Don. legit Haud, & arguet, absque interr. c Ob Pallantem filium ejus occisum. d Dracti versiba sunt paulatim.

e Q. d. etiamsi Dium auxilium nobis denegavis, non tamen omnino desperamus. f Nostrum hoc opus esse videtur. g Serv. Citò, confestim a i. qui tactâ morti celeritate, consumptus est. Sed nè dici potest propria ejus significatio. h Al. mutavit. Sed hæ duæ voces alterna revis. propè accedunt ad Græc. ἀλλοφόρα καὶ ἀλλοφρόνα. i Pro parva, Servius tarda. Exponit enim, Latina pubes celerrimè victoriam adipiscetur.

Et & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quòd si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantúmque bonis communibus obsto;
Non adeò has exosa manus victoria fugit,
Hîc à tanta quicquam pro spe tentare recusem.
Hoc animis contrà: *l* vel magnum præstet Achillem,
Factique Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc, soceróque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devoveo. Solum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances *m* potiùs, sive est hæc ira deorum,
Morte luat; sive est virtus & gloria, tollat.

l Speratæ laudis quam consequar si solus cæteris omnibus salutem peperi.
l Etiamsi iterum Achillem se exhibeat. Etiamsi non minora præstet quàm Achilles.
m Nec Drances potiùs quàm ego.

Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciémque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Fertur ruit, magnisque urbem terroribus implet;
Instructos acie Tiberino à flumine Teucros,
Tyrrhenámque manum totis descendere campis.
Extemplò turbati animi, concussáque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus:
Flent mœsti *n* mussántque patres. hîc undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras:
Haud secùs atque alto in luco cùm fortè catervæ
Consedêre avium, piscosóve amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Inò, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate *o* sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura loquutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Volusse, armari Volscorum edice manipli;
Duc, ait: & Rutulos equites Messapus *p* in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars additus urbis firment, turrésque capessant:
Cætera, quâ *q* jussi, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros totâ discurritur urbe.
Concilium ipse pater & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt,
r Multáque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generúmque asciverit urbi.
s Præfodiunt alii portas, aut saxa sudésque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina. tunc muros variâ cinxêre coronâ
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summásque ad Palladis aras
t Subvehitur magnâ matrum regina catervâ

n Quæruntur.
o Desides, Pigri: vel supplicanter sedentes in concilio.
p In armis, i. armatos, inquit Serv. qui Mess. vult esse antiquum vocat. aut hom. pro voc. Ni dicatur, Mess. & Coras eq. diffundite, pro diffundant.
q Jusso pro jussero.
r Pro multùm, ut Gr. plural. πολλὰ
uruntur adverbialiter. Sic alibi.
s Ante portas fossas faciunt.
t Quia pileatis vehebantur matronæ ad templum.

Dona

Dona ferens: juxtáque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præses Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portísque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus;
Jámque adeò Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, surásque incluserat auro,
a Tempora nudus adhuc, lateríque accinxerat ensem,
Fulgebátque alta decurrens aureus arce,
Exsultátque animis & spe jam præcipit hostem:
x Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campóque potitus aperto:
Aut ille in pastus armentáque tendit equarum;
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectísque fremit cervicibus altè
Luxurians, ludúntque juba per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portísque ab equo regina sub ipsis
Desiluit: quam toti cohors imitata, relictis
Ad terram y defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, sui z merito siqua est fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Soláque Tyrrhenos equites ire obvia contrà.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serva.
Turnus ad hæc, oculos a horrenda in virgine fixus;
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quásque referre parem? sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem.
Æneas (ut fama fidem missique reportant
Exploratores) equitum levia improbus arma
Præmisit, b quaterent campos: ipse arduus montis
Per deserta jugo properans adventat ad urbem.
c Furta paro belli convexo in tramite sylvæ,
Ut bivias armato obsidam milite d fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis & tu e concipe curam.
Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur, sociósque duces; & pergit in hostem.
Est curvo anfractu f vallis, accommoda fraudi
Armorúmque dolis, quam densis frondibus atrum
Urget utrinque latus, tenuis g quò semita ducit,
Angustæque ferunt fauces, aditúsque maligni.

Hanc

a Nondum gestatus.

x Homerica comparatio, quam Ennius jam mutuatus erat.

y Descendit cum arte quadam, & facili continuóque motu.

z Si fortis sibi quisquam debet videre: si quid spei in sua fortitudine debet ponere.

a Cujus terribilis erat aspectus.

b Quidam exponebant perturbarent insidias. c Insidias.

d Minerva angusta inter duos montes.

e Simul cum illis aut me cape, ut conjunctiva particula.

f Serv. quoque legit valles, utique dictum, metri causâ.

g Al. quâ sem.

Hanc super in speculis summóque in vertice montis
Planities ignota jacet, *b* tutique receptus;
Hinc dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Hæc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & sylvis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacrâque catervâ,
Compellabat, & has tristes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camillâ,
O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. neque enim novus iste Dianæ
Venit amor, subitâque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno viréisque superbas
Priverno antiquâ Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exsilió comitem, matrísque vocavit
Nomine *i* Casmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipse sinu præ se portans juga *k* longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis, (tantus se nubibus imber
Superat.) ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, charóque oneri timet: omnia secum
Versanti subitò, vix hæc sententia sedit.
Telum immane, manu validâ quod fortè gerebat
Bellator, solidum nodis & *m* robore cocto;
Huic natam, libro & sylvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ.
Quam dextrâ ingenti librans, ità ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater *n* famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit. sonuère undæ: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magnâ propiùs jam urgente catervâ,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cespite vellit.
Non illum *o* tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepêre; (neque ipse manus *p* feritate dedisset)
q Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis, interque horrentia lustra,
r Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.

h Quò se turbò recipere potest exercitus.

i Innuere videtur Camillam à Casmillam deduci, detractâ literâ. Sic Camœnæ, quæ priscis Lat. Casmœnæ.

k Longè posita, remotiora.

l Alias, Versanti, subitò vix h.

m Quòd hastæ igni durari consueverint.

n Consecro in tuum ministerium.

o Nec in urbes, nec in privatas domos admissa est.

p Præ feritate. Ità ferus erat, ut non consensisset. Si qui eum voluissent suscipere, eorum consortia fugisset.

q Pastoralem vitam.

r Indomitæ. Ideo seq. lacte ferino.

Utque

Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculáque ex humero parvæ suspendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
ſ Thraciam à fluvio Strymone. ſ Strymoniámque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtrà Tyrrhena per oppida matres
Optavêre nurum: ſolâ contenta Dianâ
Æternùm telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuiſſet
Militiâ tali, conata lacesſere Teucros:
Chara mihi comitúmque foret nunc una mearum.
t Al. urgemur. Verùm age, quandoquidem fatis t urgetur acerbis,
Labere, nympha, polo, finésque invise Latinos,
u Pro, committetur. Triſtis ubi infausto u committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetrâ deprome ſagittam:
x Quia dicerat ſacrum. Hâc, quicunque ſacrum x violârit vulnere corpus,
Tros Italúſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Pòſt ego nube cavâ miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitúmque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas: fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
y Intell. Horret haſtis ferreis. Huc obverſus & huc. tum latè y ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus z ardent.
z Id eſt, reſplendent. Verſus Ennii irriſus à Lucilio. Nec non Meſſapus contrà, celer éſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent, haſtáſque a reductis
a Habitum oſtendit hominis in procinctu haſtam tenentis, & manu retrorſum ductâ eam librantis, paratúſq; mittere. Protendunt longè dextris, & ſpicula vibrant:
Adventúſque virûm fremitúſque ardeſcit equorum.
Jámque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementéſque
Exhortantur equos: fundunt ſimul undique tela
Crebra, nivis ritu, cœlúmque obtexitur umbrâ.
Continuò adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primíque ruinam
Dant ſonitu ingenti, præfractáque quadrupedantûm
Pectora pectoribus rumpunt. excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
b Præcipitatur. b Præcipitat longè, & vitam diſpergit in auras.
Extemplò turbatæ acies; verſique Latini
c Retro agunt. c Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.

Tros

Troës agunt; princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis; rurſúſque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Illi fugiunt, penitúſque datis referuntur habenis:
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, *d* ſcopulóſque ſuperjacit undam
Spumeus, extremámque *e* ſinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, littúſque *f* vado labente relinquit.
Bis Thuſci Rutulos egêre ad mœnia verſos,
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prælia, totas
Implicuêre inter ſe acies, *g* legitque virum vir;
Tum verò & gemitus morientûm, & ſanguine in alto
Armáque, corporáque, & permiſti cædæ virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli (quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo, ferrúmque *h* ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altáque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,
Ingentémque animis, ingentem corpore & armis,
Dejicit Herminium, nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudíque humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in *i* arma patet. latos huic haſta per armos
Acta tremit, *k* duplicátque, virum transfixa, *l* dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
At mediis inter cædes *m* exſultat Amazon,
Unum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla;
Et nunc *n* lenta manu ſpargens haſtilia denſat,
Nunc validam dextrâ rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo *o* fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites, Latináque virgo,
Tullíque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides; quas ipſa decus ſibi *p* dia Camilla
Delegit, paciſque bonas belliſque miniſtras:
Quales Threïciæ cùm flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, ſeu cùm ſe *q* Martia curru
Penthesilea refert, magnóque ululante tumultu,
Fœminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum, aſpera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
r Eumenium Clytio primum patre; cujus apertum

d Jacit undam ſuper ſcop.
e Curvatione & flexu undarum.
f Per Hypal. pro Labens ipſe per vadum.
g Delegit.
h Ex vulneris genere fugientem ipſum intelligi eſſe percuſſum.
i Hoſtilia tela. k Al. duplicatque virum transfixa dolore, id eſt, duplici dol. virum cumulat: ut Ovid. dixit, Duplicataque vulnere cæco eſt.
l Legitur etiam viri, & dolorem.
m Suſpendendum exſultat: ut Am. intelligas, quaſi Amazon Pro lenta Don. lata. Quidam putant lenta haſt. & validam bipendem dixiſſe quaſi omni telorum genere aptè & militariter uteretur.
o Fug. ſpicula pro, ipſa fugiens.
p Generoſa, ut exp. Ser. ſed legitur & dura, quo dixit modo, Durum à ſtirpe genus.
q Aut bellicoſa, aut Martis filia.
r Euneum leg. Ser. & Don.

Adversi longâ transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos, cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
Tum Lyrin, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hastâ
Tereáque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chromimque.
Quótque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidêre viri. procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi cum dentibus albis;
Agrestisque manus armat: sparus, ipse catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice suprà est.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putâsti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret. nomen tamen haud leve partum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protinus Orsilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora, sed Buten adversum cuspide fixit
Loricam galeámque inter, quâ colla sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnúmque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior insurgens, oranti & multa precanti
Congeminat; vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitóque aspectu territus hæsit,
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ
Posse, neque instantem reginam avertere cernit,
Consilio versare dolos ingressus & astu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te commius æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribúsque assistit in armis,
Ense pedes nudo, parmâque interrita parmâ.
At juvenis vicisse dolo ratus, avolat ipse,
(Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis.

Quadri-

[Al. suffuso.] Suffosso] Ultrumque Servius agnoscit. Dubius ad sustentationem ruentis inclinari. Et vulnus utrumque rangi celeritate esse percussum, ut unum ictum putares. Apulo x Lunæ natum proprie est segmen de doro factum. y Telum rusticum in modum pedis fecerunt.

* Al. partum.

z Sessorii, equitis.

a Sinisteriorem breviore circuito.

b Quos omnes esse fallaces tradidit Varro Orig. lib. 2.

Quadrupedémque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, frustráque animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentâsti lubricus artes;
Nec fraude incolumem fallax perferret Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus hunca plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur, pœnásque inimico à sanguine sumit:
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensámque tenet, pedibúsque eviscerat uncis;
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc d nullis hominum sator atque deorum
Observans oculis summo sedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchonem in prælia sæva
Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat iras.
Ergò inter cædes cedentiáque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque animat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in prælia pulsos:
e Quis metus, ô f nunquam dolituri, & semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidvè hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes nocturnáque bella,
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus aruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in mediosg moriturus & ipse
Concitat, & Venulo adversum se h turbidus infert:
Direptúmque ab equo dextrâ complectitur hostem,
Et gremium ante suum multâ vi contitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini.
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virúmque ferens; tum summa ipsius ab hastâ
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat. contrà ille repugnans
Sustinet à jugulo dextram, & vim viribus i exit.
Utque volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuítque pedes, atque unguibus hæsit;
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectísque horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens; illa haud minùs urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans: ducis k exemplum eventúmque sequuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Vdocem jaculo & multâ prior arte Camillam

c Fallax, Mobilis.
d Negligentibus.
e Qualis, vel quantus metus, qui vos fœminam etiam timere compellit?
f Stulti, ut exp. Serv. Verùm vox seq. ignavia, non videtur admittere hanc expos.
g Eo consilio ut se morti offerret, i. mortis discrimen adiret.
h Terribilis.
i Evitat, ut alibi.
k Al. eventum exemplúmque. Sed alteram lect. habent vet. & rectius. Par. n. est, ut Ser. admoneat rem prius aggredi, quàm quid inde eventus spectare possit.

Circuit, & quæ sit fortuna facillima tentat.
Quà se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hàc Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Quà victrix redit illa, pedémque ex hoste reportat,
Hàc juvenis furtim celeres detorquet habenas:
Hos aditus, jámque hos aditus, omnémque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
Fortè sacer *l* Cybelo Chloreus, olímque sacerdos,
Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantémque agitabat equum, quem pellis ahenis
In *m* plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrinâ ferrugine clarus & ostro
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydémque sinúsque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo (sive ut templis præfigeret arma
Tröia, captivo sive ut se ferret in auro)
Venatrix unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totúmque incauta per agmen
n Fœmineo prædæ & spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cùm tandem, tempore capto,
o Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor *p* acervo
Pascitur, & *q* medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus vestigia pruná;
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. non *r* exuvias pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent. hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, *s* patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subitâ turbatâm morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergò ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertêre omnes acies, oculósque tulêre
Cuncti ad reginam Volsci: nihil ipsa nec *t* auras
Nec sonitûs memor, aut venientis ab æthere teli;
Hasta sub *u* extremam donec perlata papillam
x Hæsit, virgineúmque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominámque ruentem
Suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitiâ mistóque metu: nec jam ampliùs hastæ

Creder

l Al. sacer Cybele. Sed sacer Cybelo habent aliqui vet. ut sit nomen montis in quo numen colitur.

m In modum plumæ, seu in similitudinem.

n Impatienti. Alii exp. vehementi vel vehementiss.

o Alii Concitat: quod Pier. magis probat, quia non multò pòst ait, Ergò ut missa manu s. d. hasta per auras.

p Pyrâ.

q De sacerd. ambulantibus super ignem.

r Occisæ; pulsæ, trophæum.

s Patrias r. ingl. urbis, Pier. affert ex omn. suis vet. lib. Est autem urbis pro urbes.

t Auras pro auræ, antiquo more, legunt Asper & Serv. ex Amazonum more.

x Ità infixa est ut non elaberetur.

Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, priùs quàm tela inimica ſequantur,
Continuò in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus, y magnóve juvenco,
Conſcius audacis facti, caudámque * remulcens
Subjecit z pavitantem utero, ſylváſque petivit:
Haud ſecùs ex oculis ſe a turbidus abſtulit Aruns,
Contentúſque fugâ, mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit, oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exſanguis, labuntur frigida b letho
Lumina: purpureus quondam color ora relinquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur, (fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quicum c partiri curas) atque hæc ità fatur:
Hactenus, Acca ſoror, d potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circùm.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer;
e Succedat pugnæ, Trojanóſque arceat urbe.
Jámque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſpontè fluens, tum frigida toto
Paulatim exſolvit ſe corpore; lentáque colla
Et captum letho poſuit caput, arma relinquens:
Vitáque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum verò immenſus ſurgens ferit aurea f clamor
Sydera: dejectâ g crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi, ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectátque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentûm
Proſpexit triſti mulctatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimiùm, virgo, nimiùm crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
h Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero i geſſiſſe pharetras,
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neque hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hic dea ſe primùm rapido pulcherrima k niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,

y Al. magnóque.
* Reflectens.
z Quæ timorem indicat; pro, ipſe pavitans.
a Vehementer perturbatus.
b Alii telo legunt, & intell. vulnere.
c Sub. ſolebat.
d Pugnare, vel vivere.
e Animus bellatricis oſtenditur, quæ non ſe dolet lucem, ſed bella reliquere.
f Trojanorum clamor Camillæ morte exſultantium.
g Crudelior nr, cæde multorum.
h Non. legit Hoc tibi deſ.
i Malim geſtâſſe: licèt multa plura exempla habeant geſſiſſe.
k Conamine. Sed intell. eam rotis viribus in volatu uſam eſſe.

Cur (inquit) diversus abis? huc dirige gressum,
Huc pernitur veni; capias ut digna Camillæ
Præmia. *l* tùne etiam telis mollire Dianæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threissa sagittam
Deprompsit pharetrâ, *m* ecrissique intensa tetendit,
Et duxit longè, donec curvata coirent
Inter se *n* capita, & manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
Extemplò tela stridorem aëra quæ sonantes
p Audiit unà Arunx, hæsitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ,
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectique duces, *p* desolatæque manipli
Tuta petunt, & equis avertunt ad mœnia terga.
Nec quisquam instantes Teucros letalibus ictis
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed *q* laxos referunt humeris incumbentibus arcus,
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros *r* caligine turbidus atrâ
Pulvis, & *s* è tectis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sydera tollunt.
Qui cursu portas primi irrumpere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter *t* tuta domorum
Confixi exspirant animas. *u* Pars claudere portas,
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: orituque miserrima cædes
Defendentûm armis ad *x* ipsa, manuque ruentûm.
Exclusi, antè oculos lacrymantûmque ora parentum,
Pars in *u* præcipites fossas, urgente ruinâ,
Volvitur; immissis pars cæca & concita frænis
x Arietat in portas, & duris *y* obice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor veri patriæ) ut vidêre Camillam,
Tela manu *z* trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis,
a Præcipites, primæque mori *b* pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in *c* sylvis æviissimus implet
Nuntius; & juveni ingentem fert Acca tumultum;
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam;
d Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse: *e* metum jam ad mœnia ferri.
Ille *f* furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)

1 Dolet eum hoc mortis genere potuisse rapi.
m Arcum.
n Extremitates arcûs.
o Celeritas jaculantis exprimitur.
p Deserti significat.
q Non intentos, sed jam solutos.
r Sic paulò pòst, sumantes pulvere campum. Ex densò autem & spisso pulvere, quem vocat turbidum atrâ caligine, ostendit magnum fugientium numerum.
s Id est, quasi alioqui vitæ erant turæ.
t Dare adeundum.
u In quas patebant præcipitium.
x Irruit in portas tanquam aries, bellica machina.
y Sic alibi obice: sed alii scrib. & illic & hic objice. Vid. Macrob. l. 5. c. 14.
z Festinæ.
a In mortem ruentes.
b Pro defensione mœnium.
c Ubi latebat ad insidias.
d Impetum facere: ut, ingruit Æneas Italis. l. 12.
e Periculum ipsis mœnibus jam impendere.
f Dolore amens.

Deserit obsessos colles, vacua aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, g campumque tenebat,
Cùm pater Æneas, saltus ingressus h apertos,
Exsuperátq; jugum, sylvâq; evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totóq; feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longè, Laurentiáq; agmina vidit:
Et sævum Æneam agnovit Turnus in armis,
Adventúmq; pedum flatúsq; audivit equorum.
Continuò pugnas ineant, & prælia tentent,
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemq; die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia k vallant.

g Planitiem, relictis montibus & sylvis.
h Insidiis carentes.
i Fortem.
k Et qui tuentur & qui obsident.

P. Virgilii Maronis
ÆNEIDOS
LIBER XII.
ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis prælio Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in seipso sitam videt, frustrà dissuadente Latino, reginâque multis eum cum lacrymis nequicquam retinente, singulari certamine cum Æneâ dimicare statuit: ejusque rei Æneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solenníque utrinque sacramento fœdus sancitur. Id Junonis impulsu à Juturna nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur; primúsque omnium Tolumnius augur, falso augurio certaminis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hastâ trajicit. Æneas quoque, dum, subiti tumultûs causam ignorans, suos revocare conatur, ab incerto autore sagittâ vulneratus, prælio excedere cogitur. Quâ re intellectâ, Turnus, magnam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamno herbâ, filio suo medetur. Refectis viribus Æneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnúmq; nominatim ad pugnam deposcit. Verùm cùm Turnus sui copiam non faceret, (Juturna enim, quæ, excusso Metisco aurigâ, currum ejus moderabatur, in diversam semper partem habenas deflectens, con-

gredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium carpit, admotóque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximáque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cùm Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientiâ laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nuntiatis, cùm eò rem deductam videret, ut sibi necessariò dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem, se inscio, in hostium potestatem pervenire, ultro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugnâ superior Æneas, cùm victi hostis precibus jam penè ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus baltheo quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repentè in accensus, gladio per pectus adacto eum vitâ spoliat.

Aliud MODESTINI Jurisconsulti

Argumentum.

Turnus, jam fractis adverso Marte Latinis,
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur passuris omnia vitiis.
Hoc Turni Juturna soror confundit, & ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra sagittâ.
Anxia pro nato servavit cura parentis.
Urbs capitur, vitam laqueo sibi finit Amata.
Æneas Turnum campo congressus, utrinque
Circumfusâ acie, vitâ spoliavit & armis.

Aliud incerti Autoris Argumentum.

Trojanis Rutulisque placet conjungere fœdus.
Id Rutuli rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno: Rutulique luunt perjuria vitii.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem misero dant cingula Turno.

Aliud Monostichon.

Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

Aliud.

Ultimus imponit bello Turni nece finem.

TUrnus ut [a] infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc [b] promissa reposci,
Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantûm vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudétque comantes

[a] Antea semper infractos & invictos.
[b] Quia dixerat, Ibo animis contrà.

Excutiens

Excutiens cervice toros, fixúmque *c* latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:
Haud secùs accenso *d* gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ità *e* turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil est quòd dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigêre recusent.
Congredior: fer sacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hâc Dardanium dextrâ sub Tartara mittam
Desertorem Asiæ, (sedeant spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos, *f* cedat Lavinia conjux.

c Venteris: quòd sit in insidiis latronum more.
d Crescit.
e Cui opponitur, Sedato corde, mox, de Latino.
f Al. Cedique.

Olli sedato respondet corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tantò me impensiùs æquum est
Consulere, atque omnes metuentem expendere *g* casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: necnon aurúmque animúsque Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores. sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis, simul hæc *h* animo hauri:
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat; idque omnes *i* divique hominésque canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mœstæ lacrymis, *k* vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
Ex illo, qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos *l* primus patiare labores.
m Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te (*n* fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
o Respice res bello varias: miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, *p* ægrescitque medendo.
Ut primùm fari potuit, sic incipit ore:
Quam pro me curam geris, hanc, precor, optime, pro me
Deponas; lethúmque sinas pro laude *q* paciscî.
Et nos tela, pater, ferrúmque haud debile dextrâ
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminâ *r* tegat, & vanis sese occulat umbris.

g Casuum varietatem se timere dicit, nè de ejus virtute desperare videatur.
h Omni attentione percipe.
i Propter Faunum & vates.
k Vincla & religionis & fœderis.
l Exp. Serv. præcipuus.
m Primùm occiso Mezentio, deinde occisâ Camillâ.
n Fortuna reddat vana hæc quæ dixi.
o Nè eum ignaviæ videatur arguere: ut antè, Atque omnes metuentem expendere casus.
p Indè ejus ægritudo crescebat, unde se ei Latinus remedium sperabat afferre.
q Scal. exp. eligere.
r Ut in bello Trojano.

At

At regina novâ pugnæ conterrita sorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per hàs ego te lacrymas, per siquis Amatæ
Tangit honos animum, (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ; decus imperiúmque Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent: simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent ubi lilia multa
Alba rosâ; tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
Nè quæso, nè me lacrymis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem.
O mater: nequeunt enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmonî Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cùm primùm crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos, Teucrûm arma quiescant
Et Rutulûm; nostro cruentetur sanguine bellum.
Illo quæratur conjux, Lavinia campo.

Hæc ubi dicta dedit, rapidásque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque suos ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa y decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant proni, auratæ, manibúsque lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squallentem z alboque orichalco
Circumdat loricam humeris; simul aptat habenda
Ensémque, clypeúmque, & rubræ b cornua cristæ.
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ,
Exin, quæ in mediis cingenti adnixa columnæ
Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
A toris Arunci spolium, quassátque trementem,
Vociferans; Nunc, ô nunquàm frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te Turnus nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricámque manu validâ lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhâque madentes.

f Nec captiva videbo] Nec videam Æneam gen.
t Accepit vocem lacrymis matris perf. &c. u Per hypallagen. Cui ignis animi subjecit, rubotem.
x Mihi non licitum vellit liberum est, sed pugnam detrectare non possum: ut si se apprehendam, differre non possum.
y Ad decus, ad ornamentum.
z Auri comparatione.
a Ad habendum, ut conjungi possint inhærere.
b Comas.
c Hastæ per columnam exprimitur (Servii) magnitudo.
d Crispatos comis. Lumisfro.
e Unguentatos.

His

His agitur furiis, totóque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis:
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventósque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.

Nec minùs interea e maternis sævus in armis
Æneas f acuit Martem, & se suscitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios mœstique metum solatur Iuli,
g Fata docens; regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.

Postera vix h summos spargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucémque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medióque focos, & dîis i communibus aras
Gramineas: alii k fontémque ignémque ferebant,
Velati l lino, & verbenâ tempora vincti.
Procedit legio Ausonidûm, phalangæque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Tros alius omnis
Tyrrhenúsque ruit variis exercitus armis:
Haud secùs instructi ferrò quàm si aspera Martis
Pugna vocet. necnon mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostróque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus, equûm domitor, Neptunia proles.
Utque datò signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermes
Invalidique senes turres & tecta domorum
Obsedêre: alii portis sublimibus astant.

At Juno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat, neque honos aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum Trôúmque acies, urbémque Latini.
Extemplò Turni sic est affata sororem,
Diva deam, m stagnis quæ fluminibúsque sonoris
Præsidet, (hunc illi rex æthëris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit:)
Nympha, decus fluviorum, n animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, o cœlique libens in parte locârim.
Disce tuum, (nè me incuses) Jutuma, dolorem.
p Quà visa est fortuna pati, Parcæque sinebant

q Cedere

e Quæ mater ei à Vulcano impetraverat.

f Irritat se ad futura certamina, ut exp. Ser. Sed malim, excitat se.

g Docens fata velle, ut victo Turno ea loca Teucri obtineant.

h Id est, montium cacumina. Legitur etiam summo, quod non placet.

i Diis quorum simulacra in gramineis erant positis, quòd eorum religione communiter utraque pars fœdus esset perenniturum.

k Fontem pro aqua positum à toto parte intell.

l Pro lino alii sertur alii lanâ, lino, vestis genere.

m Juturna fons est in Italia saluberrimus juxta Numicum fluvium. n Hic sæpe ἱλαρῶ καρδίᾳ ἐκφαίνει δυμῷ.

o In divinitatis parte.

p Quatenus, vel in quantum permisit.

q Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi.
Nunc juvenem imparibus video r concurrere fatis:
Parcarúmque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano siquid præsentius audes,
Perge: decet. forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cùm lacrymas oculis juturna profudit,
Tèrque quatèrque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, (ait Saturnia Juno)
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptúmque excute fœdus.
Autor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti ſ mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & t cœlestibus armis;
Et juxtà Ascanius, (magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris: purâque in veste sacerdos
x Setigeræ fœtum suis x intonsámque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi, ad surgentem conversi lumina Solem,
Dant y fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores;
Et pater omnipotens, & tu, Saturnia Juno,
Jam z melior, jam diva, precor; túque, inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques;
Fontésque fluviósque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iülus agris, nec pòst arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferróve hæc regna lacessent.
Sin a nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potiùs reor, & potiùs dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parére iubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittan.
Sacra deósque dabo; socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.

q Pro, succedere.
r Concursurum esse. Vel hoc dicit ut deus, cernens etiam futura.
ſ Pompâ, ambitu.
t Vulcano fabricatis.
u Romano more, ut, Cæsâ jungebant fœdera porcâ.
x Oviculam nondum tonsam,
y Num farre & sale cultri & victimæ aspergebantur.
z Quoniam resistebat Trojanis, precatur ut animum mutet in Trojanos, & eis bona esse velit. Q. d. Ad te redeas, & te deam esse memineris, cujus proprium est non nocere.
a Quasi Mars sit eorum qui victoriam obtinent, quoniam illorum esse videtur quibus favet. Et est Hypall. pro, Noster Mars an. nob. victoriam. Serv.

sic

Sic prior Æneas. ſequitur ſic deinde Latinus,
Reſpiciens cœlum, tenditque ad ſydera dextram:
Hanc eadem, Ænea, terram, mare, ſydera juro,
Latonæque genus duplex, Janúmque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & diri ſacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
Tango aras, medióſque ignes & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quæ res cunque cadent; nec me vis ulla volentem
Avertet; non ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, cœlúmve in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextrâ ſceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus æ ære decoro
Inclusit, patribúſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis
Conſpectu in medio procerum: tum ritè ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulántque oneratis lancibus aras.
At verò Rutulis impar ea pugna *f* videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu:
Tum magis, ut *g* propiùs cernunt *h* non viribus æquis.
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine, Turnus,
Pubentéſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda;
In medias acies, formam aſſimulata Camerti,
(Cui genus à proavis ingens, clarúmque paternæ
Nomenerat virtutis, & ipſe acerrimus armis)
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoréſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numeróne an viribus æqui
Non ſumus? En, omnes & Trões & Arcades hic ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, *i* alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, *k* vivúſque per ora feretur:
Nos patriâ amiſsâ dominis parére ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magis atque magis, ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini,
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebúſque ſalutem
Sperabant,

b Utrumque ſerum Latonis ſobolis.

c Cùm ad aram bellum in Titanas ſuſcepturi dii juraſſent, obtinuit poſtea religio jurisjurandi, ut ejus tactu & ignis teſtatione ſanciretur.

d Vel terrâ, vel arbore: ut, Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra. e Orichalco.

f Infin. pro indicativis, videbatur & miſceb. vel videre cœpit & pect. cœperunt miſceri.

g Diligentiùs.

h Non viribus æquis, ſub. eos congreſſuros.

i Si congred. alt. Vel, ſi ſecundus quiſque noſtrûm congrediatur.

k Tanquam de vivo omnes loquentur.

Sperabant, nunc arma volunt, fœdúsque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo, quo non *l* præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstróque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbámque sonantem
Agminis aligeri, subitò cùm lapsus ad undas
Cygnum excelleurem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexêre animos Itali, cunctæque volucres
m Convertunt clamore fugam, (miserabile visu)
Æthera que obscurant pennis, hostémque per auras
Factâ nube premunt; donec vi victus & ipso
Pondere defecit, prædámque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitúsque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore *n* salutant,
Expediúntque manus: primúsque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi:
Accipio, agnoscóque deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, ô Rutuli, *o* quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora * vestra
Vi populat. petet ille fugam, penitúsque profundo
Vela dabit. Vos unanimi densate catervas;
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
p Certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactáque corda tumultu.
Hasta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contrà, quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo,
Horum *q* unum ad medium, teritur quâ sutilis alvo
Balteus, & laterum junctúras fibula mordet,
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvâque extendit arenâ.
At fratres, animosa phalanx, accensáque luctu,
Parsgladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, * cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hic densi rursus *s* inundant
Tröes Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuêre aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterásque focósque ferunt. fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere divos.
Infrænant alii *t* currus, aut corpora saltu
u Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.

Messapus

l Quidam exp. Magis in tempore oblatum, ideóque ad animos turbandos efficacius. Alii præsentius, efficacius.

m Redeunt cum classiore: sicut in exercitu solet fieri.

n Venerantur, ut dicimur salutare deos.

o Interpretatur augurium, & confirmat id ad præsens negotium pertinere.

* Al. nostra.

p Meritissimis.

q Unum transad. costas, pro unius costas.

* Salutis improvidi. *s* More undæ inundant.

t Equos, ut alibi, Neque audit currus habenas.

u Super equos jaciunt.

Messapus regem, regisque x insigne gerentem,
Tyrrhenum Auleten, avidus confundere fœdus,
Adverso *prosternit equo. ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo involvitur armis
In caput inque humeros. at fervidus advolat hastâ
Messapus, telóque cruentem multa trabali,
Desuper altus equo graviter ferit, atque ità fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Corynæus ab ara
Corripit, & venienti Ebuso plagámque ferenti
Occupat os flamma. illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
Cæsariem lævâ turbati corripit hostis,
Impressóque genu nitens, terræ applicat ipsum.
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primâque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superimminet. illo securi
Adversi frontem mediam mentúmque reductâ
Dejicit, & sparso latè rigat arma cerebro.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque c suos clamore vocabat:
Quò ruitis? quæve ista d repens dissensio surgit?
Cohibete iras. ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli.
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
(Ecce) virò stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum quâ pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casúsne, deúsne,
Attulerit; pressa est insignis gloria facti:
Nec se Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatósque duces, subitâ spe fervidus, ardet;
Poscit equos atque arma simul, saltúque superbus
Emicat in currum, & manibus e molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugienti ex ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
f Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens emittit equos; illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrúmque volant; gemit ultima pulsu
Thraca pecus; circúmque atræ Formidinis ora,

x Diadema habentem.

* Al. prosternet.

y Lethali percussus est vulnere, ut Ter. Captus est, habet. At Don. Bene se habet res, rectiùs.

z Putorem, ut Ser. aut erit Catachresis.

a Al. cruore.

b Ut possit agnosci.

c Utrumque exercitum jam suum vocabat, ut talis fuerit ejus clamor, Cur in vos invicem ruitis, mei?

d Recens.

e Regit, ut exp. Ser. qui vult esse acyrologiam.

f Sanguine gaudens, αἱμοχαρὴς.

Iræque

Iræque Insidiæque, dei comitatus, aguntur:
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit, (*g* miserabile) cædis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistâque cruor calcatur arenâ.
Jámque neci Sthenelúmq; dedit, Thamyrimque, Polúmque;
Hunc congressus & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbrasidas, Glaucum atque Ladem; quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lyciâ, paribúsque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibúsque parentem,
Qui quondam, castra ut Danaûm spectator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.
Illum *h* Tydides alio pro talibus ausis
Affecit *i* pretio: *k* nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conspexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane sequutus,
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi lapsóque supervenit; & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo; atque hæc insuper addit:
En, agros & quam bello, Trojane, petisti
Hesperiam metire jacens: hæc præmia qui me
Ferro ausi *l* tentare ferunt; sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjectâ cuspide, mittit;
Chloreáque, Sybarimque, Darétaque, Thersilochúmque,
Et *m* sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
Ac velut *n* Edoni Boreæ cùm spiritus alto
Insonat Ægæo, sequitúrque ad littora fluctus,
Quâ venti incubuêre fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quàcunque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque *o* ruunt acies; fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
Objecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora *p* citatorum dextrâ detorsit equorum.
Dum trahitur, pendétque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum *q* degustat vulnere corpus.
Ille tamen, clypeo objecto, conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem & *r* procursu concitus axis
Impulit, effunditque solo: Turnúsque sequutus
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncúmque reliquit arenâ.

Atque

g Miserabiliter cæsis Serv. Verùm huic non assentior: & per parenthes. interjectum potius existimo.

h Diomedes. *i* Pœna. *k* Nec est consecutus equos Achillis.

l Lacessere.

m Ferocis, qui facilè sternit sedentem. Ità Ser. At Scal. exp. calcitronis.

n Thracii.

o Ruunt in fugam.

p Pro concitatorum.

q Leviter attingit.

r Impetu, ut expon. Ser. qui etiam admonet unam esse partem orationis, nè quis legat pro cursu.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneas Mnestheus & fidus Achates,
Ascaniúsque comes, castris statuêre cruentum,
f Alternos longâ nitentem cuspide gressus.
Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilióque viam quæ proxima poscit:
Ense secent lato vulnus, relíque latebram
Rescindant penitus, seséque in bella remittant.
Jámque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iasides, ácri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua múnera, lætus Apollo,
Augurium citharámque, dabat, celeresque sagittas:
Ille, ut u depositi x proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usúmque medendi
Maluit, & muras agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iúli
Concursu, lacrymísque immobilis. ille retorto,
Pæoniam in morem, senior succinctus amictu,
Multa manu medicâ Phœbíque potentibus herbis
Nequicquam y trepidat, nequicquam spicula dextrâ
Sollicitat, prensátque tenaci forcipe ferrum.
z Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit; & sævus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiúsque malum est. jam púlvere cœlum
a Stare vident: b subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantûm juvenum, & duro sub Marte cadentûm.
Hic Venus, c indigno nati concussa dolore,
d Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
f Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo. non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæsêre sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occultè medicans; spargítque salubres
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lymphâ longævus Iapis,
Ignorans: subitóque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo vulnere sanguis;
Jámque sequuta manum nullo cogente sagitta
Excidit, atque novæ rediêre in pristina vires.
Arma citi properate viro; quid statis? Iapis
Conclamat: primúsque animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistrâ
Proveniunt; neque te, Æneia, mea dextera servat:
Major agit g deus, atque opera ad majora remittit.

f Passus alternos vulnerati pedis hastili sustentantem & fulcientem.
r Quia non potest in bella procedere.
u Desperati parent. De cujus vita desperabatur.
x Protraheret, produceret.
y Quidam exp. Festinat. Vide num Trepidè administrat.
z Nullus eventus rationem præstat.
a Plenum esse.
b Al. subeúntque eq.
c Quia natus erat ex vulnere indigne illato, scil. per insidias.
d Al. Dictamum.
e Sed à Donato legitur & ità hic versus, Ipsa manu genitrix Cretæa carpit ab Ida.
f Adultis, vel florentibus, aut potiùs villosâ pube lanuginosis. Talia enim folia ei attribuit Dioscor.
g Apollo, inventor medicinæ. Serv. Malè, inqu. Pontanus, quia Venus egit.

Ille, avidus pugnæ, suras incluserat auro
Hinc atque hinc; oditque moras, hastámque h coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus, loricáque tergo est,
Ascanium fulis circùm complectitur armis;
Summáque per galeam delibans oscula, fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verúmque laborem,
Fortunam i ex aliis. nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter * prælia ducet.
Tu facito mox, cùm matura adoleverit ætas,
Sis memor: & te, animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, k portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Anteúsque Mnestheúsque ruunt: omnisque relictis
Turba fluit castris. tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsúque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Vidêre Ausonii; gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campóque l atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sydere nimbus
It mare per medium, (miseris (heu!) præscia longè
Horrescunt corda agricolis;) dabit ille ruinas
Arboribus, stragémque satis, m ruet omnia latè;
Antè volant, sonitúmque ferunt ad littora, venti:)
Talis in adversos ductor n Rhœteïus hostes
Agmen agit; densi cuneis se quisque coactis
o Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbræus Osirim;
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentémque Gyas. cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fugæ Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque p aversos dignatur sternere morti,
Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longè lapsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibúsque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocémque, & corpus, & arma Metisci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
r Pabula parva legens, nidísque loquacibus escas;
Et nunc porticibus s vacuis, nunc humida circum

h Crispare alibi dicit. Hom. πάλλω.

i Sub. opta. Est autem hic Sophoclem imitatus, apud quem Ajax talia filio dicit.

* Al. Præmia.

k Portis castrorum, quæ alibi erant propter aggerem & fossam.

l Pulveris nube coopertum.

m Eruet, Evertet.

n Trojanus, a Rhœteo promontorio Trojæ.

o Densantur, ut in cuneorum modum compositi dimicent.

p Al. adversos, & in seq. Nec p. congr. nec equo. Sed aversos magis probamus: ut dicat, cum nec terga dantes sternere voluisse, nec armis paribus congressos, nec qui ferirent comminus insequi, sed Turnum.

r Quoniam & nuptas.

s Magnis, ut quidem vult Ser. asserens locum illum, Vacua atria Instrat Sacellum

Stygia

Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Jámque hic germanum, jámque hic ostendit ovantem;
Nec conferre manum patitur; volat avia longè.
Haud minùs Æneas t tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, & u disjecta per agmina magnâ
Voce vocat: quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedúmque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu! quid agat? vario nequiquam fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti lævâ duo forte gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & x se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summásque excussit vertice cristas.
Tum verò ardescit iræ; fraudisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currúmque referri,
Multa Jovem & læsi testatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarúmque omnes effudit habenas.
y Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diversas, obitúmque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tantón placuit concurrere motu,
Jupiter, æternâ gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa z moratus,
Excipit in latus, &, quâ fata celerrima, a crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratrémque Diorem,
Congressus pedes, hunc venientem, cuspide longâ,
Hunc mucrone ferit; currúque abscissa duorum
Suspendit capita, & roranția sanguine portat:
Ille Talon Tanaimque neci, fortémque Cethegum,
Tres uno congressu, & b mœstum mittit Onyten,
Nomen c Echioneum, matrisque genus Peridiæ.
Hic fratres Lycià missos & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada, piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentûm
d Munera, conductáque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in sylvam & virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis

t Obliquas & implicitas vias.
u Dissipata adventu Æneæ.
x Ità sese texit, ut nullâ parte posset feriri. Serv. Idem apicem exp. galeæ eminentiam ubi crista, &c. conum.
y Q. d. Nec Musa nec Apollo sufficiunt.
z Al. morantem, ut uno eum vulnere confectum ostendat.
a Al. crudo ense. Sed cum altera lectione magis convenit locus ille, Crudum per costas exigat esse, lib. 10. b Tristem naturâ, severum: quem Græc. ἀγλαόν dicunt.
c Thebanum.
d Obsequia quæ pauperes divitibus loco munerum solvant.

Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
e Poſtquam populando & vaſtando ſibi iter fecit. Ità enim malo quàm cum aliis, Populatus quicquid ſibi in itinere occurrit.
Quiſque ſuum e populatus iter: non ſegnius ambo
Æneas Turnúſque ruunt per prælia: nunc, nunc
Fluctuat ira imus; f rumpuntur pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.
f Ex Lucr. lib. 3. de leonibus.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regésque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo, atque g ingentis turbine ſaxi
g Al. ingenti.
Excutit, effunditque ſolo. hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ; crebro ſuper ungula pulſu
Ineita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hilo animíſque immanè frementi
Occurrit, telúmque auratà ad tempora toquet:
h Al. ſuſo.
Olli per galeam b fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortiſſime Creteu,
Eripuit Turno: nec dii texêre Cupentum
Æneâ veniente ſui; dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, i & latè terram conſternere tergo.
i Aliud ex alio oſtenditur, videlicet corporis magnitudo.
Occidis, Argivæ quem non potuêre phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
k Mors quæ meta eſt. Sic Homerus. Θανάτου τελεύτης.
Hic tibi k mortis erant metæ; domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulchrum.
Totæ adeò converſæ acies, omnéſque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus, acérque Sereſtus,
Et Meſſapus, equûm domitor, & fortis Aſylas,
Thuſcorúmque phalanx, Evandrique Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri ſummâ nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tenduntur.
l Conſilium vel voluntatem.
Hic l mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros m urbique adverteret agmen
m Contra urbem.
Ocyùs, & ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum
Huc atque huc acies circumtulit, aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque n impunè quietam.
n Quæ debuit pœnas luêre propter fœdus ruptum.
Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mneſthea Sergeſtúmque vocat, fortémque Sereſtum,
Ductores; tumulúmque capit, quò cætera Teucrûm
o Pro nobis eſt religio, quam læſerunt Rutuli. Hic eſt modus, hæc via imponendi ſuis finem.
Concurrit legio; nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt. celſo medius ſtans aggere fatur:
Nequa meis eſto dictis mora: o Juppiter hàc ſtat:
p Repent. imperium nullam vobis affectat morem.
Neu quis p ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
(Ni frænum accipere & victi parére fatentur)
Eruam, & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet exſpectem libeat dum prælia Turno

Nostra pati, rursúsque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives; hæc belli summa nefandi;
Ferte faces propere, q fœdúsque repostite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certáminibus omnes
r Dant cuneum, densíque ad muros mole feruntur.
Scalæ improvíso, subitúsque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primósque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnáque incusat voce Latinum,
Testatúrque deos iterum se ad prælia cogi:
Bis jam Italos t hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives.
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsúmque trahunt in mœnia regem;
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cum u latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumóque implevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnísque acuunt stridoribus iras.
Volvitur x ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant: v vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
z Incensi muros, ignésque ad tecta volare,
Nusquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix a pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & subito mentem turbata dolore,
Se b causam clamat, crimenque caputque malorum:
Multáque per mœstum demens effudit furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ;
Filia prima manu c flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas, tum cætera circùm
Turba furit: resonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam d infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: e scissâ veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis urbísque ruinâ,
Canitiem immundo perfusam pulvere turbans:
Multáque se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generúmque asciverit ultrò.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minùs atque minùs successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terribus aura

q Flammas fœderis innovemus urbis incendio. Ità Ser. qui vult Reposcite hic esse innovate & revocate. Sed malim accipere quasi dicatur, Flammæ facient ut ratio vobis reddatur fœderis.

r In similitud. cunei disponuntur.

s Apud Don. Testatúrque deos iterum ad prælia cogi.

t Fieri.

u Saxo cavo & latebroso.

x Fumi odor ingratus.

v Quia clausæ apes.

z Al. Incendi. Pro quo quidam leg. Incendi. Sed Ser. agnoscit incensi, exponens invadi.

a Sic alibi, Caput horum & causa malorum. Sed hic addit Crimen.

b Antiqua lectio fuit horum habuit, id est, floruleutos, pulchros, & est sermo Ennianus: erit tamen syncopes.

c Infelix nuntia, id est, infelicitatis.

d Pro desponderent animo. Desperant: ut contrà, spes erigit mentes.

e Quia naturale est, ut à qua parte venturi sint, indè clamor audiatur.

f Ad audiendum sollicitat.

Commistum clamorem, & arrectæque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque gradum sustitit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hic, Turne, sequamur
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit:
Sunt alii qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc: O soror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti;
Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam sponsæ fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
Murranum (quo non superat mihi charior alter)
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, nè nostrum dedecus ullus
Aspiceret: Teneri potiuntur corpore & armis.
Excindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dentem hanc Drancis dicta refellant?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeóne mori miserum est? Vos ô mihi manes
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat, medios volat (ecce) per hostes,
Vectus equo spumante, Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Æneas armis, summâque minatur:
Dejecturum acies Italûm, excidióque datorum:
Jámque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
In te oculos referunt. mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidissima dextrâ
Occidit ipsa sui, lucémque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus & acer Atinas
Sustentant aciem: circùm hos utrinque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea, tu currum deserto in gramine versas.

Obstupuit

g Consilii inops, vel consternatus.

h Nec pauciores interimes, nec minor ego quàm Æneas gloria comitabitur.

i Superites, es, vel, vivit.

k Q. d. Fortasse vivere, nisi ideo voluisses occumbere, ne non victos videres.

l Dicta libera.

m Fugæ, vel ruptæ fœderationis Constructio talis quidem habet vox, quæ figuris indignus.

n Dubitat, ut Ser. exp.

Obstupuit *p* variâ confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistóque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Ut primùm discussæ *q* umbræ, & lux reddita menti est,
Ardentes oculorum acies ad mœnia torsit
Turbidus, æque *r* rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdiderátque *s* rotas, pontésque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant: absiste morari:
Quò deus & quò dura vocat fortuna, sequamur.
t Stat conferre manum Æneæ: stat, * quicquid acerbi est,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere antè furorem.
Dixit, & è curru saltum dedit ocyùs arvis:
Pérque hostes, per tela ruit, mœstámque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cùm ruit avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
Fertur in abruptum magno *u* mons improbus *x* actu,
Exsultátque solo, sylvas, armenta, virósque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridéntque hastilibus auræ:
Significátque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos, tela inhibete, Latini:
Quæcunque est fortuna, mea est: me *y* verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessère omnes medii, spatiúmque dedère.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces,
z Præcipitátque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitiâ exsultans, horrendúmque intonat armis:
Quantus * Athos, aut quantus Eryx, *a* aut ipse, coruscis
Cùm fremit ilicibus, quantus, gaudétque nivali
Vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
Jam verò & Rutuli certatim, & Trões, & omnes
Convertère oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros;
Armáque deposuère humeris. stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diversis partibus orbis
Inter se coiisse *b* viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,

p Multiplici nuntio; vel potiùs, Obstupuit confusis variis rebus quas sibi ante oculos ponit.
q Tenebræ mentis.
r Curru. A parte totum.
Paulo pòst, Et è curru saltum dedit.
s Ut trahi posset ad ea loca quibus hostis instabat.
t Certum mihi est, Decrevi.
* Alit. Quicquid acerbi est, Morte pati.
u Montis pars.
x Id est, impulsu.
y Justius. Sic Horatius, Verum est, pro Justum est.
z Celeritate superat omnes moras.
* Serv. leg. Athon, versùs gratiâ.
a Anr. quantus ipse pater Apenn. quum fremit ecr. il.
b Al. Viros & cernere ferro. Al. & decern. fer. ut pater Syn loeph m excluditur syll. posterior in Viros.

c Incipiunt pugnare. *d* Præpos. auget sonum, & duos designat. *e* Monte Brutiorum, qui hodiéque nomen retinet. Pier. *f* Dubitant. Verbum autem factitium, non absonum à boum voce, ut apud Aristoph. est versus ex μῦ, μῦ.

g Liberet, ut, Damnabis tu quoque votis. Quidam exp. Quis damnetur labore, & duro labori addictus sit.

h Paterno ense.

k Vulnere illato fugiendi. *l* Inepta fingit ad currendum.

m Deliæ, quæ vario plumarum nexu discolor, terret apros, lupos, ursos, sed potissimùm cervos. Sic & alibi.

c Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro:
(Dat gemitum tellus) tùm crebros ensibus ictus
d Congeminant: fors & virtus miscentur in unum.
Ac velut ingenti *e* Sylâ summóve Taburno
Cùm duo conversis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessêre magistri;
Stat pecus omne metu mutum, *f* mussántque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur:
Illi inter sese multâ vi vulnera miscent,
Cornuáque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla armósque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Dannius heros
Concurrunt clypeis; ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipse duas æquâ examine lances
Sustinet, & fata imponit diversa duorum;
Quem *g* damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. exclamant Trões trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medióque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.
Fama est, præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conscendebat equos, *h* patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Sufficit. postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit; fulvâ resplendent fragmina arenâ.
Ergò amens diversa fugâ petit æquora Turnus,
Et nunc huc, indè hùc incertos implicat orbes.
Undique enim densâ Teucri inclusêre coronâ:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minùs Æneas (quanquam tardante *k* sagittâ
Interdum genua impedit, *l* cursúmque recusant)
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ saltum *m* formidine pennæ,
Venator cursu canis & latratibus instat:
Ille autem, insidiis & ripâ territus altâ,
Mille fugit refugitque vias; at vividus Umber
Hæret hians, jam jámque tenet, similísque tenenti
Increpuit malis, morsúque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor ripæque lacúsque
Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,

Nomi-

Nomine quemque vocans, notúmque efflagitat enſem.
Æneas mortem contrà præſénſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat; terrétque trementes,
Exciſurum urbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidémque retexunt
Hinc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, ſed Turnii de vita & ſanguine certant.
Fortè ſacer Fauni follis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim *n* venerabile lignum,
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti divo, & *o* votas ſuſpendere veſtes:
Sed ſtirpem Teucri *p* nullo diſcrimine ſacrum
Sustulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: *q* huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, telóque ſequi quem prendere curſu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit, tuque optima ferrum
Terra tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecère profanos.
Dixit, opémque dei *r* non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentóque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratríque enſem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telúmque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes, *ſ* armis animíſque recĕti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſta,
t Adſiſtunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex * omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quis jam finis erit, conjux? quid denique reſtat?
Indigetem Æneam ſcis ipſa, & ſcire fateris,
Deberi cœlo, fatíſque ad ſydera tolli.
Quid ſtruis? aut quâ ſpe gelidis in nubibus hæres?
u Mortalín' decuit violari vulnere divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibúſque inflectere noſtris:
Ne te tantus *x* edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. terris agi arva vel undis
Troianos *x* potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere Hymenæos:

n Ob antiquitatem, vel propter dona votiva ibi ſuſpenſa.
o Voto promiſſas. Al. malè leg. notas.
p Sine incuria religionis.
q Serv. jungit cum ſeq. Plenum eſt (inquit) Quam radix fixam tenebat. Apud Don. legimus detulerat molem.
r Quæ non carent efficacia.
ſ Quaſi cum armis animi ſimul illis rediérint. Nam (inquit Serv.) antea, armorum inopiâ animi utriuſque torpebant.
t Al. Inſiſt. leg. & certamina.
* Forſan omnipatentis, Hort.
u Al. Mortalem & Divûm, quòd Juturna, cùm dea eſſet, Æneam adhuc mortalem vulneraverat.
u Ità dictum ut Eſt molliſſima medullas.
x Potuiſti permittentibus fatis.

Ulteriùs

Ulteriùs tentare veto. Sic Juppiter orsus:
Sic dea submisso contrà Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Juppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ solam nunc sede videres
y Digna, indigna pati; sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traberémque inimica in prælia Teucros.
Juturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una z superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnásque exosa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate a tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent,
Nè vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrósque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges:
b Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerúmque repertor:
Es germana Jovis, Saturnique altera proles:
d Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verùm age, & inceptum frustrà e summitte furorem.
Do quod vis, & me victúsque volénsque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit: commisti corpore tantùm
f Subsident Teucri. Morem ritúsque sacrorum
Adjiciam, faciámque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubémque resolvit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat,
Juturnámque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas & Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodémque tulit partu, paribúsque revinxit
Serpentum spiris, ventosáque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
g Apparent, acuúntque metum mortalibus ægris;
Siquando lethum horrificum morbósque dedm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.

y Quidlibet pati, proverbialiter.

z Exponitur metus: nullam tamen non simpliciter exponere metus, sed superstitiosus metus.

a Respexit ad Saturnum qui in Italia regnaverat.

b Si fataliter imminet ut à Trojanis origo Romana descendat, Trojani Italorum nomen accipiant, ut Rom. de Italis non de Trojanis videatur progenies.

d Alii sine interrog. Sed apta est huic loco interr. q. d. Itáne volvis sub pect. &c. e Pro Dimitte, Missum facito.

f Remanebunt, Latebunt, Latinorum scilicet substructione.

g Videntur, inpol. Ser. sed altera rectior, quam addit, Præstò sunt ad obsequium.

Harum

Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Juppiter, *h* inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur.
Non secùs ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive *i* Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens & celeres incognita transilit umbras:
k Talis se sata Nocte tulit, terrásque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
l Alitis in parvæ subitò * collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras,
Hanc versa in faciem Turni se pestis *m* ad ora
Fértque refértque sonans, clypeúmque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut diræ stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam *n* miseræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere *o* monstro?
Jam jam linquo acies, nè me terrete timentem
Obscenæ *p* volucres: alarum verbera nosco,
Lethalémque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. hæc pro virginitate repostit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras,
q Jam mortalis ego: haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit. ô *r* quæ satisima debiscat
Terra mihi, manésque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contrà, telúmque concutit
s Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
Verte omnes tete in facies, & *t* contrahe quicquid
Sive animis sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausúmque cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta, *u* ferox: dii me terrent, & Juppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo qui fortè jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,

h Ut Juturnæ omen fraternæ mortis esset.

i Cretensis: & lib. 10. propr. nomen, prima longa.

k Taliter.

l Noctuam vel bubonem intelligit, inquit Don. At Serv. Noctuam, non bubonem.

* Collecta ex nimia scilicet furiæ magnitudine.

m Al. Ob ora.

n Al. Dura, quam lectionem sequitur Ser. exponens, Inevitis.

o Augurio ex Jovis voluntate venienti.

p Invidiosè dixit ne de plurimis una esset.

q Si jam mort. essem, finire possem t. dol. Al. Immortalis ego? haud qu.

r Al. cum intell. post ego & post erit: præsertim si legatur aut pus haud.

s Æn. ingens corusat telum arb. quæ sint duo epitheta.

t Gellige.

u Ferox vult Ser. jungi cum hostis, atque ita includendo essent parenthesi quæ sunt interjecta. Sed dura esset hæc trajectio.

Qualia

Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum [a] trepidâ torquebat in hostem
Altior insurgens & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
Tollentémve manu, saxúmque immane moventem.
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit [a] totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba sequuntur:
Sic Turno (quàcunque viam virtute petivit)
Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii: Rutulos aspectat & urbem,
Cunctatúrque metu, telúmque instare tremiscit.
Nec quò se eripiat, nec quâ vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt aurigámque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
[y] Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet: murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orásque recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totúsque remugit
Mons circùm, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille humilis supplex oculos dextrámque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
[a] Utere sorte tuâ. miseri te tangere cura
Tangere cura potest, oro, (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et [b] me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii vidêre: tua est Lavinia conjux.
Ulteriùs ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextrámque repressit.
Et jam jámque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, [d] infelix humero cùm apparuit [e] ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviásque hausit, furiis accensus, & irâ

Terribilis

[a] Festinat, vel verè trepidat, quis fer. sed neque currens.

[a] Evacuatus est impetus ipsius spatio largiore ita fer. qui dist. post evasit. Al. post totum.

[y] Quidam in rebellionis militiæ fer. exp. Oculis elegit locum ad feriendum, quem fortè destinaverat vulneri.

[z] Pro cujus fine quo fulmen nunquam mittitur.

[a] Interficè hodiernum tuum, in quem fortè tuâ tibi dat potestatem.

[b] Me redde meis, aut saltem meum corpus sepulcro, ubi interfeceris.

[c] Al. mentem.

[d] Infelicitatis causa mox futura.

[e] Pro ingentem legit & alto, ne duo fiant epitheta.

Terribilis? Tùne hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus: at illi ſolvuntur frigore membra,
Vitáque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

f Ad ſuæ mortis & rupti fœderis ultionem, te tanquam hoſtiam immolat.

GNOMÆ VIRGILIANÆ.

A — Pag.

Alitur vitium, vivitque tegendo. 57
——Amor omnibus idem. 52
Audentes fortuna juvat—— 244

C

Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Fœmina—— 51
Cede Deo—— 153

D

Degeneres animos timor arguit—— 136
Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere divos. 176
——Dolus, an virtus, quis in hoſte requirit? 99

E

——Experto credite.—— 265

F

——Facilis deſcenſus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, ſuperáſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt—— 165
——Facilis jactura ſepulchri eſt. 105
Fama, malum, quo non aliud velocius ullum. 130
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo. 130
Fata viam invenient—— 241
Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas. 45
——Fugit irreparabile tempus. 53
——Furor iráque mentem
Præcipitant—— 98

I

Imprimis venerare deos—— 30

L

——Labor omnia vincit 26
Improbus——

M

Mille nocendi artes—— 191
Multa dies variúſque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius—— 268.

——Nè

N

——Nè post amissa requiras,
Ante veni. 48
Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis. 249
——Nihil invitis fas quenquam fidere divis. 93
——Non omnia possumus omnes. 17
Nulla salus bello 267
——Nullum memorabile nomen Fœminea in pœna est 103

O

Omnia fert ætas 20
Omnia vincit amor 22
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit 48

Q

——Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? 111
Quisque suos patimur manes 179

R

——Redit agricolis labor actus in orbem. 43
——Rex Jupiter omnibus idem. 241

S

——Satis est potuisse videri. 12
Sævus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus 17
Scinditur incertum studia in contraria vulgus. 92
——Sors omnia versat. 19
Stat sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ 248
——Superanda omnis fortuna ferendo est. 158

T

——Trahit sua quemque voluptas. 5
——Telum ira facit 194

U

Una salus victis nullam sperare salutem. 98

Gnomis Virgilianis (nè plures vacarent paginæ) adjecimus Pastorum, Ducum & Militum Apophthegmata, aliáque nonnulla observatione digna.

Melibœus.

——EN quo discordia cives
Perduxit miseros 3

De Daphnide.

Vetis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,

Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis ;
Tu decus omne tuis —— 19

Damon.

—*Quid non speremus amantes ?* 16

De Apibus.

Ingentes animos angusto in pectore versant. 61
—*Melior vacua sine regnet in aula.* 62
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus. 64

De Proteo.

—*Sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum*
Orando flectes. 68

Dido ad Æneam.

Non ignara mali, miseris succurrere disco. 87

Æneas ad Didonem.

Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab uno
Disce omnes. 92

De Troja.

Invadunt urbem somno vinòque sepultam. 97

Venus ad Æneam.

—*Inclementia divûm*
Has evertit opes —— 104

Æneas ad Anchisen.

Quò res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una salûs ambobus erit —— 106

Creüsa ad Æneam.

—*Non hæc sine numine divûm*
Eveniunt. —— 107

Achæmenides ad Trojanos.

Si pereo, manibus hominum periisse juvabit. 122

Venus ad Junonem.

—*Quis talia demens*
Abnuat ? aut tecum malit contendere bello ? 128

Mercurius ad Æneam.

——*Potes hoc sub casu ducere somnos ?* 138
——*Varium & mutabile semper* ibid.
Fœmina ——

Dido.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi. 140
—*Moriemur inultæ ?* ibid.

De Militibus.

Exigui numero, sed bello vivida virtus.

Neptunus de Palinuro.

Unum pro multis dabitur caput —— 160

Sibylla de Lavinia.

Causa mali tanti conjux —— 165

Sibylla ad Æneam.

Tu nè cede malis, sed contrà audentior ito. ibid.

Anchises

Anchises ad Æneam.
—*Dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* 180
Anchis. de Bruto.
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido. Ibid.
Juno.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. 190
Ascanius.
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis. 233
Ascanius ad Romulum.
—*I, verbis virtutem illude superbis;* Ibid.
Apollo ad Ascanium.
Macte novâ virtute puer———— ibid.

FINIS.